

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

АГІЛЯР ТУКЛЕР ВІКТОРІЯ ВІЛЬЯМІВНА

УДК 373.2.015.3:159.923.3]:[793.7:316.66]

ДИСЕРТАЦІЯ
ВИХОВАННЯ ІНІЦІАТИВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО
ВІКУ В СЮЖЕТНО-РОЛЬОВІЙ ГРІ

13.00.08. – Дошкільна педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____В.В. Агіляр Туклер
(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник :
БЄЛЕНЬКА Ганна Володимирівна,
доктор педагогічних наук, професор

Київ – 2020

АНОТАЦІЯ

Агіляр Туклер В.В. Виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.08 «Дошкільна педагогіка», Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2019.

У дисертації «Виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі» представлено аналіз проблеми виховання базових якостей особистості і, зокрема, однієї з головних психологічних якостей – ініціативності; обґрунтовано методичку й педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти.

В дисертаційній роботі доведено необхідність виховання ініціативності особистості, починаючи з дошкільного етапу її розвитку, здійснено аналіз філософських, психологічних і педагогічних досліджень, висвітлено потенціал сюжетно-рольових ігор у вихованні ініціативності, надано рекомендації щодо вибору сюжетно-рольових ігор для дітей та створення необхідних педагогічних умов, використання ефективних форм і методів виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти.

У науковій роботі розкрито теоретико-методичні засади виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку, а саме: філософський, психологічний і педагогічний аспекти. Розглянуто погляди філософів щодо сутності ініціативності та її виявлення у дітей як активних суб'єктів навчання (А. Камю, Г. Марсель, К. Ясперс, М. Бердяєв, М. Бубер, М. Мерло-Понті), особливості трактування діалектики творчості та самореалізації особистості (В. Андрущенко, В. Огнев'юк, Л. Губернський, Н. Кухарев та ін.).

Висвітлено наукову думку провідних вчених у галузі дошкільної освіти, які

визнають період дошкільного розвитку особливо важливим для виховання ініціативності (Г. Беленька, Т. Поніманська, О. Кононко, І. Рогальська, С. Ладивір, К. Карасьова, С. Кулачківська, Н. Дятленко, Т. Піроженко).

Теоретико-методичне дослідження проблеми засвідчило відсутність єдиного визначення поняття «ініціативність». У наукових працях ініціативність тлумачиться як інтегрована якість особистості (О. Погоніна, Н. Плотнік та ін.), складова творчості (І. Бех, І. Біла, Л. Божович, Л. Виготський, П. Гальперін, Д. Ельконін, А. Запорожець, О. Леонтєв, С. Рубінштейн, О. Семенов), вольова властивість особистості (В. Котирло, С. Кулачківська, С. Поліщук, О. Удіна). Низка вчених розглядають ініціативність як форму активності особистості (К. Абульханова-Славська, О. Погоніна, Н. Тертична). Дослідження, присвячені вихованню особистості та її базових якостей, знаходимо у працях зарубіжних науковців (І. Адамек, Т. Горностай, М. Ібука, С. Судзукі).

Дослідники в галузі дошкільної освіти розглядали ініціативність у складі таких базових якостей: спостережливості (В. Рагозіна), допитливості (Н. Гавриш), відповідальності (Г. Беленька), самостійності (В. Маршицька), міжособистісної злагоди (О. Остряньська), справедливості (Н. Шкляр), чуйності (О. Полякова), міжособистісного партнерства (С. Нечай), шанобливості (С. Васильєва), креативності (Г. Орлова).

На основі теоретичного аналізу нами було розкрито компоненти ініціативності: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінково-діяльнісний. Проведений аналіз дав змогу уточнити сутність понять:

- «ініціативність дітей дошкільного віку» – розглядаємо як якість особистості, що виявляється в її прагненні та вмінні реалізувати власні ідеї, вносити елементи новизни у зміст діяльності, застосовувати вольові зусилля для здійснення самостійних вчинків, практичних дій;
- «виховання ініціативності дітей дошкільного віку» – як цілеспрямований планомірний процес використання системи методів із метою прояву особистістю внутрішніх прагнень, мотивації до реалізації

власних ідей, внесення елементів новизни, застосування вольових зусиль для здійснення активних та самостійних вчинків;

– «виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі» – як цілеспрямований планомірний процес використання системи методів мотивації особистості до прояву власних бажань, умінь реалізовувати ідеї в процесі гри із залученням до цього інших, вносити елементи новизни в зміст гри, застосовувати вольові зусилля для здійснення самостійних ігрових дій у соціально-комунікативній діяльності.

Ініціативність як базова якість реалізується через дії за власним бажанням. Для дітей дошкільного віку характерним є природне та невимушене втілення власних ідей у сюжетно-рольовій грі як провідному виді діяльності, що виникає з їхньої власної ініціативи та бажання.

На підставі теоретичного аналізу досліджень ігрової діяльності дітей дошкільного віку (Г. Беленької, А. Бурової, О. Кошелівської, Н. Кудикіної, Т. Поніманської, М. Савченко та ін.), вивчення впливу ігрової діяльності на виховання особистості (Л. Артемової, А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Калуської, Н. Луцан), практичних доробок педагогів-практиків і власного досвіду дисертанта зроблено висновок про ефективність ігрової діяльності як засобу виховання ініціативності в дошкільному віці.

Науковці визначають сюжетно-рольові ігри важливою складовою життя дітей дошкільного віку: філософи (В. Огнев'юк, Л. Сморг); психологи дошкільця (І. Біла, Н. Дятленко, С. Копилов, І. Карабаєва, К. Карасьова, Т. Піроженко), педагоги у галузі дошкільної педагогіки (Л. Артемова, Г. Беленька, М. Савченко, О. Стаєнна, Л. Лохвицька, Л. Кравчук, К. Крутій), педагоги-практики ЗДО (І. Вруська, І. Григорчак, І. Кіндрат, І. Кондратець, О. Корнеєва, І. Патрабой, Л. Працьовита), зарубіжні науковці (І. Ададек, О. Васильєва, Гуанг-Ліа Лі, Д. Дубініна, Нгуен Тхи Ким Ань, Л. Плаумен та Дж. МакПак, Л.Бредлі та К.Донован, Н. Старжинська, К. Стівен, Є. Стреха, Г. Хютер та ін.). Вони наголошують на тому, що найскладнішими питаннями

для вихователів є такі: потреба в удосконаленні професійної майстерності з організації ігрової діяльності дітей, раціональний розподіл часу в освітньому процесі ЗДО; також рекомендують збільшити час тривалості ігор за вільним вибором дітей, використовувати обладнання предметно-ігрового середовища, застосовувати опосередковані методи педагогічного супроводу дитячої гри, збагачувати зміст сюжетно-рольових ігор.

Виховний потенціал сюжетно-рольових ігор в контексті проблеми дослідження полягає у реалізації дітей дошкільного віку в самоцінних видах діяльності, стимулюванні їх до спілкування, наданні свободи вираження власних ідей і бажань та їхнього втілення, творчої трансформації набутих знань. Особливе значення має тактовний і домірний педагогічний супровід дорослими ігрової діяльності дітей, який сприяє усвідомленню дітьми власних можливостей і забезпечує відчуття емоційного комфорту. Саме в сюжетно-рольових іграх у дітей природно та невимушено виховуються ініціативність, комунікативні та соціальні навички, збагачуються емоційна, пізнавальна, вольова сфери.

В дисертації представлено аналіз змісту дошкільної освіти України в державних документах і програмах. При цьому ми спирались на БКДО (2012 р.), у змісті якого передбачено виховання базових якостей особистості, серед яких ініціативність визначена як одна з основних. У програмах виховання, навчання та розвитку дітей «Я у Світі» (2014 р.), «Дитина» (2016 р.), «Стежина» (2014 р.) «Українське дошкілля» (2017 р.) базові якості розглядаються достатньою мірою. Однак слід зазначити, що в них бракує уваги до питання виховання ініціативності. Тематика сюжетно-рольових ігор потребує розширення відповідно до сучасних інтересів дітей, розвитку ініціативності в програванні ролей, зміні сюжету. Аналіз зарубіжних програм («Self-Esteem» (Поважаю себе), «Step by Step» (Крок за кроком)) дозволив нам окреслити способи оптимізації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти: створення умов для виховання особистості засобом гри, доцільний розподіл

часу для вільної гри дітей в розпорядку дня, педагогічне заохочення дітей до ігрової діяльності за власною ініціативою.

У науковій роботі проаналізовано результати досліджень щодо методики і педагогічних умов виховання дітей дошкільного віку в роботах Г. Беленької, С. Васильєвої, Н. Гавриш, В. Маршицької, С. Нечай, Г. Орлової, О. Остряньської, В. Рагозіної, О. Рейпольської, Н. Шкляр. При доборі методів і прийомів виховання ці науковці виходять із позиції виховання дитини як активної особистості, суб'єкта освітнього процесу. Висвітлено потенційні виховні можливості ігрової діяльності через аналіз низки досліджень психологів: І. Білої, Л. Виготського, Д. Ельконіна, О. Запорожця, К. Карабаєвої, К. Карасьової, Т. Піроженко та ін. Серед наукових робіт, присвячених питанням виховання дітей дошкільного віку в ігровій діяльності, опрацьовано розробки Л. Артемової, А. Бурової, О. Кошелівської, Л. Кравчук, М. Савченко, О. Усової та ін.

Питання виховання особистості в ігровій діяльності розглядали також і зарубіжні дослідники (І. Адамек, Т. Горностай, І. Житко, С. Кондратюк, Н. Старжинська, Л. Ходонович та інші). В їхніх роботах акцент зроблено на опосередкованому педагогічному супроводі сюжетно-рольових ігор, вихованні ініціативності, закріпленні морально-етичних норм і правил поведінки в сюжетно-рольових іграх, забезпеченні пізнавального та комунікативного розвитку засобами гри.

На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури було розроблено та апробовано методику та педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти. Програмою педагогічного дослідження визначено три напрями роботи: робота з дітьми старшого дошкільного віку контрольної та експериментальної груп, із родинами вихованців і вихователями ЗДО.

У процесі дослідження виявлено, що батьки дітей старшого дошкільного віку недооцінюють виховне значення сюжетно-рольових ігор. Зафіксовано недостатню увагу до застосування сюжетно-рольових ігор в умовах сім'ї, що

призводить до зниження ініціативності дітей у всіх продуктивних видах діяльності. Батьки визнають ініціативність важливою психологічною якістю особистості, проте не поінформовані щодо засобів її виховання. Аналіз діяльності педагогів-практиків засвідчив, що вихователі ЗДО стикаються з труднощами в доборі методів і прийомів виховання, які б впливали на дітей таким чином, щоб розкрити їхній внутрішній потенціал, мотивувати дітей до внесення ініціативності в гру. У практиці роботи педагогів ЗДО не застосовується системний опосередкований педагогічний супровід гри дітей, відсутня систематична робота з виховання ініціативності.

Запропоновані нами методика та педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти ґрунтуються на когнітивному, емоційно-ціннісному, соціально-комунікативному, творчо-дієвому критеріях із відповідними показниками. На їх основі було схарактеризовано рівні вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку (високий, середній, низький). Більшість дітей старшого дошкільного віку, відповідно до визначених критеріїв і показників проблеми дослідження, відповідали середньому та низькому рівню вихованості ініціативності.

Відповідно до визначених критеріїв було розкрито зміст методики та педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку впродовж трьох етапів експериментальної роботи: підготовчого, інформаційно-формульовального, творчо-діяльнісного.

На кожному етапі були розроблені педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку. На підготовчому етапі – наявність динамічного ігрового розвивального середовища. Для цього ми забезпечили осередок емоційного комфорту «Куточок настрою», «Дошку інтересів моєї групи», програвали етюди. На інформаційно-формульовальному – систематичне поглиблення знань дітей про ініціативність і норми комунікації. На цьому етапі ми закріплювали знання дітей про український побут, професії, надали доступну інформацію про ініціативність. На творчо-діяльнісному –

побудова взаємодії між дорослими та дітьми на засадах партнерства, що передбачає опосередкований педагогічний супровід сюжетно-рольової гри дітей. На цьому етапі ми надали можливість дітям самотійно виявляти ініціативність у сюжетно-рольових іграх, при потребі використовували опосередковані педагогічні методи для оптимізації гри.

Під час розробки методики виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти було застосовано такі методи: заохочення, схвалення, стимулювання, підтримка, «навчи іншого», підбадьорення, бесіди з використанням персоніфікованої ляльки, складання розповідей за план-схемами, розв'язання проблемних ситуацій, вправлення, розігрування психологічних етюдів, внесення опосередкованих правил гри, тематичне малювання з обговоренням, читання і обговорення художньої літератури, складання і розповідання казок тощо. Також було проведено такі форми роботи: виїзні та віртуальні екскурсії, ігрові заняття, свята, розваги, квести, показ слайдів-презентацій та ін. З батьками проводилась просвітницька робота: майстер-класи з коментарями, семінари-практикуми, було організовано «Родинний клуб». З вихователями: конференції, майстер-класи з коментарями, «Екзамен для педагогів», педагогічний тренінг, вправи. Ефективність виховної роботи підтвердилась у контрольному експерименті. Було констатовано, що рівень вихованості ініціативності дітей експериментальної групи, відповідно до отриманих результатів, виявився вищим ніж у дітей контрольної групи.

Отже, в дисертаційному дослідженні уточнено сутність понять «ініціативність дітей дошкільного віку», «виховання ініціативності дітей дошкільного віку», «виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі». Ініціативність представлено як базову якість, що є однією з основних у структурі особистості, має інтегровану складову та виступає компонентом більшості інших базових якостей. У сюжетно-рольовій грі діти старшого дошкільного віку виявляють ініціативність, самотійність, опановують соціальні навички, виражають задуми та втілюють їх за власним

бажанням, залучаючи до спільної гри інших.

В науковій роботі доведено потенціал ігрової діяльності в контексті виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку, надано рекомендації щодо застосування методики і педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти. Подальшого розвитку набула теорія та практика використання сюжетно-рольової гри як засобу виховання ініціативності дітей в умовах закладу дошкільної освіти.

Практичне значення отриманих результатів: методика і педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти спрямовані на впровадження у практику діяльності закладів дошкільної освіти сюжетно-рольової гри як ефективного засобу виховання ініціативності. Представлені матеріали дослідження можуть бути використані педагогами-практиками закладів дошкільної освіти в процесі виховання базових якостей особистості, і зокрема, однієї з основних якостей – ініціативності, а також викладачами та студентами спеціальності «Дошкільна освіта» в контексті фахової підготовки.

Ключові слова: виховання, ініціативність, методика, педагогічні умови, педагогічний супровід, сюжетно-рольова гра, діти старшого дошкільного віку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дисертації

Публікації в наукових фахових виданнях України

1. Агіляр Туклер, В В. (2016а). Виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі як теоретико-методична проблема. *Педагогічні науки: збірник наукових праць Херсонського державного університету*, (В.LXXIV). Том. 2, 12-15.
2. Agiliar Tukler, Viktoria (2016b). Modern Scientific Research on the Development of Proactiveness of Preschool Children *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Ivano-Frankivsk*. (Vol. 3), 2–3, 114-118.

3. Агіляр Туклер, В. В. (2017а). Виховання базових якостей особистості з дошкільного віку: аналіз програмового забезпечення. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка, Серія: Педагогічні науки*, Вип. 1 (87), 25-31.
4. Агіляр Туклер, В.В. (2017b). Виховання ініціативності дітей у ігровій діяльності: сучасний стан. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*, 1, 80–85.
5. Агіляр Туклер, В.В. (2017с). Сучасний стан виховання ініціативності дітей дошкільного віку в умовах дошкільного закладу. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць Інституту проблем виховання НАПН України*, Кн.1, 21, 21-33.
6. Агіляр Туклер, В.В. (2017d). Гендерні прояви поведінки дітей у сюжетно-рольовій грі «сім'я». *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, (Ч.1)*, 2, 15-23.
7. Агіляр Туклер, В.В. (2018). Формування особистості в дошкільному віці. *Педагогічна теорія і практика: збірник наукових праць Київського міжнародного університету*, 2 (7), 30-48.
8. Агіляр Туклер, В.В. (2019). Система виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі. *Молодь і ринок: щомісячний науково-педагогічний журнал*, №12 (179), 158-162.

Публікації в зарубіжних фахових виданнях

9. Агіляр Туклер, В.В. (2017). Ініціативність як психолого-педагогічна характеристика особистості. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, V (52), Issue: 113, 7-11.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

10. Агіляр Туклер, В.В. (2016а). Виховання базових якостей у дітей старшого дошкільного віку, як прерогатива особистісного розвитку в умовах сучасного суспільства. Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: матеріали XI Міжнародної науково-практичної

- інтернет-конференції, Переяслав-Хмельницький, 20-21 лютого 2016. (с. 109-112).
11. Агіляр Туклер, В.В. (2016b) Ініціативність дитини дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема сучасності Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки: матеріали VI щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 21 квітня 2016. (77-84).
 12. Агіляр Туклер, В.В. (2016c). Сучасні підходи у вихованні базових якостей дітей старшого дошкільного віку в грі. Сучасна наука: теорія і практика: матеріали X Міжнародної наук.-практичної конференції, Київ, 25-26 листопада 2016. (3-7).
 13. Агіляр Туклер, В.В. (2017a). Психолого-педагогічна характеристика сюжетно-рольової гри дітей старшого дошкільного віку. Педагогіка: традиції та інновації: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, Запоріжжя, 17-18 лютого 2017. (Ч.2). (с. 95-98).
 14. Agiliar Tukler, V.V. (2017b). To the problem of nurturing proactivity in preschoolers «Innovations and modern pedagogical technologies in the education system»: materials of the VII international scientific conference. Prague, 20-21 february, 2017. (с. 52-54).
 15. Агіляр Туклер, В.В. (2017c). Методика виховання ініціативності дітей у сюжетно-рольовій грі. Педагогіка та психологія: сучасний стан розвитку наукових досліджень та перспективи: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, Запоріжжя, 13-14 жовтня 2017. (с. 53-58).
 16. Агіляр Туклер, В.В. (2017d). Педагогічні умови виховання ініціативності дітей у сюжетно-рольовій грі. Інноваційна діяльність та дослідно-експериментальна робота в сучасній освіті: тези доповідей V Всеукраїнської науково-практичної конференції, Чернівці-Сєверодонецьк, 20 жовтня 2017. (с. 86-88).
 17. Агіляр Туклер, В.В. (2017e). Виховання ініціативності дітей дошкільного віку в умовах сучасної сім'ї. Педагогічна наука в Україні за роки незалежності: здобутки, прорахунки, перспективи: матеріали

Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-практичної конференції, Херсон, 15-16 листопада 2017. (с.140-143).

18. Агіляр Туклер, В. В. (2020) Результати дослідження виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі. Інноваційні наукові дослідження у галузі педагогіки та психології: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Запоріжжя, 7-8 лютого 2020. (с.7-11).

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дослідження

19. Агіляр Туклер, В. В. (2018а). Сюжетно-рольова гра як засіб виховання ініціативності. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 2, 17-22.
20. Агіляр Туклер, В. В. (2018b). Сюжетно-рольові ігри дітей: спостерігаємо, спрямовуємо, надихаємо. *Дошкільне виховання*, 7, 20-24.

ABSTRACT

Agiliar Tukler V.V. Nurturing of the Proactivity of Senior Preschool Children in a Role-playing Game – Qualifying scientific work as manuscript copyright.

Dissertation for receiving the academic degree of Candidate of Pedagogical Sciences in the Specialty 13.00.08 «Preschool Pedagogics», Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, 2019.

In the dissertation «Nurturing the Proactivity of Senior Preschool Children in a Role-playing Game», the analysis of the problem of nurturing the basic qualities of personality and, in particular, one of the main psychological qualities, viz. proactivity, is presented, and the methodology and pedagogical conditions of nurturing proactivity in children of senior preschool age in a role-playing game are justified.

In the dissertation the necessity of nurturing the basic qualities of a personality, starting from the preschool stage of development, has been proven, the analysis of philosophical, psychological and pedagogical research has been carried out, the

potential of role-playing games in nurturing proactivity has been explained, and recommendations were provided on pedagogical accompaniment of role-playing games of children, on implementation of effective pedagogical conditions, forms and methods of nurturing of proactivity in children of senior preschool age in a role-playing game in the preschool education institution.

The research work reveals the theoretical and methodological foundations of nurturing the proactivity of senior preschool children, namely the philosophical, psychological and pedagogical aspects. The view of philosophers has been considered on proactivity and its manifestation in children as active subjects of study (A. Camus, G. Marseille, K. Jaspers, M. Berdyaev, M. Buber, M. Merleau-Ponty), and the peculiarities of the study of the dialectics of creativity and self-realization of a personality (V. Andrushchenko, V. Ohneviuk, L. Gubernskiy, N. Kukharev, etc.).

The scientific view of the leading scholars in the preschool field, who considers the period of pre-school development especially important for nurturing proactivity (H. Bielienka, T. Ponimanska, O. Kononko, I. Rogalska, S. Ladyvir, K. Karasiova, S. Kulachkivska, N. Diatlenko, T. Pirozhenko) has been demonstrated.

The theoretical and methodological study of the problem has shown the lack of a single definition of the concept of «proactivity». The scientific works present the interpretation of proactivity as an integrated quality of a personality (O. Pohonina, N. Plotniks, etc.), a component of creative activity (I. Bekh, I. Bila, L. Bozhovych, L. Vyhotskyi, P. Halperin, D. Elkonin, A. Zaporozhets, O. Leontiev, S. Rubinstein, O. Semenov), and a volitional quality (I. Bekh, T. Pirozhenko, V. Kotyrlo, O. Udina). A number of scientists consider proactivity to be a form of the activity of a personality (K. Abulkhanov-Slavska, O. Pohonina, N. Tertychna).

The research of the issue of nurturing a personality and its basic qualities can be found in the works of numerous foreign researchers (I. Adamek, T. Hornostay, M. Ibuka, S. Kondratiuk, S. Sudzuki).

Researchers in the field of preschool education have considered proactivity as a part of the following basic qualities: observation (V. Ragozina), curiosity (N. Havrysh), responsibility (H. Bielienka), autonomy (V. Marshytska), interpersonal

harmony (O.Ostrianska), justice (N. Shkliar), sensitivity (O. Poliakova), interpersonal partnership (S. Nechai), respect (S. Vasilieva), creativity (H. Orlova).

Based on the theoretical analysis, the components of proactivity were established: cognitive, emotional-value, behavioral-active. The analysis conducted made it possible to clarify the essence of the concepts:

- «proactivity of preschool children» we consider as a quality of personality, which is manifested in their desire and ability to implement their own ideas, introduce elements of novelty into the content of activities, apply willpower to perform independent actions, and practical actions;

- «nurturing of the proactivity of senior preschool children» as a purposeful, systematic process of using a system of methods to express the individual's inner aspirations, motivation to implement their own ideas, introducing elements of novelty, and the use of willpower to perform active and independent actions;

- «nurturing of the proactivity of senior preschool children in a role-playing game» as a purposeful, systematic process of using a system of methods of motivating the individual to express their own desires, abilities to implement ideas in the process of a game with the involvement of others in it, to introduce elements of novelty into the game, and to apply volitional efforts to carry out independent game actions in social and communicative activities.

Proactivity as a basic quality is realized through the actions of one's own volition. It is natural for preschool children to bring to life their own ideas in a natural and unconstrained way in a role-playing game as a main type of activity that arises from the children's own initiative and desire.

On the basis of a theoretical analysis of the play activity of preschool children (H. Bielienska, A. Burova, O. Koshelivska, N. Kudykina, T. Ponimanska, M. Savchenko, etc.), research into the influence of play activity on the formation of personality (L. Artemova, A. Bohush, O., N. Gavrysh, L. Kaluska, N. Lutsan), and the practical works of practicing pedagogues and the personal experience of the defender of the thesis, the conclusion has been drawn about the effectiveness of play activity as a means of nurturing proactivity at preschool age.

Scholars determine role-playing games to be an important component of the life of preschool children: philosophers (V. Ohneviuk, L. Smorz); preschool psychologists (I. Bila, N. Diatlenko, S. Kopylov, I. Karabaieva, K. Karasiova, T. Pirozhenko), teachers in the field of preschool pedagogics (L. Artemova, H. Bielienka, M. Savchenko, O. Staienna, L. Lokhvytska, L. Kravchuk, K. Krutii), practicing pedagogues of Preschool Education Institutions (I. Vruska, I. Hryhorchak, I. Kindrat, I. Kondratets, O. Kornieieva, I. Patraboii, L. Pratsovyta), foreign scholars (I. Adamek, O. Vasilieva, Guang-Lia Li, D. Dubinina, Nguyen Thi Kim Ngan, L. Plowman and J. MacPak, L. Bradly and K. Donovan, N. Starzhynska, K. Stiven, Ye. Streha, G. Huter, and others). It has been found by them that the most difficult questions for teachers are: the need to improve professional skills in organizing the play activity of children, rational time allocation in the educational process of Preschool Education Institutions. The recommendations were provided in respect of the increase of the duration of games of free choice of children, the equipping of the game-play environment, the use of indirect pedagogical methods of pedagogical accompaniment of a children's game, and the enrichment of the content of role-playing games.

The educational potential of the role-playing games of preschool children in the context of the problem of the research lies in the self-realization of children in self-important activities, stimulating them to communicate, providing freedom of expression of their own ideas and desires with their further realization, creative transformation of the acquired knowledge. Of particular importance is the tactful and proportionate pedagogical accompaniment by adults of children's play activities, which promotes an awareness in children of their own abilities and provides a sense of emotional comfort to them. It is in role-playing games that proactivity, as well as communicational and social skills, are nurtured in children naturally and in an unconstrained manner and emotional, cognitive and volitional spheres are enriched.

The analysis of the content of preschool education of Ukraine in state documents and programs is presented. In our research, we relied on Basic Component of Preschool Education (2012), the content of which provides for the nurturing of

basic personality traits, among which proactivity is identified as one of the main ones. In the programs of education, training and development of children «I am in the World» (Ya U Sviti) (2014), «Child» (Dytyna) (2016), «Track» (Stezhyna) (2014), «Ukrainian Preschool Life» (2017) basic qualities are sufficiently addressed. However, it should be noted that programs lack attention to the issue of proactivity nurturing. The topics of role-playing games need to be expanded in accordance with the contemporary interests of children, nurturing proactivity in role-playing, and change of the plot. The analysis of foreign programs («Self-Esteem» and «Step by Step») allowed us to outline ways to optimize the educational process in a preschool institution: creating the conditions for personality nurturing by means of a game, allocating time for free play of children in the daily routine, pedagogical encouragement of children to play on their own initiative.

The scientific work analyzes the study of methods and pedagogical conditions of nurturing preschool children in the works of H. Bielienska, S. Vasilieva, N. Havrish, V. Marshytska, S. Nechai, H. Orlova, O. Ostrianska, V. Ragozina, O. Reipolska, N. Shkliar. In the core of the selection of methods and techniques of nurturing, scholars proceed from the position of forming a child as an active personality, and the subject of the educational process. The potential educational opportunities of game activity are highlighted through the analysis of the research of a number of psychologists: I. Bila, L. Vyhotskyi, D. Elkonina, O. Zaporozhets, K. Karabaieva, K. Karasova, T. Pirozhenko and others. Among the scientific works devoted to the education of preschool children in play activity, the works of L. Artemova, A. Burova, O. Koshelivska, L. Kravchuk, M. Savchenko, O. Usova, and others were studied.

The issue of nurturing personality in play activity has been studied by foreign researchers as well (I. Adamek, T. Hornostai, I. Zhytko, S. Kondratiuk, N. Starzhynska, L. Khodonovych and others). In their works, the emphasis is on the indirect pedagogical accompaniment of role-playing games, nurturing proactivity, consolidation of moral and ethical norms and rules of behavior in role-playing games,

and the provision of cognitive and communicational development by means of games.

On the basis of the theoretical analysis of the psychological and pedagogical literature, a system for nurturing the proactivity of senior preschool children in a role-playing game has been developed and tested. The program of pedagogical research defines three directions of work: work with children of senior preschool age of the control and the experimental groups, with the families of nurslings, and with teachers of Preschool Education Institutions.

In the process of the research it was revealed that the parents of preschool children underestimate the educational value of role-playing games. It is established that not enough attention is paid to the development of role-playing games in the family, which leads to a decrease in the proactivity of children in all productive types of activity. Parents recognize proactivity as an important psychological quality of the personality, but are not informed about the means of its nurturing. The analysis of the activity of practicing pedagogues has confirmed that teachers of preschool education institutions have difficulty in selecting methods and techniques of nurturing, which would affect children in a way that opens their inner potential, and motivates children to bring novelty into the game. In practice they do not use systematic mediative pedagogical accompaniment for the children's game, and there is no systematic effort to nurture proactivity.

Our proposed methods and pedagogical conditions for nurturing proactivity in senior preschool children in a role-playing game in preschool educational institutions included those of a cognitive, emotional-value, and behavioral-active nature. Using corresponding indicators, levels of nurture of proactivity in children of senior preschool age such as high, medium, and low have been characterized.

According to the outlined criteria and indicators of the issue of this research, most senior preschool children corresponded to medium and low levels of proactivity development.

Based on the criteria of nurturing proactivity in senior preschool children in the role-playing game the content of the methodology and pedagogical conditions of

nurturing proactivity has been revealed during three stages of experimental work: preparatory, informative/ formational, and creative/active.

At each stage, pedagogical conditions for nurturing the proactivity of senior preschool children were developed. At the preparatory stage, it is the presence of a dynamic play-developing environment. For this purpose, we organized the center of emotional comfort «Corner of Mood», the «Board of Interests of My Group» and played etudes. At the informative/ formation stage, it is the systematic extension of children's knowledge about proactivity and norms of communication. At this stage, we consolidated children's knowledge about the Ukrainian way of life, professions, and provided available information about proactivity. At the creative/ active stage, it is the creation of interaction between adults and children on the basis of partnership, which provides indirect pedagogical support of children's role-playing game. At this stage, we gave children the opportunity to independently demonstrate proactivity in role-playing games and to use mediative pedagogical methods for optimization of the game if needed.

In the development of methodology for nurturing proactivity in senior preschool children in a role-playing game in preschool educational institutions the following methods were used: encouragement, approval, incentive, support, «teach another», reassurance, conversations with a personalized doll, storytelling according to the schemes, solving problematic situations, practising, playing psychological sketches, making indirect rules for the game, thematic drawing with discussion, reading and discussing of fiction, inventing and telling fairy tales, etc. Forms of work: field trips and virtual tours, game classes, holidays, entertainment, quests, slide shows, etc. Educational work was carried out with parents: workshops with commentaries, practical workshops, and a Family Club was organized. With teachers: conferences, workshops with comments, «exam for teachers», pedagogical training, and exercises.

The effectiveness of the proactivity nurturing system was confirmed in the control experiment. Thus, it is stated that according to the results obtained, the level

of proactivity in a role-playing game of children from the experimental group is higher than that of the children from the control group.

Thus, in this dissertation work the following definitions were specified «proactivity of preschool children», «nurturing of the proactivity of senior preschool children», and «nurturing of the proactivity of senior preschool children on a role-playing game». Proactivity is presented as the basic aspect, which is among the main ones in the structure of the personality, and has an integrated element and functions as a component of most other basic qualities. In a role-playing game senior preschool children demonstrate proactivity and autonomy, master social skills, express ideas and implement them at their own will, involving others in the joint game.

The research demonstrates the potential of play activities in the context of nurturing the proactivity of senior preschool children, and provides recommendations for the use of effective methods and pedagogical conditions for nurturing proactivity in senior preschool children in a role-playing game in the preschool educational institutions. The theory and practice of using the role-playing game as a means of nurturing the proactivity of children in the conditions of a pre-school educational institution has been further developed.

The practical significance of the results obtained: methodology and pedagogics of nurturing the proactivity of senior preschool children in a role-playing game in preschool educational institutions is aimed at introducing the role-playing game into practice within the activities at the preschool educational institutions, as an effective means of nurturing proactivity. The presented research materials can be used by practicing teachers of preschool educational institutions in the process of nurturing of basic personality traits, as well as one of the main qualities – proactivity, by teachers as well as students of the specialty «Preschool Education» in the context of professional training.

Key words: nurturing, proactivity, methodology, pedagogical conditions, pedagogical accompaniment, role-playing game, senior preschool children.

**LIST OF PUBLISHED WORKS ON THE SUBJECT OF THE
DISSERTATION**

Research papers in which the main results of the dissertation are published

Publications in academic professional publishing houses of Ukraine

1. Agiliar Tukler VV (2016a) Nurturing of the Proactivity in Senior Preschool Children in a Role-playing Game as a Theoretical and Methodological problem. *Pedagogical Sciences: Collection of academic works of Kherson State University, (V.LXXIV). Volume. 2, 12-15*
2. Agiliar Tukler Viktoria (2016b) Modern Scientific Research on the Development of Proactiveness of Preschool Children *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Ivano-Frankivsk. (Vol. 3), 2–3, 114–118*
3. Agiliar Tukler V.V. (2017a) Nurturing Basic Personality Traits from Preschool Age: Software Analysis. *Bulletin of the Ivan Franko Zhytomyr State University, Series: Pedagogical Sciences, Vol. 1 (87), 25-31.*
4. Agiliar Tukler V.V. (2017b) Nurturing Children's Proactivity in Play Activity: Current State. *Bulletin of the Alfred Nobel University. Series: Pedagogics and Psychology, 1, 80–85.*
5. Agiliar Tukler V.V. (2017c) The Current State of Nurturing of Preschool Children Proactivity in the Conditions of a Preschool Institution. *Theoretical and methodological problems of upbringing of children and student youth: Collection of academic works of the Institute of Educational Problems of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Vol 21, 21-33*
6. Agiliar Tukler V.V. (2017d) Gender Manifestations of Children's Behavior in a Role-playing Game «Family» *Collection of scientific works of the Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University (Chapter.1), 2, 15-23.*
7. Agiliar Tukler V.V. (2018) Formation of the Personality in Pre-school Age. *Pedagogical Theory and Practice: Collection of Academic Works of Kyiv International University, 2 (7), 30-48*

8. Agiliar Tukler, V.V (2019) The system of nurturing proactivity in children of senior preschool age in a role-playing game. *Youth and the market: a monthly scientific and pedagogical journal*, №12 (179), 158-162.

Publications in foreign professional publishing houses

9. Agiliar Tukler V.V. (2017) Proactivity as a Psychological and Pedagogical Characteristics of a Personality. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, V (52), Issue: 113, 7-11.

Scientific works certifying the approbation of the dissertation materials

10. Agiliar Tukler V.V. (2016a) Nurturing Basic Qualities in Senior Preschool Children as a Prerogative of Personal Development in the Conditions of Today's Society. *Trends and prospects for the development of science and education in the context of globalization: Proceedings of 11th International. Scientific and Practical Internet Conference*, Pereiasliv-Khmelnyskyi, February 20-21, 2016. (109-112). Pereiasliv-Khmelnyskyi: Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University.
11. Agiliar Tukler, V.V. (2016b) Proactivity of a Preschool Child as a Psycho-Pedagogical Problem of the Present. *Young Scientists Research in the Context of the Development of Modern Scholarship: Proceedings of 6th Annual All-Ukrainian. scientific-practical conference.*, Kyiv, April 21, 2016. (77-84). Kyiv: Borys Grinchenko Kyiv University
12. Agiliar Tukler V.V. (2016c) Contemporary Approaches to Nurturing Basic Qualities of Senior Preschool Children in a Game. *Modern Science: Theory and Practice: Proceedings of the 10th International Scientific and Practical Conference*, Kyiv, November 25-26, 2016. (3-7).
13. Agiliar Tukler V.V. (2017a) Psychological and Pedagogical Characteristics of the Role-playing Game of Senior Preschool Children. *Pedagogics: Traditions and Innovations: Proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference*, Zaporizhia, February 17-18, 2017. (P. 2). (p. 95-98).

14. Agiliar Tukler V.V. (2017b) To the Problem of Nurturing Proactivity in Preschoolers. *Innovations and modern pedagogical technologies in the education system: proceedings of the 7th International Scientific Conference, Prague, February 20-21 2017.* (p. 52-54).
15. Agiliar Tukler V.V. (2017c) Methodology of Nurturing Initiative of Children in a Role-playing Game. *Pedagogics and Psychology: Current State of Research Development and Perspectives: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, Zaporizhia, October 13-14, 2017.* (p. 53-58).
16. Agiliar Tukler V.V. (2017d) Pedagogical Conditions of Nurturing Proactivity in Children in a Role-playing Game (2017j) *Innovative Activity and Experimental Work in Contemporary Education: Abstracts of the 5th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, Chernivtsi-Sievierodonetsk, October 20, 2017.* (p. 86-88).
17. Agiliar Tukler V.V. (2017e) Nurturing the Proactivity of Preschool Children in the Conditions of Modern Family. *Pedagogical Science in Ukraine in Independence Years: Achievements, Estimates, Prospects: Proceedings of the All-Ukrainian (Including Foreign Participation) Academic Conference, Kherson, November 15-16, 2017,* (p.140-143).
18. Agiliar Tukler, V.V (2020) The Results of a Study of Nurturing Proactivity in Preschool Children in a Role-Playing Game. Innovative scientific research in the field of pedagogy and psychology: materials of the International scientific and practical conference, Zaporizhzhia, February 7-8, 2020. (p. 7-11).

Scientific works which additionally reflect the scientific results of the research

19. Agiliar Tukler VV (2018a) A Role-playing Game as a Means of Nurturing Proactivity. *Teacher and Methodist of a Preschool Institution, 2, 17-22*
20. Agiliar Tukler V.V. (2018b) Role-Playing Games of Children: We Watch, Direct, and Inspire. *Preschool Education, 7, 20-24.*

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень.....	24
ВСТУП.....	25
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ ІНІЦІАТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ.....	33
1.1. Виховання ініціативності молодшої особистості як психолого-педагогічна проблема.....	33
1.2. Сутність і характеристика ініціативності дітей дошкільного віку.....	48
1.3. Сюжетно-рольова гра як засіб виховання ініціативності особистості в період дошкільного дитинства.....	65
Висновки до першого розділу.....	86
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИХОВАННЯ ІНІЦІАТИВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СЮЖЕТНО-РОЛЬОВІЙ ГРІ	91
2.1. Відображення змісту виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у програмових документах	91
2.2. Стан виховання ініціативності у старшому дошкільному віці в практиці дошкільного виховання.....	112
2.3. Методика та педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти.....	136
Висновки до другого розділу.....	156
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	162
3.1. Організація та методика педагогічного експерименту.....	162
3.2. Результати експериментального дослідження.....	187
Висновки до третього розділу.....	208
ВИСНОВКИ.....	212
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	219
ДОДАТКИ.....	247

Перелік умовних скорочень

БКДО – Базовий компонент дошкільної освіти

ЗДО – Заклад дошкільної освіти

ЕГ – Експериментальна група

КГ – Контрольна група

ВСТУП

Актуальність теми. Необхідність модернізації змісту дошкільної освіти викликана тенденціями розвитку суспільства та реформуванням галузі відповідно до Законів України «Про освіту» (2017), «Про дошкільну освіту» (2001), «Про охорону дитинства» (2001), Базового компонента дошкільної освіти (2012), Національної доктрини розвитку освіти (2002), Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 (2013).

У Державному стандарті дошкільної освіти визначено дев'ять основних базових якостей особистості, які мають бути закладені в дошкільному дитинстві, одна з яких — ініціативність. Тому, виходячи із стратегічних завдань дошкільної освіти, питання виховання ініціативності дітей є одним із найважливіших у освітньому процесі закладів дошкільної освіти.

В умовах модернізації суспільства, стрімкого науково-технічного прогресу, високої конкуренції до громадян України висуваються нові соціально-трудова вимоги, зумовлені цими процесами. На сучасному етапі розвитку суспільства особистостям у цілому притаманна активна позиція, новаторство у діяльності, здатність швидко адаптуватися до соціальних змін і розв'язувати складні життєві ситуації. Це мають бути особистості, які здатні діяти ініціативно, успішно стверджувати себе в суспільстві.

Особливості виховання особистості з дошкільного віку досліджували О. Кононко, С. Кулачківська, В. Кузьменко, С. Ладивір та ін. Сучасні науковці в галузі дошкільної педагогіки стверджують, що виховання базових якостей особистості починається з дошкільного віку (Г. Беленька, Н. Гавриш, О. Кошелівська, К. Крутій, Т. Поніманська, А. Сіренко та ін).

Дослідження проблеми виховання ініціативності в старшому дошкільному віці зумовлене запитом соціуму, а вибір вікового періоду пояснюється психологічними новоутвореннями раннього етапу розвитку особистості, сприйнятливостю нервової системи дитини цього віку до виховання ініціативності. Відповідно до теоретичного аналізу, базова якість

«ініціативність» визначена однією з основних у вихованні особистості, що успішно стверджує себе в суспільстві.

Філософське підґрунтя поняття «ініціативність» прослідковується в працях М. Бердяєва, М. Бубера, А. Камю, Г. Марселя, М. Мерло-Понті, К. Ясперса. Аналіз підходів до розуміння сутності та процесу виховання ініціативності запропоновано в соціально-філософських дослідженнях діалектики творчості та самореалізації особистості (В. Андрущенко, Л. Губернський, Н. Кухарєв, А. Лопухівська, В. Огнев'юк та ін.)

Сутність поняття «ініціативність» розглядається науковцями з різних аспектів. Більшість науковців визначають ініціативність як якість особистості (Н. Плотнієк, О. Погоніна, О. Трошкін, В. Шапран), виховання ініціативності в діяльності (В. Манько, Л. Новікова, С. Петухова, Г. Сорока), ініціативність у складі вольових властивостей (І. Бех, Т. Піроженко, В. Котирло, С. Кулачківська, С. Поліщук, О. Удіна), ініціативність як складову творчості (І. Біла, Л. Божович, Л. Виготський (1997), Д. Ельконін, А. Запорожець, О. Кононко, В. Котило, В. Кузьменко, О. Леонтєв (1972), А. Богуш, С. Сисоєва та ін.). Втім, низка дослідників є прихильниками іншого підходу до визначення цього терміна та вважають ініціативність формою активності особистості (К. Абульханова-Славська, О. Погоніна, Н. Тертична та ін.) або її рисою (О. Поддьяков, О. Старинська та інші).

Механізм утворення ініціативності нами було розглянуто у відповідності з дослідженням І. Беха. Зокрема, до структури ініціативності ми зараховуємо такі компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінково-діяльнісний. Утворення ініціативності ми розуміємо у взаємодії таких процесів: засвоєння та усвідомлення змісту поняття ініціативності як якості особистості, основні її прояви, виникнення внутрішніх прагнень; активні та самостійні дії (внесення новизни, вольові зусилля, спрямовані на досягнення результату).

Проте питання виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку вивчено недостатньо. Зазначимо, що у теоретичних джерелах відсутнє єдине визначення термінів «ініціативність» та «ініціативність дітей дошкільного

віку», що призводить до ускладнення розроблення методичного інструментарію та визначення сутності прийомів, методів, форм виховання цієї якості в умовах ЗДО.

Для дітей старшого дошкільного віку найефективнішим засобом виховання базових якостей, серед яких і ініціативність, залишається гра. Виховний потенціал ігрової діяльності у контексті розвитку базових якостей особистості розкрито в працях Л.Артемової, Н. Дятленко, О. Кошелівської, Л. Кравчук, О. Стаєнної та ін. Низка науковців досліджувала особливості розвитку ігрової діяльності (К. Карасьова, І. Карабаєва, Л. Лохвицька Т. Піроженко, Д. Усик, А. Хаданович та ін.). На думку дослідників найбільш ефективно виховується ініціативність у сюжетно-рольовій грі, яка є провідною діяльністю дітей дошкільного віку (А. Бурова, Л. Виготський, Д. Ельконін, Р. Жуковська, О. Запорожець, К. Карасьова, С. Кондратюк, В. Котирло, О. Леонтєв, Т. Поніманська, О. Усова та ін.).

Дані психолого-педагогічних досліджень переконують, що сюжетно-рольова гра здійснює особливий вплив на розвиток ініціативності та сприяє самореалізації особистості. Це пояснюється тим, що діти ініціюють, тобто самостійно визначають, мету, зміст і правила гри (Р. Жуковська, К. Карасьова, В. Котирло, О.Леонтєв, Т. Піроженко, А. Люблинська, Д. Менджерницька та ін.). Науковці підкреслюють потенційні можливості сюжетно-рольової гри для розвитку ініціативності (Л. Артемова, А. Бурова, Р.Жуковська та ін.).

Аналіз сучасного освітнього процесу в закладах дошкільної освіти засвідчує недостатнє використання можливостей сюжетно-рольової гри у вихованні ініціативності. Виховне значення сюжетно-рольової знижується за рахунок використання неефективних методів і прийомів виховання, авторитарної позиції дорослих.

Теоретичний аналіз наукових джерел, нормативно-правових документів і педагогічного досвіду надали можливість встановити суперечності між:

– суспільною значущістю виховання ініціативності у молодого покоління, та недостатньою розробленістю теоретичного підґрунтя цього процесу;

– задекларованим у нормативно-правових документах спрямуванням освітнього процесу в закладах дошкільної освіти на виховання базових якостей особистості дитини, зокрема й ініціативності, та відсутністю методичного інструментарію виховання означеної якості;

– визнанням надзвичайної ролі гри як засобу розвитку базових особистісних якостей, зокрема ініціативності, та мінімізацією ігрової діяльності в освітньому процесі закладів дошкільної освіти.

Необхідність розв'язання зазначених суперечностей, недостатня розробленість проблеми виховання ініціативності дітей дошкільного віку та її важливість для педагогічної практики зумовили вибір теми дослідження: **«Виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є складником наукової теми Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка «Нова стратегія підготовки педагога в умовах євроінтеграції» (реєстраційний номер № 0116U002963). Тема дисертації затверджена Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 3 від 26.03.2015р.) та узгоджена рішенням Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол №3 від 28.04. 2015р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити методику та педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі в освітньому процесі закладів дошкільної освіти.

Завдання дослідження:

1. На основі теоретичного аналізу наукових джерел уточнити сутність ключових понять «ініціативність дітей дошкільного віку», «виховання ініціативності дітей дошкільного віку», «виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі».

2. Розкрити потенціал сюжетно-рольової гри в контексті виховання

ініціативності старших дошкільників.

3. Визначити критерії, показники й схарактеризувати рівні вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку.

4. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику та педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку.

Об'єкт дослідження – процес виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку.

Предмет – методика і педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: концептуальні засади щодо загальних закономірностей розвитку особистості (І. Бех, Л. Божович, Є.Бондаревська, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтьєв, А. Петровський, С. Рубінштейн та ін.); концептуальні положення філософії освіти (В. Андрущенко, Л. Губерський, А. Лопухівська, В. Огнев'юк та ін.); розкриття ініціативності як форми активності особистості (К. Абульханова-Славська, О. Погонін); обґрунтування сутності ініціативності у контексті творчого самовираження дошкільника (А. Богуш, Н. Гавриш); розгляд теорії ігрової діяльності як важливого засобу виховання дітей дошкільного віку (Л. Артемова, О. Кошелівська, Т. Піроженко, Т. Поніманська); положення про суб'єкт-суб'єктну взаємодію учасників освітнього процесу (Г.Беленька, О.Кононко, С. Ладивір); науковий доробок учених щодо проблеми забезпечення цілісного розвитку дитини в сюжетно-рольовій грі (Л. Артемова, К. Карасьова, В. Котирло, О. Кошелівська, Т. Піроженко).

Для досягнення мети та реалізації завдань дослідження застосовано **методи:**

– *теоретичні:* аналіз та узагальнення філософської, психолого-педагогічної та методичної літератури для уточнення базових понять, з'ясування стану виховання ініціативності дітей у практиці дошкільного виховання, обґрунтування методичних засад виховання ініціативності дітей

старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі;

– *емпіричні*: діагностичні (бесіди, опитування (анкетування, інтерв'ю), педагогічне спостереження) для визначення стану досліджуваної проблеми у закладах дошкільної освіти та сім'ї; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний і контрольний етапи), експертне оцінювання для визначення динаміки рівнів вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку на різних етапах дослідження та перевірки доцільності обґрунтованих методики та педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі;

– *статистичні*: методи математичної статистики для опрацювання результатів експериментальних даних дослідження та порівняння їх із вихідними, критерій однорідності χ^2 для підтвердження достовірності отриманих результатів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *уперше* здійснено цілісне дослідження проблеми виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі, теоретично обґрунтовано методику виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку на різних етапах сюжетно-рольової гри, складниками якої є когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінково-діяльнісний компоненти, відповідні педагогічні умови (створення динамічного ігрового розвивального середовища; систематичне поглиблення знань дітей про ініціативність і норми комунікації; побудова взаємодії між дорослими та дітьми на засадах партнерства у процесі сюжетно-рольової гри); визначено критерії (когнітивний, емоційно-ціннісний, соціально-комунікативний, творчо-дієвий) з відповідними показниками та схарактеризовано рівні вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку (високий, середній, низький);

– *уточнено* сутність понять: «ініціативність дітей дошкільного віку» як якість особистості, що виявляється в її прагненні та вмінні реалізовувати власні ідеї, вносити елементи новизни у зміст діяльності, застосовувати вольові зусилля для здійснення самостійних вчинків, практичних дій; «виховання

ініціативності дітей дошкільного віку» як цілеспрямований планомірний процес використання системи методів із метою прояву особистістю внутрішніх прагнень, мотивації до реалізації власних ідей, внесення елементів новизни, застосування вольових зусиль для здійснення активних і самостійних вчинків; «виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі» як цілеспрямований планомірний процес використання системи методів мотивації особистості до прояву власних бажань, умінь реалізовувати ідеї в процесі гри із залученням до цього інших, вносити елементи новизни в зміст гри, застосовувати вольові зусилля для здійснення самостійних ігрових дій у соціально-комунікативній діяльності;

– *подальшого* розвитку набули положення про виховання ініціативності старших дошкільників; форми і методи виховання ініціативності дітей засобами сюжетно-рольової гри в умовах закладу дошкільної освіти.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці та впровадженні в практику діяльності закладу дошкільної освіти методики та педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі; інструментів діагностування рівнів вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку.

Результати дослідження можуть бути використані в роботі вихователів закладів дошкільної освіти в процесі виховання дітей дошкільного віку, науковцями, викладачами закладів вищої освіти для підготовки фахівців зі спеціальності 012 «Дошкільна освіта»; у системі післядипломної освіти та підвищення кваліфікації вихователів; створенні навчально-методичних посібників і методичних рекомендацій для студентів, працівників закладів дошкільної освіти.

Результати дисертаційного дослідження *впроваджено* в освітній процес закладів дошкільної освіти: ПНВК «ДНЗ-ЗНЗ «ЯМБ» м.Києва (довідка № 51 від 9.10.2017 р.), № 589 м. Києва (довідка № 16 від 22.11.2017 р.); № 590 м. Києва (довідка №28 від 22.11.2017 р.), «Барвінок» м. Бровари Київської області (довідка № 31 від 15.05.2019 р.), «Колосок» с. Алтинівка Кролевецького району

Сумської області (довідка №16ОД від 10.11.2017 р.); № 34 м. Бердянська Запорізької області (довідка № 137 від 19.12.2019 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні й практичні результати дисертації обговорювались на наукових і науково-практичних конференціях різних рівнів: *міжнародних*: «Тенденції і перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (Переяслав-Хмельницький, 2016); «Актуальні проблеми педагогічної освіти: Європейський і національний вимір» (Луцьк, 2016); «Сучасна наука: теорія і практика (Київ, 2016); «Педагогіка: традиції та інновації» (Запоріжжя, 2017); «Actual problems of science and education – APSE 2017» (Budapest, Hungary, 2017); «Innovation sand modern pedagogical technologies in the education system» (Prague, 2017); «Результати дослідження виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі» (Запоріжжя, 2020); *всеукраїнських*: «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» (Київ, 2016); «Педагогічна наука в Україні за роки незалежності: здобутки, прорахунки, перспективи» (Херсон, 2017); «Особистість у виховному просторі зростання: від дитинства до юності» (Київ, 2017); «Педагогіка та психологія: сучасний стан розвитку наукових досліджень та перспективи» (Запоріжжя, 2017).

Результати дослідження обговорювались на засіданнях Вченої ради та кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження висвітлено в 20 одноосібних публікаціях, із них: 8 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття в зарубіжному періодичному виданні, 9 наукових праць у збірниках матеріалів конференцій, 2 публікації в інших виданнях.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (302 позиції, з них 12 – іноземною мовою), 11 додатків на 38 сторінках. Загальний обсяг дисертації 284 сторінки, з них 199 сторінок основного тексту. Робота містить 12 таблиць, 9 рисунків, що охоплюють 23 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ ІНІЦІАТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

1.1. Виховання ініціативності молодшої особистості як психолого-педагогічна проблема

Одним із важливих завдань кожного суспільства є виховання особистості, таких її якостей, що забезпечують розвиток держави у необхідному напрямі. Українська держава у XXI столітті обрала курс на демократію, новаторство, прогрес у сфері соціальних та економічних відносин. Це, в свою чергу, позначилося на запитах до системи освіти у вихованні ініціативної особистості, яка здатна успішно втілити власні ідеї в життя. З огляду на сучасні тенденції освітнього процесу: спрямованість на особистісний розвиток, індивідуалізацію освіти, сприяння становленню активної життєвої позиції дитини, – постає необхідність у вихованні ініціативності, починаючи з дошкільного віку. Адже ініціативна людина здатна виявляти власні бажання і втілювати їх у суспільстві, діяти самостійно, бачити проблему, формувати завдання з її розв'язання, виявляти своє «Я» та активність у діяльності (Костюк, 2013, с.82, 88).

У вихованні особистості базові якості посідають важливе місце і в дошкільному віці виявляються через культуру діяльності та поведінку дитини. Базовий рівень якостей, закладений у період дошкільного дитинства, є основою виховання чеснот та успіху соціалізації й самореалізації людини. Одним із напрямів реформування дошкільної освіти є професійне удосконалення діяльності вихователів та переорієнтація освітнього процесу в закладах дошкільної освіти (ЗДО) на забезпечення умов для реалізації особистісного потенціалу дитини (Беленька та ін., 2015, с.5).

Новий етап розвитку дошкільної освіти пов'язаний із веденням у дію Базового компонента дошкільної освіти (БКДО, 2012), розробленого групою

науковців під керівництвом А. Богуш. Згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти головною метою системи національної дошкільної освіти є створення сприятливих умов для особистісного становлення й самореалізації кожної дитини, формування її життєвої компетенції. Одним із пріоритетів державної політики в галузі дошкільної освіти XXI століття є її особистісна орієнтація, підтримка та розвиток здібностей, здатності до активних дій, самостійності, вміння приймати рішення у стандартних і нестандартних ситуаціях з врахуванням потреб інших людей.

Проблема виховання особистості турбувала ще античних філософів, які закликали до пізнання людиною самої себе. Великого значення опису засобів творення освіти приділяв Платон (427 до н. е. – 348 до н. е.). Серед них особливу увагу звертав на ті, що спрямовані виховувати моральні чесноти особистості (Вернер, 1997). У нашому дослідженні моральні чесноти розглядаються як моральні якості, моральна свідомість, норми і правила поведінки в суспільстві, що виховуються та виявляються за власної ініціативи.

Мислителі доби Нового часу, зокрема Дж. Локк (1632-1704), у своїх працях зазначав, що для «джентельмена» однією з важливих якостей є особиста ініціатива. У своїх філософських роздумах він звертав особливу увагу на питання мотивів, що спонукають особистість до вияву ініціативи (Локк Дж., 1960, с.734). Інший філософ і педагог – Ж.-Ж. Руссо (1712-1778) – був прихильником виховання дитини у свободі. Він закликав до того, щоб освітній процес відбувався ненав'язливо, проходив у емоційній злагоді між вихователем і вихованцем, спонукаючи останнього до самостійних ініціативних дій. Вагомими для нашого дослідження є погляди І. Канта (1724-1804), який стверджував, що людина є суб'єктом автономної поведінки і повинна постійно турбуватися про своє вдосконалення. І. Кант започаткував суб'єктну педагогіку, яка орієнтується на потреби дитини. На його думку, спрямованість на розвиток особистості вихованця повинна бути пріоритетною для педагога (Огнев'юк, Кузьменко, 2014, с.59).

Український філософ Г. Сковорода (1722-1794) також хотів бачити людину майбутнього вільною у своїх поглядах і діях, але здатною зіставляти свої потреби із закономірностями буття природи (Шкепу, 2010, с.193). На нашу думку, така форма взаємодії людини з природою сприяє вихованню усвідомленої та відповідальної ініціативності особистості.

Педагогічна концепція філософії освіти визнає дитину свідомим і активним суб'єктом навчання (А. Камю (1913-1960), Г. Марсель (1867-1905), К. Ясперс (1883-1969), М. Бердяєв (1874-1948), М. Бубер (1878-1965), М. Мерло-Понті (1908-1961)). Дослідження виховання ініціативності здійснювалось і в більш пізніх працях, автори яких вивчали питання діалектики творчості та самореалізації особистості (В. Моляко (2004), В. Андрущенко (2011), В. Огнев'юк, О. Сисоєва (Огнев'юк, Сисоєва, 2012), Л. Губерський (Губерський, Кремень, Ільїн, 2011), Н. Кухарев (Кухарев, Решетко, 1996) та інші.

На попередніх етапах розвитку суспільства виховання розглядалося як процес передачі молодому поколінню необхідних для подальшого життя знань, умінь і навичок на основі наслідування зразків дорослого та оволодіння стандартними способами діяльності. Традиційними підходами у вихованні ХІХ століття вважають погляди Г. Спенсера, Ш. Летурно, Дж. Сімпсона, А. Еспінаса (еволюційно-біологізаторський підхід, виховання як біологічне явище; виховання шляхом наслідування), П. Монро (психологічний підхід до визначення виховання; розглядав наслідування як сутність виховання; відокремлював психологію людини від інстинктів тварин у наслідуванні), К. Шмідта (релігійний підхід у вихованні), К. Маркса і Ф. Енгельса (соціологічний або трудовий підхід у вихованні) (Лузан, Васюк, 2010).

Проблема виховання особистості та її базових якостей досить чітко прослідковується в наукових пошуках психологів минулого – в працях Г. Балла (2012), Л. Божович (1968), Л. Виготського (1982, 1997), Д. Ельконіна (1978), О. Запорожця (1986), Г. Костюка (1989), В. Котирло (Котирло, Кулачківська, 1989), О. Леонт'єва (2009). У педагогічній науці, зокрема в працях, присвячених розвитку теорії гуманістичної педагогіки в галузі

дошкільної освіти, питання виховання особистісних якостей розглядали педагоги-класики Я. Коменський (1592-1670), А. Макаренко (1888-1939), Й. Песталоці (1746-1827), С. Русова (1856-1940), Г. Сковорода (1722-1794), В. Сухомлинський (1918-1970), К. Ушинський (1824-1871). Вони досліджували питання виховання особистості та її базових якостей, природніх задатків у діяльності, використання гри як засобу виховання цих якостей.

У радянській системі виховання поставала проблема нереалізованості дитини, оскільки не повною мірою враховувалися можливості дошкільного періоду розвитку. Як відомо, переважна більшість людей соціалістичної системи виховання характеризувалася такими якостями, як слухняність, терплячість. Врахування історичного досвіду виховання дозволяє попередити неуспішність самореалізації людини та стимулювати діяльність сучасних педагогів у контексті виховання особистісних якостей дитини дошкільного віку (Agiliar Tukler, 2016a,b).

Аналіз законодавчого, наукового, програмно-методичного забезпечення дошкільної освіти минулих років засвідчив, що нині відбувається перегляд змісту традиційного поняття «виховання». Сьогодні ці підходи кардинально змінилися (Лузан, Васюк, 2010). Виховання в сучасному суспільстві розглядається як процес взаємодії дорослого і дитини з метою розвитку особистості, забезпечення умов для її успішної соціалізації та самореалізації в соціумі (Лузан, Васюк, 2010). Саме таке виховання майбутнього покоління сприяє вихованню в особистості почуття усвідомленості себе, розуміння з наймолодшого віку унікальності кожної людини, важливості діяльності та вміння проєктувати власні дії та їх наслідки у спілкуванні з однолітками (Беленька та ін., 2015, с. 20).

Метою виховання дитини в XXI столітті є виховання особистості, її базових якостей, самореалізації у соціумі, інтеріоризація культурних надбань суспільства для забезпечення оптимальної соціалізації особистості в суспільстві (І. Бех, І. Зязюн, Г. Беленька, А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Дятленко, О. Кононко. К. Крутій, Т. Піроженко та ін.) (Лузан, Васюк, 2010, с.8-9).

У науковій думці психологів сьогодення виховання особистості та базових якостей розглядається в працях І. Беха (1995, 2015 а, b), Р. Буре (2014), О. Кононко (2000), С. Кулачківської (2004), В. Кузьменко (2005), С. Ладивір (2008), Г. Люблінської (1974), Н. Непомнящої (1992), О. Поддьякова (Поддьяков, Михайленко, 1987), Т. Піроженко (Карасьова, Піроженко, 2011 а,b), Д. Усика (2015) та інших.

В працях О. Кононко базові якості особистості визначені як основні, найголовніші, визначальні. Науковець зазначає, що базові якості є результатом індивідуального життєвого досвіду дитини та впливу виховання й навчання. Їх можна розглядати як вершинні показники конструктивності, продуктивності життєдіяльності дитини, реалізації нею свого внутрішнього особистісного потенціалу (Кононко, 2003, с. 68-70).

Важливою для нашого дослідження є думка сучасного українського ученого І. Беха, який зазначає, що особистісні якості є результатом емоційних переживань особистості. Позитивно-емоційне спілкування педагога й вихованців забезпечує виховання ініціативної поведінки, яке базується на особистісному прийнятті рішень, що переходить від довільної до свідомої, соціально й морально нормованої (Бех, 1995, с. 202).

Сучасні дослідження науковців у галузі психології спрямовані на впровадження особистісно-орієнтованого виховання, забезпечення гуманістичного підходу до особистості, що сприяє вихованню її базових якостей: концепція особистості в раціогуманістичній психології (Г. Балл (2012)); особистісно орієнтоване виховання дитини (І. Бех (2003)); концепція формування особистості в дитячому віці (Л. Божович (1968)); культурно-історична теорія розвитку вищих психічних функцій і учення про особистість (Л. Виготський (1997,1982)); теорія особистості за принципом розвитку (Г. Костюк (1989)); психологічна структура особистості (О. Лазурський (1995)); особистість у загальнопсихологічній теорії діяльності (О. Леонт'єв (2009)); особистість у психологічній теорії відношень (В. М'ясищев (1995)); культурно-психологічна концепція особистості за принципом цінності особистості як

феномена культури (В. Рибалко (2009)); особистість у філософсько-психологічній концепції (С. Рубінштейн (1989)); індивідуалізація освітнього процесу, суб'єкт-суб'єктний підхід у вихованні (С. Ладивір (2008)); розвиток індивідуальності, індивідуальний і диференційний підхід у вихованні дитини (В. Кузьменко (2007)); особливості розвитку пізнавальної активності дитини, виховання особистості у дитячій діяльності (С. Кулачківська (Котирло, Кулачковская, 1989)) та ін. У дослідженнях педагогів-сучасників Ш. Амонашвілі (2002), Л. Артемової (1995), Н. Гавриш (2009) та ін. висвітлено питання гуманізації освіти, впровадження особистісно-орієнтованої моделі виховання.

Серед базових якостей особистості виділяємо ініціативність як одну з головних. Таке узагальнення було зроблено на основі аналізу праць психологів (І. Беха (2012), Л. Божович (1968), О. Запорожця (1986), О. Кононко (2003), В. Котирло (1989), В. Кузьменко (2005), С. Кулачківської (1973), С. Ладивір (2008), О. Леонтєва (2009), Т. Піроженко (2017), М. Поддьякова (2001)) та педагогів (Л. Артемової (1995), Г. Беленької (2015), О. Кошелівської (2002), Т. Поніманської (Поніманська, Козлюк, Марчук, 2008) та ін.). Учені суголосні в думці, що ініціативність є інтегрованою якістю особистості. Зазначена базова якість дитини є необхідною для успішної самореалізації особистості на подальших вікових етапах розвитку. Саме вона забезпечує стабільний розвиток самоактивності, здатності визначатися у життєвому просторі впродовж життя (Кононко, 2003, с.17, 61).

Теоретичне дослідження якості «ініціативність» базується на вивченні доробку вітчизняних і зарубіжних фахівців із проблеми виховання базових якостей особистості. У нашому дослідженні ми керуємось розумінням того, що ініціативність є важливою психологічною якістю, яка розкриває внутрішній потенціал дитини та сприяє її самоствердженню в сучасному суспільстві (Агіляр Туклер, 2016с, 2017а). Важливим для нашого дослідження є змістове тлумачення базової якості особистості – ініціативності. Ініціативність походить від слова «ініціатива». Етимологічний словник визначає ініціативу (лат. *initium*)

значенням «наставляю», «починаю» (Мельничук, 1989, с.305). Так, у тлумачному словнику В. Даля «ініціатива» – це «начінаніє», «зачінаніє», «учинаніє» (Даль, 1905, с.102). В Українському радянському енциклопедичному словнику «ініціатива» (франц. initiative, від лат. initium – початок) – почин; здатність людини до започаткування своїх рішень у різних сферах суспільного життя (Бабичев, 1987, с.708). Педагогічний словник розкриває поняття «ініціативність» як рису особистості, що характеризується спроможністю та схильністю до активних і самостійних дій (Кондакова, Вишнякова, 1984).

Словник з етики окреслює ініціативу як «самодіяльну участь людини у різноманітних сферах соціального життя, в якій вона самостійно бере на себе розв'язання якого-небудь завдання і виступає як його активний втілювач у життя». Далі уточнюється, що ініціатива може виражатися у добровільній діяльності, у творчому ставленні до праці, сталих способах поведінки (Гусейнова, Кон, 1989, с.106).

Аналіз тлумачення терміну «ініціативність» у словниках підводить нас до висновку, що проявити цю якість може лише особистість, яка має внутрішні цінності й визначає мету своєї діяльності. Розвивати цю якість доцільно в процесі виховання, користуючись відповідними прийомами, методами та засобами. В результаті особистість системно виявляє ініціативу в своїх діях і виходить за межі «шаблонної» поведінки.

З огляду на стрімкий розвиток технологій, динамічність політичних і соціальних змін у соціумі, сучасне суспільство для свого успішного функціонування потребує ініціативних громадян, які здатні самостійно визначати й реалізовувати завдання як особистісного, так і суспільного розвитку, рухаючись за векторами моральності й загальнолюдських цінностей. Ця базова якість слугує поштовхом до дій за власним бажанням у діяльності.

Ініціативність є вагомою передумовою самоактуалізації особистості, що досліджувалася у працях А. Маслоу (2008), Г. Олпорта (2002), Е. Фромма (2006), К. Юнга (1994), К. Роджерса (1994) та інших вітчизняних і зарубіжних

авторів. Психологи К. Юнг і А. Маслоу розглядали самоактуалізацію як особливий прояв особистості. Чималий інтерес для дослідження самоактуалізації особистості представляють праці психологів К. Роджерса, Е. Фромма, Г. Олпорту. Зокрема, на думку К. Роджерса, людина, яка повноцінно функціонує, постійно перебуває в процесі самоактуалізації.

Власне тлумачення запропонував Ш. Генелін, він розглядає ініціативність як вміння легко взятись за справу за власним бажанням, не чекаючи зовнішнього стимулу, внутрішній підйом, енергію, концентрацію, наполегливість при виконанні задуманого (Крехова, 2005, с.219-220). У науковій літературі термін «ініціативність» було витлумачено дослідниками-психологами так: дітям дошкільного віку притаманні цікавість до всього нового, незвичного, яке сприяє прояву ініціативи, водночас існує звичка до старого, звичного, стереотипного, що гальмує вираження ініціативи в поведінці (Непомнящая, 1969, с.196-199). Тому ініціативність дітей розглядається як щось нове у відповідь на знайоме та звичайне, як акт прояву ініціативи дитиною, реалізацією її власного починання. Ініціатива передбачає включення дитини в діяльність (Ю. Янотовська) (Янотовская, 1973). Виявлення ініціативи у значній мірі залежить від оцінки оточуючих (К. Абульханова-Славська) (Абульханова-Славская, 1988, 1989). Ініціативність виступає якістю-посередником, без якої неможливий перехід внутрішнього самосприйняття дитини до її зовнішнього вираження.

Низка дослідників, таких як К. Абульханова-Славська (Абульханова-Славська, 1980, 1983), О. Погоніна (Погонина, 1986), Н. Тертична (Тертична, 1997) та ін., розглядають ініціативу як форму активності особистості. За визначенням К. Абульханової-Славської, ініціатива – це форма активності, якість, яка розвивається у індивіда в більшій чи меншій ступені в залежності від того, наскільки суспільством йому надана свобода і наскільки він приймає суспільну необхідність. Ця форма активності особистості розвивається у суспільному житті та реальному життєвому шляху. Ініціатива, що є вільною активністю суб'єкта, собою випереджає зовнішні або зустрічні вимоги, котра

потім реалізується в інтелектуальній або практичній сферах (Абульханова-Славська, 1980, с.109). Н. Тертична стверджує, що ініціатива – це своєрідна форма суб'єктної активності, що виникає в ситуації, коли індивід у своїй діяльності виходить за межі суб'єктивно усвідомленого та об'єктивних вимог цієї діяльності. Рушійною силою і джерелом її розвитку виступає активна діяльність особистості (Тертична, 1997). За визначенням О. Трошкіна, ініціативність – це складна якість особистості, у якій виявляється діяльнісний стан людини з її ставленням до мети та завдань, змісту, характеру діяльності та прагненням мобілізувати свої морально-вольові зусилля на досягнення навчально-творчої й професійно-практичної мети (Трошкін, 2004). У деяких педагогічних словниках, зокрема в довідниках О. Скрипченка та С. Гончаренка, ініціативність – морально-психологічна риса особистості, яка характеризується здатністю та схильністю до активних і самостійних дій (Гончаренко, 1997), (Скрипченко, Лисянська, Скрипченко, 2001).

У контексті нашого дослідження поняття «активність» пов'язане із поняттям «ініціативність». Академічний тлумачний словник української мови визначає «активного» як діяльного, енергійного, що розвивається (Словник української мови: академічний тлумачний словник, 1970-1980). Активність зіставляється з діяльністю, розглядається як динамічна умова діяльності, властивість її власного руху. Активність людини набуває важливого сенсу як якість особистості, здатність змінювати навколишню дійсність у відповідності з власними потребами, поглядами, цілями (Петровский, Ярошевський, 1990, с.14). Проте слід розмежовувати поняття «активність» та «ініціативність», адже ініціативність має дещо іншу характеристику і забезпечує вияв дитиною власного фізичного, інтелектуального, морального й творчого потенціалу в діяльності.

Згідно з психологічною теорією діяльності, активність охоплює кілька рівнів, до яких належать: особливі види діяльності, дії, операції, психофізіологічні функції. При цьому види діяльності виступають як сукупність дій, що викликаються одним мотивом. Серед них визначено основні

види діяльності: ігрову, навчальну, трудову як форми активності людини (Гиппенрейтер, 1996).

Також деякі вчені розуміють активність як якість особистості, особистісне утворення, що виявляється у внутрішній готовності до цілеспрямованої взаємодії з середовищем та самодіяльності, яка базується на потребах та інтересах особистості. Ця особлива діяльність характеризується прагненням і бажанням діяти, цілеспрямованістю, наполегливістю, енергійністю та ініціативою (Активність особистості, 2015, с.1-2).

Отже, «ініціативність» означає внутрішнє спонукання та його вираження у діяльності. Вона виявляється в мотивації до активних дій, визначається ступенем особистісної значущості діяльності, активності дій, засвідчує внутрішню включеність суб'єкта в процес діяльності. Ініціативність розглядається як інтегративна якість, якій притаманне зіставлення особистісних рис і вимог діяльності (Активність особистості, 2015, с.1-2).

Детально зміст поняття «ініціативність» було розкрито в роботі О. Поддьякова (Поддьяков, 2001). Він розглядав прояви ініціативності в пошуковій діяльності з суб'єктивних позицій дітей дошкільного віку і зазначав, що ця риса може і має бути розвинена у дитини під впливом педагога. Ця думка була підтверджена О. Старинською (Старинська, 2008, 2014) в дослідженні, присвяченому розвитку інтелектуальної ініціативності дітей у навчальній діяльності. В. Шапран (2001) обґрунтувала психологічні підходи до виховання ініціативності, окреслила її ознаки, порівняла терміни «ініціатива» та «ініціативність» тощо. Вона зазначила, що ініціатива – це окремий прояв ініціативності, здатність до активної діяльності, яка випереджає зовнішні вимоги; а ініціативність – стала особистісна якість, яка характеризується вільною надситуативною активністю, що спрямована на досягнення конкретної мети та передбачає вияв рішучості та волі у реалізації запланованого.

Дослідження науковців доводять, що ініціативність – складне утворення особистості, яке розглядається як інтегрована якість (Н. Плотнік (Плотник, 1967), О. Погоніна (Погонина, 1986) та інші). О. Погоніна стверджує, що

ініціативність є формою ініціативно-інтегрального утворення, яке визначає компоненти потребо-мотиваційної, емоційно-вольової й інтелектуальної сфер. Вона зазначає, що ініціативність – не тільки складова особистості, а й вище особистісне утворення (Погонина, 1986).

Низка дослідників зараховує ініціативність до вольових властивостей особистості, що входять до складу самостійності (І. Бех (1995), Т. Піроженко (2010), В. Котирло (Котырло, 1971), С. Кулачківська (1973), С. Поліщук (2001), О. Удіна (2004)). За визначенням тлумачного словника, «самостійність – вольова якість особистості, яка полягає в умінні за власною ініціативою ставити перед собою цілі, без сторонньої допомоги знаходити шляхи їх досягнення й виконувати прийняті рішення» (Степанов, 2006); «узагальнена якість особистості, що виявляється в ініціативності, критичності, адекватній самооцінці й почутті особистої відповідальності за свою діяльність і поведінку» (Мардахаев, 2002).

Базову якість особистості – ініціативність – доцільно розглядати у складі творчості (І. Бех (1997), І. Біла (2014), Л. Божович (1968), Л. Виготський (1997), Д. Ельконін (1978,1989), А. Запорожець (1964, 1986), О. Кононко (2000), В. Котирло (1987), В. Кузьменко (2005), С. Кулачківська (2004), С. Ладивір (2008), О. Леонтьєв (1972), С. Рубінштейн (1973)). Психолог Л. Виготський визначив шляхи створення власного продукту творчості: привласнення, наслідування і творення, встановлення поетапного, поступового переходу від оволодіння створеним, його засвоєнням, відтворенням і тільки після цього створення нового, неподібного. Продукти винахідництва, результати діяльності допомагають у самоствердженні в соціумі та задовольняють внутрішню потребу в самовираженні, самореалізації (Виготський, 1997). Натомість ініціативність виникає з власних прагнень та не може бути відтворена відповідно до зразка.

Сучасний педагог О. Семенов характеризує творчо спрямовану особистість сукупністю творчих мотивів, що визначають творчу діяльність і складаються з потягів до творчості, творчих бажань, потреб, інтересів,

схильностей та прагнень. За його дослідженням, творчо спрямована особистість здатна до творення чогось нового, неповторного, прогресивного, системної соціально-творчої діяльності людини на основі творчих здібностей, мотиваційно-творчої активності. Науковець зазначає, що креативність є внутрішньою передумовою до творчості, ядром розвитку творчої особистості. До структури творчо спрямованої особистості О. Семенов зараховує здібності та класифікує їх як стійкі якості особистості, що здатні розвиватися на основі педагогічного впливу в освітньому середовищі. У нашому дослідженні ми зазначаємо, що такий елемент творчості, як внесення нового в діяльність, належить до складу ініціативності, що виявляється у вигляді пропонування ідей, бажань, внесення елементів новизни (Семенов, 2017, с.47, 51).

Першим у галузі педагогіки ознаки ініціативності описав Я. Коменський, який стверджував, що «осягнення всебічного пізнання речей, оволодіння ними та вживання їх можливе не інакше, як тільки з допомогою нового...» (Коменский, 1982, с.576, 656). Його послідовник – Й. Песталоцці – в своїх працях та практиці організації освітньої діяльності з дітьми основну увагу приділив питанням розвитку природних задатків людини, її формуванню у практичній діяльності, що спонукає до ініціативних дій.

Потребу особистості у вихованні ініціативності, прагнення проявити власне «Я» у діяльності розкрито в працях К. Ушинського, який наголошував, що дитина від природи бажає досліджувати навколишній світ, проявляючи власну ініціативність і самостійність. С. Русова розглядала роль гри у вихованні особистості, зокрема, вона звертала увагу на прояв ініціативності в грі як невід'ємний компонент самостійності та активності дитини. Засновниця української національної системи дошкільного виховання – С. Русова – радила батькам і педагогам частіше надавати дитині можливість діяти самостійно, за власною ініціативою.

Педагог-класик А. Макаренко висловлював думку про необхідність виховання ініціативної особистості, починаючи з раннього віку,

використовуючи ігрову діяльність як основу її становлення та розвитку (Макаренко, 1978, с.397, с.320).

В. Сухомлинський розглядав ініціативність у складі творчості. Своєю практичною діяльністю він стверджував, що творчою та ініціативною дитину робить радість, щастя, життєрадісне світосприйняття, емоційно-позитивний настрій. Так дитина не тільки пізнає навколишню дійсність, а й проявляє свої задатки, здібності, таланти, творчу ініціативність (Сухомлинський, 1997).

У своїх працях педагоги розглядають одну з головних базових якостей особистості – ініціативність – із різних аспектів: ініціативність у пізнавальній діяльності (І. Головінова (Головинова, 2005), О. Старинська (2008)); становлення ініціативності в діяльності (А. Паурене (1970), Л. Новікова (Новікова, 1968)); прояви ініціативи в таких видах діяльності, як навчання, праця та гра (С. Петухов (Петухов, 1954)); формування ініціативи як риси особистості (І. Плотнік (Плотник, 1967)); формування ініціативності в колективній творчій діяльності (Г. Сорока (1996)); ініціативність у навчально-творчій діяльності студентів на основі ідеї навчального співробітництва (О. Трошкін (Трошкін, 2004)); пізнавальна ініціативність старшокласників у процесі навчання предметів гуманітарного циклу (В. Манько (Манько, 2011)); ініціативність як складова творчості (С. Сисоєва (Сисоєва, 2006)) та ін.

Питання виховання базових якостей та ініціативності відображено й у працях зарубіжних науковців.

На думку білоруської дослідниці Т. Горностай, саме моральне виховання сприяє становленню ініціативної особистості, освоєнню базових цінностей і життєвого сенсу в безпосередній взаємодії вихователя з вихованцями. Основним завданням дошкільної освіти, за її визначенням, є сприяння становленню людини як суб'єкта свого життя, особистості, індивідуальності. Особливу увагу Т. Горностай приділяє проблемі виховання моральності дитини, яка за її твердженням ґрунтується на особистісному сприйнятті дітей. Вона зазначає, що у процесі свого розвитку дитина наслідує культурні традиції і способи взаємодії дорослих із оточуючими, відбувається включення в

культуру свого народу, залучення дітей до творчої інтерпретації діяльності дорослих і соціокультурного середовища (Горностай, 2015, с.109-112).

Вивчаючи поняття активності, польська дослідниця І. Адамек доводить, що якісні зміни в психіці молодшої особистості зумовлені набуттям нею власного досвіду. Серед факторів, від яких залежить розвиток особистості, І. Адамек виділяє власну активність як форму ініціативності. На думку вченої, вирішальне значення у розвитку дитини має середовище, в якому вона знаходиться. Від стану середовища залежить якість прояву активності й розвиток особистості в дитячій діяльності. Виховання ініціативної поведінки на основі проявів активності дитини стає можливим за дотримання умов: організованого розвивального освітнього середовища, запровадження ефективних методів і прийомів, налагодження взаємодії дорослого та дитини (Адамек, 2000а).

Важливе значення надається вихованню особистості в Японії. Зокрема, значущими для нашого дослідження є методики раннього розвитку С. Судзукі та М. Ібука (Біла, 2012b, с.43-51). На думку М. Ібука, діти в ранньому онтогенезі розвитку легше засвоюють інформацію ніж дорослі (Масару, 1991, с.2). В педагогічній роботі з розвитку творчості дитини М. Ібука та С. Судзукі розглядають ініціативність як складову творчості, а дієвими методами її виховання визначають наслідування та зауваження. Також важливим педагоги вважають приклад дорослого у вихованні особистості (Біла, 2012b, с.43-51). Різні погляди дослідників щодо визначення сутності ініціативності дітей ми відобразили у таблиці (додаток А).

На підставі аналізу наукових джерел, праць науковців минулого та сучасності щодо виховання базових якостей можемо констатувати, що ініціативність є цілісним утворенням особистості. Дослідження вчених спрямовані на виховання базових якостей особистості, застосування гуманістичного підходу у вихованні особистості в дошкільній освіті. В наукових розробках педагогів висвітлено питання гуманізації освіти, впровадження особистісно-орієнтованої моделі освіти.

Ініціативність виділяють як одну з головних якостей провідні науковці та педагоги (І. Бех, Л. Божович, О. Запорожець, В. Котирло, Т. Піроженко, Л. Артемова, Г. Беленька, О. Кошелівська та ін.). Вони стверджують, що ініціативність – інтегрована базова якість, необхідна для подальшого виховання особистості.

Відповідно до тлумачення поняття «ініціативність» у словниках, ми можемо зробити висновок, що ініціативна особистість має внутрішні цінності, бажання та визначає мету своєї діяльності. Виховувати ініціативність доцільно відповідними освітніми методами та засобами.

Згідно з дослідженнями психологів, ініціативність розглядають як форму активності, якість особистості, морально-психологічну рису. Або як інтегровану психологічну якість, яку виокремлюють у компонентному складі вольових якостей, творчості, самостійності. Ця якість є основою перетворення бажань дитини у вчинки, активні дії та самореалізації в діяльності.

Аналіз теоретичних джерел засвідчує, що віковий діапазон досліджень питання виховання ініціативності сучасними авторами дещо обмежений: увагу авторів здебільшого привертають школярі та студенти, цільове вивчення становлення ініціативності в дошкільний період розвитку особистості відсутнє.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень дає підстави стверджувати, що проблема виховання базових якостей особистості є однією з пріоритетних у освітній галузі науки. Результати аналізу історичних змін системи виховання з ХІХ по ХХІ століття засвідчили, що традиційні освітні підходи не забезпечували виховання ініціативної особистості на достатньому рівні. Дослідження психологів і педагогів сучасності орієнтовані на реалізацію гуманістичної педагогіки, виховання базових якостей особистості, зокрема й ініціативності. Така базова якість, як ініціативність, була зазначена як компонент інших якостей, психологічна властивість, форма соціальної активності, риса характеру особистості. Ми погоджуємось із таким підходом і наголошуємо на тому, що якщо ініціативність виступає складовою ряду базових якостей, то її вихованню слід приділити особливу увагу. Аналіз досліджень,

присвячених питанню виховання ініціативності, дозволив зробити висновок про те, що взаємини, спрямовані на пробудження внутрішньої активності, самостійності дитини дошкільника, виховують її як особистість.

Дослідження зарубіжних науковців доводять, що питання виховання особистісних якостей набуло важливого значення за кордоном. Науковці приділяють увагу питанням виховання моральних якостей дітей, активності, творчості.

До напрямів, що вимагають подальшого поглибленого вивчення, зараховуємо розроблення методики і педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі.

1.2. Сутність і характеристика ініціативності дітей дошкільного віку

В психолого-педагогічних доробках дослідників ХХ століття з'явилась думка про те, що ініціативність потрібно розглядати як єдине утворення, окремі складові якого чітко узгоджені, доцільні та закономірні. Науковці розглядають дитину як цілісну особистість, в якій фізіологічний апарат тісно взаємодіє з середовищем. Вони наголошували на необхідності відмовитися від вивчення дитини по частинкам та розкрити значення різних видів діяльності в розвитку дошкільника.

У працях психологів підкреслюється думка про те, що дитина дошкільного віку має свої особливості в розвитку та становленні особистості, специфічність розвитку психічних процесів, і саме цим пояснюється особлива емоційність, щирість, відвертість поведінки. Г. Кравцов (Кравцов, Кравцова, 1987), С. Моложавий (Моложавый, 1932), С. Шатський (1925) вказують на своєрідність дошкільного періоду в розвитку та закликають не руйнувати цілісність особистості. Проте компоненти цілісності ініціативності однозначно не визначені й не розглядаються.

В нашому дослідженні основоположними термінами є як «ініціативність», так і «особистість», адже остаточною метою освітнього

процесу є становлення особистості як суб'єкта життєдіяльності. Реалізація базових понять дослідження забезпечить оптимальний освітній процес розвитку дітей дошкільного віку (Агіляр Туклер, 2018а).

За визначенням, запропонованим у словниках із психології, особистість не виникає спонтанно, а розвивається у процесі виховання. Особистість – стійка система соціально вагомих рис, що характеризують індивід, продукт індивідуального і суспільного розвитку, залучення індивідів у систему соціальних відносин засобом активної предметної діяльності та спілкування. Становлення особистості здійснюється в процесах цілеспрямованого виховання і соціалізації індивідів. Особистість характеризується: активністю; спрямованістю (стійкою системою мотивів – інтересів, переконань тощо); глибинними смисловими утвореннями, що формуються в спільній діяльності; рівнем усвідомленості свого ставлення до дійсності. Особистість виявляється у ставленні людини до дійсності, спілкуванні з іншими людьми, здійсненні вчинків і поведінці (Буган, Урусський, 2001, с.11).

В сучасних працях психологів акцентується увага на тому, що дитина дошкільного віку має свої особливості в розвитку та становленні особистості. Розвиток психічних процесів характеризується специфічністю, і саме цим пояснюється особлива емоційність, щирість, відвертість поведінки дитини. І. Бех (1997), І. Біла (2012а), О. Кононко (2000), Г. Костюк (1989), Т. Піроженко (2010), С. Світлична (2007) вказують на своєрідність дошкільного періоду в процесі розвитку особистості та закликають дорослих не руйнувати її цілісність.

Згідно з Коментарем до Базового компонента дошкільної освіти в Україні, особистість – соціальна істота, яка вільно та відповідально визначає свою позицію серед інших, тобто відповідально самовизначається. У процесі розвитку дошкільник функціонує як носій фізичного та духовного начала, проявляє активність поведінки в діяльності (Копейкіна, Гураш, 2006, с.150).

У контексті нашого дослідження ми спираємось на тлумачення поняття «розвиток» як процес накопичення якісних і кількісних психічних,

фізіологічних, соціальних змін, що ефективно формуються в процесі цілеспрямованого виховання. Отже, від сутності процесу залежить становлення дитини як особистості та однієї з її провідних базових якостей – ініціативності. Також у своєму дослідженні ми спираємося на положення БКДО про єдність у розвитку, а отже, й у вихованні базових якостей особистості дитини, збалансованість педагогічної роботи, розвивальних і виховних завдань, їх спрямованість.

Окремим питанням нашого дослідження є визначення поняття «виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку». За термінологічним словником, виховання (education) – це організований педагогічний процес, у ході якого здійснюється цілеспрямований вплив на людину з метою розвитку її духовності, формування певних якостей (Термінологічний словник, 2010).

У «Великому енциклопедичному словнику» поняття «виховання» трактується як цілеспрямований розвиток людини, що складається із засвоєння нею культури, цінностей і норм суспільства (Прохоров, 1991). Тлумачення поняття «виховання» розглядається авторами як суспільне явище, вплив, процес, цінність, взаємодія, що ототожнює його з поняттям соціалізації в суспільстві.

У широкому значенні в педагогічних словниках «виховання» розглядається як цілеспрямована перетворювальна діяльність, яка забезпечується в навчально-виховних закладах, у вузькому педагогічному сенсі – виховна робота, спрямована на виховання в дітей певних якостей, поглядів, переконань; ще у вужчому розумінні – розв'язання конкретних виховних завдань (Кремень, 2008, с.87).

В «Українському педагогічному словнику» поняття «виховання» характеризується як процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів (Гончаренко, 1997, с.53).

У психолого-педагогічному словнику термін «виховання» визначається як в соціальному (широкому) сенсі – функція суспільства щодо підготовки молодого покоління до життя, яка здійснюється соціальним устроєм (суспільними інститутами, організаціями, засобами масової інформації, родиною, школою); так і у вузькому – спеціально організований і керований процес формування людини, який здійснюється педагогами в закладах освіти і спрямований на розвиток особистості; передача суспільно-історичного досвіду новим поколінням з метою підготовки їх до суспільного життя і продуктивної праці (Рапацевич, 2006, с.84).

Інше тлумачення поняття «виховання» розглядаємо в словнику освіти та педагогіки: в широкому значенні – як система спеціально організованого передавання з покоління в покоління соціального досвіду й принципів соціального формування людини; у вузькому – спрямована діяльність щодо формування в дітей морально-вольових якостей особистості, поглядів, переконань, моральних уявлень, визначених звичок і правил поведінки (Полонский, 2004, с.31).

Згідно з тлумаченням Базового компонента дошкільної освіти, виховання особистості – це збагачення моральної свідомості й поведінки дошкільника; його залучення до світу вироблених людством цінностей, формування ціннісних основ ставлення до навколишнього світу та самого себе; створення фонду його «хочу» (потреб, прагнень, намірів, мрій, інтересів, ідеалів, життєвих планів, мотивів, цілей) (Кононко, 2003, с.17).

Виховання й розвиток пов'язані між собою, індивідуальний розвиток людини – ряд послідовних кількісних і якісних змін, яких зазнає її організм від моменту зародження й до кінця життя, становлення людини як соціальної істоти. Виховання починається з народження людини й відіграє важливу, хоча й різну роль у всіх формах і на всіх етапах її розвитку. Не лише розвиток особистості залежить від виховання, а й виховання від розвитку. Правильне розуміння взаємозв'язку між ними, спростовуючи фаталістичні концепції психічного розвитку особистості, має важливе значення для наукового

обґрунтування змісту, форм і методів виховання ініціативності старших дошкільників на різних етапах сюжетно-рольової гри (Демченко, 2012).

Психолого-педагогічна думка вчених ХХ–ХХІ ст. відобразила різні аспекти питання виховання базових якостей особистості, серед яких і ініціативність, починаючи з періоду дошкільного дитинства. Зокрема, дослідження психологів: І. Карабаєва, С. Ладивір – формування цінностей в дошкільному віці (2007); О. Кононко – розвиток особистості як пріоритет у реформуванні дошкільної освіти (1991–2006); Т. Піроженко – творчий потенціал особистості, розвиток особистості у сучасному суспільстві, розвиток особистості в ігровій діяльності (2011); Н. Дятленко – психологічний і соціальний розвиток засобом персоніфікованої ляльки (2017).

Питання виховання базових якостей прослідковується в дослідженнях педагогів: виховання особистості дитини в ігровій діяльності (Л. Артемова (1988), О. Кошелівська (2002), О. Зайцева (2012), Р. Жуковська (2005), О. Усова (1976)); формування моральних якостей особистості, морально-етичне виховання (Г. Беленька (2015), А. Богущ, Луцан (Богущ, Луцан, 2011), Н. Гавриш (2009), Л. Калуська (2006), Т. Поніманська (Поніманська, Козлюк, Марчук, 2008), Т. Горностай (2015)); виховання якостей особистості в праці та взаємодії з природою (Г. Беленька (2015)); виховання індивідуальності дитини дошкільного віку (В. Кузьменко (2005)); становлення особистості з раннього віку, виховне значення спілкування з дорослими з метою формування самостійності дітей (З. Гуріна (2014)); ігрова діяльність як провідний засіб виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку (М. Савченко (2014)); дослідження педагогічних умов і методів оптимізації виховання впевненості в собі дітей старшого дошкільного віку та молодших школярів (М. Мішечкіна (2008, 2009)); дослідження педагогічних умов і методики формування впевненості у собі дітей старшого дошкільного віку в груповій діяльності ЗДО (А. Сіренко (2017)); виховання самостійності дітей дошкільного віку в образотворчій діяльності (О. Удіна (2004)). Обґрунтування системи морального виховання дітей дошкільного віку в ЗДО та сім'ї

знаходимо в працях Г. Беленької (2015), Л. Іващенко (2013), О. Кошелівської (2002), Л. Лохвицької (2014b), М. Машовець, А. Карнаухової (2012), Т. Поніманської (Поніманська, Козлюк, Марчук, 2008) та ін.

Проблема гуманізації освіти висвітлена в наукових дослідженнях, що характеризують дитину дошкільного віку (Л. Артемова (1995), Л. Божович (1968), О. Запорожець (1986), В. Котирло (1968), М. Лісіна (Лисина, 1986), Т. Поніманська (Поніманська, Козлюк, Марчук, 2008) та ін.). Автори розглядають проблему в контексті морального виховання та свідомого виконання дитиною моральних норм поведінки. Загалом до проблеми морально-етичного виховання дітей дошкільного віку в останні роки звернулися чимало вчених (О. Зайцева (2012), О. Кошелівська (2002), Л. Лохвицька (2015), Т. Поніманська (1993)) та ін.

Питання формування фізіологічних і психологічних особливостей розвитку дошкільника простежуємо у роботах О. Кочерги (Кочерга, 2012); проблему суспільної адаптації дошкільника через розвиток ігрової діяльності висвітлено в працях Л. Артемової (1988), О. Кононко (1991–2006), Т. Піроженко (2017), К. Карасьової (Карасьова, Піроженко, 2011 a, b), О. Кошелівської (2002); особливості розвитку комунікативної творчості дітей описано А. Богуш (Богуш, 2010); прояви творчості в ознайомленні з навколишнім світом і природою досліджували Г. Беленька (Беленька, 2011) та О. Половіна (Половіна, 2007), а прояви творчості в руховій активності – О. Богініч, Е. Вільчковський (Вільчковський, Беленька, Богініч, 1996), А. Шевчук (2005).

Проблему виховання ініціативності розглядали фахівці в галузі дошкільної освіти. Ними було розроблено рекомендації щодо виховання основних базових якостей у дошкільний період дитинства. Дослідники визначають ініціативність у складі більшості базових якостей особистості: розвиток спостережливості (В. Рагозіна); виховання допитливості (Н. Гавриш); виховання відповідальності (Г. Беленька); виховання самостійності (В. Маршицька); формування міжособистісної злагоди (О. Остряньська);

виховання справедливості (Н. Шкляр); виховання чуйності (О. Полякова); формування міжособистісного партнерства (С. Нечай); виховання шанобливості (С. Васильєва); виховання креативності (Г. Орлова) та ін. (Беленька та ін., 2015, с.77-81). Базові якості особистості проявляються в активній діяльності. Показниками вихованості якостей особистості ми вважаємо їх постійний активний прояв, що супроводжується ініціативністю.

Низка науковців виділяє ініціативність у складі основних базових якостей особистості. Зокрема, О. Остряньська зазначає, що ініціативність базується на активній поведінці дітей. На її думку, проявляючи активність, діти ініціюють виникнення комунікації у колективі, ця якість виступає показником рівня активності (Беленька та ін., 2015, с.65). Такі якості, як справедливість, чуйність і шанобливість (С. Васильєва, О. Полякова, Н. Шкляр), є моральними якостями, які проявляються в свідомому дотриманні моральних норм, доброзичливості та дружній прихильності у дитячому колективі. У такому разі ініціативність підпорядковується свідомому дотриманню моральних норм і правил поведінки (Беленька та ін., 2015, с.83-87).

Науковець Г. Беленька визначає поняття ініціативності як здатність і схильність дитини до активних дій та самостійних починань. За її твердженням, розвиток ініціативності доцільно здійснювати насамперед у провідному виді діяльності дитини дошкільного віку – грі, а також навчанні, яке будується на основі використання ігрових методів (Беленька, 2015, с.11-15).

За трактуванням А. Богуш (2018, с. 242), ініціативність – це психологічна властивість особистості, показник розвитку творчого інтелекту дитини, що виявляється в ігровій, продуктивній, художньо-мовленнєвій діяльності. У контексті нашого дослідження ініціативність дітей старшого дошкільного віку розглядається як складова творчості, що виявляється у внесенні елементів новизни в діяльність та творчому підході до організації її змісту.

У своїх працях В. Кузьменко висвітлила проблему розвитку індивідуальності, її становлення та самореалізації в дошкільному віці. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури дослідниця зробила висновок,

що процеси розвитку та засвоєння суспільного досвіду призводять до накопичення особистістю власного досвіду та його реалізацію через діяльність. Базову якість особистості – ініціативність – В. Кузьменко розглядає як властивість індивідуальності, що визначає власну позицію особистості в суспільстві, сприяє виробленню індивідуального стилю її діяльності, створенню нових продуктів діяльності, втіленню власних намірів (Кузьменко, 2006, с.237-249).

В працях О. Кононко визначено ініціативність як одну з продуктивних форм активності (ініціативність, незалежність, творчість). Зазначено, що актуальним завданням дошкільної освіти сьогодні є створення умов, які сприяють самовизначенню дитини, вихованню в неї базових якостей (Кононко, (1991–2006), с.10).

За визначенням Т. Фасолько, ініціативність прослідковується у складі відповідальності. Науковець вважає, що у вихованні відповідальності дітей дошкільного віку визначальними факторами є емоційна підтримка та поведінка дорослого як зразок для наслідування. Втім ініціативність відрізняється від відповідальності тим, що не потребує зразка для наслідування. Ініціативність виявляється з власного прагнення та з активних дій особистості. Т. Фасолько пропонує використання педагогічної технології «Виховання радістю», у якій демонструється гордість і задоволення за відповідальні дії та вчинки. У спілкуванні з дорослими дитина прагне схвалення своїх вчинків, позитивної оцінки діяльності, що викликає у неї позитивні емоції та прагнення взаємодіяти (Беленька, 2014, с.12-16).

Науковець Т. Поніманська досліджувала виникнення ініціативності дітей дошкільного віку в свідомому дотриманні моральних норм і правил. Вона наголошувала на вихованні справжньої моральності, в якій дитина свідомо дотримується норм і правил поведінки, що виникають із власного бажання та ініціативи. Моральність особистості виховується в свідомому виборі та виявляється у вчинках, що зумовлені моральними цінностями, переконаннями та принципами особистості. На думку дослідниці, ініціативність у складі таких

базових якостей, як творча активність і самостійність особистості, забезпечується шляхом організації педагогічного процесу на засадах взаємодії педагогів і вихованців (Поніманська, 2013, с. 3-5).

Аналіз досліджень В. Рагозіної та В. Маршицької засвідчив, що ініціативність є ознакою високого рівня здатності особистості виявляти самостійність. У дослідженні В. Рагозіної було розглянуто базову якість особистості – спостережливість. Серед умов виховання спостережливості В. Рагозіна зазначає активну поведінку дитини та її втілення у самостійному спостереженні (Беленька та ін., 2015, с.35-43). В. Маршицька характеризує ініціативність у прийнятті самостійних рішень із власного бажання, виділяє ініціативність у складі самостійності.

На думку С. Нечай, ініціативність свідчить про здатність дітей взаємодіяти та сприяє становленню партнерських стосунків у процесі спільної діяльності. Зокрема, дослідниця висвітлила проблему виховання ініціативності як складової міжособистісного партнерства. Вона визначила навички та вміння партнерської взаємодії: вміння ініціювати власні наміри, пропонувати способи розв'язання поставлених завдань, враховувати пропозиції інших. С. Нечай зауважує, що позитивна динаміка у вихованні міжособистісного партнерства виявляється в дітей із вираженою ініціативою та виконавською поведінкою (Беленька та ін., 2015, с.77-81).

Різні погляди дослідників щодо визначення ініціативності в дітей ми відобразили у таблиці (додаток А).

Проведений аналіз дозволив уточнити сутність понять:

- «ініціативність дітей дошкільного віку» – якість особистості, що виявляється в її прагненні та вмінні реалізовувати власні ідеї, вносити елементи новизни у зміст діяльності, застосовувати вольові зусилля для здійснення самостійних вчинків, практичних дій;
- «виховання ініціативності дітей дошкільного віку» – цілеспрямований, планомірний процес використання системи методів з метою прояву

особистістю внутрішніх прагнень, мотивації до реалізації власних замислів, внесення елементів новизни, застосування вольових зусиль для здійснення активних та самостійних вчинків в діяльності.

На думку більшості дослідників у галузі педагогіки та психології, вирішальним у становленні особистості є опанування практичних навичок і розвиток пізнавальної активності. За визначенням О. Леонт'єва, провідний вид діяльності – це така діяльність, у процесі якої відбуваються головні зміни психіки дитини, набувають розвитку основні психічні процеси, що сприяють переходу до наступного етапу розвитку. Такою діяльністю на етапі дошкільного дитинства є гра. Ознайомлення з зовнішнім світом дітьми дошкільного віку відбувається від простого усвідомлення предметів і маніпулювання ними до прагнення діяти з цими предметами як дорослий. Гра не є продуктивною діяльністю, мотив гри полягає не в її результаті, а в змісті самої дії (Леонт'єв, 2009).

Результати спостережень під час практичної діяльності вихователів у закладах дошкільної освіти вказують на застарілість сучасного методичного оснащення, адже більшість із них для засвоєння дітьми знань використовує пасивні методи, що пригнічують ініціативність. Одним із методів і засобів оптимізації освітнього процесу є використання сюжетно-рольових ігор як в організованих формах роботи, так і в повсякденній діяльності (Агіляр Туклер, 2016d, e, 2017b).

Особливу увагу дослідники приділили сюжетно-рольовій грі як такій, що забезпечує розвиток ініціативності особистості. На думку Л. Венгера, сюжетно-рольова гра – вільний вид сумісної діяльності дітей, у якому вони об'єднуються за власною ініціативою, самі обирають сюжет, розподіляють ролі та ігровий матеріал, окреслюють план і розвивають зміст гри, виконуючи ігрові дії (Васильєва, 1986). Науковець зазначає, що у грі дитина заміщує явища дійсності, що сприяє розвитку уяви, творчості, мислення. На думку Д. Ельконіна, гра задовольняє дитину в бажанні бути частиною дорослого життя. В основі такого бажання є прагнення до здійснення самостійних дій, які

виконують дорослі. Значущим для розвитку особистості в грі є опанування предметів, набуття вмінь та навичок, а в подальшому виявлення ініціативності при розігруванні ролей, вміння взаємодіяти (Ельконин, 1978). У грі дитина діє вільно, відповідно до своїх потреб, бажань та інтересів (К. Бюлер (1930), В. Штерн (Stern, C., Stern, W., 1906, 1907, 1918, 1924)). Діти дошкільного віку проявляють себе під час розігрування сюжетно-рольових ігор активно, ініціативно, формують вміння спілкуватися з іншими людьми. Отже, у сюжетно-рольовій грі невимушено формується і проявляється ініціативність як особистісна якість.

Науковці в галузі психології визнають і підкреслюють виховні можливості гри (Л. Виготський (Выготский, 1984), О. Запорожець (Запорожець, 1986), Д. Ельконін (Эльконин, 1957), С. Рубінштейн (Рубинштейн, 1989), Г. Щедровицький (2006)). Низка педагогів розглядали питання формування дитини як суб'єкта діяльності (Г. Беленька (2009), Л. Бурова (2009), З. Гуріна (2014), О. Кошелівська (2002), Т. Поніманська(2009а), М. Савченко (2014) та ін.).

Наукові праці педагогів Л. Артемової (Артемова, 1995), А. Богуш (Богуш, Луцан, 2011), В. Захарченко (Захарченко, 2001) присвячені питанню виховного впливу сюжетно-рольової гри на дитину. Такі ігри розпочинаються з власної ініціативи без супроводу дорослого. На думку К. Карасьової, Т. Піроженко, сюжетно-рольові та режисерські ігри сприяють розвитку самостійності дитини в реалізації ігрового задуму, формуванню вміння ставити мету і втілювати її (Карасьова, Піроженко, 2011b).

Про цінність гри для соціалізації дитини, її здатність відображувати своє ставлення до навколишньої дійсності зазначали В. Захарченко (2001), Т. Маркова (1979). Дослідження С. Копилова (Копилов, 2006) встановили, що гра стимулює розвиток вербальних комунікативних навичок, процеси розвитку, виховання та навчання. Науковець О. Бизикова наполягає, що розв'язання труднощів у грі здійснюється набагато легше. У процесі ігрової діяльності

дитина задовольняє біологічні, духовні та соціальні потреби (О. Бизикова) (Бизикова, 2007).

Кожен етап розвитку дитини та становлення її особистості відображається в ігровій діяльності. Для дітей старшого дошкільного віку природно апробувати й закріплювати набуті знання та вміння саме в сюжетно-рольовій грі. Результати аналізу досліджень із питань виховання особистості свідчать, що науковці виділяють такі базові якості: цілеспрямованість (А. Бондаренко(1985), А. Матусик (Бондаренко, Матусик, 1983)); активність (Р. Миронова (1989), В. Суржанська (2004)); ініціативність (О. Старинська (2014), Т. Ткачук (2002)); наполегливість (З. Діхтяренко (2008)); самооцінка (С. Ладивір (Ладивір, Піроженко (ред.), 2003), І. Мельник (2009)); творчість (Л. Шульга (Шульга, 2002)) та ін. Науковці визнають, що гра є одним із засобів виховання психічних якостей (О. Беляєва (Беляєва, 2011, жовтень)).

В дослідженні І. Беха (Бех, 2018) було розглянуто механізм формування моральних якостей, що дало нам можливість розглянути процес утворення ініціативності як однієї з базових якостей дітей старшого дошкільного віку. На думку І. Беха, виховання моральних якостей відбувається за трьома компонентами: когнітивним, емоційно-ціннісним, поведінково-практичним. Відповідно до компонентів, з яких складається будь-яка базова якість, ми виокремили компоненти ініціативності та розглянемо їх.

Першим компонентом ми виокремлюємо когнітивний, що полягає в усвідомленні вихованцем змісту і сенсу певної духовної цінності як підґрунтя певних переживань. Відповідно до дослідження І. Беха, когнітивний компонент реалізує не тільки інформаційну функцію. Пізнавальна робота з дітьми має бути емоційно насиченою задля того, щоб викликати позитивні емоційні переживання у дитини. Спілкування між педагогом та вихованцями переходить в опосередковану форму.

В нашому дослідженні розуміємо когнітивний компонент, за І. Бехом, як засвоєння та усвідомлення дітьми змісту поняття «ініціативність» і способи її вираження в доступному для них тлумаченні: засвоєння та усвідомлення

поняття ініціативності як якості особистості, виявлення ініціативності в прагненні до здійснення активних і самостійних вчинків. Пізнавальний компонент базується на взаємозв'язку емоційної складової та когнітивної.

Другим компонентом ініціативності ми визначаємо емоційно-ціннісний, в якому виникнення емоції внутрішнього бажання стає поштовхом особистості до активних дій, втілення власних задумів, внесення пропозицій, елементів новизни. Ми керуємося положенням про те, що емоція бажання присутня в психічній організації дітей старшого дошкільного віку. Втім вона залишається пасивною та не виявляється в дитячій діяльності у вигляді ініціативних дій дітей. Емоцією називають переживання людиною свого ставлення до того, що вона пізнає і робить. Переживання, за визначенням І. Беха, – це процес внутрішнього перебігу чогось приємного чи неприємного у формі хвилювання. Згідно з його дослідженням, емоція бажання – це прагнення досягти, мати, володіти чимось, вибірково контактувати зі світом людей і речей. Від досягнення успіху людина переживає задоволення, що спонукає її до виявлення власних ідей і прагнень. Ініціативність як якість особистості виникає у вигляді бажання реалізувати власні думки, потреби в різних видах діяльності.

Найбільш природним видом діяльності для виявлення ініціативності у дошкільному віці є гра, оскільки в ній створені умови невимушеного та найбільш ефективного виховання особистісних якостей. У розуміння цього компонента ми вкладаємо поняття емоційного підкріплення, що здійснює вихователь у вигляді підтримки, заохочення, схвалення ініціативних проявів дитини. Отже, ми виокремлюємо основні завдання емоційного компонента: встановлення позиції суб'єкт-суб'єктної взаємодії дорослих і дітей, опосередкований педагогічний супровід гри, формування емпатії стосовно інших шляхом налагодження позитивно-емоційної атмосфери в колективі. Ми вважаємо, що виконання означених завдань сприятиме тому, що емоція бажання трансформується в ініціативні дії та вчинки дітей.

Третім компонентом ми визначили поведінково-діяльнісний (за І. Бехом – поведінково-практичний). Цей компонент, на думку дослідника, свідчить про

те, що дитина готова втілити внутрішні бажання та ідеї у практичній сфері. В розумінні І. Беха, діти виявляють власні внутрішні прагнення у вигляді вчинків (вчинки-слова, вчинки-емоції, вчинки-думки), прийняття рішення, здійснення вольових дій (комунікативні та ігрові), усвідомлення у втіленні своїх бажань у практичні дії, рефлексії. Діти здійснюють вчинки у вигляді висловлення власних ідей, пропонування нового, залучення інших дітей до реалізації спільної мети, внесення пропозицій і змін у процес дитячої діяльності. Діти дошкільного віку здатні до здійснення вчинків, що спрямовані на задоволення як власних бажань та інтересів, так і прагнень інших людей. Основною спрямованістю таких вчинків є бажання зробити щось для інших (допомога, підтримка, повага, розв'язання конфліктів, сприймання думки іншого).

Особливістю механізму виховання ініціативності ми вважаємо те, що ця особистісна якість утворюється без наслідування або зразка ініціативної поведінки дорослого. Особистість виконує ініціативні дії усвідомлено, готова виявляти власні бажання та здійснювати відповідні вчинки в практичній сфері самостійно.

На нашу думку, механізм виникнення ініціативності дітей старшого дошкільного віку неможливий без взаємозв'язку з різними видами дитячої діяльності. Відповідно до опанування кожного компонента, діти здійснюють вчинки в різних видах діяльності, зокрема й ігровій. Найяскравішими виявленнями ініціативних дій у сюжетно-рольовій грі ми вважаємо: пропонування розвитку сюжету гри або нового сюжету гри, внесення нових атрибутів у гру, висловлення власних ідей щодо змісту гри, допомога іншим дітям, партнерська взаємодія з іншими гравцями, здатність поступатися власною роллю задля іншого.

Механізм утворення базової якості особистості – ініціативності – схожий із механізмом виховання моральних якостей. На основі дослідження І. Беха ми виокремлюємо три компоненти ініціативності, що назвали: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінково-діяльнісний.

Відповідно до означених компонентів ми визначили критерії дослідження ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі: когнітивний, емоційно-ціннісний, соціально-комунікативний, творчо-дієвий.

Особливістю механізму утворення ініціативності ми вважаємо момент відсутності зразка поведінки, на протипагу механізму виховання моральних якостей, де зразок є основою цього процесу.

Ініціативність – базова якість особистості, що є необхідною для її успішної соціалізації. Дослідники довели, що в дошкільний, найбільш сенситивний період виховання базових якостей особистості найкраще виховується ініціативність у провідному виді діяльності дітей – грі, а саме: в іграх, які надають можливість дітям програвати еталони поведінки дорослих людей у соціумі, тобто сюжетно-рольових.

Рисунок 1.1. демонструє компоненти однієї з основних базових якостей особистості – ініціативності.

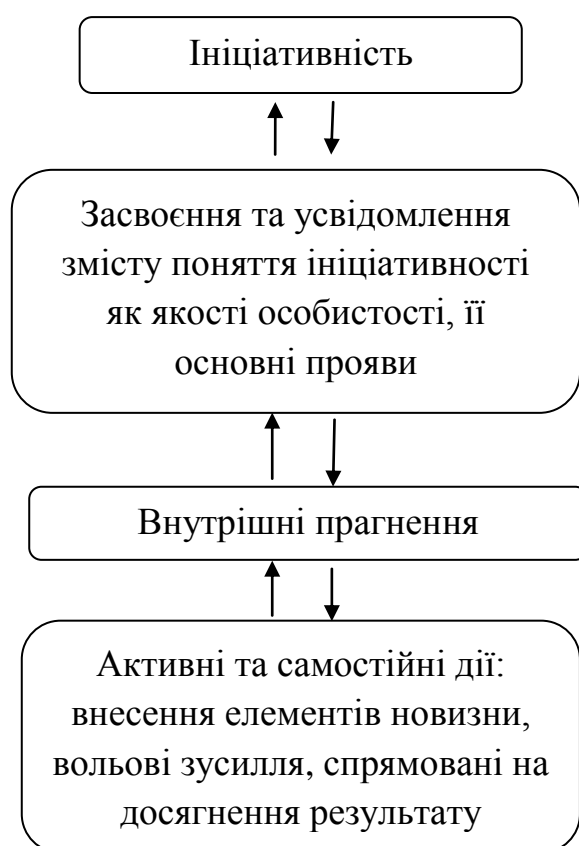

Рис. 1.1. Компоненти ініціативності

Проте стихійні ігри не здійснюють позитивного виховного ефекту, оскільки лише в процесі виховання із застосуванням загальних (мотивація, пояснення, схвалення ініціатив) та індивідуалізованих (підтримка, заохочення, допомога) методів та прийомів виховання ініціативність дітей старшого дошкільного віку може досягти високого рівня.

Згідно з темою нашого дослідження, ми розглядаємо «дитячу гру» як провідний вид діяльності, в якому дитина дошкільного віку розвивається, реалізує власний потенціал, виявляє активність з власної ініціативи. Констатовано, що в ігровій діяльності діти старшого дошкільного віку задовольняють власну потребу в активності, самостійності, ініціативності. Результати теоретичного аналізу доводять, що сюжетно-рольові ігри задовольняють вікові потреби дітей дошкільного віку та виникають за їх ініціативи. В процесі розігрування сюжетно-рольових ігор діти опановують соціальні навички, виражають власні ідеї та міркування, опосередковано взаємодіють зі світом дорослих, реалізуються в самоцінному виді діяльності.

Дослідники в галузі педагогіки доводять вагоме значення виховання базових якостей, починаючи з дошкільного віку, і розглядають їх у декількох аспектах: виховання особистості дитини в ігровій діяльності, виховання моральних якостей, формування особистості в праці, виховання самостійності дитини в ігровій діяльності, виховання впевненості у собі, комунікативності, творчої та рухової активності.

Фахівці в галузі дошкільної освіти розглядали ініціативність у складі більшості базових якостей особистості та розробили рекомендації щодо їх виховання. Низка дослідників визначили поняття «ініціативність» для дітей дошкільного віку як форму активності, моральну якість, показник творчого інтелекту, властивість індивідуальності, складову головних базових якостей.

Визначено, що вирішальним у становленні особистості є опанування практичних навичок у провідному виді діяльності, яким для дітей старшого дошкільного віку є ігровий. Особливе значення мають сюжетно-рольові ігри, що починаються з власної ініціативи без супроводу дорослих.

На основі проведеного теоретичного аналізу ми сформулювали такі висновки:

- психологічна якість – ініціативність – є однією з основних у структурі особистості;
- це риса особистості, в якій виявляється активність, елементи творчості, самостійність дитини;
- «ініціативність дітей дошкільного віку» – якість особистості, що виявляється в її прагненні та вмінні реалізовувати власні ідеї, вносити елементи новизни у зміст діяльності, застосовувати вольові зусилля для здійснення самостійних вчинків, практичних дій;
- структуру ініціативності складають: засвоєння та усвідомлення поняття «ініціативність» (якість особистості, її зовнішнє вираження), внутрішні прагнення, активні та самостійні дії з внесенням елементів новизни та докладанням вольових зусиль для отримання бажаного результату;
- ініціативність має інтегровану багатокomпонентну структуру та є складовою більшості інших особистісних якостей;
- «виховання ініціативності дітей дошкільного віку» – як цілеспрямований планомірний процес використання системи методів з метою прояву особистістю внутрішніх прагнень, мотивації до реалізації власних замислів, внесення елементів новизни, застосування вольових зусиль для здійснення активних і самостійних вчинків.

Наступним кроком розв'язання проблеми виховання ініціативності дошкільників є розроблення методики і педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти.

1.3. Сюжетно-рольова гра як засіб виховання ініціативності особистості в період дошкільного дитинства

В умовах сьогодення залишається багато суперечливих питань, пов'язаних із виховним потенціалом ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Це відображено в низці праць таких науковців, як І. Адамек (Adamek, 1999, 2000b), Г.Беленька (2013), С. Копилов (2006), К. Крутій (2017), В. Огнев'юк (2006), К.Карасьова (2014, 2015), Т.Піроженко (2012). Автори, аналізуючи реалії сьогодення, вказують на тенденцію до витіснення ігрової діяльності з життя сучасних дітей дошкільного віку, неефективний педагогічний супровід грою, авторитарний підхід в організації ігрової діяльності. Запити батьків спрямовують організацію освітньої діяльності в ЗДО у напрямі інформаційного насичення життя дитини, залишаючи поза увагою виховні, розвивальні та навчальні можливості ігор. Тобто спостерігається нерозуміння дорослими ігрової діяльності як засобу розвитку й умови подальшої самореалізації особистості у суспільстві. Тож постає гостра проблема розкриття сутності освітнього значення провідного виду діяльності дітей старшого дошкільного віку на сучасному етапі розвитку суспільства. Особливої уваги заслуговує сюжетно-рольова гра, що забезпечує становлення особистості та виховання її базових якостей, зокрема ініціативності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, а також стану організації діяльності дітей у ЗДО дає підстави стверджувати, що реалії сьогодення вказують на тенденцію до витіснення ігрової діяльності з життя дитини іншими її видами у зв'язку зі зниженням виховного значення вільної гри. Вихователі віддають перевагу безпосереднім методам і прийомам організації та супроводу грою, використовують авторитарний стиль спілкування. З огляду на необхідність виховання дитини у провідному виді діяльності, а також базових якостей дитини в грі, набуває особливого сенсу розуміння дорослими виховного потенціалу ігрової діяльності для подальшого успішного розвитку особистості.

Дослідники у галузі дитячої психології (О. Кононко (2004), С. Кулачківська (1997), Н. Дятленко (2002), С. Ладивір (2009), Т. Піроженко (Піроженко, Карасьова, Соловійова, 2013)) та дошкільної педагогіки (Л. Артемова (1988), Г. Беленька (2005, 2009), Т. Поніманська (2007, 2009а, 2009б), І. Рогальська (2008), М. Савченко (2014) та ін.) визнають період раннього онтогенезу особливим для людського життя і виділяють провідні новоутворення дошкільного віку: виникнення дитячого світогляду, закладання підґрунтя особистісної культури, формування внутрішніх етичних інстанцій, довільної поведінки. Для цього періоду характерний найбільш інтенсивний, в порівнянні з наступними етапами, психічний розвиток, а закладені якості слугують основою для подальшого успішного розвитку особистості (пізнавальні інтереси, довільне управління поведінкою, основи логічного мислення). У дошкільному віці вони лише закладаються (Кононко, 2004).

Ми погоджуємося з думкою В. Кузьменко, С. Кулачківської, С. Ладивір, Т. Піроженко, Т. Поніманської, що виховання ініціативності розпочинається з перших років життя дитини, але системний розвиток цієї якості, в умовах її взаємодії з оточуючими, доцільно здійснювати у старшому дошкільному віці, в основному виді діяльності – сюжетно-рольовій грі. Це пояснюється тим, що, по-перше: завдяки розвитку вольової сфери у старшому дошкільному віці дитина здатна регулювати свої бажання, потяги, зусилля (І. Бех (1995), В. Котирло (1977, 1987), О. Запорожець (Запорожець, Неверович, 1965), А. Богуш (Богуш, 2010), Т. Котик (Котик, 2003), Н. Луцан (Луцан, 1995), І. Луценко (Луценко 1994, 2008)); по-друге: на практичному рівні відбувається оволодіння нормами комунікації (А. Богуш (Богуш, 2010), Н. Гавриш (Гавриш, 2001), Т. Котик (Котик, 2003), Н. Луцан (Луцан, 1995), І. Луценко (Луценко, 1994, 2008)); по-третє: повноцінний розвиток сюжетно-рольової гри забезпечує умови невимушеного виховання необхідних базових якостей особистості по-третє: повноцінний розвиток сюжетно-рольової гри забезпечує умови невимушеного виховання необхідних базових якостей особистості, зокрема й ініціативності (Л. Артемова (1988, 2001), А. Бурова (2007, 2010а, 2010б),

Р. Жуковська (2005), О. Кошелівська (2002), Н. Кудикіна (2006), Н. Нечипуренко (1999), М. Савченко (Савченко, 2014), Ю. Федорова (1999) та ін.). Сенситивність періоду старшого дошкільного віку для виховання ініціативності в сюжетно-рольовій грі представлено нижче у рис. 1.2.

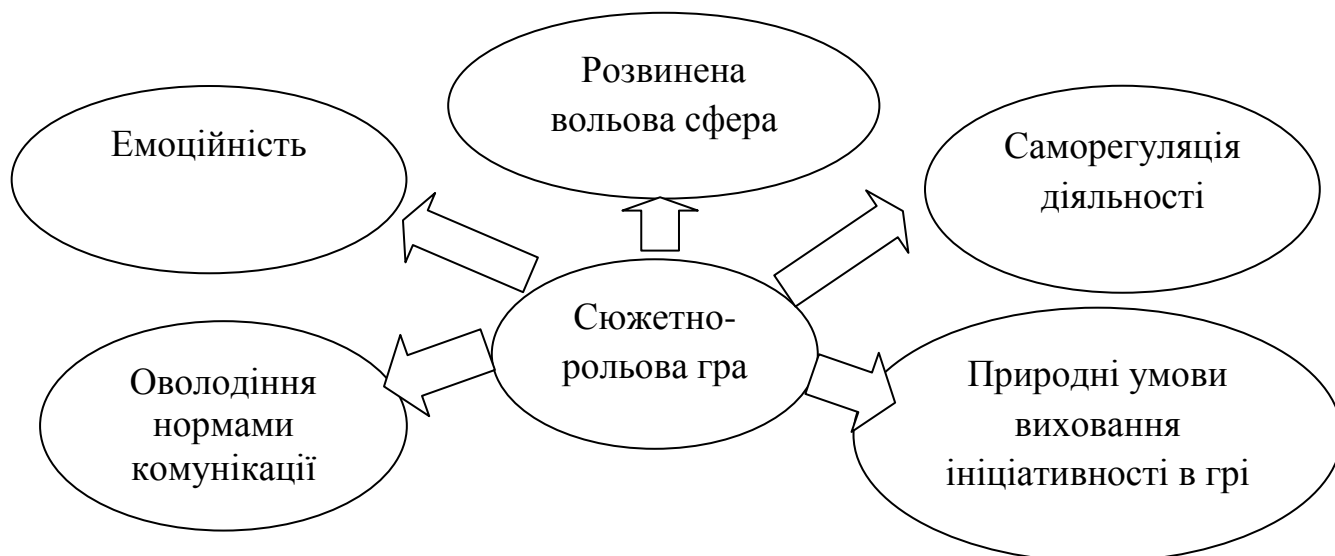

Рис.1.2. Вибір сюжетно-рольової гри в старшому дошкільному віці як засобу виховання ініціативності

Науковці суголосні в думці, що виховна позиція дорослих у вихованні ініціативності дитини сприяє реалізації потенціалу особистості (Л. Артемова (1995), Г. Беленька (2014), А. Богуш (2010), Т. Поніманська (2013), Л. Іващенко (2013), О. Кононко (1991–2006), В. Кузьменко (2006), С. Ладивір (2013), О. Кошелівська (2002)) та ін.). Через педагогічний супровід сюжетно-рольовими іграми дорослий спрямовує активність дітей на втілення творчих задумів, взаємодію з товаришами, виконання ролей різної значущості, підтримує малоактивних дітей, які відчують труднощі в спілкуванні. На нашу думку, доброзичлива позиція дорослого, його підтримка та створення емоційного комфорту в колективі дітей сприяє вихованню їхньої ініціативності (Іващенко, 2013, с.130-139).

Гра є відображенням людського суспільства, в якому в результаті взаємодії із дорослими та однолітками відбувається індивідуальний розвиток особистості. На основі емоційного сприйняття життя дорослих, діти формують власні ідеали та цінності, вчаться спілкуватися, засвоюють соціальні ролі

(А. Богуш, Л. Варяниця, Н. Гавриш, С. Курінна, І. Печенко) (Богуш та ін., 2006, с.105). На думку В. Огнев'юка, гра є невід'ємною складовою життя в ранньому періоді життя особистості, тож важливо, щоб сюжети ігор були різноманітними, забезпечували розвиток дитини та надавали можливість набути досвіду поведінки в суспільстві. Саме в сюжетно-рольових іграх діти взаємодіють із однолітками та дорослими, відтворюючи характер взаємодії, сприйнятий раніше. В рольових іграх вони можуть найбільш яскраво й вільно виявити ініціативу (Огнев'юк, 2006, с.3).

Ігрова діяльність відображає культуру народу та вважається специфічним видом діяльності людини. Ігрові моменти можна спостерігати у виробництві, людських стосунках, побуті, політиці, релігії, спорті, мистецтві та ін. На підставі аналізу наукової думки зарубіжних культурологів, Л. Смерж зауважує, що гра старша від праці та культури, і будь-яка діяльність, за своєю суттю, виявляється власне грою. На думку Л. Смержа, долучаючись до ігрової діяльності, діти знайомляться з різними соціальними взаєминами, виховуються їхні моральні якості, діти самореалізуються та самостверджуються у вільній діяльності, вчаться розуміти свої обов'язки в суспільстві (Смерж, 1996, с.17).

Розглядаючи дошкільний вік як період самоцінного розвитку особистості, вчені окреслюють цілісність процесу розвитку дитини, сутність якого – розвиток самою людиною власної природи, створення предметів культури, набуття кола значущих людей, самоусвідомлення себе. Вивчаючи означені процеси у контексті гуманістичного виховання, виходимо з гуманістичних засад розвитку дошкільника, розроблених Л. Виготським (онтогенетична суть дошкільного періоду становлення загальнолюдських психологічних якостей – сприймання, мислення, уяви тощо), Д. Ельконіним, О. Запорожцем (самостійність дошкільного дитинства, теорія ампліфікації, збагачення особистості дитини формами та способами діяльності), О. Кононко (особливості особистісного розвитку дитини) (Поніманська, 2009а, с.6).

Психолог Л. Виготський (Выготский, 1966), розглядаючи роль ігрової діяльності в розвитку дітей, стверджує, що сюжетно-рольові ігри мають

правила внутрішнього обмеження роллю, які виникають в уявній ситуації гри. Саме в творчих іграх діти самостійно дотримуються правил гри без додаткових стимулів дорослих, адже правила гри підпорядковані ролі, яку програє дитина. Відповідно до запропонованої нами методики і педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі, ми пропонуємо вводити опосередковані правила, що стимулюють дітей до ініціативної поведінки в сюжетно-рольовій грі.

Сучасні науковці у галузі педагогіки та психології визнають особливу роль ігрової діяльності в освітньому процесі (Л. Артемова (1995), Г. Беленька (2014), І. Карабаєва (2017), К. Карасьова (2014), К. Короткова (2013), О. Кошелівська (2002), М. Савченко (2014), Д. Усик (2013)). Важливе виховне значення ігрової діяльності означені дослідники вбачають у закріпленні моральних норм і правил, вихованні особистості та її базових якостей, удосконаленні комунікативних навичок і групової взаємодії в процесі розігрування сюжету ігор.

Фахівці у галузі дошкільної педагогіки та дитячої психології встановили тенденцію до зниження в суспільстві вагомості дитячих пріоритетів розвитку – ігрової діяльності, спілкування з однолітками, практичної предметної діяльності та ін. (А. Бурова (Бурова, 2010а, 2010b), Н. Гавриш (Гавриш, Іванова, 2004), К. Карасьова (Карасьова, Піроженко, 2010а,b), О. Кошелівська (2002), К. Крутій (2017), Т. Піроженко (2012), Т. Поніманська (Поніманська, Козлюк, Марчук, 2008)).

Специфікою сюжетно-рольової гри дитини дошкільного віку на сьогодні є втрата ініціативи дітей в організації гри, спрощення сюжету, зменшення питомої ваги часу гри серед інших видів діяльності. Причинами виступають: використання вихователями неефективних методів і прийомів виховання, авторитарна позиція вихователя, недостатня увага до виховання таких якостей особистості, як самостійність, ініціативність, довільність.

У своєму дослідженні ми керуємось положенням про те, що дошкільний вік є сенситивним для розвитку індивідуальних здібностей і задатків, виховання

базових якостей особистості: самостійності, ініціативності, творчості, вольових якостей, спілкування з однолітками та дорослими. Водночас реалізація потенційних можливостей особистості в дошкільному віці без включення її в сюжетно-рольову гру неможливе. Закладені можливості створюють підґрунтя для подальшої роботи з виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку.

Питання спонтанної ігрової активності, що зумовлена власними потребами дитини, було об'єктом наукового вивчення С. Копилова. Він стверджує, що діти старшого дошкільного віку природно та найповніше виявляють і реалізують себе у вільній грі (Копилов, 2006). В ігровому просторі діти відсторонюються від власного бачення світу, усвідомлюють світосприйняття цілісно та зіставляють із ігровою роллю власні індивідуальні риси, здібності та прагнення. Вказані властивості мають вагоме значення у становленні особистості, формуванні цілісності свідомості, базових якостей, сприйняття власного «Я» та оточуючих людей. Саме в цьому виді діяльності вихованці концентрують, активізують досвід і здібності, набуті в інших сферах життя. Ігрова взаємодія з однолітками та предметним середовищем відображається у психічному плані, перетворюючись у нові задуми для розігрування (Копилов, 2006, с.13).

Вітчизняний дитячий психолог І. Біла звертає увагу на питання розумового перевантаження дитини, яке призводить до поверхневого сприйняття нею інформації, не дозволяє знайти шляхи до задоволення її пізнавальних інтересів. Дослідниця стверджує, що діти, у переважній більшості, беззаперечно виконують прохання дорослого, слухняні, засвоюють інформацію, отримують позитивну оцінку педагога, проте втрачають можливості сенситивного періоду для фізичного та психічного розвитку. Внаслідок чого вони зростають пасивними, безініціативними та інертними людьми (Біла, 2013, с.17). Способом оптимізації дошкільної освіти І. Біла вважає повернення ігрової діяльності як провідної у дошкільне дитинство. На її думку, в дитячих іграх виховуються та розвиваються всі фізичні та психічні

якості, з'являються новоутворення дошкільників, закладаються основи особистості, творчості, моральності, естетичності, передумови успішності в подальшому житті (Біла, 2013, с.17).

Проблема розвитку вільної ігрової діяльності в сучасних дітей дошкільного віку відображена в працях Т. Піроженко. Вона констатує факт зменшення місця гри в житті дітей старшого дошкільного віку внаслідок зниження дорослими виховного значення сюжетно-рольових ігор. Дослідниця зауважує, що це призводить до гальмування активного розвитку психічних процесів і новоутворень у дитини. Внаслідок обмеженості досвіду спілкування в сюжетно-рольових іграх з однолітками в дітей дошкільного віку знижується здатність до творчого мислення, ускладнюється процес засвоєння норм спілкування (Піроженко, 2017, с.7). Особливість творчих ігор полягає в тому, що вони колективні та нерегламентовані дорослим. Педагоги опосередковано впливають на ігрову діяльність через збагачення досвіду дітей у спілкуванні з однолітками. Гравцями самостійно визначається зміст гри, обирається сюжет, розподіляються ролі, правила, відповідно до ігрових подій. За таких умов дітям надається можливість діяти вільно та виявляти ініціативність у власній поведінці, вносити в ролі індивідуальність та елементи новизни (Піроженко, 2017, с.8-9).

Науковці у галузі дошкільної педагогіки приділяють особливу увагу питанням організації ігрової діяльності шляхом надання дітям можливості вільного спілкування та ігор впродовж дня. Перевагами ігрової діяльності Г. Беленька вважає невимушеність, добровільне дотримання правил, отримання позитивних емоцій від спільної діяльності, змогу вільно обирати партнерів по грі на основі особистих симпатій та інтересів. Такі властивості ігрової діяльності надають можливість дітям виявляти ініціативність і діяти за власним бажанням (Беленька, 2013, с.4-5).

У дослідженні Н. Кудикіної наведено класифікацію ігрової діяльності. Вона виділяє творчі ігри та ігри з готовими правилами (Кудикіна, 2004, с. 98). Зокрема, Н. Кудикіна зараховує сюжетно-рольові ігри до творчого виду ігор із

прихованими правилами. Науковець пропонує організувати сприятливі педагогічні умови для розвитку сюжетно-рольових ігор: створення емоційно-благополучної атмосфери, розширення досвіду, знань, створення предметно-ігрового середовища. У своєму дослідженні ми ґрунтуємось на визначенні виду сюжетно-рольових ігор як творчих із прихованими правилами та пропонуємо запровадити опосередковану участь вихователя в грі, а саме: введення опосередкованих правил, організацію позитивно-емоційної атмосфери в дитячому колективі.

Дослідження М. Савченко присвячено ролі ігрової діяльності у вихованні самостійності дітей дошкільного віку (Савченко, 2014). Автор стверджує, що в педагогічному супроводі ігровою діяльністю вихователі надають перевагу таким прийомам, як заохочення до активних дій, спонукання, попередня позитивна оцінка. Натомість такі прийоми, як постановка навідних запитань, пояснення, розв'язання проблемних ситуацій, вправляння, застосовуються зрідка. Така позиція виховання зумовила виникнення проблеми розвитку самостійності та ініціативності у дітей під час сюжетно-рольових ігор. Стосовно забезпечення ігрового простору М. Савченко зазначає, що оснащення групових кімнат у більшості ЗДО потребує урізноманітнення.

На основі теоретичного аналізу ми визначаємо сюжетно-рольові ігри як ефективний засіб виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку. Адже саме в цьому виді діяльності створені природні умови для невимушеного виховання особистості та її якостей.

Узагальнюючи аналіз досліджень, зазначимо: виховання дітей дошкільного віку в самоцінному виді діяльності – вільній грі – набуло актуальності в наукових працях сучасних дослідників. Науковці та практики стверджують, що в іграх діти реалізують власний потенціал, навчаються спілкуватись, у них формується здатність до рефлексії. Дитячі психологи зауважують, що сучасна тенденція до витіснення ігрової діяльності з дитячого життя призводить до ускладнення набуття комунікативних навичок, розвитку психічних процесів, безініціативної поведінки, недорозвитку емоційно-вольової

сфери. Для дослідження виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку набули вагомості такі положення: створення сприятливого ігрового середовища, опосередкований педагогічний супровід дитячою грою, спонукання дітей до активних дій та ініціативної поведінки в процесі розігрування ролей, формування вмінь спілкуватися з однолітками.

Спираючись на думки науковців, які досліджують особливості застосування сюжетно-рольової гри в роботі з дітьми дошкільного віку, ми сформулювали визначення поняття «виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі» – цілеспрямований планомірний процес використання системи методів мотивації особистості до прояву власних бажань, умінь реалізовувати ідеї в процесі гри із залученням до цього інших, вносити елементи новизни в зміст гри, застосовувати вольові зусилля для здійснення самостійних ігрових дій у соціально-комунікативній діяльності.

Отже, поняття «виховання ініціативності дітей дошкільного віку» та «виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі» відрізняються тим, що в сюжетно-рольовій грі створені природні умови для комфортного виявлення ініціативності за власним бажанням, власні ідеї дітей реалізуються у вигляді активних і самостійних ігрових дій, їхнє втілення в грі відбувається у взаємодії з іншими учасниками ігрової діяльності. Виховання цієї якості здійснюється шляхом застосування методів мотивації та заохочення, в той час як у інших видах діяльності акцент робиться на набуття знань і розвиток вольових якостей. Вибір старшого дошкільного віку для виховання ініціативності дітей зумовлений достатнім рівнем розвитку їхніх психічних процесів, вольової та емоційної сфери, оволодінням вміннями та навичками, необхідними при виконанні самостійних дій і реалізації власних ідей.

Визначення місця ігрової діяльності в житті сучасних дітей дошкільного віку та негативних наслідків витіснення гри з нього було досліджено Т. Дудовою (2003). Педагог-сучасник переконана, що в умовах ЗДО переважає домінування навчальної діяльності (надання додаткових послуг: гуртки хореографії, англійської мови, малювання). За даними спостережень Т. Дудової,

діти мають мало часу для вільної гри впродовж дня. Вона надає рекомендації вихователям із організації сюжетно-рольових ігор: надання дітям можливості самостійно обирати тему гри, будувати сюжет, розподіляти ролі. Дорослі повинні лише спрямовувати, підказувати, корегувати. Доцільними методами опосередкованого педагогічного супроводу рольовими іграми є пропонування дітям нових ідей, ситуацій, нової іграшки або матеріалу, заохочення, підтримка, інколи власний приклад педагога (Дудова, 2003, с.9).

Питання розвивального впливу ігрової діяльності на розкриття власного творчого потенціалу дитини розглядає О. Стаєнна. Дослідниця пропонує насамперед створити в ЗДО якісне предметно-ігрове середовище: ігрове поле, відповідне обладнання, іграшки, матеріали, які необхідні для розігрування (Стаєнна, 2017, с.3). О. Стаєнна зауважує, що діти старшого дошкільного віку обирають іграшки відповідно до творчого змісту гри, тому варто урізноманітнити їх підбір. Однак, надлишок іграшок може призвести до обмеження дитячої уяви та винахідливості, яка розвивається з використанням предметів-замінників. Роль дорослого О. Стаєнна визначає в опосередкованому педагогічному супроводі (надання порад, підказок, постановка запитань, створення проблемних ситуацій тощо). Створюючи проблемні ситуації, вихователь впливає на вибір дітьми ігрових дій, стимулює ініціативність. Умовами якісної організації ігрової діяльності, за О. Стаєнною, є послідовне планування освітньої роботи з педагогічного супроводу творчими іграми, встановлення міжпредметних зв'язків (навчання на заняттях, творчі ігри, праця). О. Стаєнна пропонує вводити ігри-стратегії з пізнавальними завданнями у змісті гри. В таких іграх діти стають активними учасниками розвитку сюжету гри, в процесі якої активізують логічне мислення, вміння аналізувати, розвивають творчість (Стаєнна, 2017, с.4-5). У своєму дослідженні ми послуговувались рекомендаціями цього автора і розробили проблемні ситуації до сюжетно-рольових ігор найбільш популярної тематики.

Педагог Л. Лохвицька виокремлює такі вимоги до предметно-ігрового середовища: об'єднання іграшок за функціональними ознаками,

поліфункціональність, забезпечення пізнавального розвитку, урізноманітнення тематики ігор, динаміки та мобільності середовища. Нею були визначені принципи забезпечення предметно-ігрового середовища: свобода реалізації дитиною свого права на гру, універсальність, системність, дотримання міри, безпечність. На думку дослідниці, дотримання екології середовища надасть можливість оптимально розкрити особистість дитини. Під екологією середовища розуміється взаємодія декількох компонентів (природних, соціальних, предметних, особистісних), сукупність всіх чинників, які впливають на гру дітей дошкільного віку (Лохвицька, 2014а, с.22). Л. Лохвицька також досліджувала питання використання іграшкового образу для виховання морально-етичних якостей дітей дошкільного віку. У своїй експериментальній роботі вона використовувала вісім ляльок, які називала «моральними путівниками». Такі персонажі систематично приходили до дітей або з'являлися в ситуаціях морального характеру (Лохвицька, 2014b, с.16-17). Система роботи з ляльками Л. Лохвицької стала прототипом персоніфікованої ляльки Н. Дятленко.

Важливого значення в організації сюжетно-рольових ігор набуває створення ігрового середовища, зокрема підбір іграшок, яке б спонукало дітей до вільної гри. Одним із популярних та улюблених предметів для дитячої гри впродовж тривалого періоду залишається лялька. Виховний та розвивальний потенціал ляльки як персони досліджувала Н. Дятленко. Її методика була впроваджена Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» за підтримки Фонду Чарльза Стюарта та Фонду «Інститут відкритого суспільства» (Дятленко, 2017). Автором було констатовано, що традиційні педагогічні підходи сьогодні не дають бажаного ефекту. Натомість використання ляльки як персони забезпечує: позитивне сприйняття дитиною себе в різних ситуаціях, виховання шанобливого ставлення до родини та інших людей, формування вміння співчувати, взаємодіяти з оточуючими, вчитися одне в одного, відстоювати власну думку, переносити навички спілкування з лялькою у реальні життєві ситуації (Дятленко, 2017, с.10). Запропонована методика передбачає

сприйняття ляльки-персони як маленької людини, яка спілкується з вихованцями та має вигляд дитини 5-6 років. Лялька розповідає про себе, цікавиться життям дітей, позиціонує власні життєві ситуації, просить поради щодо вирішення різних питань. Вказана методика виховує в дітей бажання висловлювати власні ідеї та пропозиції, втілювати їх у сюжетно-рольових іграх, ініціювати діяльність, формує впевненість у собі (Дятленко, 2017, с.12).

Аналізуючи освітній простір дитини, К. Крутій виокремлює середовище як чинник її особистісного розвитку. Розвивальне середовище, за К.Крутій, – це спеціально змодельовані умови, що забезпечують різноманітні варіанти вибору шляху розвитку й дорослішання особистості. Освітнє середовище дозволяє дитині усвідомити власні можливості, виявити ініціативу та всебічно реалізувати себе (Крутій, 2010, с.13). Модель освітнього простору в умовах ЗДО, на думку К. Крутій, представлена взаємодією зовнішніх і внутрішніх компонентів, пов'язаних між собою, завдяки наявності основи середовища для всіх видів діяльності дитини, різноманітності його елементів, забезпечення свободи вибору діяльності та переходу до різних її видів, гнучкості та відвертості у ставленні до діяльності і взаємодії з боку дитини та дорослих, стимулювання свободи і творчості дітей (Крутій, 2010, с.15).

В концепції розробки методики і педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти нами були визначені такі психолого-педагогічні засади: оптимізація ігрового середовища, закріплення морально-етичних норм поведінки, добір ефективних методів і прийомів педагогічного супроводу, удосконалення комунікативних навичок, стимулювання активності та ініціативності дітей у грі.

Узагальнюючи думки сучасних педагогів у галузі дошкільної освіти, зазначимо: ігрова діяльність залишається ефективним засобом виховання ініціативності сучасних дітей старшого дошкільного віку. Наукові пошуки дослідників присвячуються вивченню виховного потенціалу ігор, вихованню базових якостей особистості в грі (самостійності, морально-етичних якостей),

створенню ігрового середовища, опосередкованого педагогічного супроводу грою. Вони вказують на проблему обмеження ігрової діяльності в освітньому розпорядку ЗДО, потребу в удосконаленні ігрового середовища ЗДО та підвищенні професійної обізнаності вихователів. У нашому дослідженні були враховані рекомендації науковців щодо виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі та реалізовані у власній виховній роботі.

Практиками І. Григорчак, Л. Працьовитою були запропоновані методичні поради для педагогів стосовно організації сюжетно-рольової гри «Магазин» (Григорчак, Працьовита, 2016, с.32-33). Педагоги рекомендують вихователям не брати на себе головну роль і домінуючу позицію в педагогічному супроводі сюжетно-рольовими іграми, а надавати дітям можливість самовираження, свободи дій, обережно і ненав'язливо спрямовувати дітей до обмірковування власних рішень, сприяти налагодженню конструктивної взаємодії. Для виховання ініціативності в сюжетно-рольових іграх педагоги можуть використовувати методи, запропоновані І. Григорчак, Л. Працьовитою: внесення ігрових ситуацій, змін у сюжет гри, що активізує пізнавальну діяльність дітей. У випадках виникнення складнощів, педагог може взяти на себе головну роль та налаштувати учасників гри на відповідну рольову поведінку, скорегувати ситуацію, в разі порушення правил спілкування.

Сучасний вихователь-практик І. Вруська описує використання сюжетно-рольових ігор в умовах ЗДО для розвитку навичок спілкування дітей дошкільного віку (Вруська, 2015, с.2-6). Дослідницею були висунуті такі вимоги до організації гри: вихователь має враховувати психологічні та вікові особливості дітей, викликати довіру вихованців, налагоджувати дружній контакт, уміти викликати в дитини інтерес і бажання гратися, використовувати прийоми (запитання, заохочення, репліку, вказівку, оцінювання окремих персонажів), спостерігати за дітьми, допомогати в разі потреби, розвивати базові якості особистості, сприяти організації дитячого колективу в грі (Вруська, 2015, с.3). В дібраних нами формах і методах виховання

ініціативності використано рекомендації: створення розвивального середовища, що стимулює ініціативність, підвищення обізнаності педагогів у питаннях виховання ініціативності, формування поведінки на основі моральних норм і правил, введення позиції педагога як партнера у грі.

Педагогог-практик І. Патрабой звертає увагу батьків дітей дошкільного віку на переваги ігрової діяльності. В доступній і цікавій формі І. Патрабой залучає дорослих до дитячої гри (Патрабой, 2014, с.15-17). У процесі підготовки до батьківських зборів було вирішено розкрити батькам значущість та глибину сюжетно-рольових ігор. І. Патрабой стверджує, що проведення традиційних лекцій, бесід не здійснювало належного впливу, тож було прийнято рішення розробити майстер-клас із коментарями. Ролі дітей виконували педагоги, а вихователь-методист коментувала, як впливає кожен етап гри на загальний розвиток і формування особистості. Для прикладу вихователі продемонстрували батькам гру «Пінгвіни на південному полюсі», яку попередньо програвали діти. У результаті батьки емоційно відреагували на гру, адже більшість із них не залучаються до ігрової діяльності власних дітей. Ними було запропоновано поповнити набори для ігор, розробити елементи інтер'єру, дехто з батьків додавав до них власні цікаві знахідки. У контексті нашого дослідження також були проведені такі форми роботи з батьками, які передбачали активне їх задіяння, звернення до особистої думки.

Сучасний педагог-практик О. Корнеєва для підвищення педагогічної майстерності вихователів і сприяння їх особистісно-професійному розвитку розробила програму методичної роботи «Я – успішний вихователь» (Корнеєва, 2017, с.22-27). Науковцем було запропоновано добирати цікаві атрибути, урізноманітнити сюжети ігор для програвання, підготувати сюрпризний момент для мотивування дітей до ігрової діяльності.

Для підвищення фахової майстерності педагогів-початківців О. Корнеєвою було запропоновано проведення інформаційно-адаптивних ігор і вправ. Однією з таких форм є «Банк нормативних знань», що надає можливість педагогам результативно опрацювати нормативні документи. Наприклад,

адаптивна гра «Формуємо предметно-ігрове розвивальне середовище». У процесі підготовки вихователі ознайомлюються з обладнанням, навчально-наочними посібниками, іграшками, методичними посібниками. Потім педагоги об'єднуються в групи: «Пропонуємо», «Заперечуємо», «Доповнюємо», «Знайшли помилку», – та відповідно до назв обговорюють документи на практиці. Однією з ефективних форм роботи з вихователями О.Корнєєва вважає організацію клубів для навчання та рефлексії, надання можливості педагогам самостійно знаходити та виправляти помилки в роботі. В результаті проведеної роботи педагоги удосконалили власні професійні вміння та навички як організаторів дитячої гри та переконалися в потужності виховного потенціалу ігрової діяльності. В нашому експериментальному дослідженні ця запозичена ідея була втілена в організації «Родинного клубу», в якому педагоги разом із батьками обговорювали питання виховання ініціативності в сюжетно-рольовій грі.

Актуальною проблемою сьогодення постає вплив сучасного медіапростору на світогляд дітей дошкільного віку, що відображається у змісті сюжетно-рольових ігор. Зазначена проблема досліджувалась вихователем-практиком І. Кіндрат (Кіндрат, 2013, с.4-8). Він вказує, що сучасні технічні засоби відрізняються високою здатністю втілювати реальну дійсність у віртуальність, імітуючи її на екранах відеотехніки. Це призводить до того, що діти сприймають електронні зразки дійсності істинними, на відміну від тих, що існують у повсякденному житті. Засвоєна інформація безпосередньо програється в сюжетно-рольових іграх дітей старшого дошкільного віку. Тривожними є результати проведених І. Кіндрат бесід із дітьми 5-6 років, які засвідчили, що 60-65% від загальної кількості опитаних дітей захоплюються комп'ютерними іграми деструктивного змісту («Бетмен», «Черепашки Ніндзя», «Трансформери») та іграми на зразок «Стрілялок». Деякі вихованці сказали, що їх у таких іграх не лякає вигляд крові та вбивства («Просто вбили – і все»). Популярні серед хлопчиків ігри «Перегони», а серед дівчаток – «Вінкс», що можна пояснити гендерними пріоритетами. Еталони та стереотипна поведінка,

яка демонструється в мультфільмах іноземних мультиплікаторів, сприймаються дітьми емоційно та формують їхнє сприйняття світу, що яскраво відображається у сюжетно-рольових іграх. В дібраних нами формах і методах виховання ініціативності також використано сучасні технічні засоби пізнавального розвитку дітей.

В дослідженні науковця І. Кондратець представлені результати анкетування вихователів ЗДО. В опитуванні було запропоновано питання щодо організації дорослими ігрової діяльності дітей і визначення місця гри в освітньому просторі (Кондратець, 2017, с.12, 21). Згідно з даними дослідження, 30% педагогів звертають увагу на питання обмеженості ігрової діяльності дітей у часі. Більша ж частина вихователів приділяє значну увагу організації занять і засвоєнню дітьми пізнавального матеріалу. У вихователів виникають труднощі: вони не готові приймати індивідуальність дитини та підтримувати її, надавати допомогу при виникненні потреби, не нав'язувати власну думку вихованцям. З позитивних міркувань вихователі втручаються в гру, вирішуючи все самотійно за дитину та не помічаючи, що обмежують її у виявленні власних бажань, гальмують ініціативність. В дослідженні було визначено такі проблеми: недооцінення підготовчого етапу гри (використання демонстраційного матеріалу, дидактичних ігор спостережень і бесід, розв'язання проблемних ситуацій); одноманітність ігрового обладнання; недостатня співпраця з родинами вихованців (врахування традицій родин, життєвого досвіду дітей); відсутність мудрого педагогічного супроводу дитячою грою (неготовність педагога стати активним учасником гри); безсистемність підготовки сюжетно-рольової гри (Кондратець, 2017, с.14). Респондентами було запропоновано такі способи оптимізації сюжетно-рольових ігор в умовах ЗДО: розширення знань вихователів про етапи підготовки та розгортання сюжетно-рольової гри, поступове ускладнення та насичення тематики сюжетів, врахування дитячих інтересів у виборі тематики ігор, активна участь вихователя на перших етапах її розвитку, опосередкована участь батьків і збагачення змісту сюжетно-рольових ігор (Кондратець, 2017, с. 14). В контексті виховання ініціативності

дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі важливого значення набуло формування вмій і навичок ігрової компетенції, впровадження опосередкованого педагогічного супроводу гри, оптимізації ігрового середовища, підвищення обізнаності педагогів і родин вихованців у питанні становлення ініціативності з дошкільного етапу розвитку особистості.

За результатами аналізу дослідження І. Кондратець, можемо зробити висновок, що для успішного розвитку ігрової діяльності в умовах ЗДО вихователям необхідно добирати оптимальні методи опосередкованого педагогічного супроводу грою дітей, збагатити тематику ігор дітей відповідно до їх пізнавального інтересу, встановити емоційно-комфортну атмосферу в групі, довірливі стосунки між дорослими та дітьми, надати свободу думки та дій дітям в ігровій діяльності. Окреслені засади ми реалізовували у власному педагогічному експерименті.

В контексті проблематики дослідження важливим є окреслення підходів до виховання ініціативності дітей у сюжетно-рольовій грі в дослідженнях зарубіжних педагогів.

Наукові пошуки білоруських дослідників визначили навчально-ігрову модель навчання як одну з доцільних для забезпечення особистісно-орієнтованого освітнього процесу (Н. Старжинская (2011); І. Житко (Житко, Кобитина, 2007); Л. Ходонович (2004)). Дослідники визнають сюжетно-рольову гру провідним видом діяльності, засобом і методом виховання. Вони вважають, що ігрову діяльність доцільно включати в навчальний процес, адже в цікавій та зручній формі значно легше засвоювати знання (О. Васильєва (2013); Є. Стреха (2012); Н. Старжинська (2012); Д. Дубініна (2014) та ін.).

За переконанням білоруської дослідниці С. Кондратюк, ігрова позиція педагога є виховним засобом становлення гри та умовою її розвитку. Автор зауважує, що успішний супровід сюжетно-рольової гри залежить від умінь педагогів створювати ігрові ситуації в умовах для її розгортання дітьми, враховуючи їхній ігровий досвід, емоційний стан, переживання, бажання і можливості. С. Кондратюк вважає, що оптимальна позиція вихователя в грі

полягає у наданні дітям зразків організації ігрової діяльності та задоволення потреби дітей у самостійному проведенні ігрових дій (Кондратюк, 2017, с. 55).

Польська дослідниця І. Ададек (Adamek, 1999, 2000a) вивчала питання підготовки дітей дошкільного віку до школи в історичній ретроспективі. В її науковій роботі визначено основні вимоги системи підготовки дітей дошкільного віку до школи: діагностика дитини, створення комфортного середовища, врахування індивідуальних особливостей і інтересів дітей, використання гри та ігрової діяльності. Встановлено, що педагоги минулого сприймали ігрову діяльність як засіб для розваги або відпочинку дітей. Натомість І. Ададек пропонує використовувати гру для навчання як активний метод, що впливає на зміст і характер діяльності дитини, її емоції, інтелектуальні особливості та фізичну активність. Виховний ефект гри може бути посилений шляхом використання в ній різних предметів, іграшок (дидактичних, виховних, стимулюючих, пізнавальних, терапевтичних).

Значним для нашого дослідження є досвід практичної роботи профільних дошкільних закладів у Польщі. Інноваційними методами навчання та виховання дітей дошкільного віку є методи ігрової педагогіки. Педагог організовує таку дитячу діяльність, що забезпечує всебічний розвиток дитини в індивідуальних та групових способах організації. До «ігрової педагогіки» входять наступні види ігор:

- спрямовані на емоційне розслаблення;
- інтеграційні ігри;
- спрямовані на розвиток самооцінки;
- проблемні ігри;
- активізуючі ігри;
- ігри творчої тематики.

Означена інноваційна технологія задовільняє потребу дитину у пізнавальній активності, забезпечує позитивно-емоційний клімат в колективі, виховує ініціативність дітей (Flemming, 1999).

Важливими для нашого дослідження є наукові розвідки німецького нейробіолога Г. Хютера. Він стверджує, що в грі діти звільняються від страхів, і це надає їм змогу діяти активно та невимушено. Відповідно до наукових результатів, отриманих Г. Хютером, встановлено, що в процесі розгортання ігрових сюжетів у дітей утворюються нейронні зв'язки у головному мозку, які активують творче мислення та генерують утворення нових ідей. Посилено задіюються «центри винагороди», які забезпечують почуття радості. Отже, в іграх діти не відчують натиску з боку дорослих, звільняються від страху бути осудженими, в результаті вони відчують радість від діяльності та свободи дій.

На думку Г. Хютера, в грі діти пізнають навколишній світ, свої можливості досліджувати і вносити в цей світ щось нове, вчать експериментувати та спостерігати результати своїх дій, дізнаються про себе (свої таланти, здібності, вміння та навички). Всі перераховані процеси виникають несвідомо, самі по собі та отримали назву «процеси саморегуляції». Отже, у вільній грі діти здатні розкривати закладений внутрішній потенціал, виховувати базові якості, самостійно розвиватись як особистість. Він наголошував, що в сучасному соціумі потрібно змінювати уявлення про значення гри, її педагогічні можливості та біологічне значення (Г.Хютер, 2016).

Дослідники з Великобританії Л. Плаумен, Дж. МакПак, К. Стівен, Дж.Марш та інші (Plowman, Stephen & McPake, 2010a, 2010b), (Marsh J, Plowman L, Yamada-Rice D, Bishop J, Scott F, 2016). встановили, що дітей дошкільного віку в країнах Європи все частіше залучають до використання інформаційних девайсів для розвитку мислення, світогляду, навичок читання. Віддаючи перевагу планшетам і комп'ютерам, діти зменшують вільний час для програвання сюжетно-рольових ігор із однолітками. Втім віртуальне спілкування обмежує їхні можливості у взаємовідносинах із партнером, вмінні контактувати з оточуючими, домовлятися в реальній ситуації. Комунікативні вміння, які діти застосовують у фантастичній ситуації, негативно впливають на спілкування у реальному дитячому колективі. Отже, використовувати сучасні

технічні засоби потрібно домірно, вчасно корегувати поведінку дітей і виділяти в розпорядку дня часовий проміжок для вільної гри.

За твердженням Л. Бредлі та К. Донована (Bradley, Donovan, 2012, p.248-254) спеціально організовані класи за сприяння батьків у США практикують виховання дітей дошкільного віку в дитячій діяльності. Одними з найефективніших методів роботи з дітьми визнано вправління та проведення ігор спрямованих на розвиток пізнавальної сфери. Зокрема, програвання сюжетно-рольових ігор для закріплення навчального матеріалу з формування навичок мовлення, логічного мислення, саморегуляції та соціалізації.

Важливими для нашого дослідження є результати спостереження за сюжетно-рольовими іграми в'єтнамської дослідниці Нгуен Тхи Ким Ань. Вона звертала увагу на питання виховання ініціативності як складової творчої активності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольових іграх. Відповідно до результатів дослідження Нгуен Тхи Ким Ань, встановлено, що переважна кількість дітей відповідає середньому рівню ініціативності в сюжетно-рольовій грі. Їх дослідниця характеризує як таких, що згодні з будь-якою роллю в грі, підтримують ініціаторів, поступаються власними ролями перед однолітками, встановлюють комунікативні взаємини з гравцями на нетривалий час, згоджуються зі змінами в процесі гри. Більшість дітей відчувала труднощі у виявленні ініціативності, розгортанні сюжету гри, висловленні власних пропозицій (Нгуен Тхи Ким Ань, 2004).

У дослідженнях Гуанг-Ліа Лі (Guang-Lea Lee, 2013) розглянуто використання сюжетно-рольової гри в Кореї. Автор стверджує, що сюжетно-рольова гра у Кореї розглядається як ефективний метод виховання, вид активної діяльності, в якому діти цікаво і весело відтворюють соціальні моделі поведінки. Програючи ролі, діти відображають ситуації морального вибору, при цьому виховується гуманістичне ставлення до оточуючих. У сюжетно-рольовій грі діти удосконалюють навички етики спілкування та взаємодії з оточуючими, здійснюють вчинки, відповідно до норм і правил моральної поведінки, виявляють коректність у іграх та в ситуаціях реального життя.

Узагальнюючи все зазначене вище, підсумуємо: наукові розвідки в галузі філософії, дошкільної психології та педагогіки доводять, що ігрова діяльність посідає важливе місце у розвитку сучасної дитини дошкільного віку. Дитячі психологи та педагоги переконані, що в дошкільний період особливого значення у вихованні особистості набувають сюжетно-рольові ігри, в яких діти опановують ігрові вміння, комунікативні та соціальні навички, вчаться діяти самостійно та виявляти ініціативність у поведінці. Таке твердження викликане низкою причин, що виникають у період старшого дошкільного віку: формування провідних новоутворень психіки дітей, достатньо розвинена вольова сфера, оволодіння навичками та вміннями комунікації, становлення базових якостей у процесі ігрової діяльності. Отже, вважаємо, що в старшому дошкільному віці доцільно виховувати ініціативність. Зважаючи на результати дослідження провідних науковців України щодо виховання ініціативності в ігровій діяльності, ми сформулювали твердження, яке вважаємо ключовим для нашого дослідження: сюжетно-рольова гра є ефективним засобом виховання та розвитку дитячої ініціативності. Її ефективність реалізується такими положеннями: забезпечення партнерської взаємодії між дорослими та дітьми, опосередкований педагогічний супровід іграми, залучення дітей старшого дошкільного віку до спеціально організованого мобільного та постійно змінюваного ігрового середовища, системне збагачення знань дітей про довкілля, базова якість – ініціативність, застосування комплексу методів і прийомів виховання ініціативності дітей.

У нашому дослідженні ми виокремлюємо поняття «виховання ініціативності дітей дошкільного віку» – цілеспрямований, планомірний процес використання системи методів з метою прояву особистістю внутрішніх прагнень, мотивації до реалізації власних задумів, внесення елементів новизни, застосування вольових зусиль для здійснення активних і самостійних вчинків у діяльності. Інше поняття «виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі» ми трактуємо, як цілеспрямований, планомірний процес використання системи методів мотивації особистості до

прояву власних бажань, умінь реалізовувати ідеї в процесі гри із залученням до цього інших, вносити елементи новизни в зміст гри, застосовувати вольові зусилля для здійснення активних та самостійних ігрових дій у соціально-комунікативній діяльності. Порівнюючи ці поняття ми визначаємо, що «виховання ініціативності дітей дошкільного віку» та «виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі» відрізняються тим, що в сюжетно-рольовій грі діти природно і ненав'язливо виражають ініціативність за власним бажанням, втілюють ідеї у вигляді активних і самостійних ігрових дій, реалізують задуми у взаємодії з іншими учасниками ігрової діяльності та зорієнтовані на спільний розвиток сюжету гри. Виховання означеної якості потребує використання методів мотивації та заохочення, на відмінну від інших видів діяльності в яких здійснюється акцент на пізнавальний і вольовий розвиток.

Сучасні вихователі-практики значну увагу приділяють питанням розроблення педагогічних умов, форм і методів організації сюжетно-рольової гри. Вони поділяють думку науковців про те, що дитяча гра є провідною діяльністю для дітей дошкільного віку, а ігри та ігрові вправи залишаються ефективними засобами виховання особистості та її базових якостей. Найскладнішими питаннями для вихователів є такі: потреба в удосконаленні професійної майстерності, урізноманітнення та оснащення предметно-ігрового середовища, використання опосередкованих методів педагогічного супроводу дитячої гри, надання дітям свободи в ігровій діяльності, збагачення вражень дітей для програвання нових сюжетів ігор, визнання батьками виховного потенціалу сюжетно-рольових ігор. Ці питання ми намагались вирішити в процесі власного дослідження.

Висновки до першого розділу

Здійснений у першому розділі огляд психолого-педагогічної та теоретико-методичної літератури дає підстави стверджувати, що проблема виховання ініціативності виникла у зв'язку з сучасними вимогами суспільства

та передбачає виховання активних, самостійних, творчих громадян, які спроможні не тільки адаптуватися до навколишнього простору, а й самореалізуватися, проявити індивідуальність, втілити власні ідеї в життя. Серед основних базових якостей виокремлюємо ініціативність, яка є складовою більшості якостей і впливає на саморозвиток особистості. Ми визначили компонентні складові ініціативності: когнітивний (засвоєння та усвідомлення поняття ініціативності як якості особистості, її основні прояви), емоційно-ціннісний (виявлення прагнень до ініціативності), поведінково-діяльнісний (активні та самостійні дії: внесення елементів новизни, наявність вольових зусиль, спрямованих на досягнення результату).

Провідні науковці визначають період раннього етапу розвитку як інтенсивний у вихованні особистісних якостей дитини, зокрема й ініціативності. Проте цілеспрямоване дослідження ініціативності дітей дошкільного віку досі не проводилось. Залишаються невирішеними питання розроблення методичного інструментарію, методів, прийомів, форм роботи з дітьми, що забезпечують виховання їхньої ініціативності. Враховуючи наукову думку фахівців у галузі психології та педагогіки, було з'ясовано, що вагоме значення у вихованні базових якостей особистості має дитяча діяльність. Провідним видом діяльності в дошкільному віці залишається ігрова. Щодо старшого дошкільного віку, то більшість науковців однозначна у визначенні сюжетно-рольових ігор як основного виду дитячої гри. Отже, можемо припустити, що процес виховання ініціативності відбуватиметься природно та невимушено саме в сюжетно-рольових іграх, що виникають за власною ініціативою та бажанням дітей.

Ключовими поняттями в нашому дослідженні є «ініціативність» і «особистість», адже остаточною метою виховання є всебічно сформована особистість. Визначення поняття «ініціативність» має суперечливий характер у дослідженнях науковців: спроможність особистості до активних дій, здатність висувати нові ідеї; ініціативність розглядалась як складна інтегрована якість у

складі активності, самостійності, морально-етичних якостей, вольових якостей, елемент творчості.

На основі результатів проведеного аналізу щодо питання виховання ініціативності було запропоновано авторське тлумачення поняття «ініціативність дітей дошкільного віку». Його інтерпретовано як якість особистості, що виявляється в її прагненні та вмінні реалізовувати власні ідеї, вносити елементи новизни у зміст діяльності, застосовувати вольові зусилля для здійснення активних і самостійних вчинків, практичних дій.

У нашому дослідженні розглянуто питання «виховання ініціативності дітей дошкільного віку», яке ми визначаємо як цілеспрямований, планомірний процес використання системи методів з метою прояву особистістю внутрішніх прагнень, мотивації до реалізації власних замислів, внесення елементів новизни, застосування вольових зусиль для здійснення активних і самостійних вчинків в діяльності.

Враховуючи наявні в педагогічній науці твердження щодо особливостей застосування сюжетно-рольової гри в роботі з дітьми дошкільного віку, ми пропонуємо власне визначення поняття «виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі» – цілеспрямований, планомірний процес використання системи методів мотивації особистості до прояву власних бажань, умінь реалізовувати ідеї в процесі гри із залученням до цього інших, вносити елементи новизни в зміст гри, застосовувати вольові зусилля для здійснення активних та самостійних ігрових дій у соціально-комунікативній діяльності.

В контексті нашого дослідження ми визначаємо дитячу гру як провідний вид діяльності, в якому дитина дошкільного віку реалізує власний потенціал, проявляє активність, елементи творчості, самостійність із власної ініціативи. Серед різних видів ігрової діяльності ми виокремлюємо сюжетно-рольові ігри, в яких діти реалізують свої ідеї. Вибір старшого дошкільного віку зумовлений достатнім рівнем розвитку в дітей психічних процесів, вольових зусиль,

емоційної сфери, оволодіння вміннями та навичками для виконання самостійних дій і втілення власних ідей.

За результатами психолого-педагогічного дослідження охарактеризовано значення сюжетно-рольової гри як засобу виховання ініціативності дітей дошкільного віку. В наукових працях провідних дослідників ігрова діяльність визначається як невід'ємна складова життя дітей, відображення культури народу, ефективний метод і форма виховання особистості. Специфікою сучасних сюжетно-рольових ігор визнано: зниження ініціативності дітей у розігруванні сюжетів ігор, стереотипність сюжетів, зменшення тривалості сюжетно-рольових ігор у розпорядку дня внаслідок того, що педагоги використовують неефективні методи і прийоми виховання ініціативності дітей в сюжетно-рольових іграх, авторитарною позицією дорослого, недооцінення дорослими виховного значення ігрової діяльності, недостатня увага до виховання ініціативності в сюжетно-рольовій грі.

В ході дослідження встановлено, що запити батьків спрямовані на раннє систематичне навчання. Сюжетно-рольові ігри витісняються комп'ютерними та дидактичними іграми, іграми-стратегіями. Означені питання можуть стати причинами ускладнення виховання базових якостей особистості, призвести до гальмування психічних процесів, зниження творчої активності, виникнення труднощів у налагодженні взаємозв'язків із однолітками, комунікації, соціалізації в дошкільному віці.

На основі теоретичного аналізу виокремлено способи оптимізації застосування сюжетно-рольових ігор в умовах ЗДО: створення розвивального та варіативного предметно-ігрового середовища, оволодіння ігровою компетенцією, опосередкований педагогічний супровід дітей, збагачення життєвого досвіду, налагодження позитивно-емоційної атмосфери в дитячому колективі. Спираючись на дослідження педагогів-практиків, ми окреслили проблеми, з якими стикаються сучасні фахівці ЗДО: удосконалення професійних вмінь і навичок для організації сюжетно-рольових ігор, добір ефективних методів і прийомів педагогічного супроводу іграми дітей,

забезпечення доброзичливих стосунків у спілкуванні педагога з дітьми, надання дітям можливості ініціативної поведінки та свободи вираження власних бажань, урізноманітнення сюжетів для розігрування.

Результати наукового пошуку, які були представлені у першому розділі дисертаційної роботи, висвітлені в авторських працях (Агіляр Туклер В.В., 2016a,b,c,d,e, 2017a,b, 2018a.).

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИХОВАННЯ ІНІЦІАТИВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СЮЖЕТНО-РОЛЬОВІЙ ГРІ

2.1. Відображення змісту виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у програмових документах

Зміст дошкільної освіти України визначається низкою державних документів і розвивається відповідно до прийнятих концептуальних засад. Освітній процес закладу дошкільної освіти (ЗДО) спрямований на розвиток особистості та виховання базових якостей у дітей дошкільного віку, що відображено в програмово-методичному забезпеченні. У Державних документах дошкільної освіти вказана значущість розвитку особистісного потенціалу людини та її базових якостей, вони заявлені як пріоритетні напрями. Основними документами, за якими працюють педагоги закладів дошкільної освіти, є Базовий компонент дошкільної освіти (БКДО) та програми навчання, виховання й розвитку дітей дошкільного віку. Їхній зміст постійно переглядається та оновлюється відповідно до вимог часу, потреб дітей і соціуму, наукових здобутків теорії та практики дошкільного виховання. Тож вивчення та аналіз змісту програмово-методичного забезпечення завжди є актуальним.

Розглядаючи програмове забезпечення ЗДО та вплив його змісту на виховання базових якостей особистості в період дошкільного дитинства, ми спиралась на рекомендації педагогів і психологів щодо реалізації основних підходів до організації освітнього процесу та впровадження якісного змісту освітніх програм у практику роботи з дітьми (Г. Беленька (2012), А. Богуш (Богуш та ін., 2012), Н. Гавриш (2011), Н. Денисенко (2007), С. Довбня (2017),

Н. Дятленко (Дятленко та ін., 2010), О. Кононко (2004), К. Крутій (Крутій, Маковецька, 2005), Т. Піроженко (2010) та ін.).

В умовах сучасного суспільства вагомого значення набуває виховання базових якостей особистості. Заклад дошкільної освіти, відповідно до оновленого змісту освіти в контексті гуманізації цілей дошкільної освіти, спрямований на цілісний розвиток, сприяння особистісному становленню дітей, їх соціалізацію; наближення змісту освіти до сучасних потреб дітей, запитів батьків і соціуму; формування життєвої компетентності та здатності до подальшої самореалізації у сучасному суспільстві.

У сучасному програмово-методичному забезпеченні освітнього процесу в ЗДО, що представлене БКДО, програмами та методичними рекомендаціями до їх реалізації, прослідковується зміщення акцентів із цілеспрямованої навчальної діяльності на становлення та розвиток індивідуальності дитини дошкільного віку, її самореалізацію та виховання базових якостей особистості. Вперше в розробці Базового компонента дошкільної освіти (1999 рік) як державного стандарту дошкільної освіти в Україні було запропоновано впровадження особистісно-орієнтованої моделі у зміст дошкільної освіти (Міністерство освіти і науки України, Академія педагогічних наук України, 1999b, с.15). Значним внеском у методичну скарбничку вихователів став оновлений Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція 2012 р.) (Богуш та ін., 2012b), в якому виховання базових якостей визнано одними з важливих завдань освіти. Зокрема, в освітній лінії «Особистість дитини» подано перелік базових якостей особистості, серед яких є й ініціативність.

Наше дослідження ґрунтується на положенні БКДО, де окреслено одним із основних завдань освітнього процесу виховання особистості та її базових якостей, визначено ініціативність однією з основних якостей особистості. Ми вважаємо, що питання виховання ініціативності необхідно вносити в зміст програм навчання, виховання, розвитку. Адже виховання ініціативності закладається з дошкільного віку і забезпечується шляхом використання освітніх методів і прийомів.

На думку вчених, дошкільник має опановувати основи особистісної культури (О.Запорожець (1986), В. Котирло, С.Кулачковська (Котирло, Кулачковська, 1989), В.Мухіна (1975)). На завершення дошкільного віку дитині необхідно оволодіти основними знаннями про навколишній світ та саму себе, ціннісним ставленням до власного «Я» – самосвідомості. Це й визначило об'єктивну доцільність структурування змісту БКДО за такими основними сферами: «Природа», «Рукотворний світ», «Люди».

Отже, БКДО базується на підході до особистості як до частини природи, культури, соціуму. Цей документ визначає вимоги суспільства до розвитку, вихованості та навченості дитини, а також умови, за яких цього можна досягти. Основне завдання педагогів, за БКДО, полягає в створенні комфортних педагогічних умов – розвивального та корисного середовища перебування вихованців. Отже, ступінь реалізації особистістю власного потенціалу визначається вмінням втілювати ідеї та бажання, рівнем оволодіння знаннями про довкілля і саму себе, застосовування комунікативних навичок.

Заклад дошкільної освіти, за визначенням БКДО, – це своєрідний посередник між вузьким родинним колом і незнайомим дорослим світом, у який дитина незабаром має увійти. Формування навичок соціальної адаптації дітей дошкільного віку передбачає оптимізацію роботи за напрямками: вправляння в умінні будувати взаємини; ініціювання доброзичливості та готовність до спілкування; налагодження стосунків із дорослими й однолітками; уміння вигадувати і розвивати сюжети спільних ігор, справедливо розподіляти у них ролі; навчати дітей виявляти наполегливість у досягненні соціально значущої мети; сприяти розвитку готовності брати на себе відповідальність; розвиток соціального мовлення. Слід зазначити, що захоплення педагогів надмірною інтелектуалізацією дітей на ранніх етапах життя послаблює увагу до проблем соціального, морального, емоційного та вольового розвитку як важливих складників життєвої компетентності (Кононко, 1999, с.3-6).

В змістовій лінії «Психічне Я» БКДО авторами було вперше звернено увагу на особливості розвитку особистості та її можливості у прояві власних бажань, розвитку самосвідомості, самооцінки. В змістовій лінії «Соціальне Я» критеріями повноцінного розвитку дитини дошкільного віку в суспільстві було визнано вміння ініціювати контакти, відповідати на ініціативу інших (Міністерство освіти і науки України, Академія педагогічних наук України (1999, с.34-38)).

У сучасних програмах виховання дітей дошкільного віку фіксуємо спрямованість освітнього процесу в напрямі розвитку особистості, що базується на прерогативі особистісно-орієнтованої моделі виховання. Зокрема, для використання в ЗДО Міністерство освіти і науки України визначило перелік рекомендованих програм і навчальної літератури. Станом на 2017-2018 рр. рекомендовано для використання в ЗДО такі основні програми:

- освітні програми: «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку (заг. наук. ред. Т. О. Піроженко, 2017 р.); «Дитина»: освітня програма для дітей від 2 до 7 років (наук. кер. проекту В. Огнев'юк, 2016 р.);
- програми розвитку дитини: «Українське дошкілля»: програма розвитку дитини дошкільного віку (авт. О.Білан, 2017 р.); «Я у Світі» (нова редакція): програма розвитку дитини дошкільного віку. У 2-х частинах (наук. кер. О. Кононко, 2014 р.);
- парціальні програми: «Скарбниця моралі»: програма з морального виховання дітей дошкільного віку (авт. Л. Лохвицька, 2014 р.); «Вчимося жити разом»: парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6–7 років (авт. Т.Піроженко, О.Хартман, 2016 р.) (Схвалено для використання в дошкільних навчальних закладах комісією з дошкільної педагогіки та психології Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (Лист ІМЗО від 13.06.2016 № 2.1/12-Г-363));

- комплексні програми: «Соняшник»: комплексна програма розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку (автор Л.Калуська, 2014 р.); «Стежина»: комплексна альтернативна програма для дошкільних навчальних закладів, що працюють за Вальдорфською педагогікою (автори А. Гончаренко, Н. Дятленко, 2014 р.); «Світ дитинства»: комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів (наук.кер. – акад. А. Богуш, 2015 р.); «Дитина в дошкільні роки»: комплексна освітня програма (наук. кер. К. Крутій, 2016 р.) (Щодо організації освітньої роботи в дошкільних навчальних закладах у 2017/2018 навчальному році № 1/9-322, 2017).

Згідно з нормативно-правовим забезпеченням ЗДО, основними завданнями у 2017-2018 рр. стали: створення необхідних умов для отримання дітьми дошкільної освіти, забезпечення реалізації особистісно-орієнтованої освітньої системи та принципів демократизації, гуманізації і індивідуалізації, інтегративності освітнього процесу в ЗДО. Це сприяло вихованню особистості та її базових якостей, починаючи з дошкільного віку, забезпечило фізичний і психологічний розвиток дітей перед вступом до школи. Отже, сучасні ЗДО організовано відповідно до вимог законодавства як позитивний динамічний простір, що оптимізує розвивальний потенціал дітей (Інструктивно-методичні рекомендації «Про організацію освітньої роботи в дошкільних навчальних закладах у 2017/2018 навчальному році» №1/9-322 Додаток, 2017).

Дошкільна освіта існує як самостійна система в галузі освіти і є обов'язковою складовою неперервної освіти в Україні. Вона гармонійно поєднує сімейне та суспільне виховання і покликана підготувати дитину до активного життя. На сьогодні статус ЗДО опинився у безпосередній залежності від якості освіти, яку він забезпечує, і запитів батьків. У практиці роботи більшості ЗДО простежується тенденція до пошуку нових освітніх форм, які забезпечують унікальність кожного закладу. Зокрема, створюються новітні програми, основані на особистісному розкритті дітей, що знаходять своє втілення в різних ЗДО комунальної та приватної власності.

В контексті нашого дослідження розглянемо висвітлення питання виховання особистості, її базових якостей у програмах навчання, виховання та розвитку дітей дошкільного віку.

У Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХ століття) вперше поставлено питання про необхідність визначення державного стандарту дошкільної освіти, здійснено інтенсивний пошук можливостей його збереження та вдосконалення. Зазначене положення підтверджено Законом України «Про освіту» та втілено у першому БКДО (1999 р.).

Програма «Я у Світі» дала можливість педагогам-практикам творчо підійти до втілення освітніх завдань, використати різноманітні підходи до планування, добору тематики, напрямів співпраці з дітьми. У 2008 році програма була розроблена під керівництвом О. Кононко та видана для користування, у подальшому її було оновлено в 2014 році. Вона була орієнтована на збагачення особистісного розвитку дитини за оновленою структурою, пропагувала ряд цікавих та актуальних ідей. В ній вперше було реалізовано особистісно-орієнтовану модель змісту дошкільної освіти та введено поняття базових якостей особистості.

Відповідно до нової редакції Базового компонента дошкільної освіти в 2014 році була оновлена та видана у двох частинах Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (Кононко, 2014). Вона надає творчого простору педагогам у реалізації новітніх технологій. Перша частина програми присвячена віковій немовляти та ранньому вікові, друга частина – віковій від двох до шести(семи) років. Відповідно до Базового компонента дошкільної освіти, у змісті програми представлено сім освітніх ліній. У освітній лінії «Особистість дитини» передбачено виховання основних якостей особистості. В БКДО висуваються вимоги щодо сформованості психологічних якостей на завершення дошкільного етапу розвитку дитини, серед них ініціативність визначається однією з основних.

До показників компетентності дитини старшого дошкільного віку в цій програмі було зараховано такі базові якості: сприйнятливність, самостійність,

працелюбність, людяність, відповідальність, справедливість, самовладання, гідність, креативність. Ініціативність не виокремлено, але вона є складовою інших базових якостей: самостійності, людяності, гідності, креативності. Отже, програма розвитку дітей дошкільного віку «Я у Світі» в оновленій редакції продовжує лінію виховання базових якостей особистості в освітньому процесі ЗДО. У змісті програми посилено увагу до цього питання та наведено показники вихованості базових якостей, відповідно до вікових особливостей дітей (Кононко, 2014).

Для нашого дослідження важливе значення має суб'єктний підхід до виховання дитини. Адже саме він спрямовує дитину до розвитку й саморуху, забезпечує можливості самостійного прийняття рішень, ініціювання дій, визначення своїх уподобань, прояву творчої активності, вільної поведінки. У програмі визначено побудову організації освітнього процесу таким чином, щоб він був спрямований на виховання у дітей дошкільного віку активності в діяльності, зокрема – ігровій (Кононко, 2014, с.18).

Інша популярна серед вихователів програма навчання та виховання дітей дошкільного віку – «Дитина» – вперше була видана у 2010 році (В.Огнев'юк, К. Волинець (наук. керівники), 2010). У 2016 році була оновлена освітня програма для дітей від 2 до 7 років «Дитина» (В.Огнев'юк (наук. керівник), 2016). Авторами були враховані пропозиції та зауваження вихователів, вихователів-методистів, директорів ЗДО щодо змісту та структури програми. Основною її метою є формування життєвої активності дитини, основ світогляду, становлення особистості. У розділі «Зростає особистість» наведено ознаки особистісного розвитку. В змісті програми наголошено, що участь дитини в діяльності, зокрема ігровій, є основною передумовою розвитку особистісних якостей.

В першому варіанті програми «Українське дошкілля» (2012 р.), за розробкою О.Білан, окреслено вимоги до освітньої роботи з дітьми від 2 до 6 років, відповідно до особливостей західного регіону України (Білан та ін., 2012, с.239-240). Оновлена редакція програми «Українське дошкілля» (2017 р.)

(Білан, 2017) в своєму змісті враховує особливості розвитку дітей дошкільного віку та становлення особистості в ігровій діяльності. Особливе значення для нашого дослідження має аналіз розділу «Формування особистості в грі», в якому прописані базові якості, які необхідно формувати в дошкільному віці: ініціативність, кмітливість, самооцінку, вольові зусилля, бажання домагатися високих результатів.

Нова редакція програми «Впевнений старт» (Гавриш та ін., 2017), за загальною науковою редакцією Т. Піроженко, доопрацьована та удосконалена відповідно до сучасних вимог БКДО. У розділі «Особистісний розвиток» цієї програми висунуто вимоги щодо формування особистості у старшому дошкільному віці: емоційно-цілісне ставлення до оточуючих та себе, сформована адекватна самооцінка, усвідомлення власної самоцінності, здатність встановлювати взаємовідносини з іншими дітьми, вміння позначати словом особистісні якості дітей та їхні емоції (Гавриш та ін., 2017).

Комплексна програма розвитку, навчання, виховання дітей дошкільного віку «Соняшник» (Калуська, 2014), розроблена Л. Калуською, відповідає сучасним тенденціям особистісно-орієнтованого підходу до виховання дітей дошкільного віку. В ній також значна увага приділена сюжетно-рольовій грі. У розділі «Розвиток і виховання здібностей та творчості» зазначено вимоги до мотивування проявів творчості дітей у сюжетно-рольових іграх, творчого відображення навколишнього життя у діяльності. Одним із проявів творчості ми визначаємо ініціативність.

У сучасному суспільстві значну увагу приділено питанню морального виховання дітей дошкільного віку. В змісті парціальної програми «Скарбниця моралі» визначено спрямованість на опанування моральних норм і правил поведінки на дошкільному етапі розвитку дитини для становлення її моральної свідомості (Лохвицька, 2014). У освітніх лініях «Особистість дитини», «Дитина в соціумі» відображено самоствалення дитини, розвиток моральних якостей, доброзичливе ставлення в дитячому колективі (Лохвицька, 2014, с.7). Втім

питання виховання ініціативності та базових якостей особистості в її змісті не висвітлено (Лохвицька, 2014, с.65).

Сучасна програма «Світ дитинства» відповідає вимогам державного стандарту та розподілена за освітніми лініями БКДО. У програмі втілено сучасні тенденції дошкільної освіти, зокрема, в її змісті передбачено створення умов для формування особистості та її базових якостей (Батліна, 2015, с.13)). Парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6-7 років «Вчимося жити разом» орієнтована на соціалізацію дітей дошкільного віку в умовах сучасного соціуму. Основну увагу в програмі звернено на формування соціальних навичок, утвердження людських цінностей. Щодо виховання ініціативності та базових якостей, то вказане питання не розкрито в програмі. Ми вважаємо, що врахування особливостей формування однієї з базових якостей – ініціативності – значно оптимізує освітній процес в умовах ЗДО, сприятиме індивідуалізації та гуманізації виховання (Піроженко, Хартман, 2016b, с.4).

Розглянемо, як розкрито питання виховання особистості та її базових якостей в ігровій діяльності у програмових документах ЗДО.

В змісті освітньої лінії «Гра дитини» БКДО (2012 р.) окреслено зміст ігрової діяльності, яка має особистісно-орієнтоване спрямування, передбачає розвиток ініціативності, імпровізації, вміння дітей висловлювати власну думку. Автори БКДО визначили основні виховні завдання гри: усвідомлення дитиною себе як активного учасника гри, узгодження партнерської діяльності, самостійний вибір сюжетів гри, розвиток творчості, імпровізації в грі. Відповідно до вимог державного стандарту дошкільної освіти, у сюжетно-рольовій грі дитина старшого дошкільного віку має ініціювати сюжети ігор, розгортати ігровий задум, творчо застосовувати знання про довколишній світ (Богуш та ін., 2012, с.6-18).

В теорії дошкільної освіти та всіх чинних програмах виховання дітей у ЗДО ігрова діяльність визнається основною. Особливістю програми розвитку дитини «Я у Світі» (Кононко, 2014) була теза про необхідність розвивати

самостійну гру дитини, а не зосереджуватись на використанні ігрових прийомів у навчальній діяльності дошкільнят. У методичному забезпеченні до програми, відповідно до освітніх завдань за лініями розвитку дитини, представлені зразки планування сюжетно-рольових ігор у старшій групі. За умови цілеспрямованого навчання та опосередкованого педагогічного супроводу дорослими грою дітей, в середньому й старшому дошкільному віці вони можуть успішно виявляти ініціативність у самостійній ігровій діяльності. В цій програмі була виділена освітня лінія «Діяльність дитини», в якій наведено вимоги до якості сюжетно-рольових ігор дітей шостого та сьомого років життя і показники компетентності наприкінці дошкільного віку. Одним із критеріїв у програмі визначено розвиток базових якостей у грі. Згідно з програмою, в дитини шести років мають бути сформовані такі вміння: здатність реалізувати ігровий задум, проявляти творчість, взаємодіяти з учасниками гри, самостійно створювати ігрові ситуації, будувати сюжети на основі соціального досвіду.

Ми підтримуємо думку авторів програми про те, що в процесі гри дитина проявляє емоційність і власне ставлення до однолітків. Виховуються моральність (почуття, мотиви, потреби), самостійність та ініціативність, проявляються такі якості, як товарицькість, чесність, справедливість. У віці семи років творчість дитини удосконалюється, з'являється імпровізація, змінюються ситуації у звичних сюжетах, дитина робить самостійний вибір, тематика ігор збагачується відображенням шкільного життя.

У програмі «Дитина в дошкільні роки» запропонована модель мінімалізації занять в освітньому процесі ЗДО, в ній акцентовано на спільній діяльності дорослого та дитини, самостійній діяльності дітей. Щодо розвитку ініціативності дітей, то в програмі було визначено розвивальні властивості сюжетно-рольової гри, такі як моделювання взаємин у грі, самостійність вибору матеріалу гри, розвиток творчості. Автори суголосні в думці, що при цілеспрямованому використанні ігор можна виховувати важливі якості особистості. Ми також вважаємо, що гра є важливим засобом та формою

організації діяльності дітей, яка забезпечує виховання базових якостей особистості (Крутій, (наук. керівник), 2016).

Автори програми «Дитина» (2016) приділяють особливу увагу педагогічному супроводу грою виховання дітей дошкільного віку. Тематика сюжетно-рольових ігор розроблена відповідно до життєвих реалій, зокрема, в програмі наведено соціально-побутову тематику ігор. Ми вважаємо, що програма «Дитина» відповідає сучасним тенденціям дошкільної освіти, спрямована на виховання базових якостей особистості та забезпечує умови їх розвитку, враховує природну потребу дитини в грі та сприяє вихованню ініціативності у провідному виді діяльності (Беленька, Машовець (ред.), 2016).

В першому варіанті програми «Українське дошкілля» (Білан, 2017), в розділі «Гра як провідна діяльність» за освітньою лінією «Гра дитини», зазначені освітні завдання щодо набуття дітьми ігрових вмінь і навичок у розігруванні сюжетно-рольових ігор, таких як виявлення творчості та самостійності в обиранні атрибутів для гри, креативне використання предметів-замінників, розвиток послідовності у виконанні ігрових дій. Зазначимо, що в програмі «Українське дошкілля» (2017) визнано, що ініціативність потрібно розвивати й виховувати, починаючи з дошкільного етапу становлення особистості. Також важливими положеннями для виховання особистісних якостей дітей у сюжетно-рольовій грі є: формування взаємин із однолітками, обстоювання правил гри, висловлення власної думки, самостійне розв'язання конфліктних ситуацій, надання адекватної оцінки результатів гри, виявлення активності в розігруванні ігрових подій. Отже, показником компетентності дітей дошкільного віку, за програмою «Українське дошкілля», є активна участь вихованців у різних видах ігор, серед них і сюжетно-рольових, впевнена та вправна позиція гравців у грі, творче застосування ігрових предметів та атрибутів, здатність гратися у взаємодії з дитячим колективом, вміння планувати та розвивати сюжет гри, виявляти ініціативність. Вказані положення спрямовані на оптимальне виховання ініціативності дітей старшого

дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі, що становить вагому цінність для нашого дослідження.

Спеціальний розділ «Ігрова діяльність», присвячений ігровій діяльності дітей дошкільного віку, представлений у програмі «Впевнений старт» (Гавриш та ін., 2017). Завдання щодо оволодіння дітьми ігровою компетенцією поділені відповідно до трьох пунктів:

1. Емоційно-ціннісне ставлення – наявність ігрового досвіду в дітей старшого дошкільного віку; вміння дотримуватися правил гри; виявлення фантазії та творчості в сюжетно-рольових іграх; формування вольових якостей: витримки, посидючості; розвиток пізнавальної активності в процесі ігрової діяльності.
2. Сформованість знань – діти вносять у сюжети ігор набуті пізнавальні знання з різних галузей, володіють достатніми вміннями і знаннями для розгортання ігрових сюжетів, вміють пояснювати правила гри іншим.
3. Життєві навички (компетентності) – діти самостійно обговорюють і планують розвиток ігрових подій, сюжетну лінію, добирають атрибути до гри, розподіляють ролі, знаходять та облаштовують місце для гри. В ході ігор вихованці виявляють ініціативність, кмітливість, бажання досягати високих результатів.

В програмі «Впевнений старт» чітко визначено освітні завдання, які враховують: оволодіння дітьми ігровими навичками та вміннями, розвиток творчості та креативності в грі, вираження ініціативної поведінки в ігровій діяльності, виховання базових якостей особистості. На нашу думку, втілення означених вимог забезпечить ефективний особистісний розвиток, який включає виховання ініціативності в дітей під час сюжетно-рольових ігор.

У комплексній програмі «Соняшник» є окремий розділ «Розвиток ігрових умінь та навичок», у якому визначено вимоги до педагогічного супроводу сюжетно-рольовою грою. Зокрема, заохочення дітей до самостійних дій, створення та реалізація власного задуму із залученням партнерів по грі,

підготовка та добір атрибутів, розвиток навичок соціальної поведінки. Прояви самостійності та соціальних навичок у грі потребують вихованості ініціативної поведінки дитини. Проте перелік сюжетно-рольових ігор, представлений у програмі, досить обмежений стандартною тематикою. У програмі «Соняшник» акцентовано увагу на духовному розвитку особистості, але питання виховання та розвитку базових якостей особистості розглянуто недостатньо (Калуська, 2014).

У комплексній альтернативній освітній програмі «Стежина» відтворено принципи системи Вальдорфської педагогіки для дітей дошкільного віку. Також програма враховує ідеї гуманістичного виховання, орієнтування на особистість дитини. У навчанні дітей основною формою роботи визначено різні види дитячої діяльності, зокрема – ігрової. Програмою означено, що вільний вид гри є природним осередком розвитку дітей дошкільного віку. В системі Вальдорфської школи гра дітей мінімально регламентована та виникає за їхньою ініціативою (Гончаренко, Дятленко, 2014). У Вальдорфській педагогіці основою виховання дітей є створення організованого предметно-ігрового середовища, в якому вони мають можливість проявляти ініціативність і реалізувати власні задуми (Гончаренко, Дятленко, 2014). В доборі іграшок враховано їхній вплив на формування творчості та ініціативності дітей. Одними з пріоритетних завдань у освітній роботі з дітьми визначено виховання базових якостей особистості: самостійності, виявлення ініціативи, творчості, впевненості у собі. На нашу думку, такий підхід у вихованні забезпечує оптимальний розвиток базових якостей дітей (Гончаренко, Дятленко, 2014, с.18).

У ЗДО, які практикують освітню діяльність за Вальдорфською педагогікою, вільна гра полягає в свободі вибору часу гри, її змісту, виборі партнерів по грі та предметів для розгортання ігрової діяльності. В окремому розділі програми «Ігрова діяльність і казка» перераховано різні види ігор, зокрема й сюжетно-рольові. Ігри програються із вихованцями з метою

повноцінного розвитку особистості, її емоційної сфери, набуття соціальних вмінь і навичок (Гончаренко, Дятленко, 2014, с.121).

Ми вважаємо, що виховання у вільній грі сприяє природному розвитку та оволодінню навичками, виявленню творчості, виховання моральної свідомості. В умовах Вальдорфської педагогіки педагог має супроводжувати ігрову діяльність опосередковано та допомагати дитині розкрити власний потенціал (Гончаренко, Дятленко, 2014, с.121-123). Педагогічний супровід грою дітей передбачає: підтримку вільної діяльності дітей, їх заохочування, викликання інтересу дітей до гри, допомогу та спрямування активності дітей, збагачення ігрового середовища, об'єднання дітей у групи за інтересами (Гончаренко, Дятленко, 2014, с.127-128). Відповідно до вимог програми «Стежина», ігровий матеріал потребує дотримання окремих вимог: застосування іграшок із природного матеріалу, ляльок, виконаних власноруч; використання елементів декорацій у іграх. На основі аналізу програми «Стежина» ми можемо стверджувати, що ця програма ефективна для розвитку креативності, самостійності, ініціативності в іграх дітей.

Програма «Скарбниця моралі» (2014) відповідає найголовнішим завданням БКДО. Зокрема, в освітній лінії «Гра дитини» означено, що діти у провідному виді діяльності розігрують морально-етичну поведінку персонажів, освоюючи норми та правила моралі в ігрових діях (Лохвицька, 2014с, с. 8). У змісті програми «Скарбниця моралі» визнано гру основним видом діяльності для виховання моральних якостей: відтворення емоцій у програванні ролей, вміння програвати ролі, які не набули популярності, розвиток взаємовідносин дітей у ході програвання ролей (Лохвицька, 2014с, с.22). У розділі «З дітьми дружно жити і їх розуміти» визначено формування дружних взаємин між дітьми, вміння узгоджено гратися, підтримувати та допомагати одне одному, виховувати вміння домовлятися, вміння розв'язувати конфлікти, які виникають у проведенні ігрової діяльності, спонукати до самостійності.

Аналіз програми «Світ дитинства» засвідчив, що ігровій діяльності відведено освітню лінію «Гра дитини», в якому враховано напрям у розвитку

базових якостей, серед яких – виховання ініціативності в ігровій діяльності. Основними завданнями програми «Світ дитинства» щодо оволодіння ігровими навичками дітьми старшого дошкільного віку є такі: забезпечення вподобань дітей, ігрових об'єднань за інтересами, розвиток колективності, творчості, висловлювання власних думок (Батліна, 2015, с. 13).

Програма «Світ дитинства» висуває вимогу до формування в дітей потреби гратися, взаємодіяти в групі однолітків, розвивати ігрове мовлення (Батліна, 2015, с.162). Також визначено вміння і навички, якими повинна оволодіти дитина старшого дошкільного віку: організація змісту сюжетів ігор, розігрування змісту, вміння об'єднувати різні теми для розігрування, програвання власних вражень від подій повсякденного життя, розігрування одразу декількох ролей, дотримування правил гри, пропонування нових правил і змін у процесі гри (Батліна, 2015, с.162). Програмою визначено спрямування у вихованні особистості та перераховано якості, необхідні для самореалізації в ігровій діяльності: становлення соціальних навичок, самостійності, потреби у самовираженні, креативності мислення, розвиток морально-етичних якостей у грі. Слід зазначити, що виховання ініціативності в змісті не прослідковується (Батліна, 2015, с.163-164).

У програмі «Вчимося жити разом» (2016) встановлено, що в старшому дошкільному віці дитина вміє: бути учасником товариства, має сформовані комунікативні вміння та використовує їх у діяльності; набуває самостійності; вміє домовлятися з товаришами по грі, взаємодіяти з однолітками; відбувається формування навичок самоконтролю (Піроженко, Хартман, 2016b, с. 4).

Відповідно до результатів аналізу програм навчання, виховання, розвитку дітей дошкільного віку, можемо окреслити такі висновки: в більшості освітніх документів визнано пріоритет виховання особистості та її базових якостей. Серед основних базових якостей, що необхідно закладати в дошкільному віці, можемо виокремити творчість, вольові та морально-етичні якості, міжособистісні взаємовідносини, соціальні якості. Проте виховання

ініціативності зазначено в меншості програмових документів (БКДО, «Дитина», «Я у Світі», «Українське дошкілля», «Стежина»).

У більшості програм визначають більш складні якості особистості, в яких ініціативність прослідковується в комплексній складовій. У низці програмового забезпечення ініціативність не зараховано до якостей, які необхідно закладати в дошкільному віці («Впевнений старт», «Соняшник», «Скарбниця моралі», «Світ дитинства», «Дитина в дошкільні роки», «Вчимося жити разом»). Виховання базових якостей в ігровій діяльності прослідковується в програмах навчання, виховання та розвитку дітей дошкільного віку. Окремо виділено розділи, що присвячені базовим якостям, вмінням і навичкам, необхідним для розвитку гри в дошкільному віці (Агіляр Туклер, 2017с).

Прагнення України до вступу в європейську спільноту зумовило політико-економічні зміни в країні. Впровадження зарубіжних стандартів також відобразилось на освіті, зокрема, дошкільній як її початковій ланці. Це спричинило відкриття інноваційних ЗДО, які практикують систему роботи за європейськими освітніми технологіями.

У контексті нашого дослідження особливого значення набула програма «Self-Esteem» (Поважаю себе). Ця програма була впроваджена у 45-ти країнах світу, і в Україні зокрема. Наукове обґрунтування програми представлено у працях М. Алексєєвої, А. Білої, О. Самонової. Спрямованість програми «Self-Esteem» полягає у вихованні особистості: позитивної самооцінки, почуття власної гідності, соціальної відповідальності. Реалізація завдань відбувається у її змістових компонентах: «особиста безпека», «індивідуальність», «належність», «цілі та цінності життя», «компетентність», «здатність до самоідентифікації» (Фроленкова, 2016, с.128-129). У програмі чітко встановлені напрями виховної роботи з дітьми: безпека, впевненість у людях, розвиток індивідуальності (всебічне самопізнання: власна зовнішність, анатомія, риси характеру, самоповага), почуття належності до групи (родини, народу, планети), почуття мети, сенсу життя, самооцінка та оцінка засобів для досягнення мети, почуття компетентності. Реалізація завдань програми

передбачає створення умов для розвитку особистості та застосування ігор. На нашу думку, завдання, які реалізуються в програмі «Self-Esteem», гармонійно поєднуються з вимогами вітчизняної освіти щодо гуманістичного виховання та формування особистості.

Освітня програма «Step by Step» (Крок за кроком), яка базується на засадах демократичного виховання, також заслуговує на увагу (Огляд Програми всебічного розвитку дитини «Крок за кроком»). У програмі розглядається питання виховання індивідуальності в спеціальному організованому середовищі. Згідно з завданнями програми, педагогічні умови повинні відповідати потребам дітей у досліджуванні предметів, відчутті радості та успіху в різних видах діяльності, надавати їм можливість здійснювати власний вибір. Процес засвоєння знань у групах, які працюють за програмою «Step by Step», відбувається у формі гри. Всеукраїнський фонд «Крок за кроком» окреслив у програмі важливе освітнє значення ігор: навчання дітей формувати власні ідеї, застосовувати їх на практиці, розвиток вмінь і навичок. Програмою передбачено забезпечення високого рівня засвоєння пізнавальної інформації під час організованої діяльності педагога з дітьми в самостійній грі. Дітям надається можливість реалізувати свої бажання, формувати моделі поведінки у колективі, навички. За програмою «Step by Step» передбачено відведення часу для різних видів діяльності, а також для спонтанної гри. Зазначимо, що програма «Step by Step» забезпечує саморозвиток дітей старшого дошкільного віку в дитячій діяльності, сприяє розкриттю власної індивідуальності та розвитку особистісних якостей. Аналіз програм «Self-Esteem» і «Step by Step» засвідчив, що за кордоном надають вагомого значення формуванню особистості, розвитку індивідуальності, її реалізації в суспільстві. Однак, у вказаних програмах не висвітлюється питання виховання ініціативності, що ускладнює реалізацію зазначених у них завдань.

В таблиці 2.1. ми спробували проаналізувати сутність тлумачень поняття «ініціативність», що були розглянуті в програмах розвитку, виховання та навчання дітей дошкільного віку та зарубіжних програмах.

Позитивна динаміка євроінтеграції прослідковується в залученні України до широкомасштабного проєкту «Освіта для сталого розвитку дітей дошкільного віку». У його рамках розглядаються питання розв'язання педагогічних завдань у сучасних ЗДО (Гавриш, Саприкіна, Пометун, 2014). Результати співпраці українських освітян із колегами зі Швеції, США, Польщі, Росії, Білорусії та ін. оптимізують вітчизняну дошкільну освіту.

Таблиця 2.1.

Аналіз сутності поняття «ініціативність» у програмових документах

Назва документа, програми	Чи вжито термін «ініціативність»?	Які базові якості зазначено ?	Чи враховано виховання ініціативності в ігровій діяльності?
БКДО	Визнано однією з головних базових якостей особистості.	Довільність, самостійність, відповідальність, креативність, ініціативність, свобода поведінки і безпечність, самосвідомість, самооцінка.	В змісті освітньої лінії «Гра дитини» передбачено розвиток ініціативності: ініціювання сюжетів ігор, розвиток ігрового задуму, творчого застосування знань про довколишній світ.
Дитина	Ініціативність розглядається в компонентній складовій інших базових якостей.	Виховання життєвої активності, особистості, основи світогляду.	Виховання особистості в ігровій діяльності.
Українське дошкілля	Одна з базових якостей, які необхідно формувати.	Ініціативність, кмітливість, самооцінка, вольові зусилля, бажання досягати високих результатів.	Виявлення ініціативності в грі, впевнена позиція гравця.

Назва документа, програми	Чи вжито термін «ініціативність»?	Які базові якості зазначено ?	Чи враховано виховання ініціативності в ігровій діяльності?
Соняшник	Ініціативність не розглядається.	Виховання творчості.	Розвиток самостійності та формування соціальних навичок у грі.
Стежина	Одна з базових якостей, які необхідно формувати.	Самостійність, ініціативність, творчість, впевненість у собі.	В розділі програми «Ігрова діяльність і казка» вказана мета проведення ігрової діяльності з дітьми дошкільного віку: розвиток особистості, їхньої емоційної сфери, набуття соціальних вмінь і навичок.
Я у Світі	Ініціативність розглядається в компонентній складовій інших базових якостей.	Виховання сприйнятливості, самостійності, працелюбності, людяності, відповідальності, справедливості, самовладання, гідності, креативності.	Виявлення базових якостей у ігровій діяльності: творчості, міжособистісної взаємодії, самостійності.
Скарбниця моралі	Ініціативність розглядається в межах поняття моральної свідомості.	Виховання моральної свідомості, норм і правил.	Виховання самостійності, дружних стосунків у ігровій діяльності.
Світ дитинства	Ініціативність не розглядається.	Виховання соціальних навичок.	Розвиток таких якостей та вмінь у грі: колективності, творчості, соціальних навичок, самостійності, морально-етичних якостей.

Назва документа, програми	Чи вжито термін «ініціативність»?	Які базові якості зазначено ?	Чи враховано виховання ініціативності в ігровій діяльності?
Дитина в дошкільні роки	Ініціативність не розглядається.	Виховання особистості.	Виховання самостійності дітей у виборі матеріалу для гри, розвиток творчості.
Вчимося жити разом	Ініціативність не розглядається.	Виховання соціальних якостей.	Формування самостійності, міжособистісної взаємодії, самоконтролю в грі.
«Self-Esteem» (Поважаю себе)	Ініціативність не розглядається.	Виховання базових якостей: самооцінки, почуття власної гідності, соціальної відповідальності.	Передбачено виховання дітей в ігровій діяльності.
« Step by Step» (Крок за кроком)	Ініціативність не розглядається.	Виховання індивідуальності, базових якостей.	Формування власних ідей, вмінь і навичок у грі.

Розробки наукового та науково-методичного забезпечення збагатяться новітніми методиками і зарубіжним досвідом.

Вивчення та аналіз змісту БКДО і програм навчання, виховання та розвитку дітей дошкільного віку засвідчує, що в сучасних умовах розвитку суспільства виховання базових якостей, зокрема ініціативності, постає пріоритетним напрямом виховання дітей. За результатами аналізу наукових досліджень та програмового забезпечення можемо констатувати:

- чинні програми, станом на 2017-2018 рр., містять матеріали, які сприяють вихованню особистості, і зокрема її базових якостей;
- зміст виховання в ЗДО набув особистісно-орієнтованого спрямування;

- у більшості програм визначено ігрову діяльність провідною та присвячено окремий розділ вихованню в дітей ігрової компетенції;
- в програмах окреслено завдання щодо створення спеціальних умов для розвитку творчості, активності, соціалізації дітей;
- визначено вагому роль педагогічного супроводу ігровою діяльністю.

Здійснений аналіз програмового забезпечення дає змогу стверджувати, що в розглянутих програмах виховання, розвитку і навчання приділено увагу вихованню особистості у дошкільному віці та її базових якостей, визнано позитивне виховне значення ігрової діяльності для дітей дошкільного віку. У своєму дослідженні ми спирались на БКДО (2012 р.), в змісті якого передбачено виховання базових якостей особистості, серед яких ініціативність визначена як одна з основних. В БКДО особливу увагу приділено питанню створення сприятливих педагогічних умов виховання особистості. У програмах виховання, навчання та розвитку дітей «Я у Світі» (2014 р.), «Дитина» (2016 р.), «Стежина» (2014 р.), «Українське дошкілля» (2017 р.) базові якості розглядаються достатньо. Однак, у них бракує уваги до питання виховання базової якості – ініціативності. Аналіз зарубіжних програм «Self-Esteem» і «Step by Step» дав змогу виокремити завдання для розв'язання проблеми виховання особистості в Україні: створення умов для виховання особистості засобом гри, педагогічне заохочення дітей до виникнення ігрової діяльності за власною ініціативою, розвиток індивідуальності дітей у грі.

Відтак доходимо висновку про потребу в розробленні та впровадженні програмового забезпечення для виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі. Вважаємо, що для ефективного виховання ініціативності та виявлення ініціативної поведінки дітей у сюжетно-рольових іграх потрібно збагатити зміст програмового забезпечення та розробити методичний інструментарій для проведення освітньої роботи в ЗДО, присвячений цьому питанню.

2.2. Стан виховання ініціативності у старшому дошкільному віці в практиці дошкільного виховання

Метою констатувального етапу педагогічного експерименту було виявлення рівня вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі. Завдання констатувального етапу експерименту передбачали: 1) визначення критеріїв вихованості ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі; 2) визначення вихідного рівня вихованості ініціативності у дітей 6(7) років; 3) вивчення стану організаційно-педагогічної роботи з виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в практиці закладів дошкільної освіти (ЗДО). Програмою констатувального експерименту було передбачено три напрями роботи: з дітьми експериментальної та контрольної груп, представниками родин вихованців і вихователями ЗДО.

У констатувальному етапі експерименту взяли участь 338 дітей старшого дошкільного віку, які відвідують ЗДО, 412 батьків вихованців, 469 вихователів. З метою детального дослідження рівня ініціативності дітей дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі ми виокремили експериментальну групу (ЕГ), яка нараховувала 168 дітей, та контрольну групу (КГ) – 170 дітей.

Робота велася в двох напрямках: визначення загальної вихованості ініціативності та виявлення ініціативності в сюжетно-рольовій грі.

З метою визначення рівнів ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі нами були виокремлені показники ініціативної поведінки дітей старшого дошкільного віку, відповідно до розроблених критеріїв і методики їх виявлення. Розкрито відповідність компонентів до критеріїв ініціативності дітей старшого дошкільного віку, що відображено у таблиці 2.1.

Для визначення когнітивного критеріїв дослідження ініціативності дітей старшого дошкільного віку нами було запропоновано виконання декількох завдань із ЛЕГО-конструктором:

1. На столі лежить цікава коробка з іграшкою всередині. Як ти вчиниш? (визначення активних і самостійних дій, виявлення бажання діяти).
2. У коробці знаходиться ЛЕГО і схема до конструювання гойдалки. Збери ЛЕГО за схемою (виявлення вольових зусиль, самостійності).
3. Експериментатор пропонує сконструювати будь-яку споруду з ЛЕГО без схеми (елементи новизни, активні та самостійні дії).

В результаті проведеного дослідження ми встановили, що більшість дітей (ЕГ– 44%; КГ– 47%) відповідає середньому рівню ініціативності. Вони виявили зацікавлення в обстеженні коробки, на пропозицію експериментатора відкрити коробку відреагували позитивно.

Таблиця 2.1.

Компоненти, критерії, показники та методики визначення вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку

Компоненти	Критерії	Показники	Методики визначення ініціативності дітей дошкільного віку
Когнітивний	Когнітивний	1.Наявність знань про ініціативність та її основні прояви; 2.Наявність уявлень про ігрову компетентність.	Спостереження за дітьми (методика Д.Ельконіна); діагностична бесіда за картинками (методика І.Карабаєвої); виконання завдань із конструювання; індивідуальні бесіди.
Емоційно-ціннісний	Емоційно-ціннісний	1.Бажання співпереживати та знаходити оптимальні шляхи покращення настрою оточуючих; 2.Наявність особистих пізнавальних інтересів	Спостереження за дітьми (методика Д.Ельконіна); діагностична бесіда за картинками(методика І.Карабаєвої).

Компоненти	Критерії	Показники	Методики визначення ініціативності дітей дошкільного віку
Поведінково-діяльнісний	Соціально-комунікативний	1.Прагнення і вміння передавати емоційний стан героя в міміці, жестах, рухах, мовленні; 2.Вміння спілкуватися та взаємодіяти у колективі.	Спостереження за дітьми (методика Д.Ельконіна); бесіда; діагностична бесіда за картинками (методика І.Карабаєвої); показ способу дій і пояснення.
Поведінково-діяльнісний	Творчодієвий	1.Внесення елементів новизни в тематику та сюжет гри; 2.Висування пропозицій щодо розвитку сюжету гри; прояв самостійності.	Спостереження за дітьми (методика Д.Ельконіна); діагностична бесіда за картками (методика І.Карабаєвої); індивідуальні бесіди.

В результаті проведеного дослідження ми встановили, що більшість дітей (ЕГ– 44%; КГ– 47%) відповідає середньому рівню ініціативності. Вони виявили зацікавлення в обстеженні коробки, на пропозицію експериментатора відкрити коробку відреагували позитивно.

Діти виконували завдання самостійно, ситуативно потребували педагогічного супроводу, намагалися повністю завершити завдання. За виникненням проблемних ситуацій у виконанні завдання залишали його невиконаним. Діти позитивно сприйняли пропозицію до конструювання за власним задумом. Вносили власні ідеї щодо створення споруди, чекали схвалення дорослого у її будівництві. Самостійно сконструювали споруду.

Нижчі відсотки отримали діти, які не впорались із завданням, тобто відповідали низькому рівню ініціативності. В ЕГ відсоток таких дітей становив 34%, а в КГ– 35%. Вони не виявили зацікавлення відкрити коробку, їхні дії

були нерішучі. У виконанні завдання діти відчували труднощі, просили допомоги дорослого і збирали гойдалку разом із ним. Якщо дорослий надавав можливості надалі доробити завдання самостійно, то діти не справлялись із ним, залишали завдання виконаним наполовину. На прохання експериментатора самостійно сконструювати споруду діти реагували негативно, не вносили власних ідей, починали будувати, потім залишали невиконаним завдання.

Найнижчий відсоток становив кількість дітей, які повністю виконали завдання без допомоги дорослого та досягли високого рівня ініціативності. В ЕГ із завданням впоралися 22% дітей, а в КГ – 18%. Вони із зацікавленням розглядали коробку із завданням, самостійно її відкривали та починали конструювати відповідно до зображення на схемі. Завдання виконували самостійно, не потребували педагогічного супроводу. Конструювали послідовно за схемою від її початку до завершення. На пропозицію експериментатора щодо конструювання споруди за власним задумом відреагували позитивно, вносили власні її ідеї будування, самостійно збирали споруду.

Отже, більшість дітей виявляла ініціативність у конструюванні за такими її складовими: прояви активності та бажання у виконанні завдань, рішучість, самостійність, творчість, вольові зусилля. Втім частина дітей, у випадках виникнення труднощів, потребувала педагогічного супроводу, залишала невиконаним завдання.

Для визначення рівнів сформованості критеріїв (когнітивного, емоційно-ціннісного, соціально-комунікативного, творчо-дієвого) було використано та проаналізовано схему спостережень за концепцією Д. Ельконіна, яку нами було адаптовано відповідно до теми дослідження (додаток Б). Результати спостереження за сюжетно-рольовими іграми було занесено у зведену таблицю, навпроти прізвища дитини зазначався рівень ігрових навичок відповідно до показників критеріїв.

Ми спостерігали, як у ході гри діти об'єднували сюжети, включали в сюжет різні ролі (для подорожі необхідно було використати літак із персонажами: пілот, стюардеса, пасажери; один пасажир захворів, тому викликали терміново лікаря). Варто відзначити той факт, що серед ігор хлопчиків переважали сюжети за мотивами мультфільмів. Теми соціально-побутового характеру були характерні переважно для ігор дівчаток.

За нашими спостереженнями, діти зі сформованими комунікативними навичками є більш ініціативними, легше розігрують сюжети як знайомих, так і нових ігор. Ми фіксували, як вони об'єднували теми, самостійно розподіляли ролі, намагались домовлятися та поступатися роллю, залюбки об'єднувались у групи для спільної гри, вносили пропозиції в розвиток сюжету гри (доповнювали гру новими персонажами, пропонували змінити її процес, застосовували в грі нові атрибути та використовували їх нестандартно), втілювали свої ідеї та бажання без допомоги дорослого. Зазначимо, що лише у незначної частини дітей спостерігались прояви егоїзму стосовно дитячого колективу. Наприклад, Віка Ф. завжди обирала для себе головну роль, не хотіла поступатися, чим викликала негативну реакцію учасників гри.

Переважно діти старшого дошкільного віку недостатньо володіли комунікативними навичками. Це призводило до передчасного завершення гри, виникнення конфліктів і знижувало можливості прояву ініціативності у грі. Результати спостереження засвідчили трансформації сюжетно-рольових ігор: замість однієї довготривалої гри малюки обирали кліповий набір сюжетів, що не завжди поєднуються між собою.

Аналіз календарного та щоденного планування педагогів-вихователів засвідчив, що загалом ведення документації педагогами здійснюється методично грамотно. У щоденному плануванні виділено морально-етичні бесіди з дітьми, що спрямовані на виховання моральних якостей особистості: «Допоможи другові», «Що таке доброта?», «Вмій ділитися». При плануванні індивідуальної роботи вихователі орієнтуються на закріплення навчального матеріалу та удосконалення навичок, які необхідні дітям для навчання в школі.

Недоліком у плануванні вважаємо відсутність занять, бесід, індивідуальної роботи з виховання ініціативності, обмеженість ігор і вправ, що спрямовані виховувати ініціативність. Аналіз планів засвідчив також недостатню увагу до співпраці з сім'ями вихованців із питань виховання базових якостей особистості. Більшість інформації, яка надається батькам, спрямована на розвиток пізнавальної сфери, здорового способу життя, безпеки життєдіяльності, і лише незначна її частина стосується розвитку особистості. Загалом аналіз планів вихователів дозволив констатувати відсутність систематичної роботи з виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку та недостатню увагу до сюжетно-рольових ігор.

На підставі визначених критеріїв і показників означено такі рівні виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі: високий, середній, низький. Коротко охарактеризуємо кожен із них.

До високого рівня вихованості ініціативності ми зараховуємо дітей, у яких характеризуються:

- наявність у дитини старшого дошкільного віку ґрунтовних усвідомлених знань про ініціативність та основні її прояви;
- уявлень про ігрову компетентність;
- бажання співпереживати та знаходити оптимальні шляхи покращення настрою оточуючих;
- наявність особистих пізнавальних інтересів;
- прагнення і вміння дитини передавати емоційний стан героя у міміці, жестах, рухах, мові;
- вміння спілкуватися та взаємодіяти у колективі;
- орієнтація на реалізацію спільного задуму;
- здатність пояснити свою думку;
- опанування навичками ігрової компетентності;
- прагнення до отримання нових знань;
- внесення до тематики чи сюжету гри елементів новизни;
- нестандартний підхід до вибору предметів або їх заміників для гри.

До середнього рівня вихованості ініціативності ми зараховуємо дітей, які:

- не досить повні й не досить усвідомлені знання про ініціативність, основні її прояви;
- часткові уявлення про ігрову компетентність;
- наявні ситуативні бажання співпереживати та знаходити оптимальні шляхи покращення настрою оточуючих;
- часткові прагнення і вміння передавати емоційний стан героя в міміці, жестах, рухах, мові;
- епізодичний прояв самостійності в сюжеті гри;
- вміють спілкуватися та взаємодіяти у колективі, орієнтуються на реалізацію спільного задуму, однак не завжди здатні пояснити свою думку чи внести до тематики чи сюжету гри елементи новизни;
- не завжди висловлюють власну думку;
- мають ситуативні пізнавальні інтереси та захоплення;
- володіють ігровою компетентністю, разом з тим ситуативно виявляють нестандартний підхід у виборі предметів або їх заміників для гри.

До низького рівня вихованості ініціативності ми зараховуємо дітей, які:

- неповні і неусвідомлені знання про ініціативність, основні її прояви;
- недостатні уявлення про ігрову компетентність;
- не володіють емпатією, не прагнуть спілкуватися та взаємодіяти у колективі;
- орієнтуються на реалізацію лише особистих інтересів;
- не намагаються передати емоційний стан героя;
- не виявляють самостійності у грі;
- не висловлюють власну думку;
- не прагнуть до отримання нових знань;
- не володіють ігровою компетентністю.

На основі проведеного дослідження ми з'ясували середнє значення, за яким визначали вихідні рівні вихованості базової якості – ініціативності.

Відповідно до даних констатувального етапу дослідження, ми розподілили дітей старшого дошкільного віку, які брали участь у педагогічному експерименті, за рівнями (високий, середній, низький), залежно від їхніх показників (таблиця 2.2.).

Показники когнітивного критерію переважно відповідають середньому рівню – 45,2% (ЕГ) та 34,7% (КГ). В основу сюжету ігор діти вкладали знання та уявлення про соціальні стосунки людей, отримані з книжок, переглянутих мультфільмів, телепередач. Діти виявляли неусвідомлені знання про ініціативність, не знали як провляється ініціативність. У результаті обмеження тематики та сюжету ігор, ігрових вмінь і навичок діти виявляли труднощі в розвитку сюжетно-рольових ігор. Частково ігрова діяльність завершувалась внаслідок того, що гравці не знали, як продовжити сюжетну лінію гри.

Таблиця 2.2.

Показники ініціативності дітей старшого дошкільного віку ЕГ та КГ, відповідно до критеріїв, у %

Рівні	Критерії ініціативної поведінки			
	Когнітивний	Емоційно-ціннісний	Соціально-комунікативний	Творчо-дієвий
	Кількість у %	Кількість у %	Кількість у %	Кількість у %
<i>Показники експериментальної групи</i>				
Високий	12,5	12	21,4	16,1
Середній	45,2	40,4	44,1	40,5
Низький	42,3	47,6	34,5	43,4
Всього	100	100	100	100
<i>Показники контрольної групи</i>				
Високий	17,6	14,1	16,5	15,3
Середній	34,7	41,2	40	38,8
Низький	47,7	44,7	43,5	45,9
Всього	100	100	100	100

Результати, представлені в таблиці, свідчать, що переважна кількість дітей відповідала низькому рівню сформованості емоційно-ціннісного критерію – 47,6 % (ЕГ) та 44,7% (КГ). Зокрема, поведінка вихованців була емоційно-нестабільна у програванні сюжету ігор, діти демонстрували ситуативне бажання співпереживати іншим дітям тобто взаємодіяти на емоційному рівні, не володіли емпатією, при виникненні суперечливих ситуацій у грі, вони не могли самостійно визначити мету гри, не докладали вольових зусиль для її розвитку, орієнтувалися на реалізацію власних інтересів. За наявності бажання грати та виникнення нових задумів гравці не втілювали їх в процесі розігрування сюжетно-рольових ігор.

Показники соціально-комунікативного критерію надають нам можливість стверджувати, що діти старшого дошкільного віку володіють навичками спілкування та комунікації переважно на середньому рівні – 44,1% (ЕГ) та 40% (КГ). Частково вони виявляли прагнення та вміння передавати стан героя в міміці, жестах, рухах, мовленні. У процесі розігрування сюжетів прослідковувалося володіння рольовим мовленням із переходом на пряме звернення. Дотримання правил гри – ситуативне. В процесі гри учасники пояснювали власну думку, намагалися взаємодіяти в колективі, долучалися до реалізації спільного задуму в грі.

Відповідно до даних, отриманих після діагностичного зрізу за творчодієвим критерієм, більшість дітей знаходилась на низькому рівні – 43,4% (ЕГ) та 45,9% (КГ). Слід відзначити, що гравці часто використовували атрибути за підказкою дорослого, розігрували стандартні ролі, грали стереотипно, сюжети розвивались переважно традиційно, діти не вносили елементів новизни в гру, не проявляли самостійності в грі. Вони не вносили пропозицій щодо зміни сюжету, не змогли розкрити власного персонажа гри.

В результаті нашого спостереження можемо охарактеризувати ініціативних дітей у сюжетно-рольовій грі: вони були емоційно-позитивно налаштовані грати, проявляли бажання гратися разом, виявляли вольові зусилля для розвитку ігрового задуму, самостійно розігрували ролі, добирали атрибути

до гри, намагались взаємодіяти в колективі, активно долучалися до спільної реалізації задуму в грі, вносили власні ідеї щодо її розвитку, на основі власного досвіду робили пропозиції щодо сюжету та змісту гри, збагачували її елементами новизни. Відповідно до результатів нашого дослідження вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку та виявлення їх ініціативності в сюжетно-рольовій грі, визначено: ініціативні діти виявляють активність у різних видах діяльності, втім у сюжетно-рольовій грі ініціативність проявляється природно та невимушено, задовольняється потреба дітей у вираженні власних емоцій, задумів і бажань, пізнавальної обізнаності, досвіду.

Як зрозуміло з представленої таблиці 2.2., показники дітей у контрольній та експериментальній групах орієнтовно однакові та за визначеними критеріями знаходяться на низькому й середньому рівнях.

Для аналізу рівня володіння дітьми ігровими вміннями та навичками, виявлення ініціативних дій гравців ми обрали діагностичну методику «Діагностична бесіда за картками», запропоновану І. Карабаєвою, та адаптували її відповідно теми нашого дослідження (Карабаєва, 2017, с.54-58). В цій методиці використовуються картки з малюнками для обговорення з дітьми ігрових ситуацій, іграшок, різних видів ігор, які зображені. Метою проведеного діагностування було визначити особливості використання ігрових засобів відповідно до поставлених ігрових цілей, використання предметів-замінників, слів-замінників, вміння визначати емоційний стан партнерів по грі, спілкуватися та взаємодіяти з однолітками, вміння дотримуватись ігрових правил.

Для проведення бесіди та обговорення були підготовлені чотири картки із зображеннями: №1 – різних іграшок; №2 – різних іграшок для сюжетно-рольових ігор; №3 – групи дітей, які граються в сюжетно-рольові ігри; №4 – дитина, яка грається самотійно.

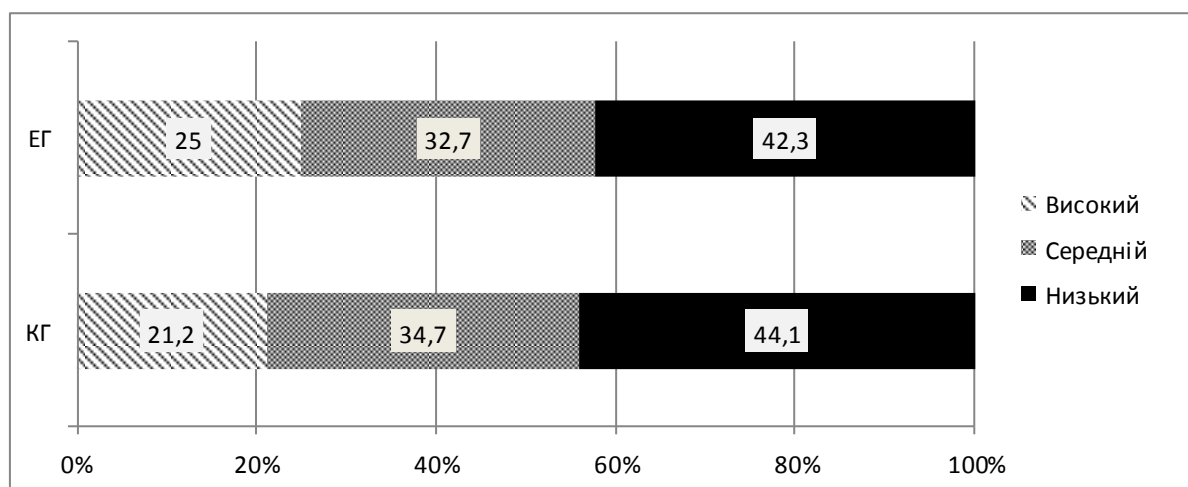
За методикою дітям пропонувалось надати відповіді на запитання та завдання, які стосуються картки, з подальшим обговоренням ігрових дій.

Відповіді дітей оцінювались відповідно до протоколу оцінювання рівня сформованості ігрової компетенції дитини старшого дошкільного віку (Карабаєва, 2017, с. 54-58).

У діагностуванні взяли участь 338 дітей, які відвідують ЗДО; з них: ЕГ – 168; КГ – 170. Результати проведеної діагностики засвідчили, що у 25% (42 особи) ЕГ та 21,2 % (36 осіб) КГ сформовані ігрові навички на високому рівні. Діти називали шість і більше тем для ігор, зокрема сюжетно-рольових, пропонували нові варіанти розвитку сюжету гри, урізноманітнювали їх. У процесі подальшої безпосередньої бесіди з дітьми було виявлено, що вони були готові вносити власні ідеї та бажання для розвитку гри, пропонували декілька її варіантів на прохання експериментатора. Вони віддавали перевагу іграм із партнерами, пропонували внести нові атрибути для гри, обирали іграшки, предмети-замінники. Самостійно пропонували сюжети ігор, визначали ролі, не потребували допомоги дорослого, узгоджували рольові взаємини між учасниками (поступалися роллю за необхідністю), з цікавістю ставилися до нових ролей. Аналіз відповідей дітей засвідчив, що при виникненні суперечливих ситуацій вони не ображались, просились у гру, дотримувались правил, емоційно-позитивно сприймали пропозиції взяти участь у грі.

У 32,7% ЕГ (55 осіб) та 34,7% КГ (59 осіб) сформовані ігрові навички на середньому рівні. Вихованці, які відповідають цьому рівню, виділяли 2 – 3 теми сюжетно-рольових ігор, обирали самостійні ігри, впізнавали персонажів, обмінювались іграшками, визначали іграшки та предмети для використання в сюжетно-рольовій грі. На пропозицію експериментатора взяти участь у грі виявляли бажання приєднатися без дозволу гравців, не вносили пропозицій щодо розвитку гри або нового сюжету. Давали стверджувальну відповідь щодо допомоги іншим гравцям і підтримки їхніх ідей у разі виникнення. На прохання експериментатора внести нову ідею в розвиток гри вони вагалися, потребували допомоги та підтримки дорослого. Емоційно-позитивно сприймали пропозиції грати в ігри. У випадку організації спільних ігор зазначали, що будуть чекати запрошення, пропонували власні правила.

Сформована ігрова компетенція на низькому рівні встановлена у 42,3% ЕГ (71 особа) та 44,1% КГ (75 осіб). Діти демонстрували обмеженість в обізнаності щодо ігрової тематики (не більше однієї теми), не брали участі в обговоренні ігрових подій, не вносили пропозицій щодо розвитку гри, не пропонували нові сюжети. На прохання експериментатора запропонувати декілька ідей у розвиток гри вони проговорювали власні ідеї та не бажали їх втілювати в грі разом із іншими дітьми. Перевага надавалась іграм на самоті, де діти реалізовували свої ідеї. Обирали іграшки, предмети, ролі, які були зображені, інколи поводити себе відсторонено в питаннях організації ігрової діяльності, не пропонували вносити нові атрибути в гру. Вносили пропозиції щодо залучення до гри інших дітей за допомогою експериментатора, просили підтримки у разі необхідності. Загальні правила не приймали, вибирали позицію спостерігача у відповідь на пропозицію взяти участь у грі. В суперечливих ситуаціях реагували емоційно-негативно (плач, образа).

Результати діагностики представлені на рисунку 2.1.

Рис. 2.1. Показники КГ та ЕГ за методикою «Діагностична бесіда за картками»

Результати діагностування констатують перевагу низького рівня сформованості ігрової компетенції дітей старшого дошкільного віку (42,3% – ЕГ; 44,1% – КГ). Проаналізовані дані дають можливість зробити висновок, що діти старшого дошкільного віку переважно обирають ігри на самоті (самостійні логіко-математичні, режисерські ігри, що не переходять у сюжетно-рольові,

предметно-маніпулятивні дії з іграшками). У разі виникнення бажання гратися разом діти не знають, як виразити власні ідеї та міркування. Внаслідок виникнення осудження іншими дітьми, вони не можуть запропонувати щось змінити в ході сюжетно-рольової гри. Зауважимо, що у більшості вихованців спостерігались труднощі спілкування та обговорення ігрових подій, зниження ініціативності та активності, сприйняття власної позиції з ігноруванням думки партнерів по грі. У разі виникнення таких складнощів виявлення ініціативності дітей також знижувалося. Головну роль переймали активні діти, які розгортали весь процес гри, а інша частина дітей пасивно сприймала їхні пропозиції. Отже, ігрова діяльність припинялась на початку ходу гри (гравці не розподілили ролі, не змогли вибрати сюжет, не розвинули зміст гри); постійно потребували підтримки, заохочення з боку дорослого (див.рис.2.1.).

Для виявлення ролі сімейного виховання у процесі виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку ми провели анкетування батьків (додаток В). Було діагностовано рівень уявлень дорослих про ініціативність їхньої дитини, міру і характер допомоги дорослих дітям дошкільного віку, узгодженість між уявленнями про виховання базових якостей і реальною практикою їх виховання у сім'ї (Агіляр Туклер, 2017d,e).

На основі відповідей батьків дітей, які відвідують ЗДО, нами було проведено аналіз стану виховання ініціативності в умовах сімейного виховання (Агіляр Туклер, 2017f). Згідно з даними відповідей (393 особи), визначено, що батьки вважають за необхідне розвивати базові якості. Приділяють значення вихованню самостійності – 18% опитаних (71 особа); організованості – 17% (67 осіб); вихованню морально-етичних якостей – 16% (63 особи); творчому розвитку – 14% (55 осіб); ініціативності – 13% (51 особа); колективності – 11,5% (45 осіб), незалежності – 9,5% (37 осіб), впевненості у собі – 1% (4 особи). Отже, можемо констатувати, що більшість опитуваних приділяють увагу питанням розвитку особистісного потенціалу дітей і потребують рекомендацій у організації сімейного виховання. Серед зазначених базових якостей батьки визначають ініціативність як одну з основних і визнають

доцільність її виховання у дошкільному віці (див.рис.2.2.). Із 393 респондентів 335 осіб (85,3%) відповіли на питання «Що таке ініціативність на Вашу думку?». Проте 58 осіб (14,7%) не змогли дати відповідь. Ми пояснюємо це тим, що родини вихованців не достатньо ознайомлені з проблемою виховання особистості у дошкільному віці.

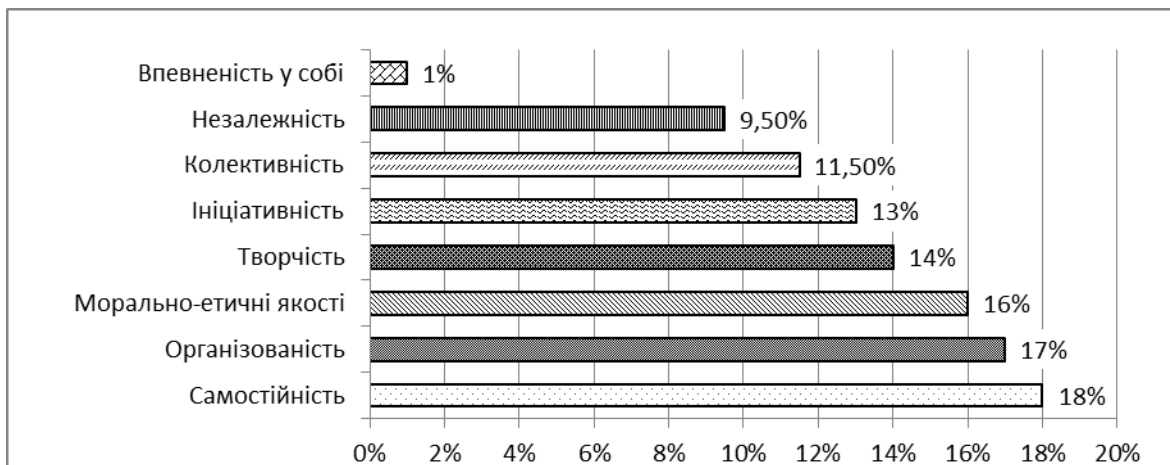

Рис.2.2. Відповіді батьків на питання: «Які якості Ви б хотіли розвивати в дитини?»

За результатами опитування констатовано, що, на думку батьків, ініціативність дітей виявляється у діяльності – 29,5% (99 осіб). Вона розглядається батьками складовою таких якостей, як: самостійність – 25,5% (85 осіб); лідерські якості – 9,8 % (33 особи); відповідальність – 9,5% (32 особи); креативність – 8,6 % (29 осіб); впевненість у собі – 3,9% (13 осіб). Частина респондентів вважає ініціативність вольовою якістю – 6,3% (21 особа). Деякі опитувані впевнені, що ініціативність є проявом елементів творчості – 6,9 % (23 особи)(див.рис.2.3.).

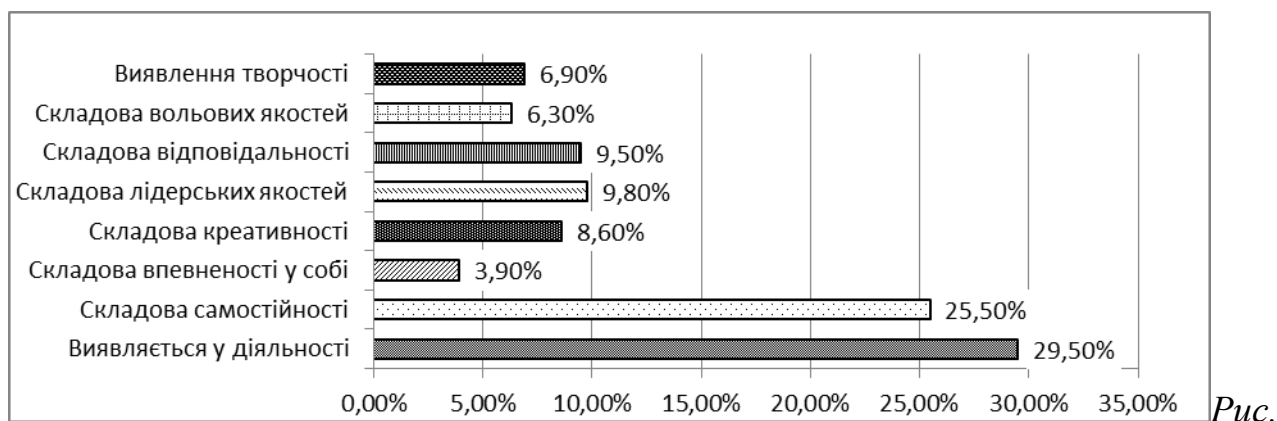

Рис.

2.3. Визначення поняття «ініціативність» батьками дітей дошкільного віку

Отже, отримані дані засвідчують, що батьки відчують труднощі у визначенні поняття «ініціативність дітей дошкільного віку». Більшість із них вбачає ініціативність у активних діях дітей. Проте активність не завжди передбачає втілення власних задумів і бажань, не привносить нове в діяльність. Натомість ініціативна поведінка спрямована на вираження власних потреб і думок. Позитивним є розуміння батьками ініціативності як складової самостійності та вольових якостей. Така структура цієї базової якості вказує на її вагоме значення для становлення особистості.

У родинях дітей старшого дошкільного віку існує особистий погляд на те, якою має бути ініціативна дитина. Із 393 осіб висловили власну думку щодо характеристики ініціативних дітей 335 (85,2%) респондентів.

Переважає кількість учасників опитування вважає, що особистість із вираженою ініціативністю проявляє інтерес до навколишнього світу, відверто заявляє про власну позицію, пропонує нові ідеї – 15,8% (53 особи); активна у дитячій діяльності, інколи гіперактивна – 15,2 % (51 особа); демонструє власну позицію у виникненні суперечливих ситуацій – 9,5 % (32 особи). Особистість, у якої сформовані вольові якості, – 5,7% (19 осіб), серед яких прослідковується: самостійність – 17,3 % (58 осіб); незалежність – 3% (10 осіб); організованість – 2,4% (8 осіб). Частина батьків вважає, що ініціативній дитині притаманні: лідерські якості – 3,6 % (12 осіб); впевненість у собі – 8,6 % (29 осіб); володіння навичками міжособистісної взаємодії – 6% (20 осіб); здатність досягати високого рівня комунікації – 3,9% (13 осіб). Деякі опитувані

вважають, що ініціативність особистості виявляється у творчості – 5,7 % (19 осіб). Серед отриманих відповідей є й такі, що визначають ініціативною будь-яку дитину дошкільного віку – 3,3 % (11 осіб). Сучасні батьки визнають, що ініціювання вчинків (внесення новизни в діяльність, пропозицій, активних дій) в діяльності є рушійною силою реалізації людини в суспільстві.

На питання про потребу виховання ініціативності з дошкільного віку більшість учасників опитування відповіли «так» – 51, 5% (174 особи). Вони пояснюють це тим, що дітям краще бути слухняними, чітко виконувати вказівки дорослих, не визнають вагомого значення ініціативності як окремої базової якості для виховання дітей, вважають, що від природи вони вже досить ініціативні й активні та не потребують удосконалення цієї якості. Ця частка батьків склала 26,6 % (90 осіб), не визначились із відповіддю – 21,9 % (74 особи) (див.рис.2.4.).

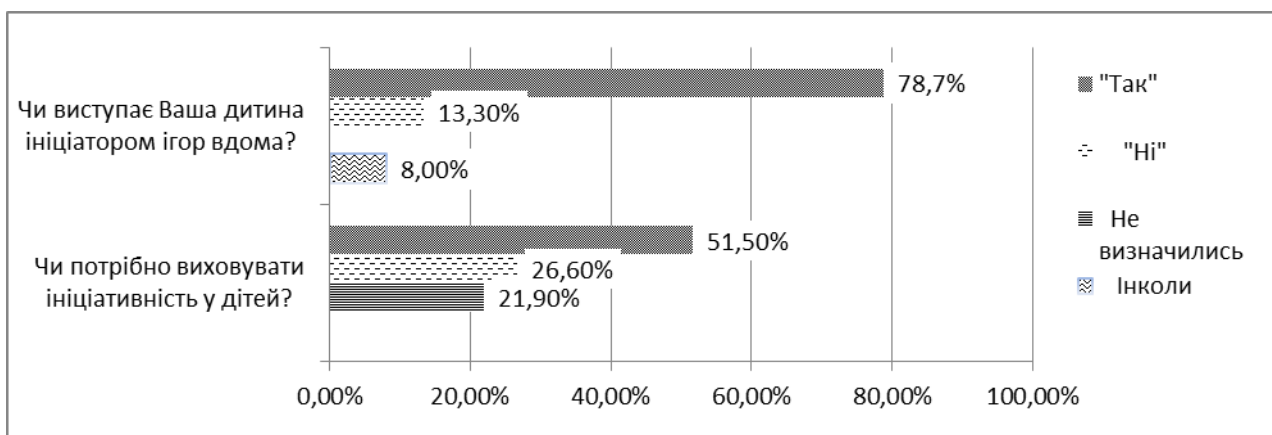

Рис.2.4. Відповіді батьків на запитання: «Чи виступає Ваша дитина ініціатором ігор вдома?», «Чи потрібно виховувати ініціативність у дітей?»

Загалом за результатами дослідження ми констатували визнання батьками необхідності виховання ініціативності в умовах сім'ї. Цілком очевидно, що родини дітей дошкільного віку звертають увагу на проблему виховання особистості.

У контексті нашого дослідження також було проведено опитування батьків для визначення рівня вихованості ініціативності дітей дошкільного віку в ігровій діяльності. Серед загальної кількості респондентів (338 осіб) дали позитивну відповідь на запитання «Чи виступає Ваша дитина ініціатором ігор

вдома?» 78,7% (266 осіб); негативну – 13,3 % (45 осіб); відповідь «інколи» – 8% (27 осіб) (див.рис.2.4).

У ході дослідження було виявлено, що переважна кількість опитуваних батьків для виховання дітей обирають ігри, що зорієнтовані на обізнаність у різних сферах, розвиток пам'яті та мислення дитини. Серед 338 респондентів більшість віддає перевагу іграм із конструктором – 31% (105 осіб); дидактичним іграм – 27,9% (94 особи); комп'ютерним іграм – 19,8 % (67 осіб). Зазначимо, що рідше батьки обирають сюжетно-рольові ігри як засіб виховання дітей – 21,3 % (71 особа).

За результатами анкетування виявлено, що в умовах сімейного виховання переважають настільно-друковані, спортивні, сюжетно-рольові, комп'ютерні ігри. Батьки, які не підтримують починання дітей в ігровій діяльності, стверджують, що діти мають гратися самостійно або з нянею.

Нами було здійснено опитування батьків дітей дошкільного віку щодо з'ясування тривалості ігрової діяльності дітей удома. У цьому опитуванні брало участь 340 респондентів, які дали відповідь на запитання «Скільки часу Ваша дитина грається вдома?». За результатами дослідження, переважна більшість дітей грає вдома в будні дні впродовж 2-3 годин – 37% (126 осіб); 1-2 годин – 25% (85 осіб); 3-4 годин – 23% (78 осіб); 5-6 годин – 8,6% (29 осіб); більше 6 годин – 3,8% (13 осіб); не грають – 2,6% (9 осіб). У вихідні дні час на ігрову діяльність збільшується до 4-5 годин – 75,9 % (258 осіб); 2 – 2,5 годин – 24,1% (82 особи). З бесід із батьками з'ясовано, що значну кількість часу діти знаходяться у ЗДО, де створені всі умови для ігрової діяльності, й цього часового проміжку, на їхню думку, цілком достатньо. За таких умов ігрова діяльність обмежується у часі та витісняється з життєдіяльності дітей.

Для оцінки стану вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку було проведено анкетування педагогів ЗДО. Нами була розроблена анкета для вихователів «Визначення сучасного стану виховання ініціативності дітей у сюжетно-рольовій грі» (додаток Г). Всього в опитуванні взяло участь 469 вихователів різних вікових груп ЗДО, розташованих у різних регіонах України.

Серед опитуваних: вихователі молодших груп – 33 особи (7,0%); вихователі середніх груп – 98 осіб (20,9%); вихователі старших груп – 338 осіб (72,1%). Кількість дітей старшого дошкільного віку, які були задіяні в експериментальній роботі, становила 338 осіб.

В анкетуванні вихователів щодо тлумачення поняття «ініціативність» взяли участь 469 респондентів. Значна частина з 343 опитаних вихователів вважає, що ініціативність є проявом самовираження, активності. Водночас ми констатували розбіжності в розумінні вихователями значення виховання ініціативності в дітей у дошкільний період дитинства. Про це свідчать дані, представлені в додатку (додаток Д). Результати засвідчили, що вихователі не можуть надати вичерпну характеристику ініціативності, хоча визначають її складові та визнають важливе значення для особистості. Найбільші відсотки сягають 29,7% (вміння діяти активно) та 27,7% (самовираження дитини). З індивідуальних бесід із вихователями було з'ясовано, що вони розуміють ініціативність як активні дії дітей.

Наступне запитання анкети було спрямоване на розуміння вихователями ознак ініціативної поведінки дітей дошкільного віку в умовах ЗДО (Агіляр Туклер, 2017g). Вихователям було запропоновано описати ініціативну дитину. На їхню думку, ініціативність дітей яскраво проявляється в старшому дошкільному віці. Результати анкетування вихователів відобразили показники в молодших, середніх і старших групах ЗДО, вони представлені у додатку (додаток Е). За переконанням вихователів старших груп, ознаками ініціативності є: активність – 42,3% опитаних; комунікативні вміння – 20,4% та самостійність – 10% респондентів.

Цікавими для подальшого наукового аналізу виявилися результати відповідей вихователів на запитання «Яке значення для виховання особистості дитини дошкільного віку має ініціативність?». Із 340 респондентів 118 (34,7%) вказали, що виховання ініціативності необхідно для майбутньої самореалізації дитини в суспільстві. Частина вихователів вважає, що ініціативність потрібно виховувати для загального розвитку дитини дошкільного віку – 83 особи (24,4

); як важливу складову вольової сфери її розглядають 23 респонденти (6,8%); як чинник формування лідерських якостей – 31 особа (9,1%); якість особистості – 50 осіб (14,7 %); ознаку творчих здібностей – 19 опитаних (5,6%). Серед вихователів є незначна частина, яка вважає, що ініціативність не має вагомого значення або не важлива для молодого покоління – 16 опитаних (4,7%). Свою відповідь вони обґрунтовують тим, що ініціативність виховується в комплексі з іншими базовими якостями, надмірна активність дітей порушує дисципліну. Не визначились із відповіддю – 129 опитаних (27,5%) (див.рис.2.5).

На підставі отриманих даних можемо стверджувати, що виховання базових якостей набуває важливого значення в практиці педагогічної діяльності. Втім залишається досить значною кількістю педагогів, які не обізнані з питанням виховання ініціативності, – 27,5% респондентів.

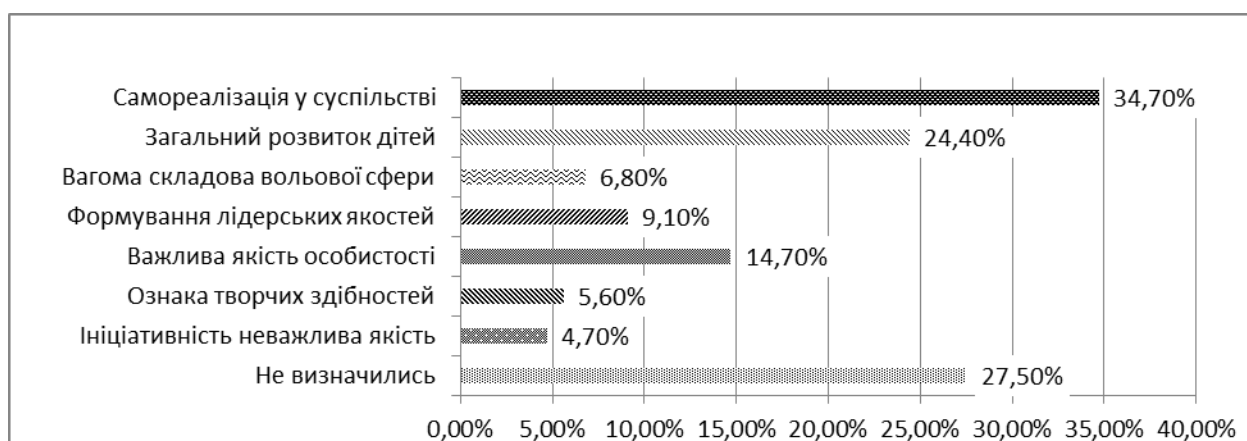

Рис.2.5. Відповіді вихователів на питання «Яке значення для виховання дитини має ініціативність?»

Отже, питання виховання ініціативності дітей дошкільного віку потребує подальшого вивчення та розроблення методичного інструментарію. Такий висновок підтверджують результати анкетування 469 вихователів, в яких показано використання спектру методів і прийомів виховання ініціативності в групах дітей різного віку в додатку (додаток Ж).

Ми констатували той факт, що вихователі старших груп надають перевагу таким методам: заохочення – 22,0%; допомога – 11,5%; читання та обговорення дитячої художньої літератури – 9,2%; проведення морально-

етичних бесід – 5,6%. Серед методів віддають перевагу вказівкам, поясненням, аналізу діяльності й поведінки дітей.

Зазначені нижче дані відображають характер педагогічного супроводу сюжетно-рольовою грою дітей. В опитуванні взяли участь вихователі дітей молодшого, середнього і старшого дошкільного віку. Загальна кількість респондентів – 469. Серед них: вихователі дітей молодшого дошкільного віку – 33 особи; середнього дошкільного віку – 98 осіб; старшого дошкільного віку – 338 осіб. Результати опитування вихователів висвітлено в додатках (додаток 3).

Відповіді вихователів дітей старшого дошкільного віку засвідчують, що включення дорослого в дитячу гру відбувається насамперед у випадку, коли сюжет гри вичерпується – 36,7%; за потреби надання допомоги при розв’язанні конфліктних ситуацій та контролю поведінки дітей – 27,5%; пояснення правил гри – 3%. Ми запропонували вихователям використовувати опосередковані методи педагогічного супроводу гри.

Спираючись на результати констатувального етапу дослідження, ми здійснили загальний розподіл дітей старшого дошкільного віку за рівнями (високий, середній, низький) експериментальної та контрольної груп. Результати представлені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

**Рівні вихованості ініціативності у
дітей старшого дошкільного віку в експериментальній (ЕГ) та контрольній
(КГ) групах**

Рівні	Групи, що порівнюються			
	ЕГ		КГ	
	Абсолютна кількість	У %	Абсолютна кількість	У %
Високий	15	9	17	10
Середній	71	42,2	74	43,5
Низький	82	48,8	79	46,5
Всього	168	100	170	100

Відповідно до даних, представлених у таблиці 2.3., за допомогою статистичного критерію однорідності χ^2 (формула) ми довели рівність обраних для дослідження груп за рівнями вихованості ініціативності (високий, середній, низький). Рівень значущості становить $\alpha=0,05$. Ми сформулювали гіпотезу H_0 та альтернативну гіпотезу H_1 :

H_0 – стверджує наявність значних відмінностей у вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку контрольної та експериментальної груп за рівнями;

H_1 – стверджує відсутність значних відмінностей вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку контрольної та експериментальної груп за рівнями.

Визначення статистики критерію χ^2 проведено за формулою.

$$\chi_{емп.}^2 = N \cdot M \cdot \sum_{i=1}^L \frac{\left(\frac{n_i}{N} - \frac{m_i}{M}\right)^2}{\frac{n_i + m_i}{N + M}}$$

де:

- N, M – межі вибірок ($N=170, M=168$);
- n_i, m_i – кількість елементів відповідних вибірок, що відносяться до i -того рівня;
- L – кількість рівнів (у нашому випадку – 3).

Розрахунки за формулою представлені в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Розрахунок критерію χ^2 при порівнянні рівнів у контрольній та експериментальній групах за результатами констатувального етапу експерименту

Групи Рівні	КГ	ЕГ	$\frac{n_i}{N}$	$\frac{m_i}{M}$	$\frac{\left(\frac{n_i}{N} - \frac{m_i}{M}\right)^2}{\frac{n_i + m_i}{N + M}}$
Високий	17	15	0,1	0,089285	0,0000035
Середній	74	71	0,435294	0,422619	0,0000011

Низький	79	82	0,464705	0,488095	0,0000033
Всього	170	168	1	1	0,000008

Зроблені відповідно до формули розрахунки надали можливість визначити величину статистики критерію для рівнів вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку ЕГ та КГ груп:

$$\chi_{емп.}^2 = N \cdot M \cdot \sum_{i=1}^L \frac{\left(\frac{n_i}{N} - \frac{m_i}{M}\right)^2}{\frac{n_i + m_i}{N + M}} = 170 \cdot 168 \cdot 0,000008 = 0,2$$

Критичне значення за критерієм χ^2 за рівнем значущості $\alpha=0,05$ та 3 ступенями вільності дорівнює 7,82. Отримані дані статистики $\chi^2 = 0,2$, що не перевищує критичного значення 7,82. Отже, можна констатувати, що отримані значення спростовують гіпотезу H_0 і дають підстави для прийняття гіпотези H_1 , яка стверджує про відсутність значних відмінностей вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі контрольної та експериментальної груп за рівнями. Відповідно до розрахунків встановлено, що діти, які розподілені на ЕГ та КГ групи, належать до однієї генеральної сукупності, групи однорідні.

На основі результатів дослідження (таблиця 2.3.) ми встановили, що у 48,8% дітей експериментальної та 46,5% контрольної груп вихованість ініціативності в сюжетно-рольовій грі знаходиться на низькому рівні: діти не проявляють ініціативу в грі, демонструють її одноманітність, не проявляють прагнення до взаємодії в колективі. У них недостатньо розвинені вольові якості (самостійність, вольові зусилля), не достатні уявлення про ігрову компетентність, неусвідомлені знання про ініціативність, основні її прояви, ці діти не висловлюють особистої думки. Ми констатували, що вони мають посередні знання про предмети та явища навколишньої дійсності, програвання ними сюжету гри та обрані образи персонажів стереотипні, відсутнє внесення елементів новизни в гру. Також ми спостерігали, що діти не дотримувались правил гри, хоча попередня домовленість про них була.

Середній рівень вихованості ініціативності в сюжетно-рольовій грі продемонстрували 42,2% дітей експериментальної та 43,5% контрольної груп.

Ці діти інколи вносили ініціативні пропозиції (ввести нового персонажа в гру, об'єднати сюжети ігор, внести в них новий атрибут), підтримували ініціативу партнерів по грі. Діти демонстрували неповні знання про ініціативність, її прови. У них спостерігалось часткове оволодіння вміннями та навичками ігрової компетенції, але діти часто потребували педагогічного супроводу дорослого під час показу дій персонажа, розвитку сюжету гри, розподілу ролей. Вони виявляли вольові якості, епізодично вносили елементи новизни в гру, позитивно-емоційно сприймали ігрові дії однолітків, підтримували їх, дотримувались правил, однак не пояснювали свою думку.

До гравців із високим рівнем ми зарахували лише 9% дітей експериментальної та 10% дітей контрольної груп. Для них характерним було самостійне пропонування мети гри, внесення оригінальності до сюжету ігор (використання нестандартних предметів-замінників, атрибутів, сюжетних змін), прагнення до виконання основних ролей у грі. В дітей із високим рівнем констатовані сформовані уявлення про ігрові вміння та навички. Вони виявлялись в активному розігруванні ролей, партнерській взаємодії, розвиненому рольовому мовленні, розвитку ігрових подій без супроводу дорослого. Гравці відтворювали знання, отримані з різноманітних джерел, зокрема й із власного досвіду, та інтерпретували їх в ігровій діяльності. У дітей наявні усвідомлені знання про ініціативність, її прояви. Вони виявляли бажання взаємодіяти та спілкуватися з іншими учасниками гри. Діти проявляли вольові зусилля, активність, ініціативність для реалізації мети.

У подальшому дослідженні сенситивним віковим періодом для виховання ініціативності ми визначаємо старший дошкільний вік, в якому ініціативну поведінку дитини можна повною мірою спостерігати в різних видах діяльності. Значущим для виховання особистості в цей період є розвиток провідного виду діяльності – сюжетно-рольової гри.

Для визначення рівнів ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі ми дібрали методики, за якими означили показники ініціативності дітей старшого дошкільного віку та розробили відповідні

критерії. Нами були виокремлені такі критерії та методики: *когнітивний* (спостереження за дітьми (методика Д. Ельконіна), діагностична бесіда за картинками (методика І. Карабаєвої), виконання завдань із конструювання, індивідуальні бесіди); *емоційно-ціннісний* (спостереження за дітьми (методика Д. Ельконіна), діагностична бесіда за картинками (методика І. Карабаєвої)); *соціально-комунікативний* (спостереження за дітьми (методика Д. Ельконіна), бесіда, діагностична бесіда за картинками (методика І. Карабаєвої), показ способу дій і пояснення)); *творчо-дієвий* (спостереження за дітьми (методика Д. Ельконіна), діагностична бесіда за картками (методика І. Карабаєвої), виконання завдань із конструювання, індивідуальні бесіди). Дослідження засвідчило, що більшість дітей відповідають середньому та низькому рівням вихованості ініціативності.

Відповідно до результатів анкетування, батьки визначають ініціативність як внесення дітьми новизни в діяльність, пропозицій, активних дій. На їхню думку, ініціативність є рушійною силою реалізації людини в суспільстві. Вони вважають, що ініціативність дітей найбільш яскраво виявляється та вдосконалюється в сюжетно-рольовій грі. Ми констатували, що батьки приділяють увагу питанням виховання ініціативності та базових якостей, проте сюжетно-рольові ігри не сприймаються ними як засіб виховання дітей дошкільного віку, а лише як вид розваги та відпочинку.

Сучасні вихователі приділяють належну увагу ігровій діяльності, але відчують труднощі в організації дітей, доборі методів і прийомів педагогічного супроводу дитячої гри, вони недостатньо поінформовані з проблематики виховання ініціативності засобом гри. Вихователі старших груп віддають перевагу таким методам, як вказівка, пояснення, аналіз діяльності. Ми вважаємо, що такі методи обмежують ініціативність дітей, не мотивують їх до активних дій, внесення елементів новизни. За результатами анкетування вихователів, виховання ініціативності потребує вивчення і запровадження ефективного методичного інструментарію.

Аналізуючи результати опитувань батьків і вихователів, спостережень за освітнім процесом, ми констатували недостатній рівень вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі як у контрольній, так і в експериментальній групах.

Узагальнюючи результати експериментальної роботи, можемо стверджувати, що необхідно здійснювати систематичну та послідовну роботу щодо організації сюжетно-рольових ігор в умовах ЗДО. Це передбачає створення умов для вибору дитиною видів діяльності, наявність вільного часу розгортання гри, добір ефективних методів і прийомів педагогічного супроводу, а також прийняття дитини як активного учасника і творчого суб'єкта виховного впливу.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у розробленні методики і педагогічних умов виховання ініціативності, що забезпечить ефективність процесу виховання ініціативності дитини в сюжетно-рольовій грі.

2.3. Методика та педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти

Результати аналізу психолого-педагогічних досліджень дозволили нам скласти уявлення про значення окресленої нами проблематики виховання ініціативності й створили передумови для розв'язання поставлених завдань дослідно-експериментальної роботи з урахуванням теоретичної бази дослідження. З огляду на це, стає очевидним, що питання виховання ініціативності викликало зацікавлення дослідників, які висловили низку наукових поглядів щодо виховання особистості, починаючи з дошкільного віку. Отже, і підходи стосовно використання форм, методів і прийомів виховання ініціативності дітей дошкільного віку також різноманітні. Враховуючи таку специфіку, в цьому параграфі ми виокремили базові педагогічні ідеї, методичний інструментарій для розробки методики та педагогічних умов

виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти (Agiliar Tukler 2017h, Агіляр Туклер 2017i).

Сучасним орієнтиром організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти стало визнання індивідуальних особливостей і неповторності кожної дитини, які впроваджуються через особистісно-орієнтовану модель виховання.

Ще одним орієнтиром виступили зафіксовані у БКДО положення про необхідність виховання з дошкільного періоду дитинства базових якостей особистості. Вихідною для нашого дослідження виступила думка науковців про те, що в сюжетно-рольових іграх дитина закріплює навички морально-етичної поведінки, виховуються її базові якості (Кравчук, 2009а, 2009б).

Зазначимо, що сучасне суспільство потребує особистостей, здатних не тільки діяти спільно, а й виявляти власну позицію, втілювати задуми, впроваджувати нові ідеї. Окреслена тенденція спостерігається в сучасних сюжетно-рольових іграх дітей і проявляється в тому, що гравці активні, діють самостійно, вносять елементи новизни, пропозиції у зміст гри.

З метою оптимізації змісту і рівня самостійної діяльності, до якої ми відносимо вільну гру, дослідники пропонують забезпечити дітей життєвими враженнями шляхом проведення таких форм роботи: прогулянки та екскурсії за межами дитячого садка, відвідування вистав (циркових, театральних та ін.), художніх виставок, участь у святах і розвагах, читання художньої літератури, перегляд кіно і мультфільмів тощо.

Методика та педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти представлена в єдності теоретичного та методичного концептів. Теоретичний концепт ґрунтується на вихідних наукових положеннях і теорії філософії, психології особистості, теорії гри, дефініції необхідних для розуміння сутності досліджуваного процесу понять. Методологічний концепт визначається сукупністю наукових підходів: систематичного, суб'єкт-діяльнісного, особистісно-орієнтованого, гуманістичного, компетентнісного, – та принципів

виховання. Положення теоретичного та методичного концептів надало змогу дібрати оптимальні педагогічні умови, форми, методи для виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі.

Теоретичний концепт оснований на дослідженнях більшості фахівців у галузі дошкільної освіти (Л. Артемова, Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, С. Нечай, В. Рагозіна). При доборі методів і прийомів впливу на дітей у своєму дослідженні ми надали перевагу таким способам взаємодії, у яких вихованець має можливість активно проявити себе. Серед дієвих методів добирали інтерактивні, а саме: виявлення в діалогах власного «Я», що потребує навичок спілкування та взаємодії (метод «Карусель», «Акваріум», «Мозкова атака», «Броунівський рух»). Також ефективні комунікативні методи (полілог, розв'язання проблемних ситуацій, висловлювання думок), методи емпатії, творчі методи (вигадування історій, розмірковування, виконання художньо-предметних завдань, продумування моделі поведінки персонажа, введення нового персонажа в гру, вигадування нового закінчення казки), метод проєктів (колаж, газета, спільна розвага). Колективна праця сприяє формуванню комунікативних вмінь, здатності проявити себе у спільній діяльності (Беленька та ін., 2015, с.25-32).

Провідною ідеєю нашого дослідження виступає положення про необхідність системного педагогічного супроводу ігрової діяльності дітей задля реалізації виховних завдань БКДО. Зокрема, при доборі методики та педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти ми спирались на правила педагогічного супроводу грою, визначені у дослідженні А.Бурової: викликати активність, ініціативу дітей, дбайливо ставитись до образів, створених у грі, заохочувати винахідливість дітей, підтримувати інтерес до гри. На думку дослідниці, уважне ставлення педагога до особистості дитини та її індивідуальних особливостей, яке виражається у підтримці, допомозі, заохоченні, підбадьорюванні, є оптимальними методами виховання активності та ініціативності (Грицак, Мотрич, 2003, с.50).

На основі аналізу наукових поглядів фахівців (І. Бех, Г. Беленькая, Н. Гавриш, Н. Дятленко, О. Кононко, К. Крутій, Т. Поніманська) нами була розроблена та презентована схема методики та педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти. В основу розробленої схеми були покладені ідеї: індивідуалізації освітнього процесу, виховання базових якостей дітей дошкільного віку, використання сюжетно-рольової гри як засобу виховання ініціативності, ефективний педагогічний супровід сюжетно-рольовими іграми.

Прагнення дитини до самореалізації та розкриття особистісного потенціалу зумовили вибір нами освітнього підходу, який задовольняє потреби дітей і забезпечує природний розвиток особистості. Отже, методика та педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти ґрунтуються на засадах гуманізму та ставлять за мету сприяти внутрішньому саморуку особистості (формуванню самостійності думок, ідей, вільному прояву та реалізації прагнень).

Отже, в методиці та педагогічних умовах виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти втілено сучасні орієнтири організації освітнього процесу в ЗДО:

- 1) визнання індивідуальних особливостей та неповторності кожної дитини, які впроваджуються через особистісно-орієнтовану модель виховання;
- 2) зафіксовані у БКДО положення про необхідність виховання з дошкільного періоду дитинства базових якостей особистості;
- 3) освітня робота з дітьми на засадах гуманізму, сприяння розвитку внутрішнього саморуку особистості (самостійності думок, ідей, вільного прояву та реалізації прагнень);
- 4) необхідність системного педагогічного супроводу ігровою діяльністю дітей задля реалізації виховних завдань БКДО.

Сутністю методичного концепту є забезпечення поступового засвоєння освітнього матеріалу дітьми шляхом виконання завдань змістових блоків виховної роботи. У методиці та педагогічних умовах виховання ініціативності

дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти ми керувалися базовими принципами виховання майбутнього покоління:

- дитиноцентризм – сприйняття педагогами особистості дитини в центрі освітнього процесу (Бех, 2003, с.6-7);
- позитивізм освітнього процесу – врахування емоційного стану дитини, її відчуттів і переживань, створення позитивно-емоційного середовища. (Бех, 2015а, с.45);
- індивідуалізація освітнього процесу – врахування особливостей кожної дитини (психолого-фізіологічного стану, когнітивного та соціального розвитку, здібностей, розвитку творчого потенціалу) (Бех, 2003, с.27);
- гуманістичне спрямування освітнього процесу (виховання людяності, чуйності, тактовності у стосунках з однолітками та дорослими);
- демократизація освіти – забезпечення партнерської взаємодії між педагогом та вихованцем, виховання самостійності та активності дітей, спонукання дітей до вираження власних думок і бажань. Забезпечення вільного та комфортного освітнього процесу, в якому діти реалізують власний потенціал на засадах поваги та гідності;
- емпатійність – здатність до розуміння дитини та передбачення її вчинків у різних соціальних ситуаціях (Бех, 2015а, с.45);
- взаємовплив колективу і особистості в освітньому процесі – здатність дитини до сприйняття особистісних потреб і думки оточуючих, здатність колективу до поваги кожної особистості;
- інтегративність – взаємопроникнення всіх напрямів роботи ЗДО з метою виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку.

Вищезазначені принципи стали пріоритетними у розробці методичного інструментарію виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі. При розробці методичних рекомендацій ми виходили з положення: дитина повинна зростати особистістю з творчим потенціалом, вільною у власних вчинках і проявах, здатною вносити елементи новизни в діяльність та залучати до неї інших. Ми вважаємо, що в результаті

використання сучасних форм і методів, створення емоційно-позитивного та розвивального середовища виховання ініціативності набуде оптимальних результатів.

У розробці методики та педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти ми рухались від діагностики визначення рівнів вихованості ініціативності до її виховання відповідними прийомами та методами. Проведена виховна робота забезпечила реалізацію поставлених завдань через змістове й організаційне наповнення компонентів: когнітивного, емоційно-ціннісного, поведінково-діяльнісного.

Когнітивний компонент відображує обсяг і якість засвоєнням дітьми знань, що дають можливість зрозуміти значення ініціативної поведінки, прояву індивідуальності, сприйняття власної зовнішності та вправності у діяльності. Засвоєння інформації про ініціативність, її основні прояви, довкілля та вміння застосовувати усвідомленні знання в сюжетно-рольових іграх. Здатність спілкуватися з однолітками та дорослими, взаємодіяти у діяльності, способі вираження власних думок. З боку вихователя передбачає виховання у дітей пізнавальної активності, допитливості, спостережливості. Активізація пізнавальних процесів у виконанні проблемно-пошукових завдань, вправ, дидактичних ігор.

Емоційно-ціннісний компонент відображає розвиток емоційної сфери дитини, розуміння нею видів емоцій, настрою, відчуттів власних та інших учасників гри, позитивно-емоційного ставлення до діяльності. Встановлення партнерських взаємин між учасниками ігрового дійства на основі довіри та поваги. Вміння уникати конфліктів на основі домовленостей і дотримання правил. У виникненні конфліктних ситуацій конструктивно розв'язувати їх без допомоги педагога. З боку вихователя цей компонент передбачає виховання морально-етичних якостей у дітей: взаємодопомоги, підтримки, дружби, шанобливого ставлення до учасників гри та дбайливого – до атрибутів. Вправляння в навичках програвання ролей із яскравим відображенням настрою

(емоцій героя у міміці, жестах, рухах, характерних манерах поведінки), наділення персонажу базовими якостями, зокрема ініціативністю.

Поведінково-діяльнісний компонент належить до практичної характеристики поняття, що розглядається. Він передбачає застосування знань і умінь в діяльності (сюжетно-рольовій грі), виявлення оригінальності, зокрема внесення в гру елементів новизни. Пропонування ідей, внесення змін у напрям розвитку змістових ліній ігор, відкритість до ідей інших дітей у програванні сюжету, готовність до продуктивної взаємодії. Доцільне використання предметів та їх обігрування, за відсутності необхідного атрибуту використання його заміника. З боку вихователя передбачає заохочення дітей до внесення ініціативних ідей, прояву власної індивідуальності в розігруванні обраного ігрового персонажу чи змісту гри в цілому.

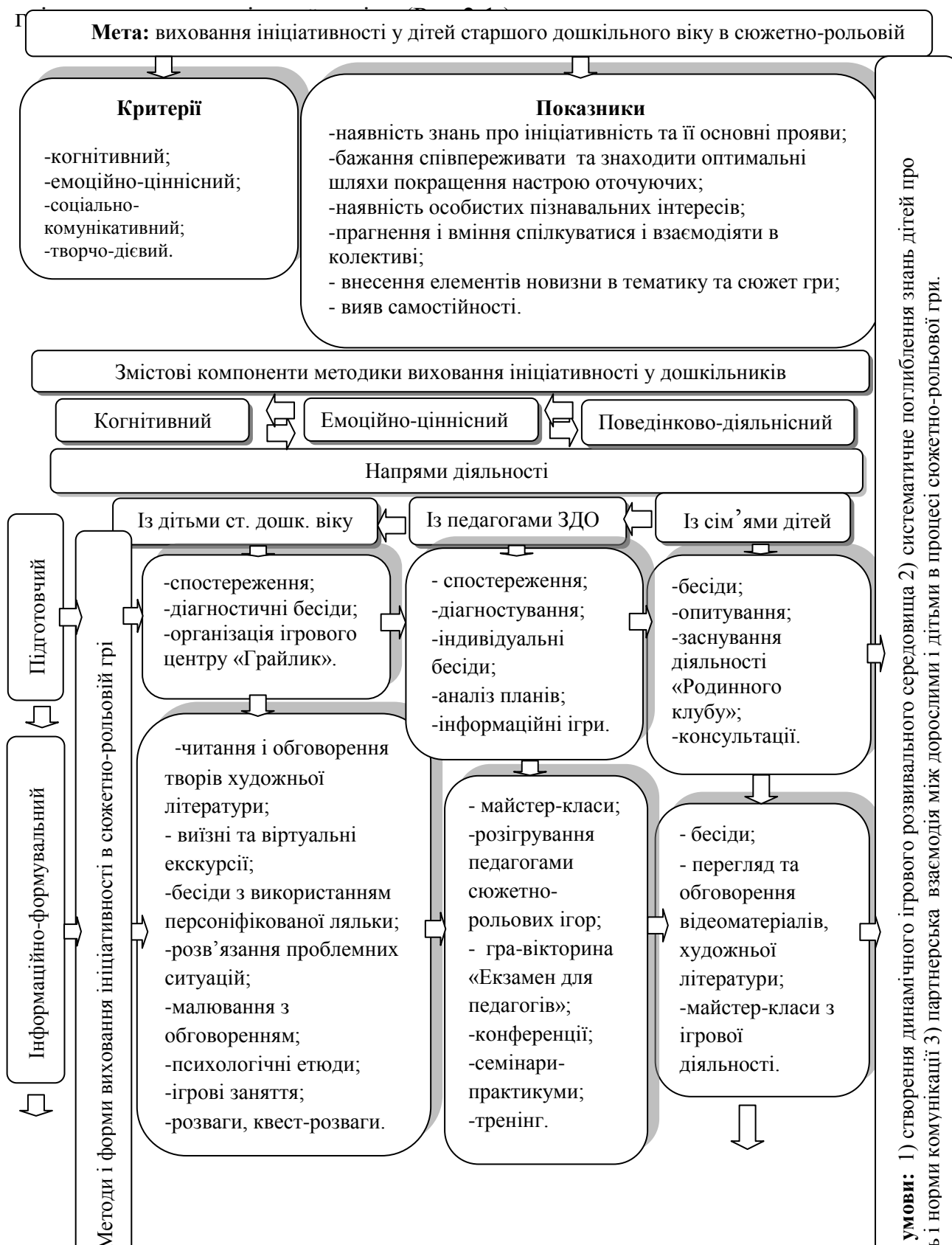
Осмислення концептуальних основ дослідження та аналізу наукових поглядів фахівців (І. Бех, Г. Беленька, Н. Гавриш, Н. Дятленко, О. Кононко, К. Крутій, Т. Поніманська) дало змогу презентувати методику та педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі в закладах дошкільної освіти у вигляді схеми (Рис. 2.1.). В основу розробленої схеми були покладені ідеї: індивідуалізації освітнього процесу, виховання базових якостей дітей дошкільного віку, використання сюжетно-рольової гри як засобу виховання особистості, ефективний педагогічний супровід сюжетно-рольовими іграми.

В контексті нашого дослідження ми визначаємо такі педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти: 1) створення динамічного ігрового розвивального середовища; 2) систематичне поглиблення знань дітей про ініціативність і норми комунікації; 3) партнерська взаємодія між дорослими і дітьми в процесі сюжетно-рольової гри

Застосування методики та педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти передбачало три етапи: підготовчий, інформаційно-формульвальний,

творчо-діяльнісний. На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічних джерел нами були дібрані ефективні методи, прийоми та розроблені педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі.

Розкриємо поетапне впровадження методики та педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій

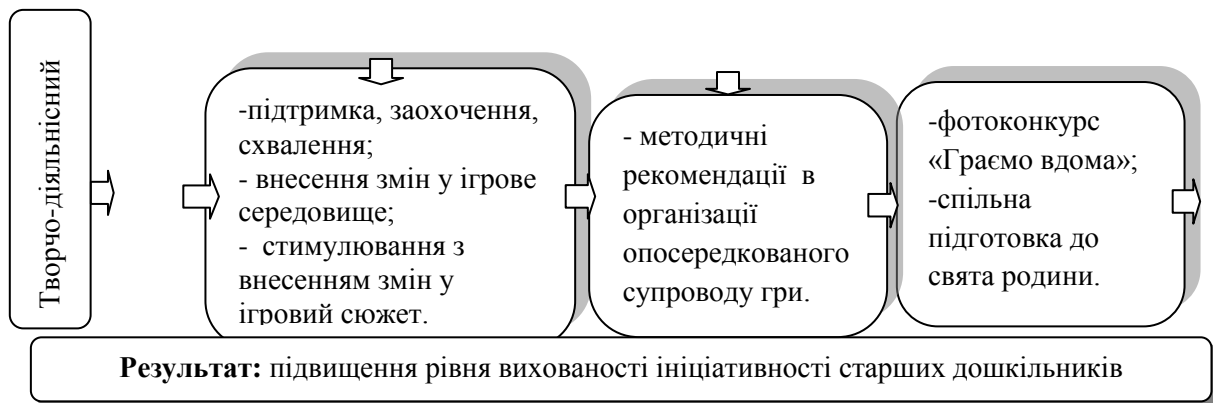

Рис. 2.1. Схема реалізації методики та педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти

Перший етап – підготовчий, метою якого було створення позитивного емоційного клімату розгортання спільної ігрової діяльності дітей, виховання у дітей бажання гратися разом.

Першою педагогічною умовою було створення динамічного ігрового розвивального середовища. Ми звертали увагу на зручність його розташування, зовнішню привабливість, освітлення, тематичне групування іграшок. Поняття «розвивальне середовище» було введене шотландським психологом Джоном Равеном і розглядається як простір, в якому відбувається саморозвиток особистості та формується життєва компетенція. Зазначимо, що предметне наповнення груп ЗДО вимагає періодичного оновлення для забезпечення варіативності ігрової діяльності (Константинова, Харитонович, 2013, с.41-51). Втілення ігрових потреб дітей старшого дошкільного віку забезпечується в осередку сюжетно-рольових ігор. У ньому розміщуються необхідні предмети: ляльки, меблі великі та маленькі, дитячі іграшки, технічні іграшки, халати та шапочки, іграшки та предмети для ігор «Лікарня», «Поліція», «Моряки», іграшковий комп'ютер, знаряддя для підводного полювання, набір іграшок для ігор «Модниці», «Перукарня». Набори для ігор «Будівельники», «Архітектори» (каска, відра, молотки, будівельні машини, будівельний матеріал, матеріали для діяльності архітектора, альбом). Муляжі тварин, будівельний матеріал, каса, виставка тканин, виставка готових виробів, журнали мод, крейда, ножиці, швейна машина (Константинова, Харитонович, 2013, с.41-51). Щоб зосередити увагу дітей на певному ігровому осередку чи іграшці ми використовували

прийом виділення певної його ділянки, об'єкту променем світла, застосували для цього настільну лампу з рухомим абажуром.

В ігрове розвивальне середовище, окрім іграшок і атрибутів, що відповідали тематиці, ми вносили нові предмети. Ці атрибути відрізнялися за тематикою, були яскраві та відповідали сучасним інтересам дітей старшого дошкільного віку. Таким чином, ми спонукали дітей до активних самостійних дій, внесення елементів новизни у гру, реалізації власних ідей у грі.

Реалізація цієї педагогічної умови передбачала налаштування позитивного емоційного клімату та організації доброзичливого спілкування вихователя з дітьми, заохочення до об'єднань у ігрові колективи, установка на те, що у дітей буде достатньо часу для розгортання сюжету гри. На допомогу вихователю у створенні позитивного настрою дітей було створено «Куточок настрою». Перебування дитини в цьому осередку (самостійне чи поряд із вихователем) сприяло підвищенню настрою дітей за рахунок зняття фізичної та психологічної напруги. Після короткотривалого перебування в ньому дитина була готовою до взаємодії з іншими.

Об'єднанню дітей для спільних ігор сприяла також «Дошка інтересів моєї групи». Вона була створена з метою згуртування дітей за спільними інтересами та вподобаннями. Для утримання позитивного настрою в усіх учасників гри, необхідно було навчити дітей вмінню розрізняти емоційний стан партнерів по грі, розвинути здатність помічати зміни настрою за в їхньою мімікою, жестами, рухами, а також навчити відтворювати відповідні емоції. Тому ще одним методом ми визначили вправлення та розігрування психологічних етюдів, спрямованих на налагодження комунікації з однолітками та дорослими («Створи настрій на обличчі», «Що відчуває хлопчик?», «Знайди господаря песика за його обличчям», «Мозаїка емоцій», «Обійми мене», «Невидимий малюнок» та ін.), вміння розв'язувати конфлікти, позитивно сприймати себе та оточуючих.

Другий етап – інформаційно-формульальний. На цьому етапі метою було реалізувати другу педагогічну умову – систематичне поглиблення знань дітей

про ініціативність і норми комунікації. Зазначимо, що, за характеристикою Л.Артемової, діти з високим рівнем знань про навколишнє середовище створювали яскраві образи персонажів гри, вносили ідеї, розгортали сюжет гри, відхиляючись від шаблонного та стереотипного уявлення (Артемова, 1988, с.68).

Серед низки джерел збагачення знань дітей дошкільного віку в умовах ЗДО ми виокремлювали такі форми роботи:

- ігрові заняття;
- дидактичні ігри;
- бесіди;
- читання та обговорення художньої літератури;
- проведення виїзних і віртуальних екскурсій;
- психологічні етюди;
- розв'язання проблемних ситуацій;
- свята і розваги.

Поза межами закладу дошкільної освіти (в родині, соціумі) пізнавальна інформація отримується дітьми також у результаті впливу:

- отриманих додаткових освітніх послуг;
- мас-медіа;
- комп'ютерних технологій;
- взаємин у сім'ї;
- читання літератури вдома;
- відвідування закладів обслуговування (супермаркетів, перукарні, магазинів та ін.);
- відвідування центрів культури та дозвілля (зоопарку, бібліотеки, театрів, планетарію тощо);
- спільних прогулянок у колі сім'ї (парки, сквери, ліс, водойма) та сімейного відпочинку (виїзди до села, іншого міста, країни).

Друга педагогічна умова втілювалась у процесі засвоєння знань дітей доступною для віку дітей інформацією про таку якість людини, як

ініціативність, її значення для цікавого розгортання сюжету гри, основні її прояви. Для цього ми дібрали систему заохочувальних прийомів, зокрема: внесення вихователем неочікуваної і нестандартної для знайомої гри пропозиції щодо розгортання сюжету та багатофункціональності використання знайомого обладнання. Наприклад, щодо сюжету гри «Я в дитячому садочку» поставити питання: *«А якщо ваш садок раптом би перемістився з нашої планети на Марс?»*; для гри «Свято у родинному колі» внести пропозицію: *«Запросіть на свято Бабу Ягу!»*.

Для гри «Художники» можна порекомендувати змінити умови сприйняття знайомого об'єкта: *«А якби на картини художників крізь воду подивилися русалки? Що б вони побачили? Як змінились би кольори на картинах для них?»* Щодо багатофункціональності використання знайомого обладнання: показати, як дві цеглинки зі звичайного конструктора можуть стати стільчиком, столиком, диваном, дахом, пароплавом, гойдалкою та ін.; показ варіативного застосування предметів-замінників (палички, кубики, природний матеріал), наприклад: паличка – гребінець, тростинка, чарівна паличка Феї, голка для шиття, паличка диригента, смичок скрипки, кухонний блендер та ін.; виготовлення дітьми атрибутів із паперу, викидного матеріалу який вводиться в сюжет гри. На цьому робота на першому підготовчому етапі була завершена.

З метою реалізації другої педагогічної умови особливу увагу ми приділили інформації, що характеризувала трудову діяльність людей та українського побуту. Освітні теми визначили так: «Дошкільнятам про професії дорослих» (сучасні та давні професії), «Цікаве навколо нас» (ігрові заняття про космос, країни світу та Україну, українські іграшки та традиції), «Архітектура та предметний світ» (історичні та давні архітектурні споруди, предмети для будівництва), «Сім'я», «Супермаркет», «Пригоди в Простоквашино» тощо. Отримані дітьми знання закріплювались методами програвання в етюдах різних видів настрою, у розповідях дітей за план-схемами, бесідах із використанням персоналіфікованої ляльки, читання та обговорення художніх творів, малюванням за змістом художніх творів, екскурсій, розв'язання проблемних ситуацій, праці

з підготовки фотовернісажу разом із батьками, дидактичних іграх і вправах, будівельно-конструктивних іграх, сюжетно-рольових іграх. Надаючи дітям необхідні знання, ми керувалися думкою, що в подальшому вони будуть відтворені ними у самостійній ігровій діяльності, для якої вивільнили достатню кількість часу в розпорядку дня. На цьому етапі ми так само розглядали створення емоційно-позитивного настрою як необхідну умову реалізації поставленого завдання.

На другому етапі ми застосовували загальні методи, прийоми виховання ініціативності в різних видах діяльності та спеціальні методи, прийоми виховання ініціативності в сюжетно-рольовій грі.

Найефективнішими загальними методами та прийомами виховання ініціативності на другому етапі ми визначили:

- **створення ситуації успіху** – цілеспрямована постановка педагогом таких завдань, у результаті розв'язання яких дитина самостійно досягає поставленої мети. Цей прийом викликає бажання досягати результатів за реалізацією власних задумів;
- **допомога** – полягає в тому, що педагог «асистує» дитині, яка самостійно не справляється зі своїм завданням;
- **показ** – демонстрація педагогом способів виконання завдань;
- **пояснення** – розкриття сутності виконання дій, передачі характеру взаємин із врахуванням набутих навичок і вмінь;
- **вказівка** – рекомендація педагога про виконання дії;
- **підтримка** – оптимізація емоційно-позитивного стану та сприяння виявленню ініціативності дітей, які цього потребують. Означена позиція педагога мотивує вихованців до активних дій, спонукає до ініціативної поведінки;
- **заохочення** – мотивація дітей до діяльності, задіяння та стимулювання до ініціативної поведінки, впровадження елементів новизни;

- **надання позитивної оцінки дітям** – характеристика дій дітей, спрямована на підвищення їхнього емоційного стану та активності;
- **«навчи іншого»** – прийом виховання, за якого дітям із високим рівнем знань та умінь надається можливість допомогти іншим – тим, хто відчуває труднощі в самостійному втіленні власних ідей, спілкуванні з оточуючими, відтворенні інформації;
- **прийом здивування** – створення педагогом спеціальної ситуації або застосування нового атрибуту, від якого дитина отримує позитивні емоції, виникає зацікавлення, що розвивається шляхом від прагнення дізнатися нову інформацію до її втілення у діяльність.

Наведені прийоми виховання ініціативності дітей ми застосовували послідовно. На початковому впровадженні методів і прийомів допомагали дітям, показували і пояснювали способи дії. Надалі стимулювали вихованців до самостійних дій, ініціативної поведінки, мотивували до активної взаємодії.

Серед охарактеризованих прийомів ми виокремлюємо ті, що використовувались педагогами впродовж всього педагогічного експерименту: пояснення, підтримка, заохочення, надання дітям позитивної оцінки. Ряд прийомів впроваджувались ситуативно: показ, створення ситуації успіху, допомога, вказівка, «навчи іншого», прийом здивування.

До спеціальних методів та прийомів виховання дітей старшого дошкільного віку на другому етапі сюжетно-рольової гри ми зараховуємо: прийоми стимулювання дітей до пошуку незвичностей у звичному, заохочення (*Ти можеш придумати ще цікавіше!*); підтримка (*Мені подобається. Цікавіше за мою ідею!*); схвалення (*Ой, як чудово ти придумав!*); підбадьорення (*Спробуй, у тебе все вийде!; Наступного разу в тебе вийде краще!*); педагогічна оцінка з авансуванням (*Подивіться, у Миколки вже виходить краще, ось побачите, він придумав щось цікаве!*); обговорення дій персонажа («Продавець» не запропонувала щось ще з товару, щоб ви могли порадити «продавцеві?»); змагання («Кастинг ролей», «Змагання сюжетів»); створення ситуації успіху в грі (дати дитині важливе доручення для організації гри (підготовка атрибутів

«пекарні» для гри «Пекарі» з подальшою позитивною оцінкою дитини і поясненням її значущості в дитячому колективі)); внесення змін у гру (у випадку стереотипної гри дітей: *Давай спробуємо інакше?; Що ще вміє твій герой?*); опосередковані правила гри «Три скриньки»; конкурс чудернацьких ідей, внесення нового ігрового атрибуту чи іграшки тощо.

Ефективними формами роботи на другому етапі ми визначили: ігрові заняття, квести, розваги, показ слайдів-презентацій, екскурсії, фото вернісаж із батьками, спостереження.

Третій етап – творчо-діяльнісний. Він передбачав закріплення та узагальнення знань дітей про навколишню дійсність і взаємини в ній, вмінь з їх застосування в ігровій діяльності, а також внесення елементів новизни у сюжетно-рольові ігри, виявлення дітьми ініціативності в іграх. На третьому етапі ми ставили за мету досягнення педагогічної умови – партнерська взаємодія між дорослими й дітьми в процесі сюжетно-рольової гри.

Теоретичним підґрунтям визначеної нами позиції опосередкованого впливу вихователя на діяльність дітей є дослідження І. Беха та А. Бурової. Зокрема, результати дослідження І. Бехом педагогічної взаємодії вихователів із дітьми засвідчили, що переважна більшість вихователів із функціонально-рольовою орієнтацією постійно оцінюють своїх вихованців, регламентують їхню активність, що призводить до обмеженості прояву ініціативності. Такий стиль спілкування та постійна критична оцінка діяльності дітей пригнічує процес виховання базових якостей особистості, зокрема ініціативності. Постійна контрольованість діяльності й поведінки дитини, обмеження проявів її ініціативності, призводить до замкненості, тяжіння дитини до зразка чи опори на думку дорослого під час виконання завдань, низького рівня самостійності та ініціативності. Отже, формується особистість, яка не має власної позиції у будь-якій ситуації. Тому А. Бурова наголошує на тому, що необхідно сприяти оптимізації ігрової діяльності дітей в умовах ЗДО задля виховання позитивних якостей особистості (Бех (1995), Бурова (2009)).

За результатами дослідження Л. Артемової, було встановлено, що більш активно та змістовно гра розігрується з власної ініціативи дітей, аніж на тему, запропоновану дорослим. Спонукає дітей до гри цікаве та змістовне ігрове середовище, делегування організації гри дітям, позитивна емоційна атмосфера в колективі. Втім стихійний процес розгортання гри не завжди має виховний ефект, тому діти старшого дошкільного віку потребують домірного педагогічного супроводу гри педагогом, зокрема, щодо питання змісту відтворення взаємин і побудови власних партнерських стосунків між людьми. Для цього необхідна побудова взаємин педагога з дітьми на основі довіри та взаємодії (Артемова, 1988, с.103).

Означимо сутність опосередкованого педагогічного супроводу ігрової діяльності дітей, що спонукає їх до ініціативних дій:

- облаштування та періодична заміна предметів розвивального середовища, внесення нових елементів;
- надання нових знань, підтримка умінь розігрувати ролі, вести діалоги;
- стимулювання дітей до пропонування власних ідей розвитку сюжету гри, нестандартного використання атрибутів;
- забезпечення позитивного емоційного спілкування між учасниками освітнього процесу: гальмування проявів негативних емоційних реакцій дітей шляхом введення нової ролі, доброзичливої репліки, «перезавантаження» гри.

Ми констатували, що часто у дітей виникають труднощі в розгортанні сюжету гри. Пояснюємо таку особливість невмінням педагогів і батьків підтримати ініціативу дітей, мотивувати до втілення власних ідей. Як наслідок, їх ініціативність пригнічується, формується звичка прийняття рішень за вказівкою педагога. Ми вважаємо, що це є результатом надмірного контролю дорослих за дітьми. Тому для виховання й розвитку ініціативності дітей використовували такі прийоми роботи: заохочення, підтримку дорослим ініціативності дітей, позитивну оцінку пропозицій і вчинків дітей, створення

ситуацій успіху, прийом «навчи іншого», прийом здивування, делегування дітьми організації сюжетно-рольової гри.

Для досягнення мети у роботі з дітьми дошкільного віку ми запланували використання таких методів: розігрування психологічних етюдів, ігри-драматизації, ігри-вправи, що реалізовувались у формі творчих колективних робіт. Також ми планували проведення сюжетно-рольових ігор як основного засобу та форми роботи, в яких діти мали змогу найкраще виявити ініціативність, оскільки тематика була вже знайомою і близькою їхньому розумінню: «Я в дитячому садочку», «Сім'я», «На прогулянці», «На майданчику», «Школа», «Свято у колі сім'ї», «Пікнік», «Мій день народження», «Зірка телебачення», «Модний подіум», «Подорож казками», «В гостях у героя казки», «Театр», «Музиканти», «Художники», «Театральна студія», «Модний подіум», «Банк», «Архітектори».

Серед найбільш ефективних методів і прийомів виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі на третьому етапі ми виокремлюємо такі, що стимулюють до внесення елементів новизни в гру:

1. **«Закликаю до гри»** – дитина бере картку із зображенням іграшок (дітей, які граються) і пропонує нову гру. Сором'язливих дітей заохочує вихователь до того, щоб висловити своє бажання грати. Як варіант, вихователь пропонує дітям скласти план-схему своєї гри (продумати назву гри, атрибути, ролі, розвиток сюжету) і продемонструвати іншим дітям.
2. **«Мій шанс»** – перед початком гри педагог проводив бесіду з дітьми, метою якої було визначення інтересів дітей, називання позитивних якостей кожної дитини, надання «шансу» головної (бажаної) ролі для дітей, які постійно виконували другорядні ролі.
3. **«Плутанина»** – у процесі гри діти міняються ролями і пропонують свій варіант програвання персонажа.
4. **«Перезапуск гри»** – коли діти не можуть розвинути сюжет гри, вихователь пропонує «перезапустити» гру на її початок і програти сюжет

заново, під час обговорення діти вносять пропозиції у сюжет гри, нові ідеї.

5. **«Зміни персонажа»** – запропонувати дітям змінити якості персонажів або їхні емоції (зла і добра фея, сміливий і боязкий лев, самостійний і несамостійний директор крамниці та ін.).
6. **«Новий персонаж»** – введення в гру нового персонажа, якого треба дітям ввести в сюжет гри.
7. **«Зміна місця подій у грі»** – запропонувати дітям перемістити своїх персонажів в іншу країну або вигадати нове місце.
8. **Вправа-рефлексія «Я-різний»** – дітям пропонують намалювати себе і назвати свої якості особистості (*Яким ти можеш бути?*). Вихователь підводить дітей до думки про те, що бувають різні якості особистості (самостійність (ініціативність), ввічливість, дружність, творчість). Перед проведенням вправи можна обговорити з дітьми те, які якості, на їхню думку, найкращі, пояснити свою думку. У подальшому діти програють ігрові ситуації, в яких виражають якості особистості через роль (самостійна принцеса, добра чаклунка, хоробрий король та ін.).
9. **Вправа «Програємо ситуацію»** – дітям пропонують ігрові ситуації для розігрування. Із групи дітей обираються учасники «актори» і «спостерігачі». Діти-актори – максимально природно програють ситуацію. Діти-спостерігачі – за допомогою вихователя аналізують побачене. Після програвання можна ще раз відтворити ситуацію.
10. **Вправа «Принц та принцеса»** – діти стоять у колі. У центрі ставиться стілець – трон. Вихователь пропонує будь-кому з дітей зайняти місце. Решта дітей уявляють себе героями казок і висловлюють щось приємне або називають якості особистості «принца» чи «принцеси».

Ефективними формами роботи ми визначили: сюжетно-рольові ігри, ігри-драматизації, проведені спільно з батьками розваги та свята.

Мотивація дітей до самостійного виявлення ініціативності здійснювалась шляхом застосування педагогічного супроводу грою, делегування дітям

організації сюжетно-рольової гри. З боку вихователя важливим було звернення уваги на спроби дітей самостійно організовувати ігри, добирати атрибути до гри, розвитку сюжетів гри, розподіляти ролі між дітьми, вносити елементи новизни та пропозицій щодо зміни ходу гри. В означених випадках педагогові доцільно було використовувати позитивну оцінку діяльності дітей. Така позиція вихователя у подальшому стала для них стимулом виявляти активні та самостійні дії в сюжетно-рольових іграх без допомоги дорослого.

Отже, на основі аналізу теоретичних джерел і отриманих результатів констатувального етапу дослідження нами було дібрано педагогічні умови, форми і методи виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти. Методика та педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти розділені на два концепти. Теоретичний – базується на вихідних наукових положеннях, теорії філософії, психології особистості, теорії гри. Методологічний концепт ґрунтується на реалізації наукових підходів: систематичного, суб'єкт-діяльнісного, особистісно-орієнтованого, гуманістичного, компетентнісного, – та принципів виховання.

В основу добору методики та педагогічних умов були закладені педагогічні ідеї: індивідуалізації виховання, необхідності систематичного педагогічного супроводу дитячою грою, виховання базових якостей особистості, починаючи з дошкільного періоду розвитку, використання сюжетно-рольової гри як ефективного засобу виховання ініціативності. Відповідно до прозробленої методики і педагогічних умов було розроблено схему, що складалася з компонентів, кожен із яких має своє місце та змістове наповнення: етапи, критерії та показники ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі.

Реалізація методики і педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти здійснювалась відповідно до поставлених завдань через змістове й

організаційне наповнення компонентів: когнітивного, емоційно-ціннісного, поведінково-діяльнісного.

Процес виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі здійснювався відповідно до розроблених педагогічних умов: 1) створення динамічного ігрового розвивального середовища; 2) систематичне поглиблення знань дітей про ініціативність і норми комунікації; 3) партнерська взаємодія між дорослими та дітьми в процесі сюжетно-рольової гри.

Були визначені етапи використання методів та прийомів виховання ініціативності старших дошкільників у сюжетно-рольовій грі, що реалізовувались через забезпечення педагогічних умов: на першому етапі (підготовчому) ми втілили першу педагогічну умову, що передбачала створення динамічного ігрового розвивального середовища («Куточок настрою», «Дошки інтересів моєї групи», виділення променем світла атрибуту, внесення атрибуту іншої тематики). Ефективними методами ми визначили: вправлення та розігрування психологічних етюдів.

Другий етап (інформаційно-формульний) – втілення другої педагогічної умови цього етапу – систематичне поглиблення знань дітей про ініціативність і норми комунікації. Методами забезпечення другого етапами ми означили: програвання етюдів, розповідання дітьми за план-схемами, розв'язання проблемних ситуацій, читання та обговорення за змістом художніх творів, малювання за змістом творів, бесіди з використанням персоніфікованої ляльки, ігри, вправи, розігрування сюжетно-рольових і будівельно-конструктивних ігор. Форми роботи: ігрові заняття, екскурсії, підготовка фотовернісажу з батьками. Застосування загальних і спеціальних методів виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку.

Третій етап – реалізація третьої педагогічної умови цього етапу – партнерська взаємодія між дорослими і дітьми в процесі сюжетно-рольової гри дітей. Ця умова здійснювалась шляхом застосування опосередкованого педагогічного супроводу ігровою діяльністю, внесення елементів новизни. На

третьому етапі ми виокремили такі методи: розігрування психологічних етюдів, ігор-вправ, методи, що стимулюють до внесення елементів новизни в гру. Форми роботи: сюжетно-рольові ігри різної тематики, ігри-драматизації, розваги та свята із залученням батьків.

Впровадження запропонованої методики і педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти представлено у наступному розділі.

Висновки до другого розділу

В другому розділі дисертаційного дослідження здійснено аналіз державних документів і програмового забезпечення, які відображають зміст дошкільної освіти в Україні. В основних документах, за якими працюють сучасні ЗДО, – БКДО, програми навчання, виховання, розвитку – визначені пріоритетні напрями виховання особистості та базових якостей у дітей дошкільного віку. Отже, можна стверджувати, що пріоритетом сучасної дошкільної освіти означено виховання особистості та її базових якостей, індивідуалізації виховання, розкриття задатків і нахилів дітей. Згідно з науковою думкою та власним досвідом, можемо констатувати, що більшість ЗДО відповідають сучасним вимогам соціуму та запитам батьків. Проблемним питанням залишається витіснення ігрової діяльності, тривалість якої стрімко зменшується у житті дітей дошкільного віку. Причину такого процесу вбачаємо в надмірному захопленні програмами раннього навчання, заниженні дорослими виховного потенціалу сюжетно-рольових ігор.

Ідеї гуманістичного виховання були втілені у Концепції дошкільного виховання під керівництвом Л. Артемової. В документі було визнано дошкільний період розвитку як оптимальний для успішної самореалізації особистості. Важливе значення для розвитку особистісних якостей мало оновлення БКДО (2012 року), в якому визнано виховання базових якостей особистості одним із головних завдань дошкільної освіти.

Більшість програм розвитку та навчання дітей орієнтовані на особистісний розвиток вихованців в умовах ЗДО: Програма навчання дітей старших груп ЗДО «Впевнений старт», Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник», Програма з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі», «Світ дитинства: комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів», Парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6–7 років «Вчимося жити разом». Слід зазначити, що у більшості вказаних програмах виховання ініціативності дітей розглянуто частково, базова якість «ініціативність» означена як складова базових якостей особистості, не враховано забезпечення виховного процесу, який стимулює дітей до ініціативної поведінки. В програмах виховання, навчання та розвитку дітей «Я у Світі» (2014 року), «Дитина» (2016 року), «Стежина» (2014 року) питання виховання базових якостей особистості розкрито у достатній мірі, однак не виділено виховання ініціативності.

Окрім вітчизняних програм виховання, розвитку та навчання дітей дошкільного віку, широкої популярності набули зарубіжні розробки та технології, які відображені у програмах «Self-Esteem» (Поважаю себе), « Step by Step» (Крок за кроком), Вальдорфська система виховання. Спрямовання означених програм також орієнтоване на особистісне виховання: формування позитивної самооцінки, відчуття власної гідності, відповідальності, свободи думки. Слід зазначити, що у більшості програм визначено сюжетно-рольові ігри важливим засобом виховання дітей, надано тематику сюжетів для розігрування, визначені компоненти ігрової компетенції, визнано пріоритет у наданні свободи думки в процесі ігровій діяльності.

На основі проведеного теоретичного аналізу було розроблено та проведено констатувальний експеримент. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася за трьома напрямками: з батьками дітей дошкільного віку, вихователями дітей дошкільного віку, дітьми старшого дошкільного віку.

За результатами проведеного дослідження було з'ясовано ставлення батьків до виховання базових якостей особистості, вміння дітей спілкуватися у сім'ї, уявлення батьків про те, якою повинна бути ініціативна дитина. Відповідно до даних констатувального експерименту, встановлено, що родини дітей визнають необхідність виховання ініціативності в сім'ї та не володіють необхідною інформацією про засоби виховання цієї якості особистості. Родини дітей дошкільного віку розглядають сюжетно-рольові ігри переважно як відпочинок і розвагу та неінформовані щодо виховного значення провідного виду діяльності в означеному періоді дитинства.

З вихователями була проведена діагностична робота: бесіди, анкетування, аналіз планів. Педагогами було протлумачено поняття «ініціативність» як активні дії дітей, вони визначили методи та прийоми виховання ініціативності в умовах ЗДО. Загалом аналіз діяльності вихователів дозволив стверджувати, що педагоги приділяють значну увагу вихованню базових якостей особистості, зокрема й ініціативності. Втім для вихователів залишається проблемним проведення систематичної роботи з виховання ініціативності та використання сюжетно-рольових ігор з виховною метою, підборі ефективних методів та прийомів виховання ініціативності.

На основі проведеного констатувального експерименту ми визначили критерії та показники виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі: *когнітивний* (наявність знань про ініціативність та її основні прояви; наявність уявлень про ігрову компетентність); *емоційно-ціннісний* (бажання співпереживати та знаходити оптимальні шляхи покращення настрою оточуючих); *соціально-комунікативний* (прагнення і вміння передавати емоційний стан героя в міміці, жестах, рухах, мовленні; вміння спілкуватися та взаємодіяти у колективі); *творчо-дієвий* (внесення елементів новизни в тематику та сюжет гри; висування пропозицій щодо розвитку сюжету гри; прояв самостійності).

Відповідно до критеріїв було проведено спостереження за концепцією Д. Ельконіна, діагностичну бесіду з дітьми старшого дошкільного віку за

I. Карабаєвою, виконання завдань із конструювання, індивідуальні бесіди, показ способу дій і поснення. На підставі сформульованих критеріїв і показників було визначено рівні виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі: високий, середній, низький. Встановлено, що більшість дітей відповідає низькому та середньому рівням.

Спираючись на отримані дані дослідження, ми означили провідні ідеї виховання ініціативності у розробці методики і педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти: індивідуалізація освітнього процесу, виховання ініціативності з дошкільного віку, систематичний педагогічний супровід дитячою грою, використання сюжетно-рольових ігор як засобу виховання дітей. На основі теоретико-методичного дослідження нами були запропоновані методика і педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти. Представлена виховна робота була реалізована в компонентах: *когнітивному* (обсяг і якість засвоєнням дітьми знань, що дають можливість зрозуміти значення ініціативності, її основні прояви, довкілля та вміння застосовувати усвідомлені знання в сюжетно-рольових іграх, здатність взаємодіяти в колективі, виражати власні думки); *емоційно-ціннісному* (розуміння дитиною видів емоцій, настрою, відчуттів власних та інших учасників гри, позитивно-емоційного ставлення до діяльності, спілкування в колективі на основі довіри і поваги); *поведінково-діяльнісному* (внесення в гру елементів новизни, пропонування ідей, внесення змін у сюжет гри, відкритість до ідей інших дітей в програванні сюжету, готовність до продуктивної взаємодії). Реалізація компонентів відбувалася за трьома етапами: підготовчим, інформаційно-формувальним, творчо-діяльнісним.

На підготовчому етапі було реалізовано першу педагогічну умову – створення динамічного ігрового розвивального середовища; забезпечено осередок емоційного комфорту «Куточок настрою», «Дошка інтересів моєї групи», виокремлення променем світла атрибуту, внесення нового атрибуту

іншої тематики. Використано метод вправління та розігрування психологічних етюдів.

На інформаційно-формульовальному етапі було втілено другу педагогічну умову – систематичне поглиблення знань дітей про ініціативність і норми комунікації. Було збагачено зміст знань дітей інформацією про ініціативність. Для цього дібрано систему заохочувальних прийомів (внесення вихователем неочікуваної і нестандартної для знайомої гри пропозиції щодо розгортання сюжету та багатофункціональності використання знайомого обладнання).

Удосконалено знання дітей про навколишнє середовище в умовах ЗДО та сім'ї (трудова діяльність людей, український побут), застосовано комплекс загальних методів і прийомів виховання ініціативності старших дошкільників на різних етапах сюжетно-рольової гри: заохочення, пояснення, показ, допомога, підтримка дорослим ініціативності дітей, вказівка, позитивна оцінка пропозицій і вчинків дітей, створення ситуацій успіху, прийом «навчи іншого», прийом здивування. Спеціальні методи виховання ініціативності старших дошкільників на різних етапах сюжетно-рольової гри: прийоми стимулювання дітей до пошуку незвичностей у звичному, заохочення, схвалення, підбадьорення, створення ситуації успіху в грі, педагогічна оцінка, педагогічна оцінка з авансуванням, обговорення дій персонажа, змагання, внесення змін у гру, опосередковані правила гри «Три скриньки», конкурс чудернацьких ідей тощо. Форми роботи: ігрові заняття, екскурсії, підготовка фотOVERнісажу з батьками.

На творчо-діяльнісному етапі було запроваджено третю педагогічну умову – партнерська взаємодія між дорослими і дітьми в процесі сюжетно-рольової гри. На цьому етапі ми надали можливість дітям самотійно виявляти ініціативність у формі сюжетно-рольової гри. Вихователі застосовували опосередкований педагогічний супровід ігрової діяльності дітей: облаштування та періодична заміна предметів розвивального середовища, надання нових знань, підтримка умінь розігрувати ролі, вести діалоги, пропонувати власні ідеї сюжету гри, нестандартно використовувати атрибути, забезпечення

позитивного емоційного спілкування між учасниками освітнього процесу. Одними з найефективніших методів на цьому етапі ми виокремлюємо такі, що стимулюють до внесення елементів новизни в гру («Закликаю до гри», «Мій шанс», «Плутанина», «Перезапуск гри», «Зміни персонажа», «Новий персонаж», «Зміна місця подій у грі», вправа-рефлексія «Я-різний», вправа «Програємо ситуацію», вправа «Принц і принцеса»). Форми роботи: сюжетно-рольові ігри різної тематики, ігри-драматизації, розваги та свята із залученням батьків.

Впровадження методики та педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти представлена в наступному розділі дисертаційної роботи.

Результати наукового пошуку, які були представлені у другому розділі дисертаційної роботи, висвітлені в авторських працях (Агіляр Туклер В.В., 2017 с,d,e,f,g,h,i).

РОЗДІЛ 3.

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ

3.1. Організація та методика педагогічного експерименту

Подальшим етапом нашого педагогічного дослідження став формувальний експеримент. Оскільки результати констатувального етапу експерименту продемонстрували переважно середній та низький рівень ініціативності дітей старшого дошкільного віку, ми визначили мету формувального експерименту – впровадити запропоновану методику та педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти.

Грунтуючись на наукових дослідженнях та власному практичному досвіді ми визначили ефективні педагогічні умови, методи та форми роботи з дітьми старшого дошкільного віку, що були розкриті у попередніх розділах. Формувальний експеримент здійснювався впродовж 2016-2017 рр. у декілька етапів: підготовчий, інформаційний та творчо-діяльнісний.

Методика та педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти склали основу формувального експерименту та впроваджувалися поетапно. На першому етапі була здійснена підготовча робота: проведено просвітницьку діяльність із батьками та педагогами дітей експериментальної групи щодо

питань виховання ініціативності. На другому етапі відбувалося розширення та збагачення знань дітей, здійснювалась робота з формування ігрової компетенції, вихователями системно використовувалися методи, прийоми та педагогічні умови виховання ініціативності. На третьому етапі забезпечувалися умови для самостійного втілення дітьми ігрових вмінь і навичок, внесення в ігри елементів новизни, виявлення в іграх ініціативної поведінки, здійснювалось стимулювання та позитивна оцінка дорослими ініціативної поведінки дітей (Агіляр Туклер 2017j, 2019).

Наше дослідження передбачало проведення освітньої роботи у декількох напрямках: із вихователями, батьками, дітьми старшого дошкільного віку. Розкриємо детальніше зміст діяльності з впровадження методики та педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти.

На першому – підготовчому – етапі було виконано такі завдання: здійснити просвітницьку роботу серед батьків вихованців експериментальної групи. З цією метою було проведено:

- консультація за темою «Виховуємо майбутню особистість»;
- бесіди за темами: «Граємо та виховуємо дітей», «Як стати другом і радником своїй дитині», «Добираємо іграшку для розвитку дитини»;
- ігри та вправи: «Мозковий штурм», «Батьківська підтримка»;
- обговорення життєвих ситуацій, перегляд відеоматеріалів.

Окрім цього, було започатковано роботу «Родинного клубу», на засіданнях якого вирішувались питання: «Чи важливо дитині бути ініціативною?», «Яке майбутнє в ініціативної дитини?», «Чи потрібні ігри моїй дитині?», «Що обрати: гру чи навчання?», «Роль дорослого у вихованні ініціативності», «Наш вибір – мультфільми чи казки?», «Що означає творча ініціативність?», «Як розвивати ініціативність?», «Чи можна виховувати ініціативність у грі?», «Читаємо та розвиваємо дитину». Засідання проводилися раз на квартал впродовж всього періоду формувального експерименту.

З метою забезпечення постійного взаємозв'язку з батьками, ми використали можливості ІКТ і створили батьківсько-педагогічну спільноту в Viber та закриту сторінку Facebook, де час від часу публікували рекомендації для батьків із питань значення ініціативності для успішного розвитку особистості та методів її виховання в дошкільному віці. Темами повідомлень були: «Навички, необхідні людині XXI століття», «Як забезпечити успішність дитини в соціумі», «Як гратися з дитиною вдома», «Ідеали особистості для дитини – хто вони?» та інші. Найбільшу зацікавленість у батьків, яку ми зафіксували за кількістю відгуків, викликала тема «Як забезпечити успішність дитини в соціумі». Її розгортання крізь призму аналізу базових якостей особистості і, зокрема ініціативності, було продовжено в індивідуальних бесідах і консультаціях.

Однією з ефективних форм роботи з батьками вважаємо рольові ігри, зокрема гру «Батьківська підтримка». В процесі такої контактної гри педагог виконував роль батьків, а один із представників родин виконував роль дитини, яка грається. Педагог висловлював вимоги до якісного виконання завдання, а в подальшому підтримував і заохочував дитину, після завершення проходження батьками випробування педагог мовчав. У подальшому з учасниками гри було проведено її обговорення. Означена форма роботи надала можливість батькам відчутти на особистому прикладі вагоме значення підтримки дорослим дій дитини та розуміння її потреб. Результатом проведених засідань стало: усвідомлення батьками сутності поняття «ініціативність» як одного з важливих компонентів структури особистості, опанування прийомів опосередкованого педагогічного супроводу дитячої гри, визнання ролі сюжетно-рольових ігор як важливої складової формування особистості дитини.

Ефективним виявився метод «Мозкового штурму» на тему «Ознаки ініціативності дітей дошкільного віку, її виявлення у поведінці», в якому учасники пояснювали, як виявляється ініціативна поведінка дитини та варіанти її заохочення. В результаті батьки дійшли висновку щодо необхідності виховання ініціативності, починаючи з дошкільного віку, набули вміння

помічати її ознаки та використовувати доцільні прийоми заохочення, емоційної підтримки ініціативності дітей. Родини вихованців більше часу стали виділяти на ігрову діяльність, залучились до участі в іграх. Отже, вихованці, не отримуючи критичної оцінки оточуючих, відчули емоційну свободу і почали використовувати отримані можливості на спроби різних варіантів гри, намагаючись втілити власні думки та ідеї.

На цьому етапі дослідження проводилась робота з педагогами ЗДО експериментальної групи задля збагачення їхніх знань із питань значення та шляхів виховання ініціативності у дітей. Для педагогів було організовано:

- індивідуальні бесіди на основі аналізу планів роботи вихователя;
- інформаційно-адаптивні ігри (за О. Корнеєвою): «Виховуємо ініціативність у грі. Методи та прийоми».

Однією із ефективних форм роботи з педагогами ми виділяємо проведення інформаційно-адаптивних ігор та ігрових вправ (за О. Корнеєвою). Педагогам було запропоновано взяти участь у рольовій грі «Виховуємо ініціативність в грі. Методи та прийоми». Спочатку педагогів ознайомили з методами та прийомами виховання особистісних якостей засобами гри, потім розподілили на групи: «Пропонуємо», «Заперечуємо», «Доповнюємо», «Знайшли помилку». Кожна група відстоювала власну думку відповідно до своєї назви. В результаті виникла дискусія щодо застосування запропонованих методів і прийомів у виховній роботі. В процесі обговорення педагоги виявили професійні знання та дійшли єдиної думки в означенні оптимальних методів і прийомів виховання ініціативності.

У роботі з дітьми ми зосередили увагу на реалізації першої педагогічної умови – створення динамічного ігрового розвивального середовища. Для цього звернули увагу на створення позитивно-емоційної атмосфери в колективі, оснащення ігрового середовища. Зокрема, осередок емоційного комфорту передбачав облаштування «Куточка настрою» і «Дошки інтересів моєї групи». В цьому осередку було створено відділ, у якому діти мали можливість користуватися дидактичними посібниками (масками емоцій, іграми для

розвитку емоційної сфери): «Створи настрої», «Мішечки радості і злості», «Квітка настрою», «Мій портрет», «Хмарки настрою»; розміщено «Календар емоцій», колаж «Емоції нашої групи». Зміни настрою дітей були відображені через «квітку емоцій», колаж «Наші емоції», атрибути: мікрофон «Вислови свою думку», сердечко «Сміхайлик», мішечки «Доброго» і «Поганого» настрою, скриню «Добрих справ», «Чарівні окуляри». Дітям були запропоновані ігри для розвитку емоційної сфери «Склади емоцію», «Створи настрої», «Краплинки хорошого і поганого настрою», «Кубики емоцій», «Портрет мого настрою», що були спрямовані на закріплення уявлень дітей про різні емоційні стани людей і їхні відчуття. В центрі осередку емоційного комфорту ми розмістили «Календар емоцій» у вигляді веселки, куди діти мали змогу вставити силуети самих себе із позначкою-смайликом, що відповідав їхньому настрою, та обговорити свої внутрішні переживання. В результаті реалізації підготовчого етапу діти перебували в емоційно-позитивному настрої, демонстрували навички спілкування.

Використання «Дошки інтересів моєї групи» полягало в тому, що кожна дитина висловлювала по черзі власну думку, розповідала про свої захоплення та інтереси. Кожен учасник вибирав знак-символ або картинку власних інтересів: книжку (прочитання нової книжки), іграшку (нові ігри або іграшки), дітей (що означало друзів або нові знайомства), панораму місцевості (що означало подорож або прогулянку в цікавому місці). Обрану картинку дитина показувала іншим дітям і розповідала про неї. Потім картинку клеїли на «Дошку інтересів моєї групи». Кожна дитина з групи мала можливість викласти зображення предмета або картинки, що відповідають її особистому зацікавленню: ігри з м'ячем, ляльками, динозаврами, казковими героями та героями з мультфільмів та інші. У подальшому вихованці самостійно цікавились іграми та іграшками своїх товаришів, обмінювались ними, розповідали про прочитані з батьками книжки, переглянуті мультфільми та фільми, обмінювались враженнями від прогулянок і виїздів на природу або відвідані цікаві місця відпочинку, домовлялись про організацію гри. Отже,

малята відчували позитивні емоції від проведеного спільного часу, дізнавались про інтереси своїх товаришів, ділилися своїми враженнями, об'єднувалися в групи за інтересами. Тобто було застосовано метод взаємонавчання.

Також сприяли створенню емоційно-позитивної атмосфери в групі розроблені нами навіювання-стимули до позитивної взаємодії з іншими дітьми у вигляді позитивних віршів із картинками відповідно до тексту, що були наклеєні в ігровій частині групової кімнати.

З метою освоєння дітьми комунікативних навичок, ми організовували святкування «Дня народження» дітей. Елементом відзначення дня народження дитини було прикріплення на шафі дитини-іменника позначки-сердечка. Беручи вирізане із паперу сердечко, діти висловлювали побажання імениннику і відповідали на питання «За що я тебе люблю?», а потім приклеювали його на шафку або окремий плакат.

В приміщенні ЗДО нами було організовано осередок ігрової діяльності – центр «Грайлик», оснащений іграшками, макетами та атрибутами для програвання сюжетно-рольових ігор дітьми всіх груп. В «Грайлику» діти мали можливість об'єднуватися в групи та розігрувати різні ігрові сюжети. Одним із способів стимулювання дітей до використання певних атрибутів ігрового середовища було спрямування світла від лампи на предмет або іграшку, що знаходилась в ігровій зоні. Внаслідок чого діти проявляли інтерес до предмета та починали використовувати його в розіграванні сюжетно-рольових ігор. Іграшки та атрибути для ігор відповідали основній тематиці сюжетів, періодично виводилися з гри або замінювалися новими. Для мотивації дітей до виявлення ініціативності й активних дій із атрибутами ми вносили нову іграшку, що відрізнялась іншою тематикою. Вихователі підводили дітей до думки про залучення нової іграшки в сюжети ігор. Отже, новий атрибут викликав інтерес у дітей і стимулював їх урізноманітнювати зміст сюжетно-рольових ігор. Для ефективного використання дітьми ігрового оснащення вихователі застосовували такі прийоми: спочатку демонстрували, як можна використати атрибути, пропонували дітям подумати про те, як ще їх можна

використати, обговорювали багатофункціональність предметів, вносили предмети-замінники. Педагогічний супровід дитячої гри полягав у тому, що вихователі словами підтримки, жестами заохочували дітей до гри, схвалювали їхні ініціативні дії, створювали ситуації успіху для покращення емоційного стану дітей, запитаннями активізували пізнавальний інтерес. Використовували методи виховання ініціативності старших дошкільників на різних етапах сюжетно-рольової гри: прийом здивування, «навчи іншого», допомога, показ, надання позитивної оцінки.

На другому – інформаційно-формуальному – етапі ми провели роботу з батьками, яка включала інформування щодо методів та форм виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку: бесіди, перегляд та обговорення відеоматеріалів, виставка та обговорення художньої літератури, майстер-клас із ігрової діяльності «Сюжетно-рольова гра очима дитини».

Ми продовжили роботу з батьками на зібраннях «Родинного клубу» та звертали їхню увагу на можливості виховання дітей у сюжетно-рольових іграх, надавали пізнавальну інформацію про одну з головних базових якостей – ініціативність. Ми проводили бесіди з батьками, обговорювали життєві ситуації, переглядали відеоматеріали, які відображали ігрову діяльність дітей, та коментували їх, надавали рекомендації у виборі оптимальних методів виховання ініціативності. Зокрема, батькам було запропоновано розглянути різні причини виникнення труднощів у розігруванні дітьми сюжетно-рольових ігор і обговорено шляхи їх розв'язання.

З метою розширення знань батьків щодо художньої літератури для читання дітям вдома, на засіданнях «Родинного клубу» відбулась виставка творів для дітей, на якій були представлені казки та вірші, зміст яких позитивно впливає на виховання ініціативності. Родини вихованців сприйняли рекомендації, почали обмінюватись між собою літературою, ділились власним досвідом обігравання дітьми літературних сюжетів у іграх.

Під час проведення майстер-класу «Сюжетно-рольова гра очима дитини» частина батьків виконували ролі дітей у розігруванні сюжетно-рольової гри

«Супермаркет», інша частина батьків була «дорослими», які виконували роль «наставника» з певним стилем супроводу грою. Отже, вони відрефлексували почуття безпосередньої участі в грі, опосередкованого супроводу грою, відстороненого супроводу з чіткими вказівками гравцям. В результаті батьки стали уважніше ставитись до потреби дітей у самостійному розігруванні сюжетно-рольових ігор, використовувати опосередковані методи педагогічного супроводу дитячої гри.

В роботі з вихователями ми реалізовували такі завдання: розширювали тематику ігрової діяльності дітей, формували вміння інтегрувати ігрову діяльність у різні форми освітнього процесу, вдосконалювали вміння системно використовувати методи виховання ініціативності старших дошкільників на різних етапах сюжетно-рольової гри (створення ситуації успіху, допомога, показ, пояснення, вказівка, підтримка, заохочення, прийом «навчи іншого», розв'язання проблемних ситуацій).

З цією метою для педагогів також було проведено такі заходи:

- майстер-класи з коментарями (за І. Патрабой) з тем: «Опосередкований педагогічний супровід сюжетно-рольовими іграми дітей», «Розігрування сюжетно-рольової гри «Банк»», «Ательє»;
- семінари-практикуми: «Використання сучасних технологій при ознайомленні дітей із навколишнім середовищем», «Сюжетно-рольова гра – засіб розвитку особистості», «Розповідаємо дітям про професії», «Ініціативність – виховуємо успішну людину», «Сюжетно-рольова гра як засіб виховання ініціативності» (Агіляр Туклер 2018b), «Допоможемо дитині стати ініціативною»;
- конференцію «Ініціативна особистість»;
- гру-вікторину «Екзамен для педагогів»;
- педагогічний тренінг «Ініціативність дитини як запорука виховання успішної особистості».

Для вдосконалення професійних вмінь педагогів ми провели семінар-практикум «Вправи та ігри на розвиток емоційної сфери дитини», майстер-клас

із коментарями (за І. Патрабой): «Розігрування сюжетно-рольової гри «Банк»». У цій грі частина вихователів взяли на себе ролі банкірів, вкладників, касирів із відповідними атрибутами, а вихователь-методист коментував поведінку гравців, виявлення їхніх особистісних якостей у грі. Після розігрування гри вихователі обговорили отримані від виконання своєї ролі відчуття, а спостерігачі висловили свою думку щодо ініціативності поведінки гравців. Отже, педагоги почали проявляти розуміння мотивів поведінки дітей і труднощів, які в них виникають у процесі розігрування сюжетів ігор. В подальшій педагогічній роботі вихователі надавали допомогу дітям, звертались до їхньої особистої думки, надавали можливість дітям виявляти власну індивідуальність у іграх.

Роботу з педагогами було продовжено на наступних семінарах-практикумах: «Використання сучасних технологій при ознайомленні дітей із навколишнім середовищем», «Сюжетно-рольова гра – метод і форма розвитку особистості», «Розповідаємо дітям про професії». Для них було проведено ще один майстер-клас на тему «Педагогічний супровід сюжетно-рольовими іграми». В ході обраної гри вихователям запропонували розв'язати проблемні ситуації, що можуть виникнути в грі, та надати варіативні шляхи їх розв'язання. Розігрування з педагогами сюжетно-рольової гри «Ательє» завершилось використанням творчих і рефлексивних вправ.

У результаті вихователі почали звертати увагу на виявлення елементів новизни, внесені дітьми у сюжетно-рольові ігри. У розкладі дня педагоги стали виділяти час для вільної гри, забезпечувати «зону свободи» дитини, використовувати опосередковані методи педагогічного супроводу грою. Вихователі зазначають, що довірливі взаємини між дорослим і дитиною позитивно вплинули на якість засвоєння останніми пізнавального матеріалу. Педагоги допомагали дітям в оволодінні ігровою компетенцією, використовували власний приклад, вводили нових персонажів у гру. Також вихователі збагатили враження дітей і поглибили їхні знання, що позитивно відобразилось на якості програвання сюжетів ігор.

Серед низки форм роботи з педагогами ми виокремлюємо педагогічний тренінг «Ініціативність дитини як запорука виховання успішної особистості». Вважаємо, що цей захід ефективний для підвищення професійних знань педагогів у питанні виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку. Наводимо приклад вправ, які були проведені на тренінгу: «Словничок педагога» (надання визначення поняттям «гра», «ініціативність», «сюжетно-рольова гра», «виховання»); «Будиночок якостей» (визначення базових якостей особистості, виділення місця в будиночку для поняття «ініціативність»); «Сходи» (визначення значимості різних видів діяльності для розвитку дитини, надання місця ігровій діяльності); «Цікавий атрибут» (вихователі повинні програти роль відповідно до наданого атрибута).

З метою удосконалення професійних уявлень педагогів про виховання особистості та ознайомлення зі змістом поняття «ініціативність» було розроблено та проведено низку заходів. Серед них: семінари-практикуми «Ініціативність: виховуємо успішну людину», «Сюжетно-рольова гра як засіб виховання ініціативності», «Допоможемо дитині стати ініціативною». Під час проведення семінарів ми надавали педагогам інформацію про дослідження виховання ініціативності, механізм її формування, виявлення ініціативності в ігровій діяльності. Також нами була розроблена та проведена конференція «Ініціативна особистість», на якій педагоги обмінювались пропозиціями та досвідом про удосконалення системи виховання ініціативності в ЗДО. Однією з ефективних форм роботи з педагогами ми вважаємо гру-вікторину «Екзамен для педагогів».

Гра-вікторина «Екзамен для педагогів»

Мета: систематизувати та узагальнити знання вихователів щодо виховного потенціалу сюжетно-рольових ігор для дітей старшого дошкільного віку, підвищити рівень педагогічної майстерності педагогічного супроводу сюжетно-рольовою грою, активізувати ініціативність, мислення, удосконалити методичну компетентність педагогів із питань виховання особистості в грі.

План проведення заходу

1. Вступна частина

Ведучий. Добрий день, шановні колеги! Сьогодні ми зібралися тут, щоб поговорити про дитячу гру та перевірити, наскільки добре ви знаєте про виховний потенціал ігор. Наприкінці нашої вікторини та команда, яка дасть найбільше правильних відповідей, отримає диплом «Знавці дитячої гри».

2. Інформаційне повідомлення

Ведучий. В процесі гри діти переймають соціальні норми та правила поведінки, вчаться взаємодіяти з партнерами по грі, виражають особистісні якості. З огляду на сучасний стрімкий технічний і комунікаційний розвиток постає суперечливе питання: «Чи залишається ігрова діяльність провідною у дошкільному віці? Яке її місце у житті дітей дошкільного віку?» З результатів досліджень А. Бурової, К. Карасьової, Т. Піроженко та з власного досвіду констатовано, що в умовах ЗДО спостерігається тенденція до витіснення ігрової діяльності з життя молодшої особистості та заміни її на навчальну. Більшість дорослих, в умовах домашнього осередку, віддають перевагу іграм. Родини вихованців зацікавлені у виділенні в ЗДО більшої кількості часу для пізнавальної діяльності дітей. Проте, згідно з даними психолого-педагогічних досліджень, виховне значення сюжетно-рольових ігор лишається вагомим для становлення ініціативності.

Сьогодні ми перевіримо ваші знання про значення сюжетно-рольових ігор для виховання дітей і впевнимось, що ви є справжніми майстрами педагогічної справи.

3. Визначення правил вікторини:

- розподіл на дві команди («Умки» та «Знайки»). Кожній команді пропонується питання. На роздуми над кожною відповіддю на питання дається 20 секунд, якщо команда не дає відповідь або відповідь неправильна, команда конкурент має шанс надати правильну відповідь;
- капітан команди дає відповідь;
- за кожну правильну відповідь команда отримує 1 бал. За відповідь-допомогу іншій команді – додатково 1 бал;

- проведення підсумків: журі підводить підсумки. Перемагає команда, яка набере найбільше балів.

4. Основна частина. Запитання до команд:

1. Які загальні ознаки гри?

- а) гра як активна форма пізнання навколишньої дійсності;
- б) гра як свідомо й цілеспрямована діяльність;
- в) гра як вільна, самостійна діяльність, що здійснюється за особистою ініціативою дитини.

2. Які творчі ігри дітей Ви знаєте?

- а) режисерські ігри, сюжетно-рольові ігри, будівельно-конструктивні ігри, ігри-драматизації;
- б) ігри-подожі, ігри-доручення, ігри-бесіди;
- в) ігри-естафети, народні ігри, рухливі ігри.

3. Які особливості творчої гри?

- а) розвиток уявної ситуації, наявність ролей;
- б) довільна діяльність дітей, наявність ролей;
- в) відтворення соціальних відносин;
- г) всі відповіді правильні.

4. Дайте визначення сюжетно-рольовій грі. Сюжетно-рольова гра – це:

- а) довільні ігри дитини з іграшками та атрибутами за створеним нею сюжетом;
- б) ігри, в які діти грають із власної ініціативи та в яких відображають враження від навколишнього світу;
- в) розігрування ролей, які відповідають змісту літературного твору за допомогою виражальних засобів (інтонації, міміки, жестів, пози, ходи);
- г) ігри за власним задумом дітей, що розкривається через відповідні події та ролі.

5. Визначте сутність сюжетно-рольової гри як засобу виховання дитини:

- а) є засобом інтелектуального розвитку дитини;
- б) є джерелом набуття й накопичення соціального досвіду;
- в) розвиває окомір, спритність;

г) сприяє формуванню дружнього ставлення в дитячому колективі, спілкуванню з оточуючими, засвоєнню моральних норм, базових якостей особистості.

6. Яка структура сюжетно-рольової гри?

а) сюжет, ролі, ігрові дії, правила;

б) сюжет, ролі, зміст, ігрова майстерність;

в) сюжет, ролі, зміст, ігрові дії, ігрові операції, ігрові вміння і навички, уявна ситуація, правила.

7. Основна частина сюжетно-рольової гри, що об'єднує всі інші її аспекти й супроводжується ігровими діями – це

а) роль;

б) правило;

в) сюжет;

г) зміст.

8. Вибір тієї чи іншої іграшки для сюжетно-рольової гри визначає:

а) рівень розвитку дитини;

б) інтереси дитини;

в) рівень ігрової компетенції;

г) рівень педагогічної майстерності вихователя.

9. Які базові якості особистості виявляються у сюжетно-рольових іграх?

а) влучність;

б) слухняність;

в) ініціативність;

г) моральні якості;

д) ваш варіант відповіді.

10. Які методи та прийоми є ефективними для супроводу сюжетно-рольовими іграми?

а) вказівки;

б) заохочення;

в) покарання;

г) надання повної свободи;

д) ваш варіант відповіді.

5. Підведення підсумків вікторини

В обговоренні результатів вікторини учасники відповідають на питання: «Чим для мене була корисна участь у вікторині?», «Які питання для мене виявилися суперечливими?», «Що я можу порекомендувати учасникам гри для удосконалення їхньої майстерності в педагогічному супроводі сюжетно-рольовими іграми?» Журі ставить бали та визначає переможців.

Впродовж всього підготовчого періоду роботи з батьками та педагогами ми звертали їхню увагу на важливість виділення часу в розпорядку дня для вільної гри дітей. Зокрема, в «Родинному клубі» ми пояснювали батьками виховне значення сюжетно-рольових ігор, заохочували гратися разом із дітьми, виявляти зацікавлення до дитячих інтересів і вподобань. З вихователями ми проводили просвітницьку роботу під час семінарів і конференцій. В результаті ми дійшли спільної думки з педагогами та батьками про важливе виховне значення сюжетно-рольових ігор, зокрема для виховання ініціативності особистості.

В роботі з дітьми старшого дошкільного віку ми втілили другу педагогічну умову – систематичне поглиблення знань дітей про ініціативність і норми комунікації. На другому етапі виховної роботи було передбачено збагачення знань дітей про ініціативність, емоційні стани людей, правила ігрової взаємодії, комунікативні навички, шляхи узгодження особистих інтересів і прагнень із інтересами та прагненнями інших дітей; надано доступну інформацію про базову якість – ініціативність.

Для реалізації поставлених завдань ми застосовували такі методи роботи: збагачення знань дітей читанням художньої літератури, розігрування психологічних етюдів, бесіди з використанням персоніфікованої ляльки, розв'язання проблемних ситуацій, тематичне малювання нетрадиційною технікою з обговоренням, проведення ігор і вправ, складання розповідей за план-схемами, придумування казок. Форми роботи: виїзні та віртуальні

екскурсії, ігрові заняття, розваги, квести, показ слайдів-презентацій, спостереження, фотовернісаж із батьками.

Під час проведення ігрових занять ми формували вміння та навички ігрової компетенції дітей, стимулювали до виявлення особистих пізнавальних інтересів, активізували пізнавальну й комунікативну активність, стимулювали до втілення ідей у сюжетно-рольовій грі. Також ми звертали увагу дітей на емоційний стан людини, розпізнавання внутрішнього стану та відчуттів у міміці обличчя (страху, злості, радості, здивування, гордості та ін.), вчили розв'язувати конфліктні ситуації, дослухатися до думки товаришів по грі. Одним із найефективніших методів роботи було проведення дидактичних і рольових ігор на закріплення засвоєної інформації: «Новітні професії», «Екскурсія Києвом» (схеми, віртуальні подорожі), «Що із чого зроблено?», «Карта України», план-схема карти «Міста України», «Назви космічний апарат», «Я – зірка», «Яке сонце?», мовленнєва гра «Професії моїх батьків», вправа «Програємо ситуацію». Використання в освітній роботі дидактичних ігор сприяли активізації пізнавальних процесів, розвитку логічного мислення, самостійності, ініціативності, узагальнення навчального матеріалу.

Найбільший емоційний відгук у дітей викликала така форма роботи, як віртуальні екскурсії, що сприяли збагаченню знань про космос, архітектуру, виробництво (відео-екскурсія до Планетарію, вулицями міста, фабрику з виробництва ялинкових іграшок, хлібопекарні, першої київської аптеки, музею води).

З метою активізації пізнавальної діяльності дітей та формування їхніх комунікативних вмінь ми застосовували метод розв'язання проблемних ситуацій, в яких пропонували дітям такі завдання: «Двоє друзів посварились», «У гості завітав злий вовк», «На допомогу Незнайці», «Оціни вчинок: Буратіно штовхнув Мальвіну». Наприклад: «Зайчик загубився у темному лісі. Йому треба скоріше потрапити додому, де його чекає мама. Зайчикові зустрівся вовк». Що відчуває зайчик? Що відчуває вовк? Як вчинити зайчикові? Що

зробить вовк? Ми отримали такі відповіді: Єгор В.: «Зайчику страшно, він боїться»; Віка Ф.: «Хай зайчик подзвонить мамі, і вона його зустріне».

На другому етапі роботи ми продовжували забезпечення позитивно-емоційного настрою дітей. Найефективнішими виявилися методи розслаблення м'язів і нервової системи, а саме: проведення медитативних вправ, релаксацій, психологічних етюдів, тілесної гімнастики. Наприклад: медитативні вправи «Сонечко», «Метелики», «На лісовій галявині», «Ми у квітковому садку». Релаксації: «Плаваємо в морі», «Летимо у космос». Ці вправи сприяли виникненню позитивно-емоційної атмосфери в дитячому колективі, контактів та взаємодії між дітьми, розслабляли нервову систему та м'язи від напруження, що виникають внаслідок інтенсивності освітнього процесу. Регулярне використання вправ для релаксації та медитації сприяли заспокоєнню, врівноваженню дітей і допомагали краще зрозуміти свої емоції та почуття, опанувати навички саморегуляції поведінки.

Ефективним методом виховання ініціативності ми визначаємо малювання нетрадиційною технікою з обговоренням. Діти із задоволенням створювали малюнки за власним задумом, запропонованою темою вихователя, за мотивами прочитаних художніх творів. Наприклад: колективна робота «Салют над містом»; малювання способом «гратаж» – «Незнайомий космос»; малювання восковими олівцями і аквареллю – «Зачарований малюнок»; малювання технікою «кляксографія» – «Казкова галявина»; малювання паролоном «Морські скарби». Відсутність чітких вказівок щодо техніки виконання малюнку надавала дітям можливість імпровізувати. Подальше обговорення намальованого спонукало дітей до рефлексії та відтворення змісту художніх творів у іграх. З метою закріплення навичок та умінь, спонукання дітей до внесення елементів новизни, виховання ініціативності, нами було запропоновано методи розігрування психологічних етюдів та імітаційних вправ. Серед них: вправа «Уяви себе героєм казки», гра-вправа «Чарівні окуляри», гра-тренінг «Царівна Несміяна».

Також ми застосовували методи роботи з казкою, розроблені Д. Родарі і обґрунтовані в дослідженнях Н. Гавриш, А. Пасічник: складання продовження казки, зміна кінцівки казки, спільне розв'язання проблемного питання поставленого до казки (*Гидке каченя відчуває себе скривдженим, як зробити його щасливим?*); зміна ситуації у знайомих казках (*Спробуймо уявити Попелюшку багатою, яка тоді вийде казка?*), зміна характеристик персонажів казки (наділення новими якостями), складання казки із персонажами з інших казок, складання казок про фантастичні країни (*Хто живе в цій країні? Що вони роблять? Як ми туди потрапимо? Що там робитимемо? Що привеземо з тієї країни на згадку?*) (А. Пасічник, 2009, с.11-13).

Ефективним виявився метод бесіди з використанням персоніфікованої ляльки, який сприяв налагодженню довірливих стосунків між дітьми та дорослими, а педагоги мали змогу у відвертій розмові дізнатися про відчуття дітей, їхні особисті інтереси, бажання. В історіях персоніфікована лялька наводила приклади взаємодії дітей у колективі, вчила підтримувати одне одного, допомагати у разі виникнення труднощів, виховувала в них бажання вносити елементи новизни в гру. В подальшій роботі лялька розповідала про правила поведінки в ігровій діяльності, способи розвитку сюжету ігор, вчила домовлятися у розподіленні ролей, пропонувала власні приклади та варіанти розв'язання ситуацій, демонструвала способи розігрування ролей.

Підведення підсумків пізнавальної роботи з дітьми проводилось у таких формах: проведених розвагах «Веселка настрою», «Казковий бал», «Калейдоскоп ігор», квесту «У пошуках скарбів».

Одним із найефективніших методів виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі стало введення опосередкованих правил сюжетно-рольової гри. Ми пропонуємо вводити правила гри поступово. Спочатку на пізнавальному етапі вихователь програє ігрову ситуацію, а потім вводить опосередковані правила гри для мотивації дітей до активних дій та реалізації нових ідей. На творчо-дієвому етапі дітям надається можливість самостійно виявляти ініціативність, вихователь

застосовує правила гри при виникненні необхідності. Правила «Три скриньки» вводяться у гру в такій послідовності:

1. Попередня виховна робота: бесіда з дітьми про дотримання правил гри, виготовлення маски, палички, скриньки, створення карти-схеми групової кімнати.
2. Введення ігрової ситуації: «До нас сьогодні надійшла посилка з надписом «Скарби». Пишуть, що вона надіслана з чарівної «Країни ідей». Її мешканці нам приготували подарунки. Щоб знайти їх, використаємо карту. Кожний подарунок знаходиться у скриньці. Він може дати вам свою чарівну силу, яку ми використаємо в грі».
3. Атрибути, що відповідають правилам гри:
 - червона маска – головна роль у грі;
 - чарівна паличка – придумай щось нове;
 - іграшка, предмет-замінник – використай атрибут.
4. Пояснення вихователем, що кожний подарунок – це нове правило у грі. Хто його знайшов – дотримується свого правила. У наступних сюжетно-рольових іграх атрибути переставляються на нове місце (розставляє вихователь або дитина). Діти знаходять їх у процесі розігрування сюжету та виконують. Можливе використання одного правила в одній грі, а в наступній грі можна змінювати на інше правило. При необхідності вихователь може доручити сором'язливим дітям знайти на карті певний атрибут, використати прийом «Мій шанс».

Ми провели окрему роботу з дітьми, які демонструють ініціативну поведінку в грі (самостійність, активність, внесення елементів новизни), та дітьми, які віддають перевагу іграм на самоті або беруть пасивну участь у грі, із застосуванням дібраних нами методів виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти.

З дітьми, які відповідали високому рівню виявлення ініціативності, проводилась додаткова методична робота. Вона була обумовлена поведінкою

більш активних дітей, а саме: їхнім прагненням до постійного виконання головних ролей і небажанням виконувати другорядні, гальмуванням ідей та ініціативи інших дітей у розгортанні сюжету гри, орієнтації в іграх на власні інтереси, тематику та зміст ігор. Активні діти інколи пригнічували діяльність інших дітей, виникали ситуації, коли в грі виникали конфлікти, частина дітей виявляла егоцентричність стосовно інших. Додаткова робота полягала у стимулюванні інтересу дітей до змісту другорядних ролей, апеляції до почуттєвої сфери – розвиток емпатії, розуміння почуттів інших дітей, мотивації до підтримки інших дітей, оцінки способів взаємодії учасників гри.

З цими дітьми найефективнішими виявились такі методи роботи: бесіди, етюди, розв'язання проблемних ситуацій, складання казок; вправи; зміна ролі в грі (з головної на другорядну), зміна сюжетної лінії в грі (внесення нових атрибутів, введення нових героїв); тренінг навичок спілкування: допомога товаришам, здатність поступатися роллю, самостійна підготовка та організація гри; розв'язання проблемних ситуацій: «Славко завжди знає, як грати, він має іграшки, і у нього виникла ідея грати «Керівника експедиції». Поруч діти гралися в «Мандрівників», але вони не захотіли брати Славка до гри» – Чому діти не приймають хлопчика у гру? Необхідно підвести думку до того, що можна грати не тільки головні ролі, а також потрібно поважати пропозиції інших дітей.

З дітьми, які відповідають низькому рівню ініціативності, ми віддали перевагу таким методам і прийомам виховання ініціативності: вводили в гру посильну й цікаву для дитини роль, спонукали дитячий колектив до підтримки, використовували прийом «навчи іншого», заохочення, забезпечували ситуації успіху. Серед методів виховання ініціативності ми визначаємо: бесіди за змістом ролі; розігрування етюдів; проведення вправ («Програвання ситуацій», «Мій шанс», «Закликаю до гри»); розв'язання проблемних ігрових ситуацій («Соні дуже подобається грати в принцес, дівчатка поруч якраз в цю гру граються» – Як попроситись у гру?; «Діти із задоволенням граються в гру

«Шукачі скарбів» – Яку роль ти можеш зайняти в грі? – вихователь стимулює дітей до активних дій, надає поради в організації гри).

По завершенні другого етапу впровадження методів і педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти ми спостерігали у дітей прагнення спілкуватися з однолітками й дорослими, об'єднуватися в групи за інтересами для спільної гри, здатність розрізняти емоції людей, їх зовнішнє вираження в міміці та жестах, вміння взаємодіяти з партнерами по грі на засадах доброзичливості. Окрім того, створення позитивного клімату у дитячому колективі стало основою для виявлення ініціативності дітей у сюжетно-рольових іграх.

На третьому – творчо-діяльнісний – етапі ми запроваджували третю педагогічну умову – партнерська взаємодія між дорослими і дітьми в процесі сюжетно-рольової гри. На цьому етапі діти самостійно програвали сюжетно-рольові ігри, демонструючи набуті комунікативні уміння, ігрову компетентність, ініціативність і самостійність. Нами була проведена робота з батьками, що передбачала залучення родин вихованців до заходів, які було організовано в ЗДО. У рамках нашого дослідження було організовано фотоконкурс «Граємо вдома», що дозволив батькам продемонструвати улюблені ігри дітей і додати коментарі до них, обговорити способи педагогічного супроводу сюжетно-рольовими іграми. Особливий емоційний відгук у батьків викликала підготовка до свята родини «Ігроленд». Під час проведення свята батьки грали разом із дітьми, брали участь у конкурсах, атракціонах. Результат спільної ігрової діяльності батьків і дітей виявився в зміні характеру спілкування в сім'ях, появі емоційно-довірливих взаємин. Батьки більше часу почали приділяти сюжетно-рольовим іграм вдома, при цьому долучалися до дитячих ігор, підтримували та допомагали дітям розігрувати сюжети.

В роботі з педагогами ми передбачили мотивування їх до застосування методів, прийомів виховання ініціативності, що стимулювали б дітей до

внесення елементів новизни в гру. Ініціативність дітей вони підтримували завдяки прийомам заохочення та схвалення. На допомогу вихователям були надані методичні рекомендації (Додаток К).

Серед дієвих методів виховання ініціативності дітей у сюжетно-рольовій грі на цьому етапі виокремлюємо такі: пояснення, підтримка, заохочення, мотивувальна оцінка педагога, «Плутанина», «Зміни персонажа», «Новий персонаж», вправа «Програємо ситуацію». У виняткових випадках ми застосовували такі прийоми: показ, створення ситуації успіху, допомога, вказівка, підтримка, «Закликаю до гри», «Мій шанс», «Зміни персонажа», «Зміна місця подій у грі», проведення вправи «Принц і принцеса». Позитивно-емоційне ставлення вихователя до дітей під час програвання сюжетно-рольових ігор стимулювало учасників гри до активних дій, пропонування власних варіантів розвитку гри, втілення ідей і бажань. Найефективніші форми роботи: організація свят, розваг, ігри-драматизації, сюжетно-рольові ігри.

Роботу з дітьми ми продовжили в ігровому центрі «Грайлик», у якому діти самостійно гралися, придумували нові сюжети та втілювали їх. Вихователі стимулювали дітей використовувати предмети-замінники та знаходити інші можливості для їх застосування, застосовувати в іграх нові атрибути, що відрізняються за тематикою. Також ми продовжили використовувати лампу, направляючи її світло на предмет або іграшку, що діти раніше не використовували в грі, для того щоб у подальшому вони виявляли зацікавлення та грали активніше. Вихователі за потреби грали разом із дітьми, допомагали їм розгорнути сюжет гри, підтримували та заохочували їх.

Під час ігор діти інтерпретували власні знання та досвід. В роботі з дітьми ми досягли удосконалення їхніх вмінь у програванні рольової поведінки, партнерської взаємодії, виявленні ініціативності, вмінні складати сюжет гри та розгортати його. У ході гри ми розширили діапазон ролей, ввели нових персонажів, пасивним дітям надали ролі першого плану, урізноманітнили сюжети ігор. В поведінці дітей ми спостерігали виразність програвання ролей (сила голосу, міміка, жести), діти вдало імітували поведінку та емоційний стан

персонажів. В процесі програвання сюжетно-рольових ігор ми активно використовували методи, прийоми виховання ініціативності старших дошкільників: заохочували дітей, підтримували їхні ініціативні дії, стимулювали малоактивних дітей. У випадку виникнення конфліктів або труднощів у грі вихователі використовували методи: «Закликаю до гри», «Мій шанс», «Перезапуск гри», «Програємо ситуацію», проведення вправи-рефлексії «Я – різний» .

При початковому введенні методів вихователі брав активну участь в розігруванні сюжетів гри на засадах партнерських взаємовідносин, за потреби брав на себе роль або пропонував способи розв'язання проблемних ситуацій. У подальшому діти вчилися самостійно організовувати ігри та усувати конфлікти. Методи виховання ініціативності старших дошкільників на різних етапах сюжетно-рольової гри застосовувались у ситуативних випадках: суперечках («Програємо ситуацію», «Перезапуск гри», вправа-рефлексія «Я – різний»); для стимулювання сором'язливих дітей, залучення їх до дитячого колективу («Закликаю до гри», «Мій шанс»); у випадках виникнення труднощів у розвитку сюжету гри («Плутанина», «Перезапуск гри», «Зміни персонажа», «Новий персонаж», «Зміна місця подій у грі»).

На початку проведеної нами роботи вихованцям було важко об'єднуватися у групи для програвання сюжетів ігор. У більшості випадків обмеженість знань і тематики призводили до передчасного завершення гри. Для впровадження методів, прийомів виховання ініціативності старших дошкільників на різних етапах сюжетно-рольової гри вихователю доводилось використовувати пряме звертання, корегувати поведінку та втручатися в гру задля запобігання виникнення конфліктних ситуацій. В подальшому застосування методів, прийомів виховання ініціативності удосконалили ігрові та комунікативні навички дітей (вміння розподіляти ролі, створювати діалоги, грати самостійно, використовувати предмети-замінники в грі, розкривати ролі та вносити елементи новизни в сюжет гри).

Внаслідок проведеної виховної роботи відбулися зміни в тематиці сюжетів, які розігрувались дітьми. Вони продовжували грати знайомі сюжети та вносили нові: «Сім'я», «На прогулянці», «Кав'ярня», «Дитячий садок», «Школа», «Стилісти», «Скульптори», «Археологи», «У театрі», «На цирковій арені», «Подорож у космос», «Подорожуємо потягом», «Будівельники», «Космічна подорож», «Подорожуємо світом», «Екскурсія містами України», «Музей», «Банк», «Пошта», «Пожежна частина», «В офісі», «Ферма», «Гончарна крамниця», «Подорож під водою», «Беремо інтерв'ю», «Ресторан», «Бібліотека» та інші (Агіляр Туклер, 2018с).

Наведемо приклад сюжетно-рольової гри дітей і методів виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти.

Тема: Сюжетно-рольова гра «В дитячій лікарні»

Учасники гри: 6 дітей

Тривалість гри: 27 хв.

У процесі гри виникла суперечка щодо подальшого розгортання сюжету: дівчатка захотіли грати більш активно (лікувати пацієнта від застуди), на що лікар заперечила. Для розв'язання конфлікту вихователь взяв на себе роль консультанта й запропонував організувати консилиум, для участі в якому запросив лікарів і медсестер. Для підтримки емоційного стану пацієнта педагогом було запропоновано висловити слова втіхи. Вихователька провела вправу: «Хто швидше заспокоїть пацієнта?». В процесі проведення вправи гравці заспокоювали пацієнта словами: все буде добре, ти одужаєш, зараз тебе вилікують тощо. Також малюки використовували невербальні способи вираження підтримки: гладили по руці, обіймали.

Отже, сюжетно-рольові ігри дітей стали більш цікавими. Позиція вихователя від прямого педагогічного супроводу гри трансформувалась у відносини педагога-порадника, що збільшило рівень комфортного перебування вихованців у ЗДО. На початку проведеної роботи педагогові доводилось використовувати методи прямого, а в подальшому – опосередкованого –

педагогічного супроводу дитячою грою: допомагати дітям розгорнути сюжет, подавати ідеї його розвитку, показувати можливе побудування діалогів між персонажами, емоційно підтримувати та підбадьорювати вихованців. Вихователі надавали позитивну оцінку дітям, виділяли час для програвання ігор переважно в другій половині дня. За таких умов розкриття потенціалу дітей відбувалося більш ефективно, діти почали більше прислухатись до власних думок і бажань, старались відхилитись від стереотипної манери відображення персонажів та виявляли ініціативну поведінку в грі.

Підводячи підсумок, констатуємо, що реалізація завдань формувального експерименту проводилась у три етапи. На *першому етапі* нами було реалізовано першу педагогічну умову – створення динамічного ігрового розвивального середовища. Виховну роботу на цьому етапі було спрямовано на створення просвітницької діяльності з батьками та педагогами дітей дошкільного віку. З батьками проведено такі форми роботи: бесіди, консультації, ігри, справи, обговорення життєвих ситуацій, перегляд відеоматеріалів, започаткування «Родинного клубу», створення батьківської спільноти у Viber, Facebook, де публікувалась інформація про ініціативність. Ефективними методами визначено: розігрування ігор із батьками, «Мозковий штурм». З педагогами було проведено: індивідуальні бесіди на основі аналізу планів вихователів, інформаційно-адаптивні ігри. В роботі з дітьми було створено позитивно-емоційну атмосферу в колективі, оснащено ігровий осередок (центр «Грайлик») та осередок емоційного комфорту, де діти користувалися дидактичними посібниками, іграми, використовували «Дошку інтересів моєї групи». Вихователі використовували прийоми: показ, обговорення багатофункціональності предметів, внесення в гру предметів-замінників, атрибути нової тематики, підтримка, заохочення, схвалення, прийом здивування, «навчи іншого», допомога, показ, надання позитивної оцінки.

На *другому етапі* ми втілили другу педагогічну умову – систематичне поглиблення знань дітей про ініціативність і норми комунікації. З батьками ми продовжили просвітницьку роботу в таких формах: бесіди, перегляд та

обговорення відеоматеріалів, виставка художньої літератури, провели майстер-клас з ігрової діяльності «Сюжетно-рольова гра очима дитини». З педагогами ми розширили тематику ігрової діяльності, здійснили інтегрування ігрової діяльності в різні форми просвітницького процесу, проводили такі форми роботи: майстер-клас із коментарями, конференція, гра-вікторина «Екзамен для педагогів», педагогічний тренінг «Ініціативність дитини – запорука виховання успішної особистості». Забезпечили пізнавальне збагачення дітей старшого дошкільного віку, актуалізували їхню допитливість, збагатили емоціями та враженнями від сприйняття навколишнього світу, сформували уявлення дітей про ігрову компетенцію, створили комфортну емоційно-позитивну атмосферу в дитячому колективі. Це сприяло набуттю вмінь розрізняти емоції людини, прагненню знаходити шляхи покращення настрою, дотримуватися правил ігрової взаємодії, удосконалювати комунікативні навички. Удосконалено знання про ініціативність, способи взаємодії в колективі. З метою забезпечення завдань другого етапу було вибрано методи виховання ініціативності: бесіди, психологічні етюди, використання елементів казкотерапії, читання та обговорення художніх творів, малювання нетрадиційною технікою та обговорення, читання та обговорення художніх творів, складання розповідей за план-схемами, проведення дидактичних ігор і вправ, складання казок. Введено опосередковані правила гри «Три скриньки», методи виховання ініціативності. Форми роботи: ігрові заняття, спостереження, розваги, екскурсії, квести, показ слайдів-презентацій, фотовернісаж із батьками.

Ефективними методами на цьому етапі були такі: створення ситуації успіху, допомоги, показу, пояснення, вказівки, підтримки, заохочення, прийом «навчи іншого», розв'язування проблемних ситуацій.

На *третьому етапі* ми забезпечили третю педагогічну умову – партнерська взаємодія між дорослими й дітьми в процесі сюжетно-рольової гри. На цьому етапі ми спонукали дітей до самостійного використання ігрових умінь і навичок, стимулювали їх до ініціативності в сюжетно-рольових іграх. З батьками було організовано фотоконкурс та свято «Ігроленд». З метою

виконання завдань другого і третього етапів, було продовжено роботу в ігровому осередку «Грайлик», в якому діти самостійно грали у вільний час. Продовжено застосування методів, прийомів виховання ініціативності та методів, що стимулювали дітей до внесення елементів новизни у гру: пояснення, підтримка, заохочення, показ, створення ситуації успіху, допомога, продовжено використання опосередкованих правил гри «Три скриньки», вправи «Програємо ситуацію», «Я – різний», «Мій шанс», «Плутанина», «Перезапуск гри», «Зміни персонажа», «Новий персонаж», «Зміна місця подій у грі», методи, що стимулюють до внесення елементів новизни у гру. З батьками ми організували фотоконкурс «Граємо вдома». Форми роботи: спільне проведення свят, розваг, ігри-драматизації, сюжетно-рольові ігри.

Результати проведеного формувального експерименту дали змогу зробити висновок, що запланована і здійснена освітня робота з виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі забезпечила позитивні зміни у ігровій діяльності. Учасники гри демонстрували уміння й навички для програвання сюжетно-рольових ігор, розуміння партнера по грі, емоційно та виразно відтворювали її героїв, намагались вносити власні ідеї в гру. Запроваджені методика та педагогічні умови дозволяють ефективно виховувати ініціативність дітей старшого дошкільного віку.

Отримані дані педагогічного дослідження систематизовано та узагальнено. Їх кількісне та якісне опрацювання продемонстровано в наступному розділі дисертаційної роботи.

3.2. Результати експериментального дослідження

Мета контрольного етапу експерименту – перевірити ефективність методики та педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти, порівняння рівнів ініціативної поведінки дітей старшого дошкільного віку в умовах ЗДО; статистична обробка отриманих даних після проведення

формування експерименту.

Відповідно до поставленої мети, завданнями контрольного етапу експерименту були: 1) порівняння показників ініціативності дітей експериментальної та контрольної груп; 2) визначення рівня ініціативності контрольної та експериментальної груп за результатами апробації методики та педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти; 3) аналіз та інтерпретація результатів дослідно-експериментальної роботи за обчисленням математичної статистики; 4) розробка методичних рекомендацій для практичної роботи педагогів ЗДО та батьків на основі отриманих даних.

На констатувальному етапі експерименту ми встановили вихідний рівень виявлення ініціативності вихованців старшого дошкільного віку. На контрольному етапі дослідження ми порівняли рівні ініціативності експериментальної та контрольної груп. На заключному етапі дослідження нами було проведено контрольний зріз для виявлення ефективності методики і педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти за визначеними показниками. В результаті проведеного формування дослідження визначено позитивну динаміку виховання ініціативності в експериментальній групі, на відміну від досягнень контрольної групи (Агіляр Туклер, 2020).

Контрольний етап дослідження було проведено після завершення апробації методики і педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти.

У процесі проведення контрольного експерименту нами було використано аналогічні констатувальному етапу дослідження методи визначення рівня вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку: спостереження, діагностична бесіда за картинками, індивідуальні бесіди з батьками та педагогами, порівняльна характеристика за рівнями.

Визначення загального рівня вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку за когнітивним критерієм ми проводили з використанням завдань із ЛЕГО, аналогічних до завдань констатувального етапу експерименту. У дослідженні взяли участь 338 дітей старшого дошкільного віку. Результати проведеної роботи засвідчили зміни ініціативної поведінки дітей старшого дошкільного віку в конструюванні. Збільшилася кількість дітей середнього рівня ЕГ – 52% (було 44%) та КГ – 51% (було 47%). Діти виявляли самостійність у своїх діях, зацікавлення до нового предмету, прагнення до внесення елементів новизни в діяльність. Вносили власні пропозиції та ідеї у створення нової споруди. У разі виникнення труднощів просили допомоги дорослого. Більш низьких показників досягли діти, які не впорались із завданням: ЕГ – 21% (було 34%) та КГ – 29% (було 35%), – та діти, які повністю впорались із завданням самостійно: ЕГ – 27% (було 22%) та КГ – 20% (було 18%). Отже, можемо констатувати позитивні зміни в ініціативності дітей у діяльності та покращення загального рівня вихованості ініціативності.

Спостереження за схемою, відповідно до концепції Д. Ельконіна, було використано як метод дослідження у контрольному експерименті. Вважаємо за потрібне описати результати аналізу кожного критерію: когнітивного, емоційно-ціннісного, соціального-комунікативного, творчо-дієвого.

Аналіз даних, отриманих у результаті проведення контрольного етапу дослідження, дозволив нам порівняти кількісні дані та зробити певні висновки про динаміку вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі. Порівняльні дані експериментальної та контрольної групи за показниками після формульовального етапу експерименту ми відобразили у таблиці 3.1.

Відповідно до отриманих показників, ми висвітлили рівні розвитку сюжетно-рольових ігор дітей старшого дошкільного віку. Гравці більше стали програвати сюжети на теми різних видів професій, вносили нову атрибутику та пропозиції в розвиток сюжету гри, програвали емоційно та виразно ролі. Деякі вихованці експериментальної групи, які виявляли замкнутість у поведінці,

відстороненість у ігровій діяльності, почали із зацікавленням ставитися до спільної діяльності.

За умови підтримки колективу дітей, створення позитивно-емоційного середовища, пасивні учасники гри розкривалися й вносили власні пропозиції. В розвитку сюжету також відбулися зміни: Павло К.: «Пропоную стати піратами, і будемо шукати скарби»; Світлана С.: «А я теж хочу бути поліцейським!»; Макар І.: «Я хочу грати Бабу Ягу!»; Варя Х.: «Приготуймо

Таблиця 3.1.

Динаміка зростання показників рівнів ініціативності дітей старшого дошкільного віку ЕГ, згідно з критеріями, у %

Показники експериментальної групи				
	Критерії ініціативної поведінки			
	Когнітивний	Емоційно-ціннісний	Соціально-комунікативний	Творчодієвий
	Кількість осіб у %	Кількість осіб у %	Кількість осіб у %	Кількість осіб у %
До експерименту				
Високий	12,5	12	21,4	16,1
Середній	45,2	40,4	44,1	40,5
Низький	42,3	47,6	34,5	43,4
Всього	100	100	100	100
Після експерименту				
Високий	51,2	50	49,4	46
Середній	42,8	42,3	41,6	43,3
Низький	6	7,7	9	10,7
Всього	100	100	100	100

вишневий пиріг до свята!». Звернемо увагу, що розподіл тематики за гендерним показником змінився. Хлопчики почали позитивно відгукуватись на програвання ролей «батька», «помічника», «відвідувача салону краси» та проявляти власні вподобання у грі. Дівчатка із задоволенням програвали ролі як «принцес», так і «охоронця», домовлялися під час гри та підтримували одне

одного. Більшість дітей експериментальної групи після пояснення та показу педагогом рольової поведінки програвали ролі самостійно, виявляли вольові зусилля, творчо інтерпретували ролі, вносили власні ідеї у сюжет гри, програвали ролі емоційно, відтворюючи міміку персонажа. Діти виявляли усвідомлені знання про ініціативність та її основні прояви. Рольове мовлення також удосконалилось. Діти почали активно вести діалоги в грі, підтримували розпочату розповідь партнера по грі, зв'язно та чітко висловлювали власну думку. Дотримувались правил гри та встановлювали їх самостійно. У випадку порушення правил, розв'язували конфлікти самостійно.

За результатами спостережень показники експериментальної та контрольної груп відрізняються у відсотковому відношенні. Результати експериментальної групи перевищили у відсотках високий рівень в кожній із категорій (Таблиця 3.1.).

Значно поліпшились дані когнітивного критерію ЕГ на високому рівні – 12,5% (до експерименту) і 51,2% (після експерименту); середньому рівні – 45,2% (до експерименту) і 42,8% (після експерименту); знизилися результати низького рівня – 42,3% (до експерименту) і 6% (після експерименту). Вихованці проявили пізнавальну допитливість у процесі засвоєння інформації. У поведінці гравців спостерігалась активізація пізнавальних процесів у формі запитань, виконанні завдань, обговоренні матеріалу; діти виявляли особисті пізнавальні інтереси, пояснювали власну думку для дотримання мети, оволоділи вміннями та навичками ігрової компетенції, засвоїли ґрунтовні усвідомлені знання про ініціативність та основні її прояви. Тематика ігор розширилась в зв'язку із пізнавальним збагаченням дітей експериментальної групи. Ігровий інтерес підвищився, ігрові вміння та навички удосконалились. Отже, засвоєні знання, які були отримані в результаті проведеного формувального етапу експерименту, стали основою для розширення тематики сюжетно-рольових ігор, як-от: «Банкір», «Пошта», «Театр», «Пожежна частина», «Кондитерська», «Космічна станція», «Гончарна майстерня» та ін. Ігрові навички дітей удосконалились: вони самостійно розгортали сюжети ігор, добирали атрибути,

розміщували їх, використовували предмети-замінники, самотійно вводили нових персонажів, встановлювали правила гри та дотримувались їх.

Учасники гри використовували не тільки ігрові вміння та навички, вони інтерпретували засвоєні знання в грі, програвали власні переживання в ролях, намагалися вносити цікаві пропозиції. Однією з позитивних змін ми визначаємо толерантну поведінку між гравцями в розподілі ролей і виявленні власних думок. Наприклад:

Сюжетно-рольова гра «Сім'я»

Вікторія Ф.: « Я буду мамою. Я так хочу!»

Ліза М.: « Але ти вже багато разів була мамою. Тепер я буду!»

Вікторія Ф.: «Ну, добре. Ти зараз будеш грати маму, а потім – я».

Ліза М.: «Добре. Я буду готувати їжу для донечки, а ти її годуй».

Результати когнітивного критерію КГ досягли незначних змін: високого рівня – 17,6% (до експерименту) і 30 (після експерименту); середнього рівня – 34,7% (до експерименту) і 51,8% (після експерименту) та низького рівня – 47,7% (до експерименту) і 18,2% (після експерименту). Учасники констатувальної групи ситуативно виявляли зацікавлення в отриманні нових знань, в них зафіксовано часткову наявність особистих пізнавальних інтересів, вони виявляли неусвідомлені знання про ініціативність, її основні прояви, спрямовували зусилля на оволодіння ігровою компетенцією відповідно до складності розвитку ігрового сюжету. Вихованці продовжили розігрувати сюжети побутового характеру, за мотивами мультфільмів, телепередач, військової тематики. Вихованці розширили тематику сюжетно-рольових ігор: «Розбійники», «Школа», «Дитячий садок», «Лікарня», «Супермаркет», «Поліція» «Солдати», «Пірати», «У гостях у казкових героїв», «Зоопарк», «Водії», «Ательє», «Салон краси», «Готуємось до свята» та ін. Діти віддавали перевагу сюжетам побутового характеру, розігрування сюжетів мультиків і комп'ютерних ігор, відтворення засвоєної освітньої інформації в ЗДО, із власного досвіду.

Ігрове мовлення дітей удосконалювалось, про що свідчить ведення інтонаційно-виразних діалогів у грі. Діти намагалися самостійно розвивати сюжетну лінію ігрових подій, вводили персонажі, дотримувалися правил, орієнтувалися на реалізацію спільного задуму. Однак інколи виникали труднощі розвитку сюжету, нові ролі не розкривалися впродовж сюжетно-рольової гри, що зумовило завершення гри, діти не пояснювали свою думку. Педагогічна допомога та підтримка пропонувалась у випадках виникнення конфліктів або при першому програванні. Більша частина вихователів дотримувалась позиції невтручання в процес розвитку вільної гри дітей, і надавала їм можливість самостійно розв'язувати труднощі, що виникали впродовж ігрової діяльності.

За емоційно-ціннісним критерієм переважна кількість досліджуваних ЕГ відповідала високому рівню: 12% (до експерименту) і 50% (після експерименту); результати середнього рівня знизились за рахунок зниження відсотків низького рівня – 40,4% (до експерименту) і 42,3% (після експерименту); результати низького рівня суттєво знизились – 47,6 % (до експерименту) і 7,7% (після експерименту). Діти перебували в позитивно-емоційному стані, підтримували один одного. Пасивні гравці почали виявляти активність, намагалися розвивати сюжет внаслідок позитивного сприйняття дитячого колективу. Вихованці співпереживали товаришам, виявляли бажання взаємодіяти в колективі, знаходили варіанти покращення настрою оточуючих, невербального та вербального способів показу емоційного стану героїв, виявлення самостійності в змісті та розвитку сюжету гри, у дітей були наявні особисті пізнавальні інтереси. Позитивна атмосфера в дитячому колективі сприяла тому, що діти вносили власні ідеї у сюжет гри, змінювали сюжет гри, домовлялися та спілкувалися між собою.

Також за нашими спостереженнями емоційна підтримка пасивних дітей вплинула на виявлення їхньої позитивної позиції у дитячому колективі. Підтримка вихователя та прийняття індивідуальності дитини у спільній діяльності сприяли розкриттю внутрішнього потенціалу дітей. Наприклад:

Сюжетно-рольова гра «Поліція»

Варя Х.: «Поліції потрібні хороші поліцейські».

Петрик К.: «Я буду поліцейським. Я сміливий і сильний!»

Варя Х.: «А ти, Сашо, будеш поліцейською?»

Саша У.: «Ні. Я краще буду малювати».

Варя Х.: «Давай! З нами буде весело».

Саша У.: «Ні. Я не знаю, що робити».

Гвен Н.: «Я знаю, що робити. Я все тобі покажу».

Саша У.: «Добре, я спробую».

Дівчинка Гвен Н. допомагала Саші У. протягом всього періоду гри. Такі зміни в поведінці стали значним досягненням для Саші У., яка раніше не брала участі в грі та переважно грала самотійно. Важливого значення в активізації пасивних дітей ми надаємо застосуванню методики і педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти.

Зокрема, підтримка вихователя й створення «ситуації успіху» вплинули на підвищення настрою дітей. Слід звернути увагу, що діти експериментальної групи почали називати базові якості особистості при характеристиці героя, якого розігрували, наділяли персонажа позитивними й негативними якостями.

Наприклад:

Сюжетно-рольова гра «В офісі»

Таня К.: «Візьміть мене на роботу!»

Владік Ш.: «А що ви вмієте?»

Таня К.: «Я гарно працюю за комп'ютером і вмію друкувати».

Владік Ш.: «У нас вже є такі».

Таня К.: «А ще я розумна, добра, я все роблю сама!»

Владік Ш.: «Гаразд. Напишіть ось той документ».

Таня К.: «Я зроблю!»

Зазначимо, що показники КГ також покращились. Однак значних відмінностей у відсоткових показниках досягнуто не було. Так, результати

високого рівня емоційно-ціннісного критерію КГ збільшились – 14,1% (до експерименту) і 30,6 % (після експерименту); середній рівень не зазнав значних змін – 41,2% (до експерименту) і 47% (після експерименту); знизились результати низького рівня – 44,7% (до експерименту) і 22,4% (після експерименту). За нашими спостереженнями, напружена атмосфера дитячого колективу вплинула на поведінку дітей, а саме: байдужість до відчуттів оточуючих, стриманість, страх бути осудженим, пасивність, ситуативне виявлення самостійності в розвитку сюжету гри.

За умови узгодженості інтересів між гравцями в ігровій діяльності забезпечувалось позитивне сприйняття партнерів по грі. У суперечливих ситуаціях поведінка гравців спричиняла завершення спільної діяльності: виникали конфлікти (внаслідок невирішення суперечливих ситуацій); демонстрація егоцентричності в поведінці (сприйняття тільки власної позиції, що не приймалось іншими); замкнутість (надання переваги іграм на самоті); виникнення складнощів при виконанні завдань ігрового характеру (ролі), відхилялись пропозиції в розвитку ігрового сюжету. В таких випадках пасивні учасники гри відмовлялись від програвання сюжету і не повертались до спільної гри.

Результати дослідження соціально-комунікативного критерію ЕГ також покращились. Зокрема, показники високого рівня – 21,4% (до експерименту) і 49,4% (після експерименту); середнього рівня – 44,1% (до експерименту) і 41,6% (після експерименту); результати низького рівня знизились – 34,5% (до експерименту) і 9% (після експерименту).

Згідно з результатами спостережень, ми встановили, що характер взаємодії між дітьми налагодився: діти домовлялися, допомагали одне одному, підтримували запропоновані варіанти розвитку сюжету гри. В поведінці дітей спостерігалось зменшення егоцентричності, вони навчилися поступатися роллю, не призводячи до конфліктів. У випадках активної поведінки декількох дітей, гравці домовлялись між собою та встановлювали власну позицію, було налагоджено емоційно-позитивну атмосферу в колективі. Наприклад:

Сюжетно-рольова гра «Пірати»

Дмитрик К.: «Я можу грати капітана!»

Кирило С.: «Чому? Я теж хочу!»

Дмитрик К.: «Тоді будемо двома капітанами».

Кирило С.: «Добре. У мене є ідея: будемо шукати скарби, я покажу тобі карту, де вони заховані».

В учасників експериментальної групи удосконалились навички комунікації: ведення діалогів між собою, розв'язання конфліктних ситуацій, врахування думки товаришів, підтримування пропозицій розвитку сюжетів, самостійне розподілення ролей, вміння спілкуватися у дитячому колективі, орієнтуватися на реалізацію спільного задуму, здатність дітей пояснювати власну думку для досягнення мети. Удосконалилось вміння відтворювати емоційний стан героїв гри в міміці, жестах, рухах, мовленні. Спілкування між дітьми та вихователями ґрунтувалось на взаємній довірі. Зауважимо, що у взаємодії «педагога та вихованця» спостерігалась дистанція, при виникненні складнощів учасникам гри було важко звернутись за допомогою.

Результати соціально-комунікативного рівня КГ аналогічні: високий рівень – 16,5% (до експерименту) і 31,2% (після експерименту); середній рівень – 40% (до експерименту) і 48,8% (після експерименту); низький рівень – 43,5 % (до експерименту) і 20% (після експерименту). Діти контрольної групи продовжили відчувати труднощі у спілкуванні: виникнення конфліктних ситуацій і несамотійне їх розв'язання, суперечки в розподілі ролей, виявлення егоцентризму, ведення діалогу з переходом на пряму мову. Слід зазначити, що деякі вихованці надавали перевагу іграм на самоті та не виявляли бажання брати участь у колективних іграх.

Щодо даних творчо-дієвого критерію ЕГ, то ми також констатуємо покращення. У більшості дітей зафіксовано високий рівень – 16,1% (до експерименту) і 46 (після експерименту); середній рівень – 40,5% (до експерименту) і 43,3% (після експерименту); знизилась показники низького рівня – 43,4% (до експерименту) і 10,7% (після експерименту). Слід

констатувати, що гравці почали доповнювати гру елементами новизни, демонстрували нестандартний підхід у застосуванні атрибутів для гри, придумували нових персонажів, намагались внести свої ідеї у традиційні сюжети, проявляли самостійність. Наприклад: Марійка С.: «Підготуймо концерт і запросімо гостей» (діти використовували брусочки, як гітару та піаніно, іграшкову каструльку, як барабани); Петрик К.: «Я стану гончарем і робитиму горщики»; Саша У.: «Спечімо торт для мами»; Варя Х.: «Зробімо салют на свято!»; Світлана К.: «Я буду охоронцем і слідкуватиму за порядком» тощо.

Показники творчо-дієвого критерію КГ зазнали змін та становили на високому рівні – 15,3% (до експерименту) і 28,2% (після експерименту); середньому рівні – 38,8% (до експерименту) і 54,4% (після експерименту) та 45,9% – низькому рівні (до експерименту) і 19,4% (після експерименту).

Ми спостерігали поліпшення виразності програвання дітьми ролей, внесення в гру персонажів із мультфільмів, пропонування розвитку сюжету гри. Діти вносили елементи новизни у гру епізодично, що виявлялось у пропонуванні ідей для розвитку сюжетів ігор, переважно застосовували предмети для гри відповідно до їхнього призначення, епізодично проявляли самостійність. Основною причиною завершення гри було їх невміння розвивати запропоновані варіанти сюжетно-рольових ігор. У більшості випадків внесені нові пропозиції відхилялись основними гравцями. Інколи гра завершувалась у зв'язку з обмеженістю вмінь гравців розвивати її сюжет.

Результати динаміки зростання показників ініціативності дітей старшого дошкільного віку за критеріями наведено в таблиці (таблиця 3.2.).

Результати аналізу за методикою «Діагностична бесіда за картками» надали можливість порівняти ігрову компетенцію дітей експериментальної та контрольної груп. У експериментальній групі констатовано динаміку зростання сформованості ігрових навичок повною мірою на високому рівні – 25% (42 особи) до експерименту і 54,8% (92 особи) після експерименту. За отриманими даними, ігрові вміння та навички вихованців значно поліпшились, теми

сюжетно-рольових ігор урізноманітнилися, спілкування у колективі досягло взаєморозуміння. Учасники бесіди в описуванні зображень ігор дітей намагалися встановити сюжет гри, взаємодіяли з партнерами, дотримувалися правил.

У конфліктних ситуаціях надавали перевагу вирішенню суперечки, пропонували варіанти компромісів. Діти висловлювали власну думку, самостійно приймали рішення.

Таблиця 3.2.

Динаміка зростання показників рівнів ініціативності дітей старшого дошкільного віку КГ, згідно з критеріями, у %

Показники контрольної групи				
	Критерії ініціативної поведінки			
	Когнітивний	Емоційно-вольовий	Соціально-комунікативний	Творчодієвий
	Кількість осіб у %	Кількість осіб у %	Кількість осіб у %	Кількість осіб у %
До експерименту				
Високий	17,6	14,1	16,5	15,3
Середній	34,7	41,2	40	38,8
Низький	47,7	44,7	43,5	45,9
Всього	100	100	100	100
Після експерименту				
Високий	30	30,6	31,2	28,2
Середній	51,8	47	48,8	54,4
Низький	18,2	22,4	20	19,4
Всього	100	100	100	100

Середньо сформованому рівню ігрових навичок відповідають – 32,7% (55 осіб) до експерименту і 38,7% (65 осіб) після експерименту. Згідно з отриманими даними, ми констатуємо зниження відсоткового показника середнього рівня. Пояснюємо такий результат тим, що досліджувані експериментальної групи, які раніше відчували труднощі в обговоренні

програвання ролей, розвитку гри, залученні до ігрових подій, на цьому етапі удосконалили ігрові вміння. За нашими спостереженнями, діти, які віддавали перевагу проведенню часу на самоті та неохоче обговорювали картинки з малюнками дитячих ігор, стали проявляти інтерес до ігрової діяльності. За підтримки та допомоги вихователя вони відповідали більш активно, самостійно просилися в гру.

Несформовану ігрову компетенцію на низькому рівні зафіксовано в 42,3% (71 особи) до експерименту і 6,5 % (11 осіб) після експерименту. Зазначимо, що все ж таки деякі діти з певною тривожністю, відчуженістю та агресивністю ставилися до пропозицій участі у спільній діяльності. В формувальному експерименті ми продовжили їх підтримувати та допомагати.

У контрольній групі аналіз даних засвідчив перевагу сформованості ігрової компетенції: на середньому рівні – за рахунок зменшення частки низького рівня – 34,7% (59 осіб) до експерименту і 47% (80 осіб) після експерименту; на низькому рівні – 44,1% (75 осіб) до експерименту і 22,4 (38 осіб) після експерименту. Сформованість ігрових вмінь на високому рівні не зазнала значних змін – 21,2 % (36 осіб) до експерименту і 30,6% (52 особи) після експерименту. За результатами порівняльного зрізу даних можемо зробити висновок про підвищення динаміки ігрових вмінь експериментальної групи, що підтверджує ефективність впровадження методики та педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти.

Результати порівняльного зрізу даних представлено в рис 3.1.

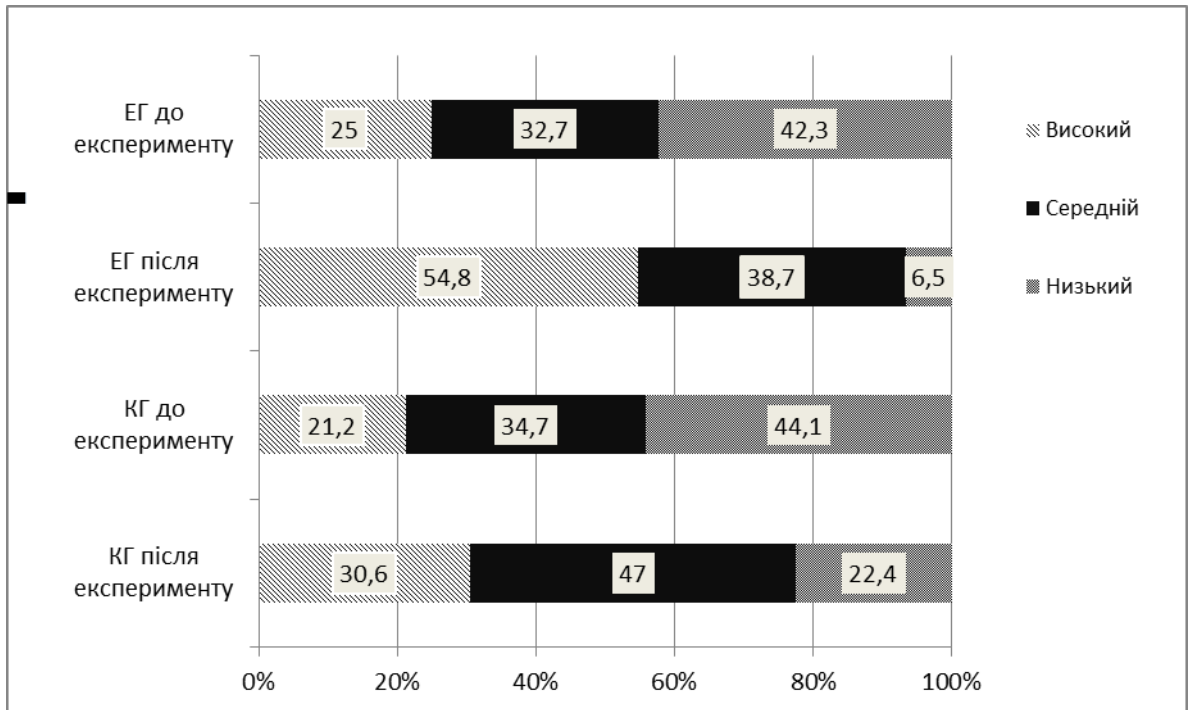

Рис. 3.1. Динаміка зростання показників КГ та ЕГ за методикою «Діагностична бесіда за картками»

Аналіз групових та індивідуальних бесід з батьками та педагогами дітей експериментальної групи засвідчив, що пізнавальний інтерес до питання виховання ініціативності значно підвищився після проведеної нами дослідно-експериментальної роботи. Сім'ї дітей почали з розумінням ставитися до потреб і бажань дітей, прислуховуватись до їхньої думки, підтримувати та допомагати у складних ситуаціях. Домашня атмосфера набула емоційно-комфортного характеру. За таких умов діти ставились із довірою до дорослих, виявляли повагу не тільки до особистих потреб, а й до бажань оточуючих людей.

Батьками було визнано виховний потенціал сюжетно-рольових ігор, виділено часовий проміжок для вільної гри. Проведений разом час допоміг розкрити внутрішню позицію дорослих і дітей, зменшити емоційну дистанцію між ними.

Під час бесід із педагогами було з'ясовано, що запропонована методика та педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти отримали позитивні

відгуки. Використання методів і прийомів виховання ініціативності сприяло виникненню прагнення дітей до активних і самостійних дій, бажання вносити пропозиції та втілення власних ідей.

Гру як метод і засіб виховання дітей вихователі стали частіше використовувати в практичній діяльності. Також ми звернули увагу на важливе виховне значення ігрової діяльності, заохочення дітей до спільних ігор. Вищезазначені зміни відіграли важливу роль у вихованні ініціативності дітей і сприяли реалізації їхніх особистісних потреб.

Завершальний етап дослідження засвідчив позитивну динаміку виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку за рівнями в експериментальній групі, порівняно з контрольною групою (таблиця 3.3.).

В результаті впровадження методики та педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі в закладах дошкільної освіти на різних етапах цього виду гри відсотковий розподіл рівнів, що відповідають основним критеріям, зазнав змін.

Таблиця 3.3.

Порівняння динаміки зростання показників рівнів вихованості ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в експериментальній (ЕГ) та контрольній (КГ) групах

Рівні	Групи, що порівнюються			
	ЕГ		КГ	
	Абсолютна кількість	У %	Абсолютна кількість	У %
Високий	81	48,2	53	31,1
Середній	77	45,8	85	50
Низький	10	6	32	18,9
Всього	168	100	170	100

Зокрема, діти експериментальної групи досягли високого рівня – 48,2% дітей після експерименту (до експерименту – 9%), середній рівень встановлено у 45,8% осіб після експерименту (до експерименту – 42,2%), низький рівень – 6% після експерименту (до експерименту – 48,8%). Результати представлено у

таблиці 3.4.

Таблиця 3.4.

Динаміка вихованості ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в експериментальній групі (ЕГ)

Рівні	Експериментальна група				Динаміка %
	До експерименту		Після експерименту		
	Абсолютна кількість	У %	Абсолютна кількість	У %	
Високий	15	9	81	48,2	+39,2
Середній	71	42,2	77	45,8	+3,6
Низький	82	48,8	10	6	-42,8

Згідно із цими показниками, рівень ініціативності дітей експериментальної групи значно збільшився у відсотках високого та середнього рівнів та значно знизився на низькому рівні.

Дані контрольної групи, порівняно з експериментальною, досягли незначних покращень, відсоток низького рівня переважав показники інших рівнів.

Маємо констатувати, що після проведення формувального етапу експерименту діти експериментальної групи почали орієнтуватися про базову якість – ініціативність та її основні прояви. На констатувальному етапі дослідження ми спостерігали збідненість сюжетів ігор, пасивність програвання ролей, закінчення дітьми ігрових дій і виникнення конфліктних ситуацій.

Спостереження на контрольному етапі засвідчили суттєве покращення поведінки досліджуваних: діти співпереживали та допомагали одне одному; домовлялися у розподілі ролей; передавали емоційний стан героїв у міміці, жестах, рухах, мовленні; поступались роллю; виконували самостійні та активні дії, вносили елементи новизни, пропонували нові варіанти розігрування сюжетів ігор. Діти удосконалили вміння в спілкуванні між собою, здатність пояснювати власну думку та досягати поставленої мети, мали особисті інтереси та прагнули отримувати нові знання, виявляли нестандартний підхід у застосуванні атрибутів для гри.

Маємо зауважити, що пізнавальний інтерес дітей експериментальної групи значно зріс. Адже методика та педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти впроваджувались на засадах забезпечення позитивних емоцій, збагачення новими враженнями дітей, спонукання їх до пізнавальної активності, підтримки педагогами дитячих самостійних дій, забезпечення довіри до оточуючих, що сприяло якісним змінам особистісного розвитку та збагаченню життєвого досвіду дітей.

Зазначимо, що відбулися зміни показників контрольної групи в зв'язку з суб'єктивними причинами. Ми констатували такі показники контрольної групи: високого рівня досягли 21,8% дітей після експерименту (до експерименту – 10 %); середнього – 44,7% після експерименту (до експерименту – 43,5%); низького рівня 33,5% після експерименту (до експерименту – 46,5%). Результати представлено в таблиці 3.5

Таблиця 3.5.

**Динаміка вихованості ініціативності у
дітей старшого дошкільного віку в контрольній групі (КГ)**

Рівні	Контрольна група				Динаміка %
	До експерименту		Після експерименту		
	Абсолют на кількість	У %	Абсолютна кількість	У %	
Високий	17	10	53	31,1	+21,1
Середній	74	43,5	85	50	+6,5
Низький	79	46,5	32	18,9	-27,6

За результатами наших спостережень визначено покращення ігрової компетенції дітей контрольної групи, розвитку сюжетів, взаємодії в дитячому колективі. Втім діти відчували складнощі у внесенні пропозицій для розігрування нових сюжетів, основними темами для сюжетно-рольових ігор залишились соціально-побутові. Частина дітей виявляла пасивність у розігруванні сюжетів ігор, вагалася, чи потрібно взяти участь в грі, гравці

часто зверталися за допомогою вихователя для розв'язання суперечливих ситуацій, не вміли співпереживати та знаходити оптимальні варіанти покращення настрою, володіли неповними і не досить усвідомленими знаннями про ініціативність, основні її прояви, не вміли передавати емоційний стан героїв у міміці, жестах, рухах, мовленні. У вихованців виникали труднощі виявлення самостійності в обранні змісту і напряду розвитку сюжету гри, діти мали ситуативні пізнавальні інтереси, епізодично вносили в сюжети ігор елементи новизни, виявляли стандартний підхід у виборі предметів для гри.

Після завершення формуального експерименту, зважаючи на результати контрольного етапу педагогічного експерименту, ми дійшли висновку, що показники рівнів вихованості ініціативності в сюжетно-рольовій грі у дітей старшого дошкільного віку ЕГ та КГ засвідчили позитивну динаміку: в експериментальних групах знизилась кількість дітей із низьким рівнем вихованості ініціативності (на -42,8% –ЕГ; -27,6% –КГ) і зросла кількість – з середнім (на +3,6% –ЕГ; +6,5 –КГ) та високим (на +39,2% –ЕГ; +21,1% –КГ) рівнями. Динаміка вихованості ініціативності дітей КГ також простежується, проте не така суттєва, що відображено в таблиці 3.6.

Таблиця 3.6.

Динаміка рівнів вихованості ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в експериментальній та контрольній групах

Групи Рівні	Контрольна			Експериментальна		
	До	Після	Динаміка	До	Після	Динаміка
Високий	10%	31,1%	+21,1%	9%	48,2%	+39,2%
Середній	43,5%	50%	+6,5%	42,2%	45,8%	+3,6%
Низький	46,5%	18,9%	-27,6%	48,8%	6%	-42,8%

З метою визначення результативності методики та педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти ми скористалися статистичним методом обчислювання, відповідно до даних таблиці 3.3. Припускаємо, що після проведення формуального етапу експерименту в учасників експериментальної

групи зріс рівень вихованості ініціативності в сюжетно-рольовій грі. Натомість рівень контрольної групи суттєвого покращення не досягнув. Отже, вихованість ініціативності у порівнянні ЕГ та КГ зазнала суттєвих відмінностей.

Отримані дані констатувального та контрольного експериментів ми порівнюємо, застосувавши критерій χ^2 . Значеннями для порівняння визначаємо рівні вихованості ініціативності (високий, середній, низький).

Визначимо в контексті аналізу статистики гіпотезу H_0 та альтернативну гіпотезу H_1 :

H_0 – стверджує наявність значних відмінностей у вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку контрольної та експериментальної груп за рівнями;

H_1 – стверджує відсутність значних відмінностей у вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку контрольної та експериментальної груп за рівнями.

Визначення статистики критерію χ^2 проведено за формулою:

$$\chi_{емп.}^2 = N \cdot M \cdot \sum_{i=1}^L \frac{\left(\frac{n_i}{N} - \frac{m_i}{M}\right)^2}{\frac{n_i + m_i}{N + M}}$$

де: N , M – межі вибірок ($N = 170$, $M = 168$); m_i – кількість елементів відповідних вибірок, що належать до i -того рівня; L – кількість рівнів (в нашому випадку – 3).

Результати розрахунків представлені у таблиці 3.7.

Таблиця 3.7.

Розрахунок критерію χ^2 при порівнянні рівнів у контрольній та експериментальній групах за результатами контрольного етапу експерименту

Групи Рівні	КГ	ЕГ	$\frac{n_i}{N}$	$\frac{m_i}{M}$	$\frac{\left(\frac{n_i}{N} - \frac{m_i}{M}\right)^2}{\frac{n_i + m_i}{N + M}}$
Високий	53	81	0,311764	0,482142	0,00021

Середній	85	77	0,5	0,458333	0,00001
Низький	32	10	0,188235	0,059523	0,00039
Всього	170	168	1	1	0,00062

Зроблені підрахунки значень відповідно до формули дали можливість отримати величину статистики критерію рівнів вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі ЕГ та КГ груп після проведення контрольного експерименту:

$$\chi_{емп.}^2 = N \cdot M \cdot \sum_{i=1}^L \frac{\left(\frac{n_i}{N} - \frac{m_i}{M}\right)^2}{\frac{n_i + m_i}{N + M}} = 168 \cdot 170 \cdot 0,00062 = 17,7$$

Критичне значення за критерієм χ^2 $\alpha=0,05$ та трьох ступенів вільності – 7,8. Отримані дані за формулою $\chi^2 = 17,7$ перевищують критичне значення 7,8.

Отже, ми встановили, що відповідно до правил ухвалення рішень, отримані дані розрахунків відхиляють гіпотезу H_1 й дають підстави для прийняття гіпотези H_0 , яка стверджує наявність значних відмінностей вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольових іграх контрольної та експериментальної груп за рівнями. Відповідно до отриманих результатів порівняння статистичної значущості однорідності ЕГ та КГ, у констатувальному експерименті групи однорідні – $\chi^2 = 0,2$; натомість в контрольному експерименті дані неоднорідні – $\chi^2 = 17,7$. На основі отриманих розрахунків ми встановили ефективність розроблених методики та педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти. Використання дібраного методичного інструментарію позитивно вплинуло на підвищення рівня ініціативної поведінки дітей експериментальної групи.

Відповідно до завдань контрольного експерименту, було використано аналогічні методи діагностики рівня ініціативності дітей старшого дошкільного віку. Результати визначення загального рівня ініціативності дітей старшого дошкільного віку з використанням завдань ЛЕГО засвідчили зміни у відсотковому співвідношенні, підвищились відсотки середнього рівня та

знизились – низького рівня. Середній рівень (ЕГ: було – 44%, стало – 52%; КГ: було – 47%, стало – 51%); низький рівень (ЕГ: було – 34, стало – 21); КГ: було – 35%, стало – 29); високий рівень (ЕГ: було – 22%, стало – 27%; КГ – було 18%, стало 20%).

Результати постереження, за методикою Д.Ельконіна, засвідчили, що гравці почали активніше грати, програвали ролі емоційно виразно, вносили власні позиції в гру. Отримані показники ЕГ засвідчили, що відбулося зростання високого рівня у відсотках переважно в ЕГ, на відміну від КГ. В кожній із категорій у дітей підвищився емоційний стан, вони змінювали сюжети ігор, домовлялися між собою та спілкувалися, удосконалились навички комунікації, тематика ігор розширилась, ігровий інтерес підвищився, ігрові навички вдосконалились, діти самостійно вводили правила гри та дотримувались їх, вносили елементи новизни в гру, вони виявляли усвідомлені знання про ініціативність, висловлювали власну думку.

Після проведення діагностики за методикою «Діагностична бесіда за картками» показники динаміки зростання високого рівня ігрової компетенції дітей ЕГ засвідчили позитивну динаміку: високого рівня ЕГ було – 25%, стало – 54,8%; середнього рівня ЕГ було – 32,7%, стало – 38,7%; низького рівня ЕГ було – 42,3%, стало – 6,5%. В КГ переважає середній рівень: середній рівень КГ: було – 34,7%, стало – 47%; низький рівень КГ: було – 44,1%, стало – 22,4%; високий рівень КГ: було – 21,2%, стало – 30,6%. В результаті проведеної просвітницької роботи серед батьків і педагогів було доведено виховний потенціал використання сюжетно-рольових ігор із освітньою метою, дорослі почали заохочувати дітей до гри та ініціативної поведінки, використовувати методи виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти.

На основі отриманих даних було прийнято рішення та зроблено такі висновки: відповідно до статистичних обчислень, рівень вихованості ініціативності досліджуваних ЕГ та КГ зазнав значних змін. Безперечною є динаміка зростання рівня ініціативності дітей експериментальної групи, що

доводить результативність розробленими нами методики та педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти.

За результатами дослідно-експериментальної роботи, що складалась із аналізу та обробки даних із застосуванням методів математичної статистики, встановлено неоднорідність даних ЕГ та КГ, що підтверджує позитивні зміни виховання ініціативності в експериментальній групі, на відміну від контрольної. Отримані дані свідчать про ефективність розробленої методики і педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти.

Висновки до третього розділу

На третьому етапі дослідження розроблено схему педагогічних умов, форм і методів виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти.

На основі наукових досліджень у галузі філософії, психології та педагогіки, аналізу теоретико-методичного та програмового забезпечення освітнього процесу ЗДО, емпіричних даних констатувального етапу педагогічного дослідження та власного педагогічного досвіду нами були апробовані педагогічні умови, форми і методи виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти.

Реалізація виховної роботи передбачала співпрацю з батьками, дітьми старшого дошкільного віку та педагогами. Для цього були розроблені педагогічні умови, ефективні методи, прийоми та форми на всіх етапах її впровадження.

На *першому етапі* (підготовчому) було втілено першу педагогічну умову – створення динамічного ігрового розвивального середовища. Проведено підготовчу роботу, під час якої було виконано завдання щодо здійснення

просвітницької діяльності. З цією метою ми провели консультації з батьками, ігри та вправи («Мозковий штурм», «Батьківська підтримка»), бесіди («Граємо та виховуємо дітей», «Як стати другом і радником своїй дитині», «Підбираємо іграшку для розвитку дитини»), обговорення життєвих ситуацій, перегляд відеоматеріалів, започатковано роботу «Родинного клубу», організовано батьківську спільноту в Viber та сторінку Facebook. З педагогами було проведено індивідуальні бесіди на основі аналізу планів роботи вихователя, проведено інформаційно-адаптивні ігри (за О. Корнєвою): «Формуємо ініціативність у грі. Методи та прийоми». З дітьми була організована робота зі створення позитивно-емоційної атмосфери в колективі, оснащення ігрового середовища (виділення променем світла атрибутів, внесення атрибуту, що відрізняється тематикою), облаштування «Куточку настрою» і «Дошки інтересів моєї групи». Для дітей було організовано центр сюжетно-рольових ігор «Грайлик», де вони об'єднувалися та розігрували різні сюжети гри. Вихователі використовували методи вправлення та розігрування психологічних етюдів, спрямованих на налагодження комунікації з однолітками та дорослими.

На *другому етапі* (інформаційно-формульовальному) було реалізовано ще одну педагогічну умову – систематичне поглиблення знань дітей про ініціативність і норми комунікації. З батьками було організовано такі форми роботи: бесіди, перегляд та обговорення відеоматеріалів, обговорення життєвих ситуацій, майстер-клас із ігрової діяльності, виставка та обговорення художньої літератури, розіграно рольові ігри, продовжено зібрання «Родинного клубу». Однією з найефективніших форм роботи з батьками вважаємо проведення майстер-класу «Сюжетно-рольова гра очима дитини», в якому батьки мали можливість відрефлексувати почуття дітей, на яких впливають різні стилі педагогічного супроводу грою.

Для педагогів було розроблено майстер-клас із коментарями, конференцію «Ініціативна особистість», гру-вікторину «Екзамен для педагогів», семінари-практикуми, педагогічний тренінг «Ініціативність дитини – запорука виховання

успішної особистості». Одними з найбільш ефективних форм роботи з педагогами у вихованні ініціативності дітей старшого дошкільного віку визначаємо такі: тренінг «Ініціативність дитини – запорука виховання успішної особистості», на якому проводились вправи «Словничок педагога», «Будиночок якостей», «Сходинки», «Детективи», «Цікавий атрибут», «Проблемний діалог»; гра-вікторина «Екзамен для педагогів», на якому вихователі удосконалювали знання про сюжетно-рольову гру (структура, види ігор, методи супроводу грою дітей).

На цьому етапі виховної роботи з дітьми ми систематично збагачували їх знання про навколишнє середовище (організація пізнавальної діяльності, інформування дітей у доступній формі про базову якість – ініціативність). Використовували загальні методи виховання ініціативності: прийом здивування, «навчи іншого», допомога, показ, надання позитивної оцінки, підтримка, схвалення, створення ситуації успіху, внесення опосередкованих правил гри, активізація запитаннями пізнавального інтересу дітей. Спеціальні методи та прийоми виховання ініціативності, що стимулювали дітей до пошуку незвичностей у звичному, заохочували до виявлення ініціативності.

З дітьми ми застосовували такі форми роботи: виїзні та віртуальні екскурсії, ігрові заняття, розваги, квести, показ слайдів-презентацій, фотовернісаж із батьками; а також методи: читання художньої літератури, бесіди з використанням персоніфікованої ляльки, розв'язання проблемних ситуацій, тематичне малювання нетрадиційною технікою з обговоренням, психологічні етюди, складання розповідей за план-схемами, складання казок, вправління. Найбільший відгук у дітей отримали такі форми роботи: дидактичні та рольові ігри на закріплення засвоєної інформації «Новітні професії», «Екскурсія Києвом» (схеми, віртуальні подорожі), «Що із чого зроблено?», «Карта України», план-схема карти «Міста України», «Назви космічний апарат», «Я – зірка», «Яке сонце?», мовленнєва гра «Професії моїх батьків»; збагачення знань про космос, архітектуру, виробництво (відеоекскурсія до Планетарію, вулицями міста, на фабрику з виробництва

ялинкових іграшок, до хлібопекарні, першої київської аптеки, музею води); малювання нетрадиційними техніками «гратаж» та «кляксографія»; ігри-вправи «Чарівні окуляри», гра-тренінг «Царівна Несміяна».

На *третьому етапі* (творчо-діяльнісному) ми забезпечували дотримання третьої педагогічної умови – партнерської взаємодії між дорослими й дітьми в процесі сюжетно-рольової гри. Цей етап передбачав самостійне програвання сюжетно-рольових ігор із виявленням ініціативної поведінки дітей старшого дошкільного віку. Педагоги продовжували використовувати методи виховання ініціативності старших дошкільників в сюжетно-рольовій грі.

Серед форм роботи з батьками емоційний відгук отримали такі: організація фоконкурсу «Граємо вдома», проведення свята родини «Ігроленд». Педагоги продовжили використовувати педагогічний супровід сюжетно-рольовою грою дітей: пояснення, підтримку, заохочення. У виняткових випадках ми застосовували прийоми: показ, створення ситуації успіху, допомогу, вказівку. Налаштування позитивно-емоційного ставлення дітей вихователем мотивувало їх діяти активно, пропонувати власні варіанти розвитку гри. З дітьми було продовжено роботу в центрі ігрової діяльності «Грайлик», де вихователі надали їм можливість самостійно грати в сюжетно-рольові ігри: обирати сюжети ігор, ролі, розвивати сюжети, – та продовжували спонукати дітей до ініціативної поведінки у вільній грі. У разі потреби вихователі застосовували методи виховання ініціативності, що стимулювали дітей до внесення елементів новизни у гру: «Закликаю до гри», «Мій шанс», опосередковані правила гри, «Запропонуй нове», «Зміни персонажа», вправу «Програємо ситуацію», вправу «Принц та принцеса», «Плутанина», «Новий персонаж», «Зміна місця подій в грі». Форми роботи: свята, розваги, ігри-драматизації, сюжетно-рольові ігри.

Порівняльна динаміка виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі засвідчила позитивні зміни в дітей експериментальної групи, на відміну від контрольної. Маємо констатувати, що діти контрольної групи покращили вміння спілкуватися в дитячому колективі, удосконалили навички ігрової компетенції, виявляли ініціативність в процесі

розігрування сюжетів ігор, вони демонстрували власні інтереси, вносили в ігри елементи новизни.

На основі застосування методів математичної статистичної обробки даних (визначення критерію однорідності χ^2) доведено ефективність методики та педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти.

В результаті узагальнення отриманих показників дослідно-експериментальної роботи з проблематики дослідження розроблено методичні рекомендації для батьків і педагогів ЗДО. Матеріали, наведені в третьому розділі, були відображені в авторських публікаціях (Агіляр Туклер В.В., 2017j, 2018 b,c, 2019, 2020).

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні подано теоретичне узагальнення та практичне вирішення питання виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі, що було втілено в розроблених методиці та педагогічних умовах виховання ініціативності старших дошкільників на різних етапах сюжетно-рольової гри. Результати теоретичного аналізу та експериментально-дослідної роботи засвідчили досягнення поставленої мети, виконання завдань і дозволили нам зробити такі висновки:

1. На основі аналізу теоретичних джерел було уточнено зміст базових понять дослідження: «ініціативність дітей дошкільного віку», «виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку», «виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі».

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження засвідчив, що базова особистісна якість людини «ініціативність» є складовою головних базових якостей особистості (самостійності, морально-етичних якостей, елемент творчості). Вона розглядається у психолого-педагогічній науці «як риса особистості, що характеризується спроможністю та схильністю до активних і самостійних дій».

У своєму дослідженні ми визначаємо такі компоненти ініціативності: когнітивний (засвоєння та усвідомлення поняття ініціативності як якості особистості, її основні прояви), емоційно-ціннісний (внутрішні прагнення), поведінково-діяльнісний (активні та самостійні дії).

У результаті психолого-педагогічного аналізу з'ясовано, що реалізація особистісного потенціалу дітей дошкільного віку відбувається найбільш природно та невимушено в провідному виді діяльності – грі. Серед видів ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку ми виокремлюємо сюжетно-рольові ігри, оскільки саме в них діти творчо інтерпретують соціальну дійсність і виявляють ініціативну поведінку.

У нашому дослідженні ініціативність представлено як одну з основних у структурі особистості, що має інтегровану складову та виступає компонентом більшості інших базових якостей. Надаємо визначення поняттю «ініціативність дітей дошкільного віку» – якість особистості, що виявляється в її прагненні та вмінні реалізовувати власні ідеї, вносити елементи новизни у зміст діяльності, застосовувати вольові зусилля для здійснення активних і самостійних вчинків, практичних дій.

Поняття «виховання ініціативності дошкільного віку» ми розуміємо як цілеспрямований, планомірний процес використання системи методів із метою прояву особистістю внутрішніх прагнень, мотивації до реалізації власних замислів, внесення елементів новизни, застосування вольових зусиль для здійснення активних і самостійних вчинків у діяльності.

На основі аналізу наукових досліджень сюжетно-рольової гри ми пропонуємо своє визначення поняття «виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі» як цілеспрямований, планомірний процес використання системи методів мотивації особистості до прояву власних бажань, умінь реалізовувати ідеї в процесі гри із залученням до цього інших, вносити елементи новизни в зміст гри, застосовувати вольові зусилля для здійснення активних і самостійних ігрових дій у соціально-комунікативній діяльності.

1. Розкрито потенціал сюжетно-рольової гри в контексті виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку.

Результати аналізу досліджень у галузі філософії, дошкільної психології, педагогіки надають нам підстави вважати, що ігрова діяльність дітей дошкільного віку має вагоме значення для виховання особистісних якостей. Відповідно до наукового доробку науковців встановлено, що ігрова діяльність є невід'ємною частиною життя дітей, відображенням культури народу, методом і засобом виховання дітей старшого дошкільного віку. Сюжетно-рольові ігри визнані науковцями провідним видом діяльності, в якому діти виражають власні ідеї, бажання в природних для них умовах. В процесі розігрування сюжетно-рольових ігор діти виявляють самостійність, ініціативність, вносять елементи новизни в сюжети ігор. Також діти опановують вміння комунікації, засвоюють норми соціальної поведінки, вправляються в ігрових вміннях і навичках. Наукові результати психолого-педагогічного аналізу засвідчили, що віковий період старшого дошкільного віку є оптимальним для виховання ініціативності. Саме в цьому віці закладаються основи психічних процесів: формування провідних новоутворень психіки дітей, достатній розвиток вольової сфери, оволодіння навичками та вміннями комунікації, становлення базових якостей у процесі ігрової діяльності.

В сучасних сюжетно-рольових іграх дітей старшого дошкільного віку спостерігається низка особливостей: зниження ініціативності дітей у розігруванні сюжетів ігор, стереотипність сюжетів, зменшення тривалості сюжетно-рольових ігор у розпорядку дня. Відповідно до означених особливостей сюжетно-рольових ігор педагоги-практики визначають такі складнощі в своїй професійній діяльності: потреби в удосконаленні професійної майстерності вихователів, урізноманітнення та оснащення предметно-ігрового середовища, використання опосередкованих методів педагогічного супроводу дитячої гри, надання дітям свободи в ігровій діяльності, збагачення вражень дітей для програння нових сюжетів ігор, визнання батьками виховного потенціалу сюжетно-рольових ігор.

3. Визначено критерії, показники й схарактеризовано рівні вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку.

Критеріями виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі є: 1) *когнітивний* (наявність знань про ініціативність та її основні прояви; наявність уявлень про ігрову компетентність); 2) *емоційно-ціннісний* (бажання співпереживати та знаходити оптимальні шляхи покращення настрою оточуючих; наявність особистих пізнавальних інтересів); 3) *соціально-комунікативний* (прагнення і вміння передавати емоційний стан героя в міміці, жестах, рухах, мовленні; вміння спілкуватися та взаємодіяти у колективі); 4) *творчо-дієвий* (внесення елементів новизни в тематику та сюжет гри; висування пропозицій щодо розвитку сюжету гри; прояв самостійності).

Схарактеризовано рівні виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі: *високий* (наявність у дитини старшого дошкільного віку ґрунтовних усвідомлених знань про ініціативність та основні її прояви; уявлень про ігрову компетентність; бажання співпереживати та знаходити оптимальні шляхи покращення настрою оточуючих; наявність особистих пізнавальних інтересів; прагнення і вміння дитини передавати емоційний стан героя у міміці, жестах, рухах, мовленні; вміння спілкуватися та взаємодіяти у колективі; орієнтація на реалізацію спільного задуму; здатність пояснити свою думку; опанування навичками ігрової компетентності; прагнення до отримання нових знань; внесення до тематики чи сюжету гри елементів новизни; нестандартний підхід до вибору предметів або їх заміників для гри); *середній* (не досить повні й не досить усвідомлені знання про ініціативність, основні її прояви; часткові уявлення про ігрову компетентність; наявні ситуативні бажання співпереживати та знаходити оптимальні шляхи покращення настрою оточуючих; часткові прагнення і вміння передавати емоційний стан героя в міміці, жестах, рухах, мовленні; епізодичний прояв самостійності в сюжеті гри. Діти цього рівня вміють спілкуватися та взаємодіяти у колективі, орієнтуються на реалізацію спільного задуму, однак не завжди здатні пояснити свою думку чи внести до тематики або

сюжету гри елементи новизни; не завжди висловлюють власну думку; мають ситуативні пізнавальні інтереси та захоплення; володіють ігровою компетентністю, разом з тим ситуативно виявляють нестандартний підхід у виборі предметів або їх заміників для гри); *низький* (неповні і неусвідомлені знання про ініціативність, основні її прояви; недостатні уявлення про ігрову компетентність. Вони не володіють емпатією, не прагнуть спілкуватися та взаємодіяти у колективі; орієнтуються на реалізацію лише особистих інтересів; не намагаються передати емоційний стан героя; не виявляють самостійності у грі; не висловлюють власну думку; не прагнуть до отримання нових знань; не володіють ігровою компетентністю).

4. Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено методика та педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти.

Представлені та апробовані методика та педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти ґрунтуються на змістовних блоках, які забезпечують поступове засвоєння освітнього матеріалу. Реалізація поставлених завдань здійснювалася шляхом забезпечення компонентів: когнітивного, емоційно-ціннісного, поведінково-діяльнісного. Впровадження виховної роботи проходило в три етапи, на яких передбачено такі напрями: з педагогами ЗДО, дітьми дошкільного віку, сім'ями вихованців. Для кожного напрямку було дібрано спеціальні методи роботи та педагогічні умови: 1) підготовчий – перша педагогічна умова – створення динамічного ігрового розвивального середовища. На цьому етапі було організовано ігрове середовище (виділення зони спрямуванням світла), створено «Куточок настрою», «Дошку інтересів моєї групи», дібрано серію вправ і психологічних етюдів, запроваджено роботу «Родинного клубу», здійснено просвітницьку роботу серед батьків, ігри та вправи («Мозковий штурм»), проведено інформаційно-адаптивні ігри, організовано центр «Грайлик» для дітей; 2) інформаційно-формульальний – друга педагогічна умова – систематичне поглиблення знань дітей про

ініціативність і норми комунікації. На цьому етапі розроблені ігрові заняття за темами: «Дошкільникам про професії дорослих», «Цікаве навколо нас», «Архітектура та предметний світ», «Сім'я», «Супермаркет», «Пригоди в Простоквашино» тощо; введено опосередковані правила гри; проведено бесіди, віртуальні екскурсії, малювання з обговоренням, читання та обговорення художньої літератури. Було застосовано загальні та спеціальні методи виховання ініціативності; надано домірну інформацію дітям про таку базову якість особистості, як ініціативність. Продовжено роботу «Родинного клубу» – ми надали інформацію про виховний потенціал сюжетно-рольових ігор для дітей дошкільного віку (майстер-клас «Сюжетно-рольова гра очима дитини», рольова гра «Батьківська підтримка»), розробили рекомендації у виборі оптимальних форм, методів, прийомів виховання ініціативності. З метою удосконалення професійних вмінь для педагогів було проведено майстер-класи з коментарями, конференцію, гру-вікторину, педагогічний тренінг; 3) творчодіяльнісний – третя педагогічна умова – партнерська взаємодія між дорослими і дітьми в процесі сюжетно-рольової гри дітей. Для забезпечення цього етапу ми використовували такі форми роботи: психологічні етюди, ігри-драматизації, ігри-вправи, розваги, творчі колективні роботи. Нами було прослідковано виявлення ініціативності в сюжетно-рольових іграх. Педагоги продовжували застосовувати методи та прийоми виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти.

Контрольний зріз отриманих даних експериментально-дослідної роботи підтвердив ефективність застосування методики та педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти.

В ЕГ показники статистичних даних є вищими, порівняно з рівнем вихованості ініціативності в КГ. Кількість дітей із високим рівнем виховання ініціативності в ЕГ досягла 48,2 %, натомість в КГ – 31,1%; середній рівень в ЕГ становив – 45,8%, а в КГ – 50%. Пояснюємо таку позитивну динаміку тим, що в ЕГ відсотки високого рівня зросли, за рахунок чого й знизився відсоток

середнього рівня. Натомість в КГ відсоток середнього рівня зріс, але не досягнув високого рівня. В ЕГ отримані дані низького рівня знизились і досягли 6%, натомість у КГ відсоток низького рівня був вищим – 18,9 %.

Нами були розроблені методичні рекомендації для педагогів ЗДО, надано практичний матеріал для виховання ініціативності старших дошкільників на різних етапах сюжетно-рольової гри.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутого питання. Перспективними вважаємо подальші практичні розробки з виховання ініціативності дітей дошкільного віку в різних видах діяльності, питання підготовки педагогічних кадрів, відповідно до сучасних освітніх потреб, зокрема добору ефективних методів і прийомів роботи з виховання ініціативності у дошкільному віці, індивідуального підходу до виховання ініціативності.

Рекомендовано впровадити методику та педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти в освітній процес ЗДО, проведення семінару-практикуму «Сюжетно-рольова гра як засіб виховання ініціативності», гри-вікторини «Екзамен для педагогів» у просвітницькій роботі з педагогами щодо виховання ініціативності, в навчально-тематичному плані підвищення кваліфікації вихователів закладів дошкільної освіти та навчально-виховних комплексів у системі післядипломної педагогічної освіти, використання форм роботи з батьками, які представлені в «Родинному клубі», для взаємодії вихователів і родин дітей дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славская, К. А. (1980). *Деятельность и психология личности*. Москва: Наука.
2. Абульханова-Славская, К. А. (1983). О путях построения типологии личности. *Психологический журнал*, 4, 14–19.
3. Абульханова-Славская, К. А. (1988). Проблема активности личности: Методология и стратегия исследования. В К. А. Абульханова-Славская (Ред.), *Активность и жизненная позиция личности* (с. 4–19). Москва: ИП АН.
4. Абульханова-Славская, К.А. (1989). Активность и сознание личности как субъекта деятельности. В К. А. Абульханова (Ред.), *Психология личности в социалистическом обществе: активность и развитие личности* (с. 110–133). Москва: Наука.
5. Agiliar Tukler, Viktoria (2016a) Modern Scientific Research on the Development of Proactiveness of Preschool Children *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, (Vol. 3), 2–3, 114-118.*
6. Агіляр Туклер, В. В. (2016b) Виховання базових якостей у дітей старшого дошкільного віку як прерогатива особистісного розвитку в умовах сучасного суспільства. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: матер. XI Міжнар. науково-практичної інтернет-конференції, Переяслав-Хмельницький, 20-21 лютого 2016. (109-112).* Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

7. Агіляр Туклер, В. В. (2016с) Ініціативність дитини дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема сучасності. *Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки: матер. VI щорічної Всеукр. наук.-практ. конф.*, Київ, 21 квітня 2016. (77-84). Київ: КУ імені Бориса Грінченка.
8. Агіляр Туклер, В. В. (2016d) Виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі як теоретико-методична проблема. *Педагогічні науки: зб. наук. праць Херсонського державного університету*, (В.LXXIV). Том. 2, 12-15.
9. Агіляр Туклер, В. В. (2016е) Сучасні підходи у вихованні базових якостей дітей старшого дошкільного віку в грі. Сучасна наука: теорія і практика: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 25-26 листопада 2016. (3-7). Київ: Інститут інноваційної освіти, Науково-прикладний центр прикладної інформатики НАН України.
10. Агіляр Туклер, В.В. (2017а). Ініціативність як психолого-педагогічна характеристика особистості. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, V (52), Issue: 113, 7-11.
11. Агіляр Туклер, В. В. (2017b) Психолого-педагогічна характеристика сюжетно-рольової гри дітей старшого дошкільного віку. *Педагогіка: традиції та інновації: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції*, Запоріжжя, 17-18 лютого 2017. (Ч.-2). (95-98). Херсон: Видавничий дім «Гельветика».
12. Агіляр Туклер, В. В. (2017с) Виховання базових якостей особистості з дошкільного віку: аналіз програмового забезпечення. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, Серія: Педагогічні науки, Вип. 1 (87), 25-31.
13. Агіляр Туклер, В. В. (2017d) Виховання ініціативності дітей у ігровій діяльності: сучасний стан. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля*. Серія: Педагогіка і психологія, 1, 80-85
14. Агіляр Туклер, В. В. (2017е) Виховання ініціативності дітей дошкільного віку в умовах сучасної сім'ї. *Педагогічна наука в Україні за роки*

- незалежності: здобутки, прорахунки, перспективи: матеріали Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-практичної конференції, Херсон, 15-16 листопада 2017. (140-143). Херсон: Видавничий дім «Гельветика».
15. Агіляр Туклер, В. В. (2017f) Гендерні прояви поведінки дітей у сюжетно-рольовій грі «сім'я». *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*, (Ч.1), 2, 15-23.
16. Агіляр Туклер, В. В. (2017g) Сучасний стан виховання ініціативності дітей дошкільного віку в умовах дошкільного закладу. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць Інституту проблем виховання НАПН України*, Кн.1, 21, 21-33.
17. Agiliar Tukler, V. V. (2017h) To the problem of nurturing proactivity in preschoolers. *Innovations and modern pedagogical technologies in the education system: materials of the VII international scientific conference*, february 20-21, 2017. (52-55). Prague.
18. Агіляр Туклер, В. В. (2017i) Методика виховання ініціативності дітей у сюжетно-рольовій грі. *Педагогіка та психологія: сучасний стан розвитку наукових досліджень та перспективи: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції*, Запоріжжя, 13-14 жовтня 2017. (53-58). Запоріжжя: Класичний приватний університет.
19. Агіляр Туклер, В. В. (2017j) Педагогічні умови виховання ініціативності дітей у сюжетно-рольовій грі. *Інноваційна діяльність та дослідно-експериментальна робота в сучасній освіті: тези доповідей V Всеукраїнської науково-практичної конференції*, Чернівці-Сєверодонецьк, 20 жовтня 2017. (86-88). Чернівці: ІППОЧО.
20. Агіляр Туклер, В. В. (2018a) Формування особистості в дошкільному віці. *Педагогічна теорія і практика: зб. наук. праць Київського міжнародного університету*, 2 (7), 30-48.
21. Агіляр Туклер, В. В. (2018b) Сюжетно-рольова гра як засіб виховання ініціативності. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 2, 17-22.

22. Агіляр Туклер, В. В. (2018с) Сюжетно-рольові ігри дітей: спостерігаємо, спрямовуємо, надихаємо. *Дошкільне виховання*, 7, 20-24.
23. Агіляр Туклер, В. В. (2019) Система виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі. *Молодь і ринок: щомісячний науково-педагогічний журнал*, №12 (179), 158-162.
24. Агіляр Туклер, В. В. (2020) Результати дослідження виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі. *Інноваційні наукові дослідження у галузі педагогіки та психології: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*, Запоріжжя, 7-8 лютого 2020. (7-11). Запоріжжя: Класичний приватний університет.
25. Адамек, І. (2000а). Теоретичні основи практики розвитку і виховання дитини. В Н. В. Рогальська (Ред.), *Українське дошкілля: наукові записки Уманського педагогічного університету: збірник наукових праць* (с. 22–26). Умань: Науковий світ.
26. *Активність особистості*. (2015). URL: http://psychologis.com.ua/aktivnost_lichnosti.htm.
27. Амонашвілі, Ш. О. (2002). *Школа життя*. Хмельницький: Подільський культурно-просвітницький центр імені М. К. Реріха.
28. Андрущенко, Т. (2011). Романтизм та діалектика естетичного. *Вища освіта України*, 1, 70–78.
29. Артемова, Л. В. (1988). *Формирование общественной направленности ребенка дошкольного возраста в игре*. Київ: Вища школа.
30. Артемова, Л. В. (1995). *Вчися, граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх дошкільнят : книжка для вихователів дитячих садків та батьків*. Київ: Томіріс.
31. Артемова, Л. В. (2001). Розвиток теорії та практики дитячої гри. Сторінки історії. *Дошкільне виховання*, 7, 18–19.
32. Бабичев, Ф. С. (1987). *Український Радянський Енциклопедичний Словник* (2-ге вид.). (Т. 3). Київ: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії.

33. Балл, Г. А., Мединцев, В. А. (2012). Понятие «личность» в контексте модельной трактовки культуры. *Мир психологии*, 3, 17–30.
34. Батліна, Л. (2015). *Світ дитинства: комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів*. Тернопіль: Мандрівець.
35. Бех, І. Д. (1995). *Від волі до особистості: монографія*. Київ: Україна Віта.
36. Бех, І. Д. (1997). Категорія становлення в контексті розвитку образу «Я» особистості. *Педагогіка і психологія*, 3, 9–22.
37. Бех, І. (2012). Рефлексія в духовному саморозвитку особистості. *Педагогіка і психологія*, 1, 30–37.
38. Бех, І. Д. (2003). *Виховання особистості* (Кн. 1. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади). Київ: Либідь.
39. Бех, І. Д. (2015а). *Вибрані наукові праці* (Т. 1. Виховання особистості). Чернівці: Букрек.
40. Бех, І. Д. (2015b). Особистість у контексті орієнтирів розвивального виховання. О. Б. Петренко (Ред.), *Інноватика у вихованні: збірник наукових праць* (Вип. 1, с. 7–13). Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет.
41. Бех, І. Д. (2018). *Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія*. Чернівці: Букрек.
42. Беленька, Г. (2005). Сучасна дитина і соціум. *Дошкільне виховання*, 10, 3–6.
43. Беленька, Г. (2009). Місце ігрової діяльності в житті сучасного дошкільника та її особливості. В. В. П. Андрущенко (Ред.), *Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія: збірник наукових праць* (Вип. 1, с. 62–68). Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова.
44. Беленька, Г. (2011). *Природничі науки в казках, запитаннях, завданнях, дослідях: науково-методичний посібник для дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку*. Київ: Шкільний світ.
45. Беленька, Г. В. (2012). Сучасні підходи до питань формування професійної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку. В. С. Пальчевський (Ред.). *Оновлення змісту, форм та методів навчання і*

- виховання в закладах освіти: збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету (Вип. 5, с. 99–102). Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет.
- 46.Беленька, Г. (2013). Чи потрібні заняття у дитячому садку? *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 10, 4–10.
- 47.Беленька, Г. (2014). Відповідальність формуємо змалку. *Дошкільне виховання*, 11, 12–16.
- 48.Беленька, Г. (2015) Особистість випускника дитсадка: базові якості. *Дошкільне виховання*, 5, 11–15.
- 49.Беленька, Г., Гавриш, Н., Васильєва, С., Маршицька, В., Нечай, С., Орлова, Г., Шкляр, Н. (2015). *Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ: методичний посібник*. Харків: Мадрид.
- 50.Беленька, Г. В., Машовець, М. А. (Ред.). (2016). *Дитина: освітня програма для дітей від 2 до 7 років*. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка.
- 51.Беляєва, О. (2011, Жовтень). Виховання дисциплінованості у дітей. *Психолог*, с. 27–29.
- 52.Бизикова, О. (2007). Игра как фактор развития диалога. *Дошкольное воспитание*, 5, 9–18.
- 53.Біла, І. М. (2012а). Індивідуальні особливості сприймання, їх роль у конструюванні реальності. В С. Д. Максименко (Ред.), *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України* (Т. 12. Психологія творчості, вип. 15, ч. 1, 62–68). Київ: Фенікс.
- 54.Біла, І. (2012b). Ранній розвиток як передумова становлення здібностей: (приклад виховної концепції Японії). *Обдарована дитина*, 4, 43–51.
- 55.Біла, І. (2013). Повернімо дитині дитинство! *Дошкільне виховання*, 7, 17–18.
- 56.Біла, І. М. (2014). *Психологія дитячої творчості*. Київ: Фенікс.

57. Білан, О. І., Возна, Л. М., Максименко, О. Л., Овчаренко, Л. Р., Руханська, Л. С., Самсін, В. Р. (2012). *Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське довкілля»*. Тернопіль: Мандрівець.
58. Білан, О. І. (2017). *Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільня»*. Київ: Мандрівець.
59. Богуш, А. М. (2010). (2-ге вид., доопрац.). *Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: монографія*. Київ: Слово.
60. Богуш, А., Варяниця, Л., Гавриш, Н., Курінна, С., Печенко, І. (2006). *Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія*. Луганськ: Альма-матер.
61. Богуш, А. М., Луцан, Н. І. (2011). Розвиток особистості дитини в ігрових мовленнєвих ситуаціях. *Наука і освіта*, 5, 3–5.
62. Богуш, А. М., Беленька, Г. В., Богініч, О. Л., Гавриш, Н. В., Долинна, О. П., Ільченко, Т. С., Якименко, Л. Ю. (2012). *Базовий компонент дошкільної освіти*. Київ.
63. Богуш, А. М. (2018) (2-ге вид., доопрац.). *Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі: монографія*. Кам'янець-Подільський: Рута.
64. Божович, Л. (1968). *Личность и ее формирование в детском возрасте*. Москва: Просвещение.
65. Бондаренко, А. К., Матусик, А. И. (1983). *Воспитание детей в игре: пособие для воспитателя детского сада* (2-е изд., перераб. и доп.). Москва: Просвещение.
66. Бондаренко, А. К. (1985). *Теория дидактических игр и практика их использования в детском саду: учебное пособие для студентов*. Москва: МГПИ им. В. И. Ленина.
67. Буган, Ю. В., Уруський, В. І. (2001). *Словник психолого-педагогічних термінів і понять (на допомогу працівнику сільської школи)*. Тернопіль: ТОКІППО. URL:<https://shag.com.ua/terminiv-i-ponyate-na-dopomogu-pracivniku-silesekoyi-shkoli.html>?

68. Буре, Р. С. (2014). *Социально-нравственное воспитание дошкольников. Для занятий с детьми 3–7 лет.* Москва: Мозаика-Синтез.
69. Бурова, А. (2007). Роль взрослого в развитии творческих игр. *Дошкольное воспитание*, 1, 10–13.
70. Бурова, А. (2009). Организация игровой деятельности дошкольников у светлых требований Базовой программы. *Дошкольное воспитание*, 12, 4–5.
71. Бурова, А. (2010а). Игра – эффективный способ воспитания самостоятельности детей дошкольного возраста. *Воспитатель-методист дошкольного учреждения*, 5, 17–27.
72. Бурова, А. (2010б). *Организация игровой деятельности детей дошкольного возраста.* Тернополь: Мандрівець.
73. Бюлер, К. (1930). *Очерк духовного развития ребенка.* Москва: Работник просвещения.
74. Васильева, М. А. (Ред.). (1986). *Руководство играми детей в дошкольных учреждениях: (из опыта работы).* Москва: Просвещение.
75. Васильева, О. К. (2013). *Педагогическая поддержка сюжетно-ролевых игр детей: пособие для педагогов учреждений дошкольного образования.* Москва: Содействие.
76. Вернер, Й. (1997). *Пайдейя: воспитание античного грека (эпоха великих воспитателей и воспитательных систем)* (Т. 2). Москва: Греко-латинский кабинет Ю.А. Шичалина.
77. Выготский Л.С. (1966). Игра и ее роль в психическом развитии ребенка. *Вопросы психологии* : двенадцатый год издания (Ред. Колбановский В.Н., Сохин Ф.А.), ноябрь-декабрь, 62–77.
78. Выготский, Л. С. (1982). *Собрание сочинений* (Т. 4. Детская психология). Москва: Педагогика.
79. Выготский, Л. С. (1984). *Собрание сочинений* (Т. 4. Детская психология). Москва: Педагогика.
80. Выготский, Л. (1997). *Воображение и творчество в детском возрасте.* Санкт-Петербург: Союз.

81. Вільчковський, Е. С., Беленька, Г. В., Богініч, О. Л. (1996). *Сюжетні заняття з фізичної культури з дітьми дошкільного віку: методичні вказівки до проведення занять з фізичної культури*. Київ: ІЗМН.
82. Врусська, І. (2015). Особистісний розвиток дошкільника в процесі ігрової діяльності. *Дошкільний навчальний заклад*, 7, 2–6.
83. Гавриш, Н. В. (2001). *Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці*. Донецьк: Лебідь.
84. Гавриш, Н., Іванова, А. (2004). Гра-стратегія як засіб формування творчої особистості. *Дошкільне виховання*, 1, 8–10.
85. Гавриш, Н. (2009). Зрозуміти іншого, щоб наблизитися до себе. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 6, 7–13.
86. Гавриш, Н. В. (2011). Інтеграційні процеси в системі дошкільної освіти. *Вісник Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*, 1, 16–20.
87. Гавриш, Н., Саприкіна, О., Пометун, О. (2014). *Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку: навчальний методичний посібник для дошкільних навчальних закладів*. Дніпропетровськ: ЛПРА.
88. Гавриш, Н. В., Панасюк, Т. В., Піроженко, Т. О., Рогозянський, О. С., Хартман, О. Ю., Шевчук, А. С. (2017). *Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку*. Київ: Українська академія дитинства.
89. Гиппенрейтер, Ю. (1996). *Введение в общую психологию: курс лекций: учебное пособие для студентов высших учебных заведений, обучающихся по специальности «Психология»*. Москва: ЧеРо.
90. Головинова, І. Ю. (2005). *Формирование инициативности студентов младших курсов в учебно-познавательной деятельности*. (Дис. канд. пед. наук). Волгоградский государственный педагогический университет, Волгоград.
91. Гончаренко, А., Дятленко, Н. (2014). *Стежина: комплексна альтернативна програма для дошкільних навчальних закладів, що працюють за Вальдорфською педагогікою*. Київ: Інтерсервіс.

92. Гончаренко, С. У. (1997). *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь.
93. Горностай, Т. (2015). Некоторые аспекты нравственного воспитания детей дошкольного возраста. В Г. С. Тарасенко (Ред.), *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій: збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів Інституту педагогіки, психології і мистецтва, 1–2 квітня 2015 р.* (Вип. 4, с. 109–112). Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського.
94. Григорчак, І., Працьовита, Л. (2016). Відкриття мінімаркету «Смакота». *Дошкільне виховання*, 11, 32–33.
95. Грицак, В., Мотрич Л. (2003). *Дитина щаслива в грі: підручник*. Київ: Науковий світ.
96. Губерський, Л. В., Кремень, В. Г., Ільїн, В. В. (2011). *Філософія: історія, суспільство, освіта: підручник*. Київ: Київський університет.
97. Гуріна, З. В. (2014). Психологічні особливості становлення особистості дитини раннього віку. В М. О. Носко (Ред.), *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки* (Вип. 121, с. 99–102). Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка.
98. Гусейнов, А., Кон, И. (Ред.). (1989). *Словарь по этике* (6-е изд.). Москва: Политиздат.
99. Даль, В. И. (1905). *Толковый словарь живого русского языка* (Т. 2). Санкт-Петербург: Вольф.
100. Демченко, В. (2012). *Тезаурус методичного працівника*. Рівне: РОІППО.
101. Денисенко, Н. Ф. (2007). Освітній процес має бути здоров'язбережувальним. *Дошкільне виховання*, 7, 8–11.
102. Діхтяренко, З. (2008). *Виховання наполегливості молодших школярів у процесі позакласної ігрової діяльності*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань.

103. Довбня, С. (2017). Еволюція програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку. В М. М. Чепіль (Ред.), *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* (Вип. 4/36, с. 82–95). Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка.
104. Дубініна, Д.М. (2014). *Свет вакол мяне: вучэб. дапаможнік для выхаванца ў старшых груп (ад пяці да шасці гадоў) устаноў дашк. адукацыі* (9-е выд.). Мінск: Нацыянальны інстытут адукацыі.
105. Дудова, Г. (2003). Сюжетно-рольова гра – школа життя. *Дошкільне виховання*, 8, 7–9.
106. Дятленко, Н. (2002). Самоповага формує особистість. *Дошкільне виховання*, 4, 18–19.
107. Дятленко, Н., Гончаренко, А., Шевчук, А., Смольникова, Г., Меленець, Л., Крикун, Н., Таран, О. (2010). *Інноваційна практика в роботі вихователя ДНЗ: методичний посібник*. Київ: Шкільний світ.
108. Дятленко, Н. (2017). Лялька як персону, або нові можливості застосування ляльки в педагогічному процесі. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 5, 9–14.
109. Эльконин, Д. Б. (1978). *Психология игры: монография*. Москва: Педагогика
110. Эльконин, Д. Б. (1957). *Творческие ролевые игры детей дошкольного возраста*. Москва: АПН.
111. Эльконин, Д. Б. (1989). *Избранные психологические труды*. Москва: Педагогика.
112. Житко, И.В., Кобитина, И. И. (2007). «Мир науки»: пропедевтика. В *Работаем по программе «Пралеска»: пособие для педагогов и руководителей учреждений, обеспечивающих получение дошкольного образования, с русским языком обучения* (с. 243–254). Минск: Национальный институт образования.
113. Жуковская, Р. И. (2005). *Игра и ее педагогическое значение*. Москва: Педагогика.

114. Зайцева, О. Г. (2012). Виховання духовності й моральності у дітей дошкільного віку – вимога часу. В О. І. Курок (Ред.), *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки* (Вип. 20, с. 222–225). Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка.
115. Запорожец, А. (1964). *Психология детей дошкольного возраста. Развитие познавательных процессов*. Москва: Просвещение.
116. Запорожец, А. В., Неверович, Я. З. (Ред.). (1965). *Развитие познавательных и волевых процессов у дошкольников: сборник*. Москва: Просвещение.
117. Запорожец, А. В. (1986). *Избранные психологические труды* (Т. 1. Психическое развитие ребенка). Москва: Педагогика.
118. Захарченко, В. Г. (2001). *Мовленнєвий розвиток дошкільників в сюжетно-рольовій грі: навчально-методичний посібник*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова.
119. Іващенко, Л. (2013). Формування індивідуальних якостей особистості дитини старшого дошкільного віку у суспільній діяльності з однолітками. В Н. Побірченко, О. Коберник, І. Бех (Ред.), *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи* (Вип. 47, с. 130–139). Умань: Уманський державний педагогічний університет імені П. Тичини.
120. Інструктивно-методичні рекомендації «Про організацію освітньої роботи в дошкільних навчальних закладах у 2017/2018 навчальному році». № 1/9-322 Додаток. (2017).
121. Калуська, Л. (2006). Поспішаймо закладати моральний фундамент. *Дошкільне виховання*, 7, 13–15.
122. Калуська, Л. В. (2014). *Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник»*. Тернопіль: Мандрівець.
123. Карабаєва, І., Ладивір, С. (2007). Уява народжується в грі. *Дошкільне виховання*, 10, 4–5.
124. Карабаєва, І. (2017). Визначаємо рівень сформованості ігрової компетентності. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 2, 52–58.

125. Карасьова, К. В., Піроженко, Т. О. (2011а). *Ігровий простір дитини*. Київ: Шкільний світ.
126. Карасьова, К. В., Піроженко, Т. О. (2011б). *Самодіяльні ігри дитини*. Київ: Шкільний світ.
127. Карасьова, К. (2014). Гра – справа серйозна. *Дошкільне виховання*, 5, 20–21.
128. Карасьова, К. (2015). Формуємо ціннісні орієнтири у грі. *Дошкільне виховання*, 2, 8–11.
129. Кіндрат, І. (2013). Сучасний медіапростір та його вплив на світогляд дитини. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 7, 4–8.
130. Коменский, Я. (1982). *Избранные педагогические сочинения* (Т. 1–2). Москва: Педагогика.
131. Кондратець, І. (2017). Дитячі ігри очима дорослих, або навчаємо педагогів бути активними учасниками дитячої гри. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 2, 12–21.
132. Кондратюк, С. (2017). Игровая позиция воспитателя дошкольного образования как условие педагогического сопровождения игровой деятельности детей дошкольного возраста. В А. В. Никишова (Ред.), *Дошкольное образование: опыт, проблемы, перспективы: сборник материалов VII Международного научно-практического семинара (Бранановичи, 23–24 марта 2017 г.)* (с. 54-56). Барановичи: БарГУ.
133. Кононко, О. Розвиток особистості як пріоритет реформування дошкільної освіти. В П. І. Рогова (Ред.), *Дошкільна освіта як складова системи безперервної освіти України (1991–2006): науково-допоміжний бібліографічний покажчик* (с. 10–18). Київ: ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.
134. Кононко, О. (1999). Стратегічна мета виховання – життєва компетентність дитини. *Дошкільне виховання*, 5, 3–6.
135. Кононко, О. (2000). *Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід): монографія*. Київ: Стилос.

136. Кононко, О. (2003). *Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: науково-методичний посібник*. Київ: Редакція журналу «Дошкільне виховання».
137. Кононко, О. Л. (2004). Самосвідомість у житті дошкільника. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. В С. С. Пальчевський (Ред.), *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету* (Вип. 29, с. 6–11). Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет.
138. Кононко, О. (2014). Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»: концептуальні засади. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 8, 14–24.
139. Констянтинова, О., Харитонович, О. (2013). Формуємо розвивальне середовище. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 11, 41–51.
140. Копилов, С. (2006). Навіщо шестирічним потрібна гра? *Дошкільне виховання*, 9, 12–13.
141. Копейкіна О., Гураш Л. (2006). Книга керівника дошкільного навчального закладу: Довідково-методичне видання. Харків: Торсінг плюс.
142. Корнеєва, О. (2017). Вихователі, які вміють грати, – виграють. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 2, 22–27.
143. Короткова, Л. В. (2013). До проблеми визначення поняття «гра» і типології ігор. *Нова філологія*, 55, 109–114.
144. Костюк, Г.С. (1989). *Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості*. Київ: Радянська школа.
145. Костюк, С. (2013). Теоретична сутність поняття «ініціативність» та її компоненти. В В. І. Сипченко (Ред.), *Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць* (Вип. 62, ч. 1, с. 82–88). Слов'янськ: ДДПУ.
146. Котик, Т. М. (2003). Діяльнісний підхід до вивчення української дошкільної лінгводидактики. *Дошкільна освіта*, 1, 30–32.

147. Котирло, В. К. (1968). *Гра, навчання та праця в житті дошкільника*. Київ: Знання.
148. Котырло, В. (1971). *Развитие волевого поведения у дошкольников*. Київ: Радянська школа.
149. Котирло, В. (1977). Вольова готовність. В В. К. Котирло (Ред.), *Завтра в школу* (с. 68–96). Київ: Радянська школа.
150. Котырло, В. К. (1987). Детерминация переживаний детей, мотивация совместной деятельности. В В. К. Котырло, Ю.А.Приходько (Ред.), *Формирование взаимоотношений дошкольников в детском саду и семье* (с. 52–70). Москва: Педагогика.
151. Котирло, В. К., Кулачковская, С. Е. (Ред.). (1989). *Индивидуальный подход к детям в воспитательно-образовательном процессе детского сада*. Київ: Радянська школа.
152. Кочерга, О. (2012). Психіологічний розвиток дитини перед школою. *Початкова школа*, 1, 45–48.
153. Кошелівська, О. І. (2002). *Стимулювання морального вибору дошкільників у процесі педагогічного впливу*. (Дис. канд. пед. наук). Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ.
154. Кравцов, Г. Г., Кравцова, Е. Е. (1987). *Шестилетний ребенок: психологическая готовность к школе*. Москва: Знание.
155. Кравчук, Л. (2009а). Сюжетно-рольова гра – школа моралі дитини дошкільного віку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 8, 29–34.
156. Кравчук, Л. (2009б). Сюжетно-рольова гра як ефективний засіб засвоєння етичних норм дітьми дошкільного віку. В С. О. Сисоєва (Ред.). *Педагогічний процес: теорія і практика: збірник наукових праць* (Вип. 1, с. 249–271). Київ: Едельвейс.
157. Кремень, В. Г. (Ред.). (2008). *Енциклопедія освіти*. Київ: Юрінком Інтер.
158. Крехова, П. А. (2005). Особливості проявів самостійності дошкільників. В І. Д. Бех (Ред.), *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та*

- учнівської молоді: збірник наукових праць (Вип. 8, с. 219–220). Київ: Інститут проблем виховання.
159. Крутій, К., Маковецька, Н. (2005). Інноваційна діяльність в сучасному ДНЗ: методичний аспект. *Дошкільне виховання*, 5, 5.
160. Крутій, К. (2010). Проектування освітнього простору дошкільного навчального закладу як умова розвитку здібностей дитини. *Дошкільна освіта*, 2, 10–23.
161. Крутій, К. Л. (Наук.керівник). (2016). *Дитина в дошкільні роки: комплексна освітня програма*. Запоріжжя. ЛПКС ЛТД.
162. Крутій, К. (2017). Едьютейнмент: навчання як розвага. *Дошкільне виховання*, 7, 2–6.
163. Кудикіна, Н. (2006). Психологія та педагогіка гри. *Відкритий урок*, 6, 32–39.
164. Кудикіна, Н. (2004). Теоретичні засади педагогічного керівництва ігровою діяльністю молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі. (Дис. канд. пед. наук). Інститут педагогіки АПН України, Київ.
165. Кузьменко, В. (2005). *Розвиток індивідуальності дитини 3–7 років: монографія*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова.
166. Кузьменко, В. (2006). Основні положення концепції розвитку індивідуальності дитини-дошкільника. В С. Д. Максименко (Ред.), *Інститут психології ім. Г.С. Костюка – 60 років: Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України* (Вип. 25, с. 237–240). Київ: Мілленіум.
167. Кузьменко, В. (2007). Концепція розвитку індивідуальності дитини 3–7 років: основні положення. В А. П. Андрущенко (Ред.), *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Психологічні науки: збірник наукових праць. Серія 12, Психологічні науки* (№ 20, с. 80–85). Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова.
168. Кулачківська, С. (1997). Провідні детермінанти психічного розвитку дитини. *Дошкільне виховання*, 2, 4–5.

169. Кулачковская, С. Е. (1973). *Развитие волевых действий у детей дошкольного возраста*. (Дис. канд. психол. наук). Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова, Москва.
170. Кулачківська, С. Є. (2004). Психічний розвиток дошкільника в інноваційних системах виховання. В С. Д. Максименко, С. Є. Кулачківська (Ред.), *Реалізація інноваційної практики в дошкільному навчальному закладі: психологічний аспект* (с. 10–23). Запоріжжя: ЛПС ЛТДС.
171. Кухарев, Н. В., Решетько, В. С. (1996). *Диагностика педагогического мастерства и педагогического творчества (опыт, критерии измерения, прогнозирование)* (Ч. 2). Минск: Национальный институт образования Республики Беларусь.
172. Ладивір, С. (2003). Індивідуалізація виховання дитини в умовах дитячого садка. В Т. О. Піроженко (Ред.), *Особистість дошкільника: надії та перспективи розвитку: навчально-методичний посібник*. Житомир: Житомирський ОППО.
173. Ладивір, С. (2008). Перші уроки добра. *Дошкільне виховання*, 12, 5–7.
174. Ладивір, С. (2009). Педагогіка розвитку – стратегічна лінія модернізації дошкільної ланки. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 1, 4–8.
175. Ладивір, С. (2013). Жити і діяти разом з дитиною. *Дошкільне виховання*, 10, 6–8.
176. Лазурський, О.Ф. (1995). *Очерк науки о характерах*. Москва: Наука.
177. Леонтьев, А. Н. (1972). *Мотивы и эмоции*. Москва: Издательство МГУ.
178. Леонтьев, А. Н. (2009). *Психологические основы развития ребенка и обучения*. Москва: Смысл.
179. Лисина, М. И. (1986). *Проблемы онтогенеза общения*. Москва: Педагогика.
180. Локк Дж. (1960). *Избранные философские произведения* (Т. 1–2). Москва: Соцэкгиз.
181. Лохвицька, Л. (2014а). Екологія ігрового середовища. *Дошкільне виховання*, 5, 22.

182. Лохвицька, Л. (2014b). Моральне виховання: нові чи старі проблеми? *Дошкільне виховання*, 7, 12–16.
183. Лохвицька, Л. (2014c). *Програма з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі»*. Тернопіль: Мандрівець.
184. Лохвицька, Л. (2015). Ляльки – «моральні путівники». *Палітра педагога*, 6, 3–9.
185. Лузан, П. Г., Васюк, О. В. (2010). *Історія педагогіки та освіти в Україні: навчальний посібник* (2-ге вид., допов. і перероб.). Київ: ДАКККіМ.
186. Луцан, Н. І. (1995). *Методика розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку за текстами українських народних ігор*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Південноукраїнський педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, Одеса.
187. Луценко, І. О. (1994). *Інтерференція і транспозиція у засвоєнні дітьми дошкільного віку лексики української мови*. (Дис. канд. пед. наук). Інститут педагогіки АПН України, Київ.
188. Луценко, І. (2008). *Дитина і дорослий: вчимося спілкуватись: готуємося до мовленнєвого спілкування з дошкільниками*. Київ: Світич.
189. Люблінська, Г. О. (1974). *Дитяча психологія: навчальний посібник*. Київ: Вища школа.
190. Макаренко, А. (1978). *Избранные педагогические сочинения* (Т. 1–2). Москва: Педагогика.
191. Манько, В. А. (2011). *Формування пізнавальної ініціативності старшокласників у процесі навчання предметів гуманітарного циклу*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Харків.
192. Мардахаев, Л. В. (Авт.-сост.). (2002). *Словарь по социальной педагогике: учебное пособие для студентов высших учебных заведений*. Москва: Академия.
193. Маркова, Т. А. (1979). *Воспитание дошкольника в семье: вопросы теории и методики*. Москва: Педагогика.

194. Масару Ибука (1991). *После трех уже поздно*. Москва: РУССЛИТ.
195. Маслоу, А. (2008). *Мотивация и личность* (3-е изд.). Санкт-Петербург: Питер.
196. Машовець, М., Карнаухова, А. (2012). Вплив казки на формування особистості дитини: моральний аспект. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 7, 20–24.
197. Мельник, І. С. (2009). Можливості розвитку адекватної самооцінки дошкільників у взаємодії з дорослими й однолітками. *Дошкільна освіта*, 3, 55–62.
198. Мельничук, О. С (1989). *Етимологічний словник української мови* (Т. 2. Копці – Д). Київ: Наукова думка.
199. Миронова, Р. М. (1989). *Игра в развитии активности детей: книга для учителя*. Минск: Народная асвета.
200. Міністерство освіти і науки України, Академія педагогічних наук України (1999). *Базовий компонент дошкільної освіти в Україні*. Київ: Редакція журналу «Дошкільне виховання».
201. Мішечкіна, М. Є. (2008). Характеристика основних підходів у вивченні впевненості в собі. В *Науковий вісник Бердянського державного педагогічного університету. Гуманітарні науки* (№ 1, с. 97–103). Бердянськ: Бердянський державний педагогічний університет.
202. Мішечкіна, М. Є. (2009). *Виховання впевненості в собі у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку*. (Дис. канд. пед. наук). Бердянський державний педагогічний університет, Бердянськ.
203. Моложавый, С.С. (1932). Педология в борьбе за новую систему и за повышение качества дошкольного воспитания. *Дошкольное воспитание*, 10/12, 30–37.
204. Моляко, В. О. (2004). Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини. *Практична психологія та соціальна робота*, 8, 1–4.
205. Мухина, В. С. (1975). *Психология дошкольника*. Москва: Просвещение.

206. Мясищев, В. М. (1995). Понятие личности в аспектах нормы и патологии. В А. А. Бодалев (Ред.). *Психология отношений: избранные психологические труды* (с. 39–67). Москва: Институт практической психологии.
207. Нгуен Тхи Ким Аннь (2004). *Воспитание творческой активности у детей старшего дошкольного возраста в сюжетно-ролевой игре*. (Дис. канд. пед. наук). Московский педагогический государственный университет, Москва.
208. Непомнящая, Н. И. (1969). О святы разных плоскостей в структуре личности. В А. В. Петровский (Ред.), *Психологические проблемы юности* (с. 196–199). Москва: Педагогика.
209. Непомнящая, Н. И. (1992). *Становление личности ребенка 6–7 лет*. Москва: Педагогика.
210. Нечипуренко, Н. (1999). Психолого-педагогічні засоби розвитку соціальної компетентності старших дошкільників. В А. М. Богущ (Ред.), *Оновлення змісту і методів дошкільної освіти в Україні: Наукові записки Рівненського педагогічного інституту: збірник наукових праць* (Вип. 5, с. 243–246). Рівне: Рівненський державний педагогічний інститут.
211. Новикова, Л. С. (1968). *Особенности инициативы старшеклассников в общественно полезной деятельности*. (Автореф. дис. канд. пед. наук (по психологии)). Одесса.
212. Огляд Програми всебічного розвитку дитини «Крок за кроком». URL: <http://gash.ussf.kiev.ua/uk/content/огляд-програми-всебічного-розвитку-дитини-«крок-за-кроком»>
213. Огнев'юк, В. (2006). Особлива місія дошкільної освіти. *Дошкільне виховання*, 4, 3–7.
214. Огнев'юк, В. О., Волинець, К. І. (Наук. керівники). (2010). *Дитина: програма навчання та виховання дітей від 2 до 7 років*. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка.
215. Огнев'юк, В. О., Кузьменко, О. М. (Уклад.). (2014). *Філософія освіти: хрестоматія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів*. Київ: Київський університет імені Б. Грінченка.

216. Огнев'юк, В. О., Сисоєва, С. О. (2012). Освітологія – науковий напрям інтегрованого дослідження сфери освіти. *Рідна школа*, 4/5, 44–51.
217. Олпорт, Г. (2002). *Становление личности: избранные труды*. Москва: Смысл.
218. Пасічник, А. (2009). Казка як засіб розвитку словесної творчості. *Дошкільне виховання*, 10, 11–13.
219. Патрабой, І. (2014). Батькам про цінність сюжетної гри. *Дошкільне виховання*, 1, 15–17.
220. Паурене, А. (1970). *Воспитание инициативности подростков в общественно полезной деятельности*. (Автореф. дис. канд. психол. наук). Вильнюсский государственный университет имени В. Капсукаса, Вильнюс.
221. Петровский, А. В., Ярошевский, М. Г. (Ред.). (1990). *Психология: словарь* (Изд. 2-е, испр. и доп.). Москва: Политиздат.
222. Петухов, С. А. (1954). *Проявление инициативы учащихся 3 класса (на материале обучения, труда и игры)*. (Автореф. дис. канд. пед. наук (по психологии)). Москва.
223. Піроженко, Т. (2010). *Особистість дошкільника: перспективи розвитку: навчально-методичне видання*. Тернопіль: Мандрівець.
224. Піроженко, Т. О. (2011). Особистісний потенціал дитини дошкільного віку. В. П. Андрущенко (Ред.), *Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія: збірник наукових праць* (Вип. 14, с. 152–156). Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова.
225. Піроженко, Т. (2012). Особистісний потенціал дошкільника: умови розвитку в сучасному суспільстві. *Дошкільне виховання*, 1, 8–15.
226. Піроженко, Т. О., Карасьова, К. В., Соловійова, Л. І. (2013). Ціннісні орієнтації дитини: тенденції розвитку. В С. Д. Максименко (Ред.), *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України* (Т. 10. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія, вип. 25, с. 356–369). Київ: Інформаційно-аналітичне агентство.

227. Піроженко, Т. О., Ладивір, С. О., Біла, І. М., Карасьова, К. В., Карабаєва, І. І., Соловійова, Л. І. ... Федорчук, О. І. (2014). *Дитина у сучасному соціопросторі: навчальний посібник*. Київ; Кіровоград: Імекс-ЛТД.
228. Піроженко, Т. О., Хартман, О. Ю. (2016b). *Парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6–7 років «Вчимося жити разом»*. Київ: Алатон.
229. Піроженко, Т. (2017). Відповідальність дорослого за дитячу гру: стратегічний орієнтир. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 2, 7–11.
230. Плотник, И. Э. (1967). *Формирование инициативности как черты личности старшего школьника*. (Автореф. дис. канд. пед. наук. (по психологии)). Ленинград.
231. Погонина, Е. А. (1986). *Психологические особенности инициативы старших школьников в общественной деятельности и условия ее развития*. (Дис. канд. пед. наук). Москва.
232. Поддьяков, Н.Н., Михайленко, Н.Я. (1987). *Проблемы дошкольной игры: психолого-педагогический аспект*. Москва: Педагогика.
233. Поддьяков, А. Н. (2001). *Развитие исследовательской инициативности в детском возрасте*. (Дис. д-ра психол. наук). Московский государственный университет, Москва.
234. Поліщук, С. А. (2001). *Особливості розвитку волі в учнів молодшого шкільного віку*. (Дис. канд. психол. наук). Інститут психології імені Г. С. Костюка АПН України, Київ.
235. Половіна, О. А. (2007). *Формування естетичного ставлення до природи засобами образотворчого мистецтва у старших дошкільників (на матеріалі ознайомлення з пейзажним живописом)*. (Дис. канд. пед. наук). Інститут проблем виховання АПН України, Київ.
236. Полонский, В.М. (2004). *Словарь по образованию и педагогике*. Москва: Высшая школа.
237. Поніманська, Т. І. (1993). *Моральне виховання дошкільників: навчальний посібник*. Київ: Вища школа.

238. Поніманська, Т. (2007). Реалізація особистісних пріоритетів гуманістичного виховання дітей дошкільного віку. В В. Є. Берека (Ред.), *Педагогічний дискурс: збірник наукових праць* (Вип. 1, с. 109–115). Хмельницький: ХГПА.
239. Поніманська, Т. І., Козлюк, О. І., Марчук, Г. В. (2008). *Виховання людяності: методичний посібник*. Київ: Міленіум.
240. Поніманська, Т. (2009а). Дорослий у становленні особистості дитини. *Дошкільне виховання*, 12, 2–7.
241. Поніманська, Т. (2009б). Роль гри в особистісному розвитку дитини дошкільного віку. В Г. С. Тарасенко (Ред.), *Її величність гра (теорія і методика організації дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти): збірник статей* (с. 22–30). Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського.
242. Поніманська, Т. (2013). Моральність має бути свідомою. *Дошкільне виховання*, 8, 3–5.
243. Прохоров, А. М. (Ред.). (1991). *Большой энциклопедический словарь* (Т. 1). Москва: Советская энциклопедия. URL: <https://www.vedu.ru/bigencdic/12199/>
244. Рапацевич, Е. С. (Сост.). (2006). *Психолого-педагогический словарь*. Минск: Современное слово.
245. Рибалка, В. В. (2009). Моністична теорія багатовимірного розвитку особистості у працях В. Ф. Моргуна. В *Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: навчальний посібник* (с. 352–370). Одеса: Букаєв В. В.
246. Рогальська, І. П. (2008). *Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід: монографія*. Київ: Міленіум.
247. Роджерс, К. (1994). *Взгляд на психотерапию: становление человека*. Москва: Прогресс.
248. Рубинштейн, С. Л. (1973). *Проблемы общей психологии*. Москва: Педагогика.

249. Рубинштейн, С. Л. (1989). *Основы общей психологии* (Т. 1–2). Москва: Педагогика.
250. Савченко, М. В. (2014). *Виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності*. (Дис. канд. пед. наук). Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, Одеса.
251. Світлична, С. П. (2007). Поняття ціннісного ставлення до себе у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях. В І. Д. Бех (Ред.), *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць* (Вип. 10, т. 1, с. 17–26). Київ: Інститут проблем виховання.
252. Семенов О. (2017). Теоретико-методичні засади формування творчо спрямованої особистості старшого дошкільника у позашкільному навчальному закладі. (Дис. канд. пед. наук). Інститут проблем виховання НАПН України, Київ.
253. Сисоєва, С. (2006). *Основы педагогической творчости: підручник*. Київ: Міленіум.
254. Сіренко, А. Є. (2017). *Формування у старших дошкільників впевненості в собі у груповій діяльності* (Дис. канд. пед. наук). Інститут проблем виховання НАПН України, Київ.
255. Скрипченко, О. В., Лисянська, Т. М., Скрипченко, Л. О. (2001). *Довідник з педагогіки та психології: навчальний посібник для викладачів, аспірантів та студентів педагогічних навчальних закладів*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова.
256. *Словник української мови: академічний тлумачний словник*. (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/>.
257. Сморг, Л. (1996). Безкорислива й вільна гра як явище культури і засіб виховання. *Дошкільне виховання*, 6, 16–17.
258. Сорока, А. И. (1996). *Формирование инициативности личности школьника в условиях коллективной творческой деятельности*. (Дис. канд. пед. наук).

- Харьковский государственный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, Харьков.
259. Стаєнна, О. (2017). Роль дорослого в дитячій грі. *Палітра педагога*, 1, 3–5.
260. Старжинская, Н. (2011). Инновационные процессы дошкольного образования в Беларуси. В С. С. Пальчевський (Ред.), *Оновлення змісту, форм та методів навчання та виховання в закладах освіти: збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету* (Вип. 2, с. 106–110). Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет.
261. Старжинская, Н. С. (2012). *Речевая мозаика: учебное наглядное пособие для педагогов учреждений дошкольного образования*. Минск: Жасскон.
262. Старинська, О. В. (2008). *Розвиток інтелектуальної ініціативності першокласників в процесі спільної учбової діяльності*. (Дис. канд. психол. наук). Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ.
263. Старинська, О. В. (2014). Формування інтелектуальної ініціативності молодших школярів. *Практична психологія та соціальна робота*, 5, 1–12
264. Степанов, О. (Авт.-упоряд.). (2006). *Психологічна енциклопедія*. Київ: Академвидав.
265. Стреха, Е. А. (2012). *Познаём мир природы: учебное наглядное пособие для педагогов учреждений дошкольного образования*. Минск: Жасскон.
266. Суржанська, В. А. (2004). *Творчі завдання як засіб формування пізнавальної активності старших дошкільників*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Харківський державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Харків.
267. Сухомлинський, В. О. (1997). *Вибрані твори* (Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина). Київ: Радянська школа.
268. Термінологічний словник. (2010). В Л. А. Мацко, М. Д. Прищак. *Основи психології та педагогіки*. Вінниця: Вінниц. нац. техн. ун-т. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/8prishak_osnovy_psiholog_pedagogiki/slov.htm.

269. Тертична, Н. А. (1997). *Психологічні особливості становлення ініціативи молодшого школяра в учбовій діяльності*. (Дис. канд. психол. наук). Інститут психології імені Г. С. Костюка АПН України, Київ.
270. Титаренко, Т. (1994). *Жизненный мир личности (структурно-генетический подход)*. (Дис. д-ра психол. наук). Інститут педагогіки АПН України, Київ.
271. Ткачук, Т. (2002). Радість пізнання. *Дошкільне виховання*, 9, 10–11.
272. Трошкін, О. В. (2004). *Педагогічні умови розвитку ініціативності майбутніх дизайнерів у процесі навчально-творчої діяльності*. (Дис. канд. пед. наук). Донецький національний університет, Донецьк.
273. Удіна, О. М. (2004). Проблема виховання самостійності дітей дошкільного віку: теоретичний аспект. В О. В. Сухомлинська (Ред.), *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць* (Вип 6, кн. 1, с. 145–151). Київ; Житомир: ЖДУ.
274. Усик, Д. (2013). *Психологічні особливості саморегуляції поведінки старших дошкільників у сюжетно-рольовій грі*. (Автореф. дис. канд. психол. наук). Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Харків.
275. Усик, Д. (2015). Психологічні особливості саморегуляції поведінки в старшому дошкільному віці. В Л. Д. Заграй (Ред.), *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія* (Вип. 20, ч. 2, с. 108–114). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника.
276. Усова, А. П. (1976). *Роль игры в воспитании детей*. Москва: Просвещение.
277. Федорова, Ю. (1999). Розвиток творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобами ігор-фантазувань. В А. М. Богуш (Ред.), *Оновлення змісту і методів дошкільної освіти в Україні: Наукові записки Рівненського педагогічного інституту: збірник наукових праць* (Вип. 5, с. 261–264). Рівне: Рівненський державний педагогічний інститут.

278. Фроленкова, Н. (2016). Інтегрування зарубіжних педагогічних технологій у зміст освітніх програм сучасного українського дошкілля. *Освітній простір України*, 8, 127–132.
279. Фромм, Э. (2006). *Анатомия человеческой деструктивности*. Москва: АСТ.
280. Ходонович, Л. С. (2004). Інновації в дошкільній освіті Білорусі: порівняльно-педагогічний аналіз. *Кіраванне ў адукаціі*, 5, 28–38.
281. Хютер, Г. (2016). *Позвольте детям играть как можно больше*. URL: <https://www.matrony.ru/pozvolte-detyam-igrat-kak-mozhno-bolshe>
282. Шапран, В. Ю. (2001). Види ініціативності та їх класифікація. В В. Коцур (Ред.), *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»* (Вип. 21, с. 408–413). Переяслав-Хмельницький: Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди.
283. Шатский, С. Т. (Ред.). (1925). *Среда – воспитатель и проблема детского сада*. Москва: Работник просвещения.
284. Шевчук, А. С. (2005). *Вплив українських музично-хореографічних традицій на музично-руховий розвиток старших дошкільників*. Київ: Либідь.
285. Шкепу, М. О. (2010). *Філософія: навчальний посібник*. Київ: Київський національний торговельно-економічний університет.
286. Шульга, Л. (2002). *Розвиток творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку*. Запоріжжя: ЛПС ЛТД.
287. Щедровицький, Г. П. (2006). Організаційно-діяльнісна гра як нова форма організації та метод розвитку колективної мислєдіяльності. *Психологія і суспільство*, 3, 58–69.
288. Щодо організації освітньої роботи в дошкільних навчальних закладах у 2017/2018 навчальному році. № 1/9-322. (2017). URL: <http://ru.osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/56878/>

289. Юнг, К.Г. (1994). *Структура личности и процесс индивидуации*. Санкт-Петербург: АСТ.
290. Янотовская, Ю.В. (1973). *Экспериментальное исследование самостоятельности в трудовой деятельности*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Московский государственный университет, Москва.
291. Adamek, I. (1999). Rozwiązanie problemów w zabawie – kreatywna praktyka z wykorzystaniem możliwości dziecka. In M. Kielar-Turska, B. Muchacka (Red.). *Stymulacyjna i terapeutyczna funkcja zabawy* (s. 179–187). Krakow: Agat.
292. Adamek, I. (2000b). Problem solving at play: creative practice of child's personality development. In *Socialiniai – edukaciniai mokymai klininėje ugdyje* (s. 139–143). Klaipeda: Klaipedos Universitetas.
293. Bradley, L., Donovan C. (2012) «Read It! Do It! Tell It! Play It!» : Preschoolers and Their Families Having Fun With Stories. *Childhood Education Infancy Through Early Adolescence* (July /August 2012. 88. 4.), 248-254.
294. Flemming I. (1999) *Po prostu zaczynamy: Praktyczne porady z zakresu pedagogiki zabawy*. Kielce: Wydawnictwo Jednoc
295. G. -L. Lee.(2013). Re-emphasizing Character Education in Early Childhood Programs : Korean Children's Experiences. *Childhood Education Infancy Through Early Adolescence* (September/October. 89. 5.), 315-322.
296. Plowman L., Stephen C. & McPake J. (2010a). *Growing Up with Technology: Young children learning in a digital world*. London: Routledge.
297. Plowman L., McPake J. & Stephen C. (2010b). The technologisation of childhood? Young children and technology in the home. *Children and Society*, 24 (1), 63-74.
298. Marsh J, Plowman L, Yamada-Rice D, Bishop J, Scott F (2016). Digital play: A new classification. *Early Years*, 36 (3), 242-25
299. Stern, W. (1918). *Person und Sache. System der philosophischen Weltanschauung* (Bd. 2. Die menschliche Persönlichkeit). Leipzig: Barth.
300. Stern, W. (1924). *Person und Sache. System des kritischen Personalismus* (Bd. 3. Wertphilosophie). Leipzig: Barth

301. Stern, C., Stern, W. (1907). *Die Kindersprache. Eine psychologische und sprachtheoretische*. Leipzig: Johann Ambrosius Barth.
302. Stern, W. (1906). *Person und Sache: System der philosophischen Weltanschauung* (Bd. 1. Ableitung und Grundlehre). Leipzig: Barth.

Дослідник	Визначення ініціативності
------------------	----------------------------------

ДОДАТКИ

Додаток А

Визначення поняття «ініціативність дітей дошкільного віку» в психолого-педагогічній літературі

А. Богуш, Г. Беленька, О. Богініч, Н. Гавриш, О. Долинна, Т. Ільченко, Л. Якименко (БКДО)	Ініціативність – одна з базових якостей особистості.
І. Плотнік	Ініціативність – риса особистості.
В. Шапран	Ініціативність – стала особистісна якість, яка характеризується вільною надситуативною активністю.
К. Абульханова-Славська	Ініціативність – форма соціальної активності.
О. Поддяков, О. Старинська	Ініціативність – риса характеру особистості.
О. Кононко	Ініціативність – продуктивна форма активності.
В. Рагозіна, Н. Гавриш, Г. Беленька, В. Маршицька, О. Остряньська, Н. Шкляр, О. Полякова, С. Нечай, С. Васильєва, Г. Орлова, С. Сисоєва	Ініціативність розглядалась у складі інших базових якостей особистості, таких як спостережливість, допитливість, відповідальність, самостійність, міжособистісна злагода, справедливість, чуйність, міжособистісне партнерство, шанобливість, креативність, творчість.
Дослідник	Визначення ініціативності
В. Кузьменко	Ініціативність визначено розглядається як властивість індивідуальності, що сприяє виробленню індивідуального стилю діяльності, створення нових продуктів діяльності, втілення власних ідей.
Т. Поніманська	Ініціативність визначено у складі таких базових якостей, як творча активність і самостійність особистості.

А. Богуш	Ініціативність – психологічна властивість, показник розвитку творчого інтелекту дитини, що виявляється в ігровій, продуктивній, художньо-мовленнєвій діяльності.
О. Зайцева, О. Кошелівська, Л. Лохвицька, Т. Поніманська	У працях дослідники розглядали ініціативність як рушійну силу формування моральної свідомості та виховання моральної поведінки.
Т. Горностай	Ініціативність розглядається в основі формування моральності.
І. Адамек	Ініціативність – форма активності.
С. Судзукі, М. Ібука	Ініціативність як складова творчості особистості.

Додаток Б

Адаптована схема спостереження за Д.Ельконіним

Дата	Ім'я та прізвище дитини	Назва сюжету гри, зміст	Ролі	Кількість ініційованих ігор	Кількість внесених змін у сюжет,	Активність, дотримання	Комунікація	Показники, оцінка
------	-------------------------	-------------------------	------	-----------------------------	----------------------------------	------------------------	-------------	-------------------

		гри			творчі дії	правил гри		

Діагностика рівнів вихованості ініціативності в сюжетно-рольовій грі.

Високий рівень: діти проявляють оригінальність у вигадуванні ігор та розгортанні їх сюжету, розвивають ігровий задум, ініціюють ігрову діяльність і розвиток сюжету за власним бажанням, вносять елементи новизни, підтримують ініціативу інших дітей, активно виконують ролі, взаємодіють із партнерами по грі, виявляють допомогу та підтримку у грі, самостійно обирають ролі – 3 бали (15-18 б.)

Середній рівень: діти підтримують запропоновані варіанти ігор, проявляють стереотипні дії у розвитку ігрового задуму, обирають другорядні ролі, не вносять елементи новизни в гру. Охоче підтримують ініціативу інших дітей, власну ініціативність виявляють за допомогою дорослого. Активність має наслідувальний характер із елементами самостійності. Взаємодіють із партнерами по грі, доброзичливо ставляться до інших гравців – 1 б. (5-9 б.)

Низький рівень: діти не підтримують тем ігор, не пропонують варіанти сюжетів для розігрування, не беруть участі у виборі сюжету ігор та розподіленні ролей, не вносять пропозицій у розвиток ігрового задуму. Виконують ролі, запропоновані іншими дітьми, не вносять елементів новизни в гру. Ініціативна поведінка не спостерігається навіть за підтримки дорослого. Таким дітям властива пасивність у грі, відсутність бажання грати. Грають

наодинці, не хочуть взаємодіяти з іншими дітьми. Не проявляють самостійність у грі – 0 б. (0-4 б.)

Додаток В

Анкета для батьків

Шановні батьки!

Ми проводимо дослідження, метою якого є визначення найбільш ефективних методів і прийомів виховання ініціативності у дітей старшого

дошкільного віку. Анкета анонімна, результати опитування будуть використані лише в узагальненому вигляді. Після заповнення анкети, будь ласка, віддайте її інтерв'юєру.

Щиро дякуємо Вам за співпрацю!

1. Вкажіть

- Склад сім'ї _____
- Яку маєте освіту _____
- Характер трудової діяльності _____
- Скільки дітей у сім'ї _____
- Скільки дитина відвідує дитячий садок?

2. Які Ваші очікування від відвідування дитячого садка?

3. Які якості Ви б хотіли розвивати у дитини? Відмітьте потрібний варіант відповіді позначкою («V» або «+»)

- А) самостійність;
- Б) незалежність;
- В) організованість;
- Г) творчість;
- Д) ініціативність;
- Е) колективність;
- Є) морально-етичні якості.

Інший варіант відповіді: _____

4. Що означає ініціативність (на Вашу думку)?

5. Яку дитину можна назвати ініціативною?

6. Чи потрібно, на Вашу думку, виховувати ініціативність у дошкільному віці? Чому?

7. Чи прагне Ваша дитина спілкування? Відмітьте потрібний варіант відповіді позначкою («V» або «+»)

- А) прагне до проведення часу на самоті;
- Б) надає перевагу спілкуванню з дорослими;
- В) надає перевагу спілкуванню з ровесниками;
- Г) надає перевагу спілкуванню зі старшими дітьми;
- Д) надає перевагу спілкуванню з братами, сестрами.

Інші особливості спілкування _____

8. Які методи виховних впливів найчастіше використовуються у Вашій сім'ї? Відмітьте потрібний варіант відповіді позначкою («V» або «+»)

- А) покарання;
- Б) заохочення;
- В) вказівки;
- Г) переконання;
- Д) приклад;
- Е) допомога;
- Є) підтримка.

Інше _____

9. Чи виступає Ваша дитина ініціатором ігор вдома?

10. Скільки часу Ваша дитина грається вдома?

11. В які ігри Ваша дитина любить гратися вдома? Відмітьте потрібний варіант відповіді позначкою («V» або «+»)
- А) дидактичні (навчальні) ігри;
 - Б) комп'ютерні ігри;
 - В) ігри з конструктором;
 - Г) сюжетно-рольові («Доньки і матері», «Магазин», «Зоопарк» тощо).
12. Чи Ви заохочуєте дитину до гри? Як саме?
-
-

13. Які сюжети ігор Ваша дитина любить розігрувати найбільше ?
Відмітьте потрібний варіант відповіді позначкою («V» або «+»)

- А) «Сім'я»;
 - Б) «Банк»;
 - В) «Магазин»;
 - Г) «Розбійники»;
 - Д) «Школа»;
 - Е) Розігрування казкових героїв:
 - Е.1) героїв мультфільмів;
 - Е.2) героїв комп'ютерних ігор;
 - Є) «Пошта»;
 - Ж) «Аптека»;
 - З) «Лікарня»;
 - И) «Поліція»
 - І) «Пожежна частина»;
 - Ї) «Моряки»;
 - Й) «Телекомпанія»;
 - К) «Дизайнерська студія»;
 - Л) «Модний подіум»;
 - М) «Космічна подорож»;
- Інша відповідь _____

14. Чи граєте Ви з дитиною? В які ігри?

Додаток Г

Анкета для вихователів

Шановні педагоги!

Ми проводимо дослідження, метою якого є визначення найбільш ефективних методів і прийомів виховання ініціативності у дітей старшого дошкільного віку. Анкета анонімна, результати опитування будуть використані лише в узагальненому вигляді. Після заповнення анкети, будь ласка, віддайте її інтерв'юєру.

Щиро дякуємо Вам за співпрацю!

1. Вкажіть

- Педагогічну освіту _____

- Стаж роботи в ЗДО _____

- Вік дітей у групі _____

- Кількість дітей у групі (хлопчиків та дівчаток)

2. Що таке ініціативність (на Вашу думку)?

3. Яку дитину можна назвати ініціативною?

4. Яке значення для виховання особистості дитини дошкільного віку має ініціативність?

5. Які методи та прийоми Ви використовуєте для виховання ініціативності?

6. В яких випадках Ви включаетесь у гру дітей? З якою метою?

7. За якими ознаками Ви оцінюєте прояви ініціативності в дітей?

8. Розкрийте зміст сюжетно-рольових ігор дітей у Вашій групі:

8.1. Вкажіть тематику ігор, в які Ваші вихованці грають. Відмітьте потрібний варіант відповіді позначкою («V» або «+»)

А) «Сім'я»;

Б) «Банк»

В) «Магазин»

Г) «Розбійники»

Д) «Школа»

Е) Розігрування казкових героїв:

Е.1) героїв мультфільмів;

Е.2) героїв комп'ютерних ігор;

Є) «Пошта»;

Ж) «Аптека»;

З) «Лікарня»;

И) «Поліція»;

І) «Пожежна частина»;

Ї) «Моряки»;

Й) «Телекомпанія»;

К) «Дизайнерська студія»;

Л) «Модний подіум»;

М) «Космічна подорож».

Інша відповідь _____

8.2. Скільки тривають сюжетно-рольові ігри дітей Вашої групи?

9. Опишіть взаємодію дітей у сюжетно-рольових іграх. Відмітьте потрібний варіант відповіді позначкою («V» або «+»)

- А) вміють вступати в контакти одне з одним;
- Б) вміють домовлятися під час розподілу ролей;
- В) вміють поступатися роллю або власною думкою в грі з товаришами;
- Г) допомагають одне одному в разі виникнення труднощів;
- Д) граючи роль, враховують думки товаришів по грі.

10. Чи вміють передавати емоційний стан у розігруванні ролі? (мімікою, жестами)

11. Чи вносять діти елементи новизни у сюжетно-рольові ігри? Вкажіть, як саме.

Додаток Д

**Результати анкетування щодо розуміння вихователями
значення виховання ініціативності в дошкільному віці**

№ з/п	Питання: «Що, на Вашу думку, можна назвати ініціативністю?»	Стверджувальна відповідь	
		Загальна кількість опитаних	%
1.	Вміння діяти активно	102	29,7
2.	Прояви інтересу та зацікавленості	25	7,3
3.	Самовираження	95	27,7
4.	Прояв творчості	14	4,1
5.	Вольова якість	18	5,3
6.	Прояв допитливості	8	2,4
7.	Прояв відповідальності	67	19,5
8.	Складова самостійності	5	1,4
9.	Складова лідерських якостей	2	0,6
10.	Якість, яка проявляється в ігровій діяльності	7	2
11.	Не відповіли	126	26,9
12.	Відповіли	343	73,1

Додаток Е

**Результати анкетування щодо розуміння вихователями
проявів ініціативності в дошкільному віці**

№ з/п	За якими ознаками Ви оцінюєте прояви ініціативності і дитини ?	Отримані дані у %		
		Вихователі дітей молодшої групи	Вихователі дітей середньої групи	Вихователі дітей старшої групи
1.	Ініціативність як риса характеру	2 (6,1%)	9 (9,2%)	33 (9,8%)
2.	Діти виявляють комунікативні вміння	3 (9,1%)	7 (7,2%)	69 (20,4%)
3.	Діти виявляють активність	15 (45,4%)	44 (44,9%)	143 (42,3%)
4.	Діти виявляють волові якості	5 (15,2%)	–	13 (3,9%)
5.	Діти виявляють самостійність	4 (12,2%)	14 (14,2%)	34 (10,0%)
6.	Діти виявляють впевненість у собі	3 (9%)	7 (7,2%)	23 (6,8%)
7.	Діти виявляють лідерські якості	1 (3%)	17(17,3%)	23 (6,8%)

Додаток Ж

Використання вихователями методів і прийомів виховання ініціативності дітей дошкільного віку (за даними анкетування)

№ з/п	Методи та прийоми виховання ініціативності	Результати отриманих даних		
		Молодша група	Середня група	Старша група
1.	Приклад і переконання	–	5 (5,1%)	26 (7,7%)
2.	Вказівка	8 (24,3%)	8 (8,2%)	24 (7,1%)
3.	Заохочення	–	15 (15,3%)	74 (22,0%)
4.	Надання права вибору	3 (9,1%)	6 (6,2%)	8 (2,3%)
5.	Допомога	–	9 (9,2%)	39 (11,5%)
6.	Створення проблемних ситуацій	–	10 (10,2%)	11 (3,2%)
7.	Морально-етичні бесіди	5 (15,1%)	7 (7,1%)	19 (5,6%)
8.	Читання та обговорення художньої літератури	3 (9,1%)	8(8,2%)	31 (9,2%)
9.	Підтримка	–	1 (1%)	10 (3%)
10.	Навіювання, психогімнастика	–	–	9 (2,7%)
Педагогічні умови, які були визначені педагогами як методи				
1.	Надання свободи думки	2 (6%)	7 (7,1%)	22 (6,5%)
2.	Використання сюжетно-рольової гри	12 (36,4%)	21 (21,4%)	52 (15,4%)
3.	Створення зони емоційного комфорту	–	1 (1%)	13 (3,8%)

Додаток 3

Результати опитування вихователів щодо характеру педагогічного супроводу ігрової діяльності дітей дошкільного віку

№ з/п	Питання: «В яких випадках Ви включаетесь у гру дітей?»	Отримані відповіді у %		
		Вихователі дітей молодшої групи	Вихователі дітей середньої групи	Вихователі дітей старшої групи
1.	Підтримка малоактивних дітей	6 (18,2%)	9 (9,1%)	32 (9,4%)
2.	Допомога вихователя у випадку, коли сюжет гри вичерпується	5 (15,1%)	15 (15,3%)	124 (36,7%)
3.	Контроль для попередження конфліктних ситуацій	13 (39,4%)	45 (46%)	93 (27,5%)
4.	Організація ігрового простору та пропонування сюжету	4 (12,1%)	12 (12,3%)	52 (15,4%)
5.	Пояснення правил гри (у випадку, якщо гра проводиться вперше)	2 (6,1%)	14 (14,3%)	10 (3%)
6.	Безпосереднє включення вихователя в гру як учасника рольових дій для опосередкованого керівництва	–	–	6 (1,8%)
7.	Не втручаюсь без потреби в гру дітей	3 (9,1%)	3 (3,0%)	–
8.	Діти самостійно взаємодіють у грі	–	–	21 (6,2%)

Додаток К

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВИХОВАТЕЛІВ

1. Змістовно удосконалити ігрову діяльність: систематично збагачувати знання дітей про ініціативність, предмети українського побуту, трудову діяльність людей, створювати ігрове середовище, делегувати організацію гри дітям.
2. Налаштовувати позитивно-емоційну атмосферу в дитячому колективі.
3. Стимулювати вихованців до нових відкриттів, пошуку оригінальних способів розв'язання поставлених завдань.
4. Здійснювати педагогічний супровід організації ігрової діяльності.
5. Виховувати у дітей бажання спілкуватися та взаємодіяти в ігровій діяльності.
6. Створювати ситуації успіху під час програвання ігор.
7. Надавати можливості дітям проявляти активність, ініціативність, самостійність.
8. Використовувати опосередковані методи педагогічного супроводу сюжетно-рольовими іграми: створення ситуації успіху, допомога, показ, пояснення, підтримка, заохочення, надання позитивної оцінки дітям, «навчи іншого», прийом здивування.
9. Забезпечувати час для вільної дитячої гри.
10. Налагоджувати довірливі стосунки між дорослими та дітьми.

Додаток Л

Навіювання

*Зранку щиро всім всміхнись,
У групі з кожним подружись.*

*До садочка ходять малюки,
Щоб все знати, все вміти
І дружними зростати.*

*Я сміливо ділюся своїми думками,
Про що думаю, скажу словами.*

*Я труднощів не боюся,
Україні знадоблюся.*

*Я хороший, вмілий, гарний,
Та й у навчанні я старанний.*

*Із другом легше в світі жити,
Але й дружити треба вміти.*

Додаток М

Сюжетно-рольові ігри дітей старшого дошкільного віку

1. Тема: «Сім'я. Вкладаємося спати»

Учасники гри: 5 дітей.

Тривалість: 25 хв.

Дівчинка Вікторія Ф. запропонувала дівчаткам пограти в гру. До них приєднався Петрик К., якому дали роль синочка. Варвара Х. запропонувала вкласти синочка спати і прочитати йому казочку. Дівчата діяли злагоджено, передавали голосом і жестами поведінку дорослих, намагалися розповідати казку тихенько, щоб не розбудити синочка. Дівчатка Саша У. та Валерія С. були старшими сестричками і в усьому допомагали мамі. Вони виконували доручення, приносили необхідні предмети для гри. Саша У. запропонувала приготувати застелити для синочка ліжко, самостійно підбирала м'які іграшки для того, щоб синочку було комфортно засинати. Валерія С. запропонувала заспівати колискову пісню. Діти підтримали ініціативу дівчинки і тихим голосом заспівали колискову. Марія К. колисала синочка і вкрила його ковдрою. Діяти грали злагоджено, допомагали один одному.

2.Тема: «Свято у колі сім'ї»

Учасники гри: 6 дітей.

Тривалість гри: 23 хв.

Дівчатка запропонували погратися у святкування. Хлопчики спочатку не були зацікавлені грою, проте Вікторія Ф. запропонувала їм піти в магазин та купити продуктів для готування страв. Хлопчики відповідально поставились до завдання і виконали його. Діти розподілили всі обов'язки між собою. Дівчатка Вікторія Ф., Варя Х., Зоя Л. були у ролях мами і доньок, вони прибирали, готували і накривали на стіл. Сашко З., Петрик К., Владик Ш. у ролях батька, дядька і синочка привозили продукти, підбирали їх у магазині. Потім родина

разом вечеряла. Найактивніше проявляла себе Вікторія Ф. у ролі мами, вона давала доручення, керувала організацією вечери.

3.Тема: «Сім'я на морі»

Учасники гри: 7 дітей.

Тривалість гри: 23 хв.

Дівчинка Віра Г. запросила дітей відпочити на морі. Дівчатка підтримали задум та запросили до себе хлопчиків. Віра Г. розподілила ролі та пояснила хід гри. Дівчатка активно грали: збирались у поїздку, вибирали місце відпочинку, пропонували розваги на воді. Хлопчики отримали другорядні ролі, виконували розпорядження, вказівки. Костя К. заохотив учасників гри піти на танці й розважитись. Діти сприйняли із зацікавленістю запропоноване і продовжили гру у вигляді танців. Виникла ситуація, коли розвиток гри припинився і гра завершувалась. Вихователь запропонувала провести вправу «Зміни місця подій в грі». В наслідок чого, діти почали пропонувати свої варіанти місця для гри та способи розігрування сюжету. Обговоривши пропозиції дітей було прийняте рішення відправитись до Турччини на тур відпочинку для всієї сім'ї. Загалом діти грали злагоджено, самостійно, у виникненні труднощів запитували вихователя.

4.Тема: «Пікнік»

Учасники гри: 8 дітей.

Тривалість гри: 24 хв.

Дівчинка Варя Х. вигадала сюжет гри. Діти проявили активність у розподілі ролей, розгортанні її сюжету. Гравці висунули свої пропозиції щодо розвитку ігрових подій: дівчатка Саша У., Катя К., Світлана К. повинні були приготувати бутерброди і скласти кошик; хлопчики Петрик К., Стас Д., Данилко С. – взяти машину для поїздки; дівчинка Злата В. – зібрати фрукти та скласти їх у кошик; Костя В. – допомогти дівчаткам у нарізанні продуктів. Діти вдало розкрили сюжет гри, допомагали одне одному, давали поради.

5. Тема: «Захворів друг»

Учасники гри: 9 дітей.

Тривалість гри: 25 хв.

Дівчинка Катруся К. залучила дітей до гри. Петрик К. одразу виявив бажання грати хворого, він придумав, що застудився після того, як з'їв морозиво, і тепер погано себе почуває. Дівчатка Світлана К., Ліза М., Кароліна В. захотіли відвідати хворого. Всі учасники гри почали розділяти обов'язки в грі. В ході гри виникали суперечки щодо вибору ліків. Гравці активно брали участь і вносили пропозиції: Саша У. – купити таблетки для друга; Варя Х. – взяти варення; Даринка С. – купити лимон і додати його в чай; Ірина Л. згоджувалась із товаришами по грі, власних ідей не висувала. Суперечку розв'язала Катруся К., вона вирішила взяти лимон, тому що у ньому багато вітамінів. Діти проявили чуйність і дружність у догляді за хворим.

6.Тема: «Дитячий садок»

Учасники гри: 7 дітей.

Тривалість гри: 22 хв.

Тему для розігрування запропонував Микита С. Діти разом почали організовувати гру, розподілили між собою ролі. Роль виховательки обрала Богдана Л., вона підбрала аксесуари для ролі, грала впевнено, пропонувала допомогу іншим дітям. У ролі вихованців діти грали, наслідуючи поведінку маленьких дітей: Валерія С. зображувала, що їсть кашу; Петрик К. читає книжечку; Ярослава В. вклала ляльку спати; Діана К. звернула на себе увагу тим, що зобразила поранення ніжки. Всі діти почали її жаліти й допомагати. Богдана Л. у ролі виховательки запропонувала прочитати книжку. Всі діти із задоволенням сіли на килимочку й уважно слухали. Дівчинка імітувала читання книжечки виразно та емоційно.

7.Тема: «Школа»

Учасники гри: 8 дітей.

Тривалість гри: 25 хв.

Грати запропонувала Даринка С., вона почала організовувати гру, добирати предмети для гри. Діти між собою розподілили ролі самостійно.

Виникли суперечки з приводу розподілу ролі вчителя, проте діти самостійно домовились між собою. Роль вчителя довірили Сашкові З., він відповідально поставився до неї, у програванні наділив свого героя якостями: самостійність, впевненість, мудрість. Діти програвали учнів виразно, виражали мімікою та жестами школярів: впевнених, самостійних, вмілих. Ілля С. запропонував допомогу іншим дітям у виконанні письмових вправ, був під час гри доброзичливим, привітним. Загалом діти вдало розіграли сюжет гри, узгоджено взаємодіяли між собою.

8.Тема: «Зимові забави»

Учасники гри: 7 дітей.

Тривалість гри: 21 хв.

Всі діти позитивно поставилися до участі в грі, активно взаємодіяли, самостійно розподілили обов'язки: троє дітей (Петрик К., Настя К., Саша У.) запропонували зробити зі снігу цеглинки для будівлі, Костя Л., Світлана М. – розташовували їх. Дівчинка Ліза М. запропонувала ліпити сніговика. Вона дала йому ім'я, шукала предмети-замінники для створення носа, ротика. Дівчинка Варя Х. заохочувала дітей до створення замку зі снігу, вона вислуховувала ідеї щодо створення замку, діти разом втілювали запропоноване (створити його в три колони, розфарбувати фарбою). Діти навіть вигадали, що в замку буде жити принцеса з собакою, сестрою, королем і королевою. Виникали суперечки щодо розташування ігрового матеріалу, проте діти розв'язували їх самостійно, домовлялися між собою. Хлопчик Сашко З. проявив ініціативність в організації гри, розподіленні обов'язків.

9.Тема: «Власник магазину»

Учасники гри: 6 дітей.

Тривалість гри: 23 хв.

Хлопчик Стас Д. запропонував створити зоопарк із різними тваринами. Діти разом розділили ролі. Вихователь запропонувала трохи змінити героїв гри: вовка – хитрого, лисичку – боязку, зайчика – сміливого. Отже, діти почали програвати тварин інакше. На початку гри в дітей виникли труднощі у показі.

Педагог звернулась до їхнього досвіду, нагадала емоційні стани. Діти почали рухами та мімікою відображувати емоційний стан свого героя. У результаті вони залишились задоволеними від гри.

10.Тема: «У кав'ярні»

Учасники гри: 5 гравців.

Тривалість гри: 23 хв.

На початку гри об'єдналися троє дівчаток: Леся К., Віра Г., Ліза М. Вони почали збирати посуд, готувати. Діти розподілили обов'язки між собою, і кожен виконував своє завдання самостійно. У гру попросились двоє хлопчиків – Петрик К., Максим А.; проте дівчатка їм відмовили, сказавши, що гравців вистачає. Вихователь запропонувала взяти хлопчиків у якості відвідувачів. Дівчатка згодилися, почали грати більш активно, пропонували відвідувачам напої, запитували, скільки ложок цукру покласти. Хлопчики також із радістю взяли участь у грі, робили замовлення, розповідали про вподобання у напоях.

11. Тема: «Перукарня»

Учасники гри: 5 дітей.

Тривалість гри: 22 хв.

Активну участь в гри брали дівчатка. Тільки один хлопчик захотів взяти участь у ролі відвідувача – Ілля Д. Він хотів, щоб йому зробили стильну зачіску. Дівчата розподілили між собою ролі перукарів і стилістів. Домовлялися між собою. У ході гри виникали суперечки, проте запропоновані варіанти стрижки дівчата обговорювали й разом приймали рішення. Діти відчували себе у грі комфортно, виразно грали ролі. Тетяна Л. запропонувала до одягу хлопчика дібрати прикраси. Діти підтримали запропоноване та разом добирали аксесуари.

12.Тема: «Салон модних зачісок»

Учасники гри: 5 дітей.

Тривалість гри: 23 хв.

Активну участь у грі брали дівчатка. Вони організували іграшковий салон, дібрали до нього атрибути. Хлопчиків запросили у якості відвідувачів.

Більшість із хлопчиків відмовилась брати участь у грі. Проте Андрійко У. сам виявив бажання піти у салон, дівчатка пропонували йому різні зачіски, а він вибирав ту, яка йому сподобалась. Дівчатка радились між собою, яку зачіску обрати, придумували разом образи. Потім вони продовжили по черзі робити одна одній зачіски, домовлялись між собою.

13.Тема: «Ательє»

Учасники гри: 7 дітей.

Тривалість гри: 20 хв.

Діти активно діяли у грі, особливо дівчатка – вони відібрали тканину для гри, розклали на полички. Одразу зацікавилися ролями – модельєрів, швачок. Дівчинка Вікторія Ф. проявила ініціативність – взяла швейну машинку та почала шити плаття для ляльок. Втім вона не домовилася з іншими дітьми, тому виникли суперечки щодо використання машинки для шиття. Вихователь допомогла розв’язати суперечку, провівши бесіду з дитиною. Вона звернулася до неї із проханням зрозуміти стан іншого, згадати з власного досвіду способи розв’язання конфліктних ситуацій, запропонувала варіанти розв’язання суперечки. Вікторія Ф. прислухалась до педагога і запропонувала такий розподіл предметів для гри: «Я спочатку пошию одяг, а ти його попросуєш. Потім можемо помінятися». Отже, конфліктна ситуація була завершена, і гра продовжилась. Дівчинка Даринка С. проявила активність у ролі дизайнера – самостійно вигадувала моделі плаття та одягу. Більшість хлопчиків були пасивні, виконували доручення. У подальшому в дівчаток розвилась гра «Доньки-матері».

14.Тема: «У фруктовому садку»

Учасники гри: 7 дітей.

Тривалість гри: 20 хв.

Діти активно залучалися до гри, взаємодіяли, вміло використовували ігровий інвентар (сапки, лопатки, лійки, ганчірки для витирання пилу з листочків). Дівчинка Настя К. перша відгукнулася на роль садівниці, роздавала інвентар, давала вказівки, у грі діяла самостійно, допомагала іншим друзям. На

роль господаря першим відгукнувся хлопчик Сашко З. – він давав настанови дітям, як саджати фруктові дерева та доглядати за ними, залучав дітей розпушувати землю для рослин. Петрик К. запропонував саджати дерева лимона, щоб його плоди можна було узимку додавати в чай. Хлопчик Данилко С. проявив себе у грі пасивно – спершу його зацікавили інвентар та ігрові дії, але йому швидко набридло, і він відійшов від гри. Його запросили в гру діти і доручили бути охоронцем, на що він відреагував позитивно й продовжив гру. Решта дітей виконували настанови та доручення. Сюжет гри вдалося розгорнути завдяки активності головних героїв.

15.Тема: «На прийом до лікаря Айболита»

Учасники гри: 5 дітей.

Тривалість гри: 23 хв.

У виборі головної ролі проявила активність дівчинка Настя К. – вона підбігла до вихователя і одразу взяла вбрання лікаря. Проте розгорнути роль не змогла, її голос був тихий, майже не звучний, вихователю довелося допомагати дитині вести діалог. Вона наслідувала приклад педагога, намагалась відтворити поведінку та жести. Після прикладу педагога Настя К. стала більш впевнено грати роль, пропонувала варіанти розвитку гри. В ході гри ініціативність проявила дівчинка Світлана Ф. – вона активно грала, передавала симптоми хвороби через міміку, жести та голос, самостійно виконувала доручення лікаря. Інші гравці наслідували рухи, повторювали фрази, виконували доручення злагоджено.

16.Тема: «Пожежа в лісі»

Учасники гри: 6 дітей.

Тривалість гри: 15 хв.

Ініціативу проявили хлопчики (3 дітей), вони підбрали атрибути, виникли суперечки у розподіленні ролей – всі хлопчики хотіли бути пожежниками, тому дівчаткам залишились ролі лікарів. Для розв'язання суперечностей потрібне було втручання вихователя. Петрик К. взяв на себе головну роль у розгортанні сюжету (пропонував способи гасіння пожежі, направляв інших менш активних

дітей), двоє дівчаток Марійка С. та Аня Л. також проявили ініціативу в грі, вони запропонували допомогу жителям лісу і почали їх вивозити у безпечне місце. Інші учасники гри підтримували розвиток основного сюжету, домовлялись між собою, виконували доручення.

17.Тема: «Будівельники»

Учасники гри: 7 дітей.

Тривалість гри: 25 хв.

Хлопчики одразу проявили активність у доборі матеріалу для гри та ролей будівельника, майстра, столяра, тесляра. Діти взаємодіяли злагоджено, активно, кожен знав обов'язки свого героя і чітко їх виконував. Під час програвання діти закріплювали назви інструментів і предметів. Дівчаткам було складніше, вони плутались у назвах та застосуванні інструментів. Хлопчики Петрик К., Владик Ш., Іванко О. допомагали дівчаткам і пояснювали їм, як застосовувати предмети. Отже, у хлопчиків підвищувалась самооцінка, вони були задоволені тим, що допомагали. Дівчатка також відчували себе емоційно комфортно при підтримці товаришів по грі. Особливо успішно імітував бригадира Сашко З., він давав чіткі вказівки робітникам, показував, що робити.

18.Тема: «Музиканти»

Учасники гри: 8 дітей.

Тривалість гри: 23 хв.

Тему гри запропонував Петрик К. Діти разом розподілили ролі між учасниками гри. Петрик К. хотів взяти на себе головну роль скрипаля, діти не сприйняли його рішення, проте хлопчик запевнив, що він справиться, і вони згодилися. Роль диригента запропонував Сашко З., діти схвалили це рішення. Кожен із дітей обрав роль музиканта та інструмент, на якому буде грати: гітара, дудочка, сопілка, барабани. Кожен учасник гри пояснював свій вибір: Валерія К. вибрала піаніно – воно гарно звучить; Макар І. обрав тарілки – вони голосні; а Данилко С. заходів грати на дзвіночках – за дзвінке звучання. Сашко З. запропонував організувати оркестр і грати разом. Музиканти розподілили місця у оркестрі. Сергійко Т. не знав, яке місце краще обрати, інші гравці допомогли

йому вибрати місце, давали поради, як правильно грати. Петрик К. захотів бути головним солістом, його імітування гри на скрипці викликало схвалення. Діти-глядачі емоційно реагували на виступи дітей, плескали в долоні. Загалом діти вдало розгорнули сюжет гри, вихователь підтримував дітей та заохочував їх.

19.Тема: «Скульптори»

Учасники гри: 8 дітей.

Тривалість гри: 20 хв.

Гру запропонувала Діана Л., вона почала її організовувати, а Світланка К., Петрик К. допомогли їй. Головну роль скульптора-майстра діти віддали Світланці К., вона відповідально взялась розігравати роль, давала завдання в організації, настанови у виборі предметів для гри. Інші діти були в ролі учнів, вони запитували, як зліпити задуману скульптуру. Кожен із учнів мав власну ідею ліплення: Саша У. – скульптуру мами, Віка Ф. – фігурку собаки, Макар І. – дельфіна, Катруся К. – фігурку зайчика, Настя К. – чарівний острів, Діана Л. – принцесу, Петрик К. – машину, Світланка К. – ведмедика. Кожен з дітей вдало грав роль, виконував завдання зосереджено. Вихователь вирішила зробити виставку із фігурок, які зробили діти, і покликати глядачів. Отже, діти продовжили гру «Виставка скульптур». Діти грали впевнено, самостійно, дотримуючись правил і норм ввічливої поведінки.

20.Тема: « В банку»

Учасники гри: 6 дітей.

Тривалість гри: 21 хв.

Діти спершу розгубились, проте проявив ініціативу в грі хлопчик Дмитрик Л., він підготував матеріал для гри, взяв на себе роль банкіра, вдало вів діалог із відвідувачами. Дівчатка-касири вдало спілкувалися з відвідувачами, ввічливо зверталися, дівчинка Юлія В. запропонувала покласти суму грошей у банк, щоб їх стало більше, тоді можна купити щось більш коштовне. Відвідувачі виконували вказівки, хлопчик Кирило М. попросив взяти суму грошей для того, щоб купити машину. Діти домовлялись під час гри,

діяли самостійно, впевнено. Коли у розвитку сюжету виникали труднощі, вихователь допомагав їм.

21. Тема: «У суді»

Учасники гри: 8 дітей.

Тривалість гри: 21 хв.

Діти, які виконували ролі обвинувача та захисника, проявили найбільшу активність, вони виступали впевнено, чітко висловлювали свою думку. Хлопчик Ілля М. був «захисником», наводив переконливі аргументи для захисту, пояснював причини поведінки підсудного. Хлопчик Дмитрик Л. – «обвинувач» – доводив неправильність вчинку, пояснював його негативні наслідки. Він висловлювався чітко, впевнено, переконливо. Дівчинка Діана К. – «суддя» – також була переконливою, вона пояснювала вчинок підсудного з морально-етичних поглядів, запропонувала відправити злодія на перевиховання. Підсудні поводили себе активно, проте хлопчик Святослав Н. потребував підказки вихователя, приймав рішення зі згоди педагога, поводив себе невпевнено. Діти у ролях «злодіїв» активно пояснювали вчинки своїх персонажів. Петрик С.: «Я вкрав цукерку, тому що дуже хотів солодкого»; Марія В.: «Я забрала ляльку, тому що в мене такої немає»; Рома К.: «Я зламав машинку, тому що вона мені не подобалась»; Віра Г.: «Я забрала шпильку, тому що вона дуже красива, і мені подобається». Діти разом прийшли до думки про негативну поведінку злодіїв.

22. Тема: «Ферма»

Учасники гри: 6 дітей.

Тривалість гри: 25 хв.

Діти позитивно злучалися до гри, одразу розподілили ролі. Хлопчики вибрали образи робітників і трактористів. Відповідально поставилися до ролей, імітували сильних і мужніх дорослих. Ініціативу проявив Кирило С. – він приймав рішення, де сіяти зерно. Дівчатка займалися саджанням рослин і доглядом за ними. Дівчинка Вікторія Ф. самостійно взяла лійки та поливала

рослини. Дівчатка Настя К. та Даринка С. розподіляли між учасниками гри роботу з розпушування землі. Тетянка К. годувала тварин. Діти проявляли навички у взаємодії з партнером по грі, дотримувались правил гри, вносили пропозиції у виборі садження культур. Костя К. запропонував посіяти зерно пшениці, адже з неї можна виготовити хліб; Леся М. запропонувала саджати кукурудзу, щоб потім із неї готувати кукурудзяну кашу.

23.Тема: «В аптеці»

Учасники гри: 8 дітей.

Тривалість гри: 27 хв.

Діти захопилися грою, їм було цікаво проявити себе у нових ролях і піклуватися про інших. Фармацевта грала дівчинка Ірина С. – вона вдало імітувала дії дорослого, розставляла трави, пояснювала лікувальний ефект від рослин, їх користь. Хлопчик Сашко З. та дівчатка Катруся Д., Оленка С. й Валерія К. допомагали у фітовітальні – проводили процедури (робили чаї, відвари); Сашко З. запропонував запаковувати засушені рослини та продавати їх. Марійка С. у ролі покупця проявила активність, запитувала про властивості ліків і рослин. Вона розповіла про хворобу свого синочка, в якого дуже болить горло, і спитала про те, що може йому допомогти. Діти грали самостійно, підтримували одне одного, звертали увагу на думку партнера по грі.

24.Тема: «Зоопарк»

Учасники гри: 9 дітей.

Тривалість гри: 23 хв.

Діти охоче сприйняли пропозицію залучитися до гри. Ролі розподілили досить швидко. Головну роль директора зоопарку взяла на себе дівчинка Вікторія Ф. – вона визначила місце для гри, розподілила персонажів: тварин, працівників зоопарку, відвідувачів. Діти охоче імітували тварин, передавали мімікою та жестами особливості їхньої поведінки. Особливо виразно грали Даринка С., Настя К., Сашко З., Гвен Н., вони демонстрували спосіб харчування тварин, рухи та емоційний стан. Петрик К. пропонував розподілити

тварин на зони птахів, водних тварин, травоядних і хижаків, щоб вони не посварились. Хлопчик Сашко П. виявив бажання бути лемуром, якого потрібно годувати травою, тому що лемури люблять соковиту траву і фрукти. Діти підтримували запропоноване і гралися злагоджено. Решта дітей виконували запропоновані ігрові дії, майже не вели діалог, наслідували дії друзів. Проте в цілому дітям вдалося розгорнути сюжет гри, їм було цікаво та комфортно гратися разом.

25. Тема: «В дитячій лікарні»

Учасники гри: 6 дітей.

Тривалість гри: 27 хв.

Діти охоче почали грати в гру, розподілили ролі між собою без суперечок. Проявили ініціативу дівчатка, вони підготували матеріал для гри. Дівчинка Марійка К. одягнула костюм лікаря і взяла на себе головну роль, дівчатка Настя С., Ульянка Д. та Ліза М. були медсестрами. Вони активно вели діалоги, домовлялися між собою. Марійка К. давала вказівки, а дівчатка виконували їх. Проте виникла суперечка у подальшій розв'язці сюжету, дівчатка захотіли грати більш активно (лікувати пацієнта від застуди), на що лікар заперечила, у розв'язання конфлікту довелося втрутитися вихователю. Діти разом із педагогом уточнили симптоми хворого і прийняли рішення щодо його лікування. Інші діти грали ролі пацієнтів, вдало імітували стан хворого, виконували вказівки. Зокрема, Катруся Д. була активною у ролі пацієнта, вона розповідала, що поранилась під час катання на велосипеді, і у неї тепер болить нога та рука. Вона запропонувала лікарям накласти гіпс на руку. Діти підтримали цю ідею і забинтували їй руку.

26. Тема: «Подорож по місту автобусом»

Учасники гри: 8 дітей.

Тривалість гри: 25 хв.

Хлопчики проявили ініціативу в розподіленні ролей, переважно тих, які вони вже грали, тому вихователь допомогла їм, надала можливість проявити себе іншим дітям. Дівчинка Даринка С. поводила себе впевнено у ролі водія,

слідкувала за дорожнім рухом, пропонувала шляхи розв'язання проблемних ситуацій (зупинитися і пропустити перехожого). Дівчинка Настя С. у ролі поліцейського діяла впевнено, слідкувала за рухом, давала чіткі вказівки щодо руху на дорозі. Хлопчик Данилко С. поводив себе у ролі диспетчера невпевнено, опирався на допомогу вихователя. Хлопчики у ролі пасажирів не проявили себе, поведись пасивно. Тому було введено роль екскурсовода, програючи яку, декілька пасивних дітей розповідали і описували видатні місця Києва. Ця пропозиція від педагога урізноманітнила гру.

27. Тема: «Подорож до фабрики іграшок»

Учасники: 7 дітей.

Тривалість гри: 25 хв.

Більшість дітей відгукнулись на пропозицію програвання сюжету гри. Гру запропонувала Варя Х. – вона заохотила дітей до гри, розподілила ролі. Для себе Варя Х. виділила роль директора «Фабрики». Дівчинка Тетянка М. запропонувала бути її заступником і займатись перевіркою якості іграшок. Дівчата розподілили ігрові обов'язки і гралися злагоджено. Ролі дизайнерів успішно виконували декілька дітей (Петрик К., Марійка Л., Сашко З.), вони разом домовлялись про ескізи майбутніх іграшок. Працівники (Світланка М, Даринка С.) виконували доручення та прислуховувались до думки гравців. Вихователем було внесено пропозицію зробити замовлення на іграшку-подарунок для Улянки С., яка відмовилась грати. Діти сприйняли доброзичливо запропоноване і виготовили іграшку із паперу. Улянка С. залишилась задоволеною і пообіцяла наступного разу взяти участь у грі.

28. Тема: «Подорож на пошту»

Учасники гри: 9 дітей.

Тривалість гри: 20 хв.

Дітям потрібна була допомога у розподіленні ролей. Активними у грі були діти, які грали ролі водіїв, листоноші, телефоністів, касирів, вантажників. Вони спирались на власні знання про ці професії та намагалися відтворити правильні дії. Особливо вдалася роль телефоністки, яку грала дівчинка Даринка

С. – вона вдало вела діалог, запитувала з власної ініціативи, кому треба зателефонувати. Якщо партнер по грі відчував труднощі у відповіді, вона йому допомагала та підказувала. Хлопчик Сашко З. проявив активність у ролі касира, він самостійно ставив питання, пропонував чек. Складнощі відчували діти, які грали ролі телеграфіста, сортувальника преси, внаслідок обмеженості знань про ці професії. За допомогою вихователя діти програвали складні ролі. Вони спирались на приклад педагога, демонстрацію поведінки персонажа, ведення діалогу.

29. Тема: «У літаку»

Учасники гри: 7 дітей.

Тривалість гри: 15 хв.

Хлопчик Сашко З. був ініціатором гри та взяв на себе роль першого пілота. Діти згодились, розподілили між собою ролі. Дівчатка Катруся К., Ліза М. та Світланка К. були стюардесами. Вони проявляли турботу до пасажирів, запитували, чи хочуть вони чай або поїсти, розповідали про правила поведінки. Другий пілот Максимко Т. та перший пілот Сашко З. відтворювали ролі мужніх, сильних і впевнених чоловіків, створювали діалоги між собою, інтонаційно виразно програвали ролі. Діти-пасажери уважно слухали правила поведінки, ставили питання. Діти продовжили гру, об'єднавши сюжет гри «У літаку» та «Подорож».

30. Тема: «Бібліотека»

Учасники гри: 7 дітей.

Тривалість гри: 25 хв.

Діти із зацікавлення сприйняли гру. Головну роль виконувала дівчинка Даринка С. – вона активно грала, просила формуляр для бібліотеки, говорила чітко, голосно, передавала роль жестами та мімікою. Проявили ініціативу в грі Сашко М., Вікторія П., Настя Л., Гвен Н. – вони активно грали, чітко описували книгу, яка їм потрібна, рухами і жестами передавали позитивний настрій відвідувача бібліотеки. Решта дітей вела діалог за допомогою вихователя, вони були нерішучі, не взаємодіяли під час гри. Для зацікавлення неактивних дітей

вихователь залучала інших учасників гри у якості підтримки. З боку активних дітей проявлявся позитивний відгук на звернення про допомогу й підтримку. У результаті більша частина дітей брала участь у грі.

31. Тема: «У друкарні»

Учасники гри: 7 дітей.

Тривалість гри: 20 хв.

Діти проявили цікавість до гри. Вони відобразили засвоєну інформацію про професії письменника та художника, вдало передавали їх мімікою та жестами, вели активні діалоги. У розігруванні ролей редактора та друкаря діти поводили себе активно, намагались імітувати поведінку дорослої людини. Ініціативність проявлялась у пропонуванні ідей для створення книг.

Костя Л.: Зробімо книгу про транспорт!

Світланка С.: Можна ще про принцес зробити.

Віка Ф.: А я люблю про тваринок.

Костя Л.: Можна спершу про транспорт зробити, а потім – про тваринок.

Ліза М.: Я буду малювати картинки із машинками.

Станіслав М.: Тільки пишіть гарно, я буду все перевіряти!

Саша У.: А я візьму комп'ютер і буду шукати все про транспорт.

32.Тема: «Художній салон»

Учасники гри: 5 дітей.

Тривалість: 20 хв.

Діти охоче грали в гру, взаємодіяли одне з одним, у грі проявлялась партнерська взаємодія між учасниками. Сюжет було розкрито повною мірою. Головну роль на себе взяв Петрик К., він цілеспрямовано добирав атрибути: пензлики, папір, дощечки. Розповідав, якими кольорами можна зобразити картину, заохочував дітей до відвідування салону. Більшість дітей у грі виконувала роль слухачів, які підходили та вибирали атрибути. Педагогом було запропоновано ввести в гру персонажа Незнайка та ознайомити його зі студією. Ця пропозиція викликала інтерес у дітей, вони почали активно по черзі розповідати про способи малювання, пропонували інструменти для малювання.

33. Тема: «Візит до театру»**Учасники гри:** 16 дітей.**Тривалість гри:** 20 хв.

Діти почали активно грати, розподілили ролі між собою самостійно. Дівчатка Вікторія Ф., Наталія К., Тетяна В. грали акторів – вони були активні, самостійно виражали мімікою та жестами ролі (тварин), наслідували їх мімікою та жестами. Хлопчики Костя Т., Миколка Н., Іванко О.– грали в оркестрі. Іванко О. відчував складнощі у грі, тому звертався за допомогою дорослого. Тарас Т. та Миколка Н. самостійно відібрали інструменти для гри, почали грати на них. Варя Х. була «диригентом» і керувала оркестром, давала настанови щодо того, яку музику треба грати. Дівчатка Віра Г. та Гвен Н. були «гримерами», вдало імітували дії дорослого. Дівчинка Віра Г. давала настанови, як потрібно збирати волосся, фарбувати обличчя. Світланка К. у ролі «касира» проявила вміння у веденні діалогів, розповідала про виставу, заохочувала до перегляду, пропонувала зручні місця. Декоратор Владик Ш. відбирав тканину для прикраси залу. Інколи він вагався, який колір тканини вибрати, і запитував у товаришів по грі, вони йому охоче допомагали. Діти-глядачі запитували про виставу, розповідали про свої улюблені виступи.

34. Тема: «На арені цирку»**Учасники гри:** 10 дітей.**Тривалість гри:** 21 хв.

Тему гри запропонував Денис К., він організував дітей для гри. Більшість дітей підтримала пропозицію гри. Макар І. взяв на себе роль ведучого та оголошував виступи. Дівчатка Катруся М., Тетянка Б., Світланка К. грали акробаток. Хлопчики Кирило П., Стас Л., Владик Ш. були жонглерами, демонстрували трюки, а дівчатка Марійка С. та Варя Х. грали дресирувальників. Всі інші діти розігрували тваринок і глядачів, підтримували розвиток гри. Світланка К. виконувала роль пластично, із відповідною мімікою та рухами. Денис К. грав директора цирку, діти підходили до нього із

запитаннями. Він усім допомагав, підтримував товаришів по грі. Діти гралися злагоджено, самостійно, домовлялись між собою.

35. Тема: «Кондитерська фабрика»

Учасники гри: 7 дітей.

Тривалість гри: 21 хв.

Сюжет гри вирішили розвивати дівчатка – Даринка В. та Світланка Н. Вони почали програвати ролі кондитерів, вигадували назви солодоців, добирали атрибути для гри. До їхньої гри приєднались інші діти, вони самостійно розподілили ролі, встановили ігрові обов'язки персонажів. Учасники гри вносили пропозиції: Сергійко С. – виготовити цукерки зі смаком полуниці; Катерина М. – випікати великий торт у декілька прошарків. Гравці підтримали ініціативу дівчинки і почали їй допомагати в готуванні. Інколи дітям було складно формулювати діалоги у грі, вони звертались за допомогою до вихователя.

36.Тема: «Чарівний ліс»

Учасники гри: 7 дітей.

Тривалість гри: 20 хв.

В грі брали участь дівчатка і хлопчики. Тему гри запропонував Артур В. – він почав вигадувати та розподіляти ролі. У гру було введено різних мешканців незвичайного лісу – мавок, гномиків, фей, чудовиськ. Сашко З. обрав роль «чудовиська», який прийшов до лісу, щоб зруйнувати його. Всі лісові створіння згуртувались разом для того, щоб захистити ліс. З метою подолання кривдника було запропоновано виконати такі завдання: Варя Х. – посадити незваного гостя в клітку; Стас К. – схопити його під час сну; вихователь – запросити чудовиська до лісової сім'ї і зробити його добрим. Отже, педагог опосередковано вплинув на виховання морально-етичної поведінки дітей, дружності, взаємодопомоги.

37. Тема: «Казкове царство»

Учасники гри: 7 дітей.

Тривалість гри: 25 хв.

Гру запропонував Максим Д., він організував дітей, добрав атрибути. У розподілі гри виникли труднощі. Діти швидко обрали ролі царівни, царевича, тварин, які характеризувались позитивними якостями. Коли постав вибір героя «Баба Яга» для розігрування, всі діти відмовились від неї. Один хлопчик Макар І. схвально відреагував на цю роль. Він вирішив наділити персонажа такими якостями: мудрість, розсудливість, дружність. Отже, роль Баби Яги змінилась у ході гри. Всі діти позитивно відгукнулись на поведінку персонажа. Дівчата-царівни підходили й радились із Бабою Ягою, як їм діти до замка.

38. Тема: «Морська подорож»

Учасники гри: 8 дітей.

Тривалість гри: 22 хв.

Хлопчики Кирило Б. та Іванко О. організували гру. Іванко О. одразу виявив бажання бути морським королем і слідкувати за порядком у морському царстві. Дівчатка придумували собі образи русалок, рибок, дельфінів. Хлопчик Макар І. виявив бажання гратися восьминого, тому що в нього вісім рук. Петрик К. обрав роль рибки-клоуна, тому що вона яскрава і буде розважати всіх. В цілому вихованці розгортали сюжет гри самостійно, домовлялись під час гри. Труднощі виникали в персонажів другого плану, які відчували себе невпевнено та потребували підтримки педагога.

39. Тема: «Космічна станція»

Учасники гри: 8 дітей.

Тривалість гри: 23 хв.

Діти самостійно об'єднались у гру та розподілили між собою ролі. Проявили себе у грі хлопчики, вони були впевненими, організованими, старанно виконували завдання. Петрик К. нагадував, що потрібно уважно слідкувати за ракетами і лагодити їх. Максим Л. взяв на себе роль механіка і відремонтував зламаний літаючий корабель. Хлопчики Микита П., Стас Л., Гліб Д. уважно слідкували на моніторі за рухами ракет, повідомляли про небезпеку. Всі учасники гри злагоджено взаємодіяли, домовлялись, допомагали, якщо виникали суперечливі питання.

40. Тема: «В гостях у казкових героїв»**Учасники гри:** 8 дітей.**Тривалість гри:** 23 хв.

Тему гри запропонував Микита С., діти підтримали пропозицію та самостійно розподілили між собою ролі: Царівни-жаби, Попелюшки, принців і принцес, Червоної Шапочки. Микита С. взяв на себе роль Короля та запрошував всіх у гості. Діти домовлялись під час гри, розподіляли обов'язки у грі. Дівчатка Валерія К., Саша У., Варя Х. домовились між собою бути придворними дамами і запропонували готувати наряд для принцес, робити їм зачіски. Принци Кирило С., Іванко О., Макар І. готувались до змагань і вправлялися в навичках фехтування. Роль придворного принца виявила бажання розігравати Гвен Н., вона вирішила охороняти королівство від ворогів. Свого персонажа вона наділила такими якостями, як сміливість, впевненість, самостійність, відважність. Дівчинка свідомо обрала роль, у якій відображала якості, притаманні хлопчикам. Вона ставила себе лідером у грі. Діти підтримали такий образ і ставилися з повагою до цього героя.

41. Тема: гра «Зірка телебачення»**Учасники:** 8 дітей.**Тривалість:** 25 хв.

Дівчатка Віка Ф., Ліза М., Світланка К. запропонували тему гри, вони дібрали необхідні атрибути. Дівчатка були співачками, танцівницями та актрисами, хлопчики обрали ролі акторів і ведучих. Діти грали виразно, імітували поведінку акторів, співали знайомі пісні. Валерія К. запропонувала зробити концертну програму, в якій кожен із дітей виступав. Ініціативу проявили Марійка Л. та Костя Д., вони організовували спільний танок та почали його демонструвати всім дітям. Діти позитивно сприйняли гру, вигадували виступи разом, підтримували одне одного.

42. Тема: «Модний подіум»**Учасники гри:** 7 дітей.**Тривалість гри:** 20 хв.

Розпочати гру запропонувала Вікторія Ф. Вона вибрала місце для гри, дібрала вбрання, розподілила ролі. У грі брали участь дівчатка, а хлопчики вирішили, що це «не хлоп'яча справа». Кожна дівчинка придумувала свій образ для виступу. Даринка С. вирішила, що буде демонструвати капелюшки, Тетянка Л. одягла намисто та сережки і демонструвала їх, Злата Д. показувала взуття. Дівчатка Іринка С. та Катруся М. домовились між собою робити зачіски, виступати і показувати їх. Кожна дівчинка виразно відтворювала рухи моделей, намагалась показати себе та одяг якнайкраще. Показ моделей дівчатка супроводжували розповіддю про предмет одягу та зачіски. Так, Настя К. розповідала, що в її одяг дуже зручний, в ньому можна відвідувати заняття з тенісу.

43. Тема: «День народження Принцеси»

Учасники гри: 8 дітей.

Тривалість гри: 23 хв.

Дівчинка Юля К. запропонувала відсвяткувати день народження і вибрала для себе роль принцеси. Діти відгукнулись на пропозицію. Кожна дитина відповідно до сюжету гри вибирала подарунок для принцеси. Діти згадували, чим можна потішити дівчинку, що вона любить. У якості подарунків обирали: іграшки, блокноти, альбоми, розмальовки, іграшкові парфуми та прикраси. Хлопчик Макар І. вирішив подарувати книгу, адже в ній можна прочитати багато цікавого. Дівчинка Даринка С. обрала пенал, для того щоб Юля К. збирала олівці й ручки в школу. Вручаючи подарунок, діти висловлювали свої побажання і називали якості особистості: «Будь завжди сміливою», «Будь розумною», «Стань самостійною». Також діти називали позитивні якості характеру дівчинки. Наприклад, Ліза М.: «Ти така красива, добра, товариська».

44. Тема: «Лицарі замку»

Учасники гри: 7 дітей.

Тривалість гри: 27 хв.

Хлопці проявили ініціативу в розіграванні гри. Дівчатка погодились із умовою бути принцесами та жити в замку. Хлопчики намагались продемонструвати відвагу, спритність у програванні битв лицарів. Владик Ш. наприкінці змагання вручив квітку одній із принцес. Максим Т. запросив учасників гри на банкет на честь лицарського турніру. Дівчатка підтримували хлопчиків у змаганнях, підбадьорювали словами. Світланка К. виявила бажання приготувати страви для лицарів. Гра продовжилась банкетом та розповідями про подвиги лицарів. В цілому діти грали самостійно, домовлялись між собою. Гравці другого плану приймали ідеї товаришів, допомагали у їх втіленні. У виникненні складних ситуацій усі питання намагались розв'язувати між собою.

45. Тема: «Знімаємо мультфільм»

Учасники гри: 8 дітей.

Тривалість гри: 21 хв.

Дівчатка Катруся К., Ліза М., Іринка Д. вирішили створити свій мультфільм. Діти самостійно розподілили між собою ролі. Виникли суперечки у розподіленні ролей між дівчатками, більшість із них обирала ролі принцес, фей, поні, але ніхто не хотів брати інші. Вихователь запропонувала помінятися ролями та спробувати грати по-іншому. Дівчатка спробували помінятися ролями, вносили у свого героя якості, які притаманні їм у власній поведінці – скромність, доброта, дружність, самостійність. Хлопчики вибрали образи тваринок, машинок, ніндзя-черепашок, їм подобалось демонструвати силу і впевненість. Одна дівчинка Аліса М. хотіла грати поліцейського, вона вдало імітувала поведінку героя гри.